DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

SUHA UMUR

OSMANLI PADİŞAH TUĞRALARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Suha Umur

OSMANLI PADİŞAH TUĞRALARI

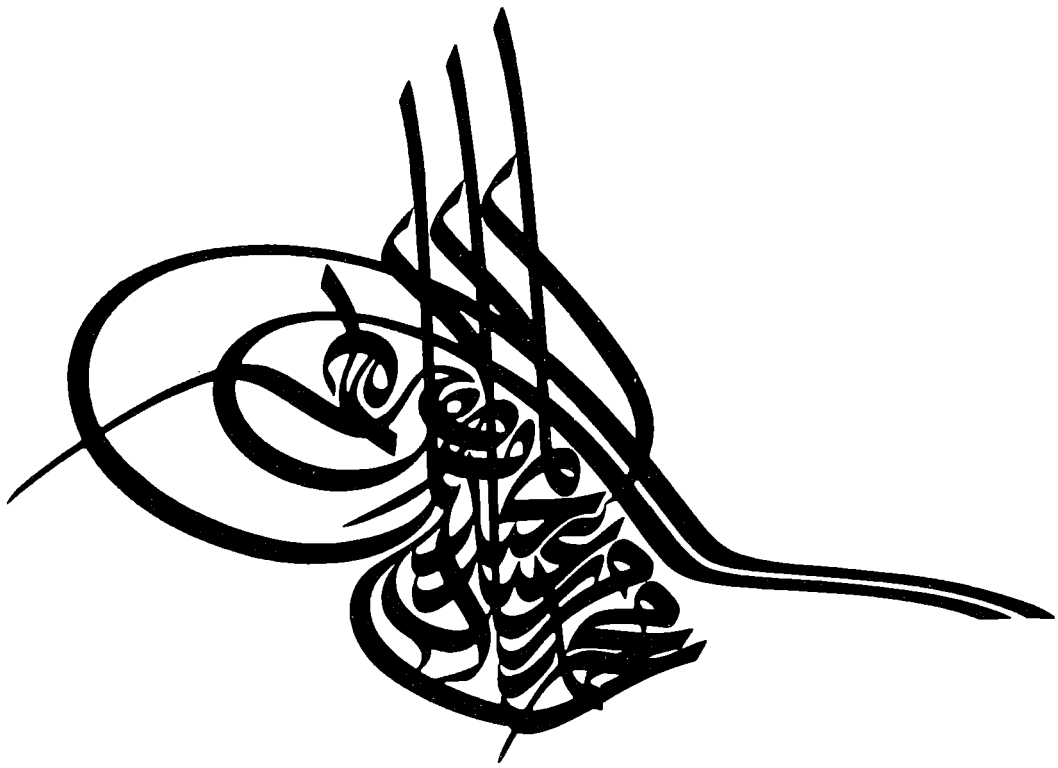

CEM YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayın hakkı (Copyright) 1980, Suha UMUR - ONK Ajans.

Fotoğraflar Sami GÜNER, renkliler.
Suha UMUR, siyah-beyazlar ve
59, 60, 61 ve 62 No. lı renkliler.

Dizgi Metin Dizimevi
Baskı Halûk Ofset

İstanbul, 1980

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FİGEN UMUR'a

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabı yazmam için beni teşvik eden, müşkillerimi halleden ve kıymetli yardımlarını esirgemeyen sayın *Zarif ORGUN*'a minnet ve teşekkürlerimi bildiririm.

Arşiv ve kütüphanelerdeki kıymetli belgeleri incelememde yardımcı olan,

Topkapı Sarayı Müzesi Baş Uzmanı *Dr. Filiz ÇAĞMAN*'a, Arşiv Uzmanı *Ülkü ALTINDAĞ*'a, Uzman *Dr Zeren TANINDI*'ya,

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Yazma eserler Seksiyonu Şefi *Şûle AKSOY*'a

ayrıca teşekkür ederim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

1 GİRİŞ 11

2 GENEL BİLGİLER 25

Tuğranın bölümleri 25
Tuğra metni ile ilgisi olmayan işaretler 27
Tuğra metnindeki gelişme ve değişiklikler 28
Tuğraların metinleri 29
Tuğra şeklindeki gelişme ve değişiklikler 30
Tuğra metni 36
Padişahların ve babalarının isimleri 36
«*Bin*» *kelimesi* 36
«*Han*» *kelimesi* 38
«*Şah*» *kelimesi* 41
«*El-muzaffer daima*» *tabiri* 44
Nokta'lar 47
Mahlas'lar 47
Vasla'lar 51
Şehzadeler ve şehzade tuğraları 53
Nişancılık 56
Paralar üzerindeki tuğralar 68
Osmanlı Hanedanı tablosu 71

3 TUĞRALAR 73

Osman I 75
Orhan 77
Murad I 85
Bayezid I 89
Emir Süleyman 93
Mehmed I 99
Murad II 103
Mehmed II 109
Bayezid II 119
Şehzade Cem (bin Mehmed II) 125
Şehzade Şehinşah (bin Bayezid II) 129
Şehzade Ahmed (bin Bayezid II) 133
Şehzade Alemşah (bin Bayezid II) 137
Şehzade Korkut (bin Bayezid II) 141
Şehzade Mehmed (bin Şehinşah bin Bayezid II) 145

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Selim I	149
Süleyman I	155
Şehzade Mehmed (bin Süleyman I)	161
Şehzade Bayezid (bin Süleyman I)	165
Selim II	169
Murad III	175
Mehmed III	181
Ahmed I	187
Mustafa I	193
Osman II	199
Murad IV	205
İbrahim	211
Mehmed IV	217
Süleyman II	223
Ahmed II	229
Mustafa II	235
Ahmed III	241
Mahmud I	247
Osman III	255
Mustafa III	261
Abdülhamid I	271
Selim III	279
Mustafa IV	285
Mahmud II	291
Abdülmecid	297
Abdülâziz	303
Murad V	307
Abdülhamid II	313
Mehmed V (Reşad)	319
Mehmed VI (Vahideddin)	325

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kısaltmalar :

Ali, 43.	Ali, **Tuğra-yı hümâyun,** Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, Cüz 43, s. 53-58, (İstanbul, 1333).
Ali, 44.	Ali, **Tuğra-yı hümâyun,** Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, Cüz 14, s. 109-125, (İstanbul, 1334).
Başv. Arş.	Başvekâlet Arşivi, İstanbul.
Bell.	Belleten, Türk Tarih Kurumu dergisi.
İ. A.	İslâm Ansiklopedisi.
Z. Orgun	Zarif ORGUN, **Tuğra, Tuğralarda el-muzaffer daima duası ve şah ünvanı, şehzade tuğraları, Mehmed II'nin tuğra, imza ve mühürleri,** Türk tarih, arkeologya ve etnografya dergisi. Sayı V, s. 201-220, (İstanbul, 1949).
N. Pere	Nuri PERE, **Osmanlılarda madenî paralar,** (İstanbul, 1968).
T. İ. E. M.	Türk ve İslâm eserleri müzesi, İstanbul.
T. O. E. M.	Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası.
T. S. M. A.	Topkapı Sarayı müzesi arşivi.
T. S. M. K.	Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi.
Turski Spomenici	Glisa ELEZOVİÇ, **Turski Spomenici,** C. I, kit. 2, (Belgrad, 1952).
Wittek, XVIII	Paul WİTTEK, **Notes sur la tughra Ottomane,** Byzantion, C. XVIII, s. 311-333, (Brüksel, 1948).
Wittek, XX.	Paul WITTEK, **Notes sur la tughra Ottomane,** Byzantion, C. XX., s. 267-293, (Brüksel, 1950).
[ ]	Hicrî tarihler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1
GİRİŞ

Tuğra, Osmanlı padişahlarının nişan ve yazılı alâmeti, bir nevi imzasıdır; Osmanlı devletinin kuruluşundan saltanatın kaldırılmasına kadar önemini kaybetmeden çok değişik yerlerde kullanılmış, hat sanatının bir kolu olarak da giderek gelişmiş, devrini yaşamış ve bugün tarihe mal olmuştur ◆ Osmanlı devletinin arşiv belgelerinin incelenip değerlendirilmesinde, araştırmacıların hemen her zaman karşılaştıkları tuğranın, diplomatik evrak bilgisi bakımından tanınması ve doğru okunmasının önemi büyüktür.

◆ T.B.M.M.'nin 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı bir kararla Osmanlı saltanatının kaldırılması neticesinde Türkiyede tuğranın resmen kullanılması nihayete ermiştir.

Padişah tuğralarının okunuşu ve şekilleri hakkında bilgi vermek gayesinde olan bu kitabın asıl konusuna girmeden önce, bazı noktalar hakkında birkaç açıklama yapmak lüzumu vardır.

Tuğranın, isminden şekline kadar bütün mahiyeti hakkında verilen bilgiler, âdeta efsanelere dönüşmüş çeşitli rivayetler halindedir.

Kaşgarlı Mahmud bu kelimeyi *tuğrağ* şeklinde göstermiş olup, karşılığında şu izahati vermektedir: «Tuğra, tura, Hakanın mührü, buyrultusu. Oğuzca. Bunu Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum.» ◆

◆ **Divan-ı lügat-it-türk.** Besim Atalay terc. C. I, s. 462 (İstanbul, 1941).

Tuğrağ kelimesinin tuğra oluşu, Oğuzcada kelime sonundaki gırtlaktan gelen «ğ» harfinin kaideye uygun olarak osmanlıcada düştüğünden ileri gelmiştir. Bu hususta başka pek çok misal bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kartala yahut doğana benzeyen ve efsanevî bir kuşun adı olan «tuğrî» kelimesinin tuğraya benzemesi birtakım nazariyelere yol açmıştır.

Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*'de «tuğra» maddesinde, «Malûm doğan nişanı nişan-ı padişahî tuğra-yı garrâ aslı türkîdir doğru doğrul şahin - tuğrakeş sabıkta nişancı vekili - tuğraî», demektedir ◆

◆ Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmanî,** tab'ı cedid, (1306). Bu kelime Lehçe-i Osmanî'nin ikinci cüzünde, yani «aslı arabî ve farisî olan elfaz-ı osmaniyyeyi hâvi» kısmındadır.)

Kamus'un «tugr» maddesi ise şöyledir: «El-tugr: Bir kuş adıdır cem'i tugran gelür *ta*'nın kesriyle tıgr zahiren türkîde tuygan andan muharreftir. Şârih der ki bu maddeye mülâyim olan tuğra kelimesi ki acemiyyedir menaşîr-i sultaniyye üzre mersum alâmet-i mahsusadan ibarettir ki sultanın isim ve lâkabını mutazammın olur».

Ahmet Mithat efendi de bilhassa *Lehçe-i Osmanî*'deki izahata dayanarak tuğranın, İslâmiyetten evvelden beri mevcut olduğunu ve Oğuz hakanının nişanından gelmiş bulunduğunu kaydetmektedir ◆.

◆ Ahmet Mithat efendi, **Mufassal tarih-i kurun-ı cedide,** s. 349-55, (İstanbul, 1303).

Bu konudaki incelemesinde miralay Ali bey, Ahmet Vefik Paşa ile Ahmet Mithat efendinin mütalâalarını naklettikten ve «Oğuz hanın nişanı kartal mıdır, değil midir?», «Tuğramız Oğuz hanın nişanının aynı mıdır, gayrı mıdır?» suallerini sorduktan sonra, «tuğrî»'nin kartal kuşu olmadığını izah etmekte ve Ahmet Vefik paşanın Türklüğe olan fazla sevgisinden, «Varsın böyle bilsinler» diyerek, kasden yazdığını, Ahmet Mithat efendiyi yanıltanın da *Lehçe-i Osmanî* olduğunu söylemektedir ◆

◆ Ali, 44, s. 124.

Bürhân-ı Katı'da ise «tuğra» için, «Buğra vezninde ol elkabdır ki ferâmin ve menaşîr-i sultaniyye evvelinde yazılır ve selefte bir mukavves hat idi ki ahkâm ve berevat üzerine çekilir idi halen malûmdur ki ahkâm üzerinde olan imza-yı şahânedir» denmekte, «tuğrul»'un ise, «Bülbül vezninde bir şikârî kuş...» olduğu kaydedilmektedir.

Encyclopédie de l'Islam'da «tuğra» maddesini yazan J. Deny, şöyle söylemektedir: «...*tuğrağ* şeklinin mevcudiyeti, Zenker'in tuğrada harflerin yer değiştirmesi ile *tur-ga(y)* «böyle olsun» temennî sigasını, veya Tychsen'in bu kelimede *doğru* kelimesini bulması gibi *(Introductio in rem numariam Muhammedanorum,* Rostock 1794, *Description d'Egypte,* XVI, 338-39), *tuğra* için öne sürülmüş olan bazı sakat etimolojilerin bertaraf edilmesine imkân vermektedir ◆.

◆ Türkçe İslâm Ansiklopedisinde ise bunun tam tersi yazılıdır: «... **tuğrağ** şeklinin mevcudiyeti, Zenker'in **tuğra**'da harflerin yerini değiştirerek, **tur-ga(y)** («böyle olsun») temennî sîgasını, veya Tychsen'in **doğru** kelimesini bulması gibi bâzı tehlikeli iştikak tekliflerinin de ortaya atılmasına yol açmıştır», İ.A., Cüz 126, s. 6, (İstanbul, 1975).

Paul Wittek, tuğra kelimesi için şöyle bir nazariye ileri sürmektedir: «Kaşgarî'ye göre tuğra, (Kaşgarî kelimeyi eski şekli olan *tuğrağ* olarak göstermekte ve aslını bilmediğini söylemektedir) Oğuzlara mahsustur ve (diğer) Türkler tarafından bilinmemektedir. W. Barthold, Oğuzların bunu, ismi ile beraber batı Asyadan aldıkları sonucuna varmıştır *(12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens,* Berlin, 1935, s. 119) ◆ Filhakika, ok'un her zaman hakimiyet sembolü olarak rol aldığını göz önünde tutarak *tuğra(ğ)* kelimesini, farsça *tîr* (ok) kelimesinin eski şekline yaklaştırmak bana uygun gelmektedir.» ◆

◆ «... malûm olduğu üzere «tuğra» kelimesi sonraları da ancak Selçuk Türklerinde ve onlardan sonra Osmanlı Türklerinde kullanılmış, ve Orta Asya Türklerince tamamen meçhul kalmıştır. Oğuzlar tarafından garbî Asyadan getirilen ve başka Türklerce hiç malûm olmayan bu medenî tâbirin menşei meselesi müverrihler için büyük ehemmiyeti haizdir.» W. Barthold, **Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler,** s. 107, İstanbul, 1927).

◆ **Wittek, XX,** s. 291 d.n. 1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türkçe İslâm Ansiklopedisinin «tuğra» maddesinde ise, orta türkçede, «hükümdarın mühür ve imzası» manasına gelen «*tuğrağ*»ın *tuğ*'dan türediği (M. Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der türkischen Sprache,* Helsinki, 1969, s. 496b), yâni, «*tuğ*»'dan *-ra-* ile fiil ve bu fiil gövdesinden *-ğ* ile isim teşkil edildiği *(tuğ, tuğ-ra -mak, tuğ-ra-ğ)* Türkçenin bünyesine en uygun îzah şekli olarak gözükmekte olduğu yazılıdır ◆

◆ İ. A., Cüz 126, s. 6, (İstanbul, 1975).

Hammer, tuğra şeklinin menşeini izah etmek için, Osmanlılarla Raguza cumhuriyeti arasındaki bir ahitnameyi tasdik eden Murad I' in, imza etmesini bilmediğinden, elini mürekkebe batırarak - üç parmağı ortada birleşmiş, baş parmağı ile serçe parmağı ayrılmış olarak ahitnamenin serlevhasına bastırarak tuğranın ilk numunesini meydana getirdiğini, sonradan hattatların, bu şeklin içerisine padişahın ve babasının adını yerleştirdiklerini iddia etmektedir ◆ Hammer, Engel'in Raguza tarihinden aldığı bu malûmatı, Sultan Murad'ın okuma yazma bilmediğini göstermek için yazmıştır. Ahmet Mithat efendi, bu iddiayı çürütmek için tuğra şeklinin el izinden değil, Oğuz hakanının nişanından geldiğini ispat etmeğe çalışmaktadır. Orhan beyin tuğrası bulunduktan sonra Osmanlı tuğrası şeklinin el izinden çıktığı iddiasının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır.

◆ Hammer, **Osmanlı İmparatorluğu tarihi,** M. Atâ tercümesi, C. I, s. 215-16, (İstanbul, 1329).

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında, nâme, menşur ve beratlar üzerine hükümdarın tuğrasını çeken «tuğraî»'ler bulunduğunu, bu da tuğranın bu devletlerde kullanıldığını, şeklinin de kavisli olduğuna dair bazı küçük kayıtlara rastlandığını söylemektedir. Uzunçarşılı, kavisli tuğranın Selçuklulardan sonra Anadolu beyliklerine ve Osmanlı beyliğine geçtiğini, Memlûklarda ise kavisli olmayan bir çeşit tuğranın kullanılmış olduğunu kaydetmektedir ◆ .

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Tuğra ve Pençeler,** Bell. V/17-18, Ocak, Nisan 1941, s. 102-6.

Paul Wittek'e göre ise, Orhan'la başlayan Osmanlı tuğrasının kendinden evvelkilerle, isim benzerliğinden başka hiç bir müşterek tarafı yoktur. Orhan Bey'in tuğrasındaki *Orhan* ve *Osman* kelimelerinin özel bir şekilde yazılışı, bütün Osmanlı tuğralarında görülen şeklin esasını teşkil etmiştir ◆

◆ Wittek XX, s. 291.

Tuğranın, hükümdarın yazılı alâmeti, nişanı veya damgası olarak **eski Türk devletlerinde belgelerin üst tarafına konulmak suretile çok eski zamanlardan beri kullanılmakta olduğuna şüphe yoktur. Osmanlılar da aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu zamanında gelişmiş olan tuğra şeklinin eski tuğralardan gelmediği bellidir** ◆

◆ «Selçuklulardan tuğranın lafzı kalıp, şekli tevarüs ve intikal etmemiştir.» Ali, 44, s. 123.

Oğuz hanlarının damgasının şeklini bildiren bir kaynağa sahib değiliz. Selçuk tuğraları hakkında «kavisli» olduklarından başka elimiz-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de bir bilgi yoktur. Büyük Selçuklulardan (Eyyubîler vasıtası ile?) Memlûklara geçtiği söylenilen tuğralar ise kavisli olmayıp bir satır üzerine tertib edilen kelimelerdeki keşidelerin çokluğu ile dikkati çekmektedir (Res. 1 ve 2)◆

◆ Encycl. de L'Islam, C. IV, s. 866, ve res. 1 ve 2.

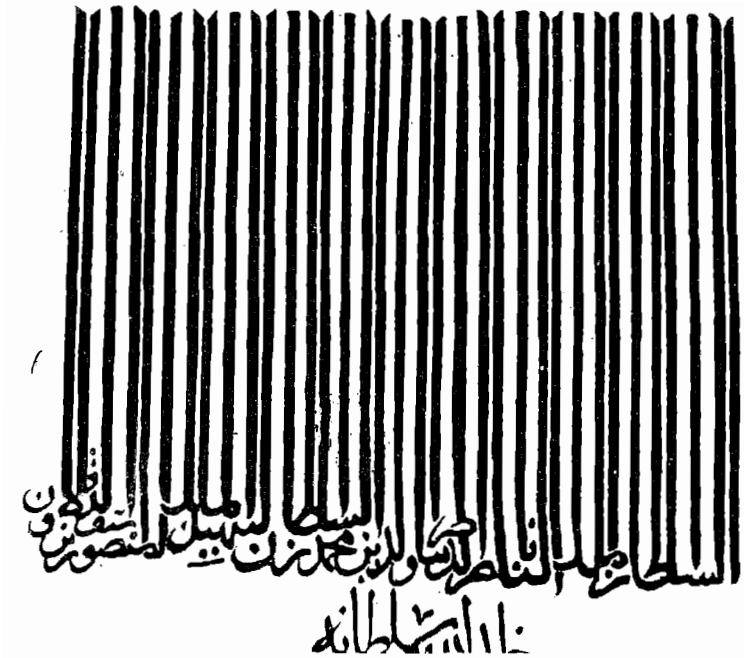

(Res. 1)
El-Melik ün-Nâsır Mehmed bin Kılavun tuğrası. (1293-1341) Kalkaşandı, **Subh ül-A'şa,** T.S.M.K. No. 2930/7, s. 62-63.

Es-sultan el-Melik ün-Nâsır Nâsır üd-dünya ve-d-din Mehmed ibn-üs-sultan üş-şehid el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kılavun

(Res. 2)
Şâban bin Hüseyin tuğrası. (1363-1376) Kalkaşandı, **Subh ül-A'şa,** T.S.M.K. No. 2930/7, s. 65-66.

Es-sultan el-Melik el-eşref Nâsır üd-dünya ve-d-din ibn-el-Melik el-Mecid ibn-üs-sultan el-Melik ün-Nâsır Kılavun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kanaatimize göre Osmanlı tuğrasının şekli, kendisine mahsustur. Paul Wittek'in de söylediği gibi *Orhan bin Osman* yazısının istifi ile metninde bulunan kelime ve harflerin stilize edilmesinden doğmuş ve gelişmiştir ◆

◆ Bk. s. 77, Orhangazi ve üç oğlunun tuğraları.

Anadolu beylikleri tuğra şeklini Osmanlılardan almışlar ve hükümranlık alâmeti olarak kullanmışlardır. Elimizde, Anadolu beyliklerine ait bazı tuğra numuneleri vardır. Bunlardan en eski tarihlisi olan Saruhanoğlu İshak bey'in (1366 ? 1338) parası üzerindeki tuğra (1374) (Res. 3), üç beyze'si ve beş tuğ'una rağmen muasırı olan Murad I'in tuğrasına benzemektedir.

(Res. 3)
Saruhanoğlu İshak bey'in parası üzerindeki tuğrası.
İshak bin İlyas

Karamanoğlu İbrahim bey'in 1432 [Receb 832] tarihli vakfiyesi üzerinde bulunan kendisinin ve iki oğlunun tuğraları ile vakfiyeye 1465 tarihinde ilâve edilen üçüncü oğlu Pîr Ahmed bey'in tuğraları (Res. 4, 5, 6 ve 7) ve Candaroğlu Kasım beyin 1462 tarihli tuğrası (Res. 8), Osmanlı tuğraları gibidir ◆

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **İbrahim beyin Karaman imareti vakfiyesi,** Bell. I/1, Ocak 1937, s. 56-179.

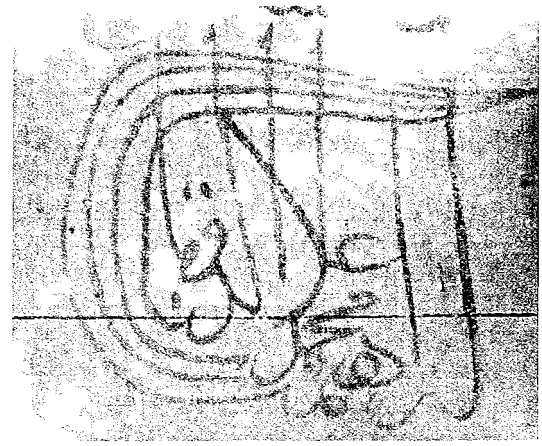

(Res. 4)
Karamanoğlu İbrahim bey'in tuğrası.
İbrahim bin Mehmed bin Alâeddin bin Karaman

(Res. 5)
Karamanoğlu İbrahim bey'in oğlu Mehmed bey'in tuğrası.
Mehmed bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

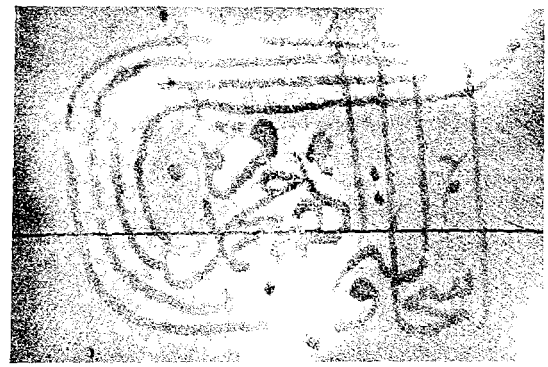

(Res. 6)
Karamanoğlu İbrahim bey'in oğlu İshak bey'in tuğrası.
İshak bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman

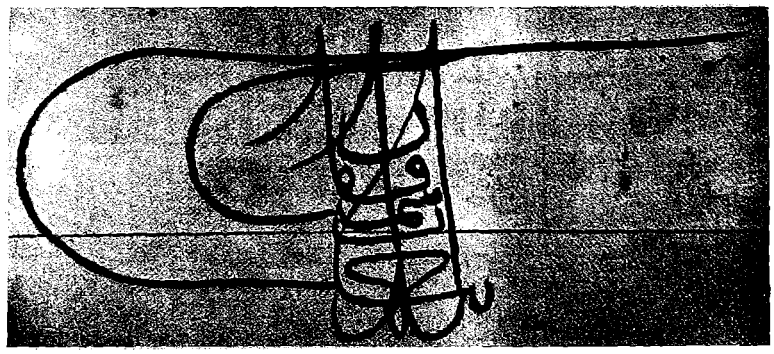

(Res. 7)
Karamanoğlu İbrahim bey'in oğlu Pîr Ahmed bey'in tuğrası.
Pîr Ahmed bin İbrahim bin Karaman

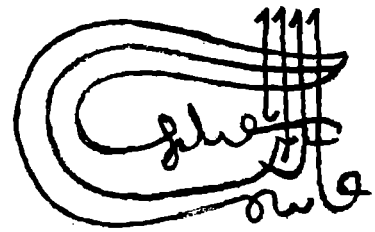

(Res. 8)
Candaroğlu Kesım beyin tuğrası.
Kasım bey bin İsfendiyar

Osmanlı tuğrası şeklinin, *Orhan bin Osman* yazısının kendisine mahsus bir istiften şekillenerek tuğ'ların ve beyze'lerin nasıl meydana geldiği ilerde görülecektir. Anadolu beyliklerinde kullanılmış olan bu tuğralar, Osmanlı tuğrasına benzetilerek alınmış, fakat Osmanlı tuğrasının da bu tarihlerde henüz belirlenmiş kat'i bir şekli olmadığı için, tuğra, bu beyliklerde kendine göre gelişmiştir. Buna rağmen, Pîr Ahmed beyin tuğrası, muasırı Mehmed II'nin tuğrasına benzetilmiştir: tuğra iki beyze'li ve üç tuğ'ludur; iki beyze'li olabilmesi için *Karaman* kelimesindeki *nun* harfi, kardeşlerininki gibi yapılmamış, beyze'leri arttırmamak maksadı ile sere'nin üst tarafına yazılmıştır. Bu tuğralarda *bin* kelimesinin beyze'lerle gösterilmesi, Osmanlı tuğralarında böyle olmasından başka bir sebeple izah edilemez. Halbuki Osmanlı tuğralarında *bin* kelimesinin beyze ile gösterilme sebebi bellidir ve ilerde açıklanacaktır ◆

◆ Osmanlı olmayan tuğralar hakkında daha fazla izahat için bk. Wittek XX, s. 282-91.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra kelimesi, farsça «işaret» manasındaki «nişan» ve arapça «remiz, imza» manasındaki «tevki'» ile eşanlamlıdır. Arapça ve farsça'da daha geniş manaları olan bu kelimelerin hepsini, Osmanlılar, padişahın yazılı alâmeti olan işaret için kullanmışlardır.

Osmanlı tarih ve vesikalarında geçen,

Tevki'-i refi'-i hümayûn

Nişân-ı şerîf-i âlîşân-ı sultânî ve tuğra-yı garrâ-yı sâmîmekân-ı hâkanî

Nişân-ı hümâyûn ve misâl-i meymûn

ile berat ve hükümlerin sonundaki

Alâmet-i şerîfe

gibi tâbirler, «tuğra»'yı ifade etmektedirler.

Önceleri berat, menşur, ferman, hüküm, mülkname, vakfiye gibi resmî evrak üzerine çekilen tuğra, daha sonraları paralar, defterhane defter ve kayıtları başında ve nihayet, bir hanedan arması gibi, bayraklar, pullar, resmî âbideler, harp gemileri ve binalarda kullanılmıştır. Babinger, Selânikteki Yedikule kapısı üzerindeki Murad I'in taş üzerine hakk edilmiş bir tuğrasının resmini makalesine koymuştur ◆ Murad III'ün bir tuğrası ise İstanbulda Nişancı Mehmed Paşa camiinin kapısı üzerindedir. Bugün binalarda ve müzelerde bulunan taş üzerine hakk edilmiş tuğralar, 18. asır ortalarından sonrakilerdir. Taş üzerindeki tuğraların 18. asırdan itibaren çoğaldıkları, daha öncekilerin az oldukları ve bugüne kadar kalmadıkları anlaşılmaktadır.

◆ F. Babinger, **Die grossherrliche Tughra**, Jahrbuch der asiatischen Kunst, Lv. 105, res. 2, (Leipzig, 1925).

Tuğra, gelişerek kendine mahsus şeklini aldıktan sonra hattatlar daima daha güzelini yazmağa çalışmışlardır. Tablo şeklinde ve bir süs olarak yapılan padişah tuğralarının yanında, muhtelif ayetler, dualar, besmeleler, tarîkat pîrlerinin isimleri ve çeşitli yazılardan tuğra şeklinde stilize edilmiş eserler tertib edilmiştir (Res. 9). Bu gibi eserler ve tuğranın hat sanatı bakımından incelenmesi, bu kitabın konusu dışında kalmaktadır.

Padişah tuğraları çok değişik yerlerde kullanılmıştır. Bununla beraber asıl padişah tuğraları yalnız resmî evrak üzerinde bulunan ve devletin bu işle görevlendirdiği kimseler tarafından çekilmiş olanlarıdır. Bunların dışındakilerin pek çoğu, hatta itina ile süs olarak tablo şeklinde yapılmış padişah tuğralarının bile büyük bir kısmı, hattatın kendi zevkine göre değişikliklere uğramıştır. Bazılarında metin bile farklıdır. Bina üzerlerindeki tuğralarda, metin ve istif bakımından böyle değişik tuğralara çok rastlanır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

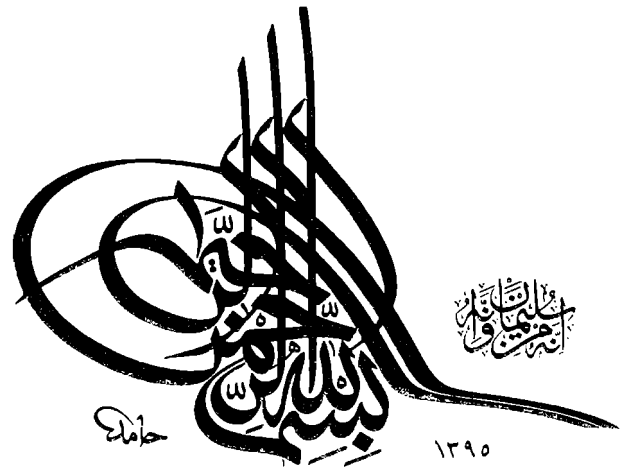

(Res. 9)
Tuğra şeklinde besmele, Hattat Hamit Aytaç 1975 [1395]

Halbuki, ferman, berat, menşur gibi resmî evrak üzerinde istif ve metin bakımından farklı tuğralar bulunmaz. Resmî evrak üzerindeki padişah tuğrası, aynı padişaha ait olmak kaydı ile, kim tarafından çekilmiş olursa olsun, evvelce kabul edilmiş belli bir istif dahilindedir.

Tuğra, padişahın cülûsunda, çoğu defa aynı gün, kendisine gösterilen örneklerden birisi seçilmek suretile tesbit ediliyor ve saltanatının sonuna kadar bir daha değişmiyordu ◆ Yalnız Mustafa III'ün saltanatının beşinci yılında, tuğrasının hem metni hem de istifi değiştirilmiştir. Bir kaç padişahın da saltanatlarının ilk yıllarında, tuğralarında küçük istif değişiklikleri yapılmıştır. Bunlardan ilerde bahsedilecektir.

◆ «... Sultan-ı müşarünileyh (Abdülâziz) nam-ı meâl-i ittisamlarını hâvî olan tuğra-yı garrâyı Valıdeti merhum tanzim ve takdim eyledikte bademâ tuğraların o resme tevfikan keşidesine irade-i seniyyeleri şeref-sünuh olmuş ve ressama beş yüz lira atiyye-i seniyyeleri ile taltif buyrulmuştur.»
Habib efendi, **Hat ve hattatîn**, s. 173, Vahdetî Mehmet Şevket ef. bahsinde, (İstanbul, 1306).

Padişahlar, tuğranın tesbitinden sonra, tuğra şeklinde mühürler kazdırıyorlardı ◆ Genellikle dört adet olan bu mühürlerin birisi padişahın kendisinde kalıyor, «hatem-i şerif» denilen bir tanesi Vezir-i âzam'a, diğerleri Enderun-ı humâyun hazinedarına ve Harem dairesinde «Usta» denilen kadına veriliyordu.

◆ «Cülûs-u hümâyûn günü huzur-u hümâyûna tuğra resmi irsâli münasebetile mühr-ü hümâyûn hakk'i dahî istizan olunmuştur.» (16 Safer 1171 tarihinde Osman III'ün vefatı ve Mustafa III'ün tahta çıkma merasimi.)
Defter-i teşrifat (yazma), s. 7b kenarındaki haşiye, T.İ.E.M. No. 2208.

Zümrüt yahut altın üzerine hakk edilen bu mühürler beyzî veya köşeli olup bir kısmı yüzük şeklinde idi.

Şehzadeler, sancağa çıktıkları devirlerde kendi isimleri ile tuğra çekmek hakkına sahip olduklarından tuğraları şehzadelikleri sırasında tesbit ediliyor, şayet o şehzade tahta çıkarsa, genellikle tuğrasında değişiklik yapılmıyor, saltanatı müddetince aynı kalıyordu. Şehzadelerin de tuğra şeklinde hakk edilmiş mühürleri vardı.

Paralar üzerinde ilk tuğralara, Emir Süleyman, Çelebi Mehmed ve Murad II devirlerinde rastlanmaktadır. Bunlar, tuğradan ziyade tuğraya benzeyen şekillerdir. Murad III'ten Mehmed IV'e kadar olan devirdeki (1574 - 1687) paralar üzerinde ise yalnız bunlara mahsus bir tuğra şekli bulunmaktadır. Evrak üzerindeki padişah tuğraları, daha sonra paralar üzerine aynen hakk edilmeğe başlanmıştır ◆

◆ Bk. s. 69, Paralar üzerindeki tuğralar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra ile pençeyi karıştırmamak lâzımdır. Pençe, Vezir-i âzamlarla eyaletlerdeki vezir, beylerbeyi ve sancak beylerinin resmî kâğıtlara imza yerine kullandıkları yazılı alâmete verilen isimdir. Pençelerin değişik biçimde olanları vardır. Bunlardan üç tuğ'lu ve beyze'li olanlar, tuğralara çok benzerler. Bu çeşit pençelere 16. asırda çok rastlanır. Tuğralarla aralarındaki en bariz fark, pençelerin tek beyze'li olmasıdır. Pençeler genellikle evrakın yan tarafına ve yan olarak çekilirlerdi (Res. 10 ve 11).

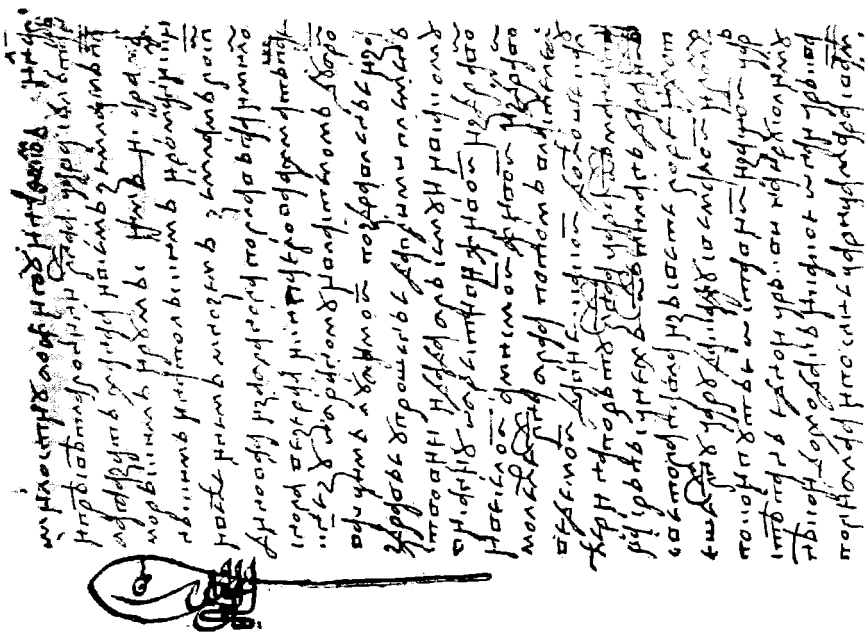

(Res. 10)
Hersek zade Ahmed paşanın Islavca bir mektup kenarındaki pençe'si. [H. 906]

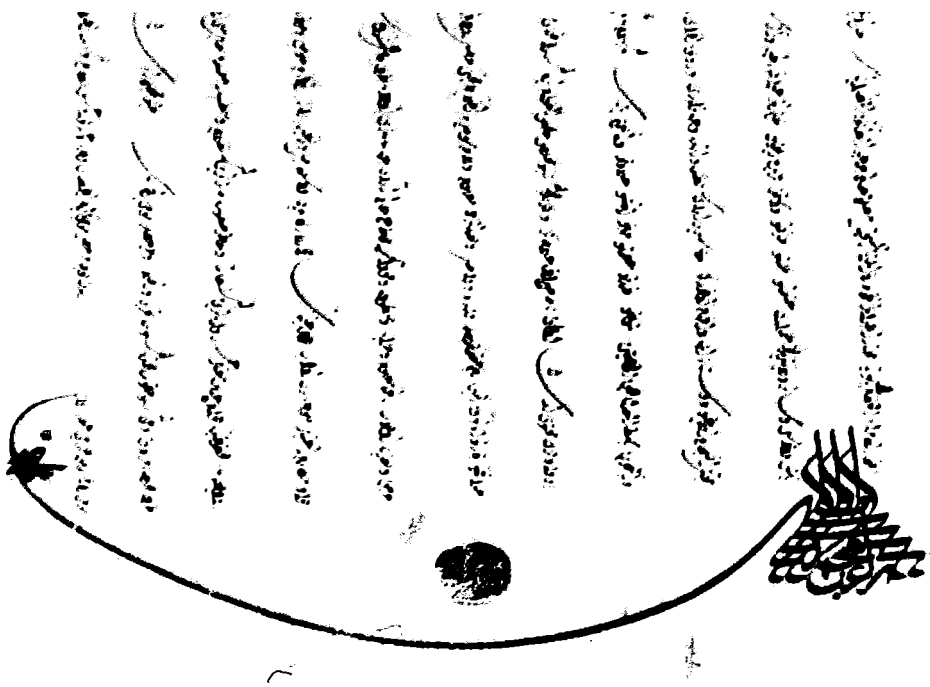

(Res. 11)
Sadrıâzam Koca Ragıp paşanın **pençe**'si.
T.O.E.M., Cüz 44, s. 69. (İstanbul, 1334).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

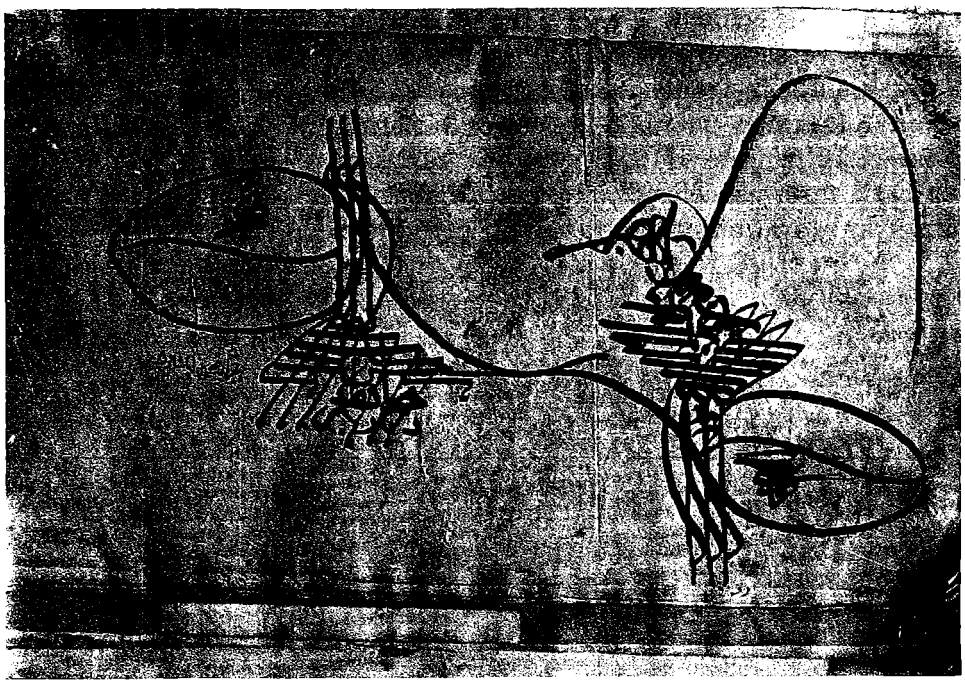

(Res. 12)
Hasan paşanın **pençe**'si.
(Muhafız-ı Diyarbekir)
T.S.M.K. No. Revan 1973.

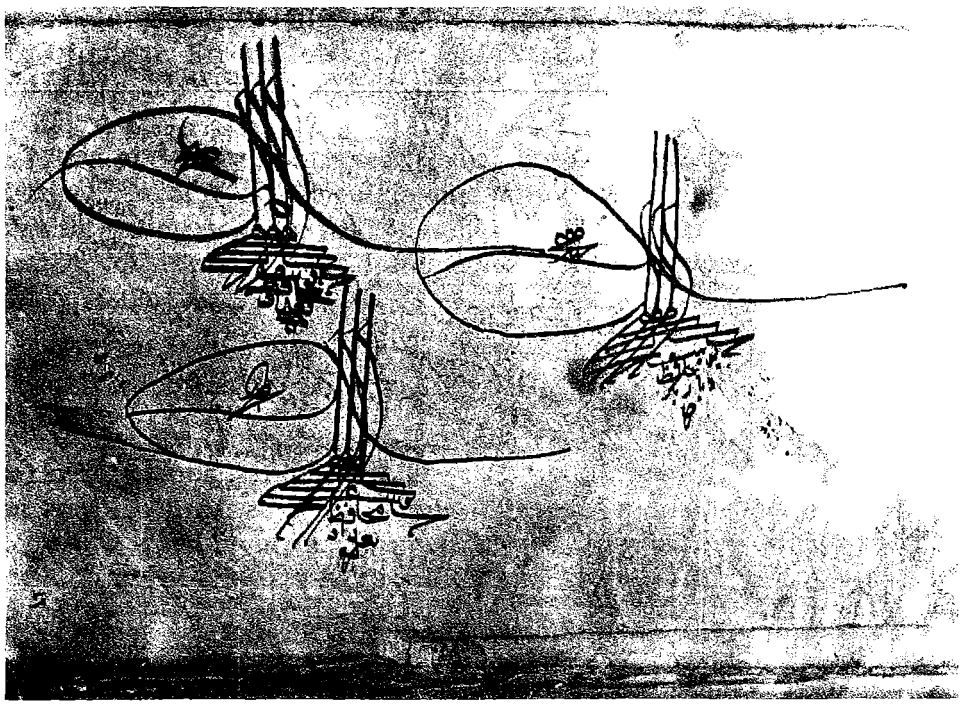

¡Res. 13)
Hasan paşanın **pençe**'si.
(Muhafız-ı Diyarbekir)
(Muhafız-ı Bağdad)
T.S.M.K. No. Revan 1973.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir padişahın saltanatı müddetinde tuğrası değişmemekle beraber, aynı padişahın birbirinden çok farklı görünüşe sahip tuğraları bulunmaktadır. Tuğrada değişmeyen şey, tuğranın metni ve istifi, yani tuğra metnindeki kelimeler ile bu kelime ve harflerin o şekil içerisindeki yerleridir. Yoksa, aynı istifte olmakla beraber, çeşitli kimselerin ellerinden çıkmış olan aynı padişahın tuğraları, birbirlerine benzemeyebilirler (Res. 14 ve 15).

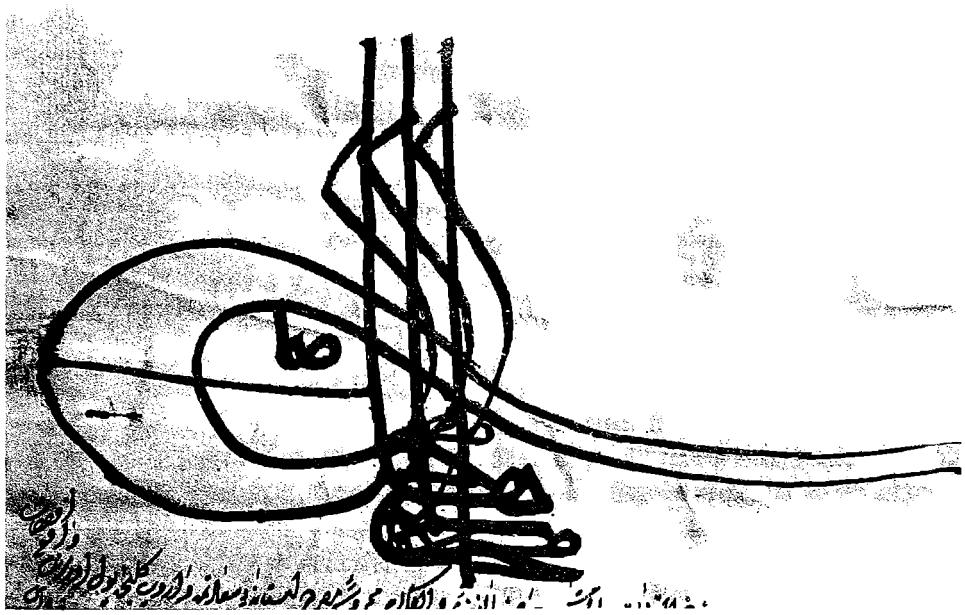

(Res. 14)
Mehmed IV tuğrası.
[Safer başları 1060]
T.S.M.A. No. 5223/13

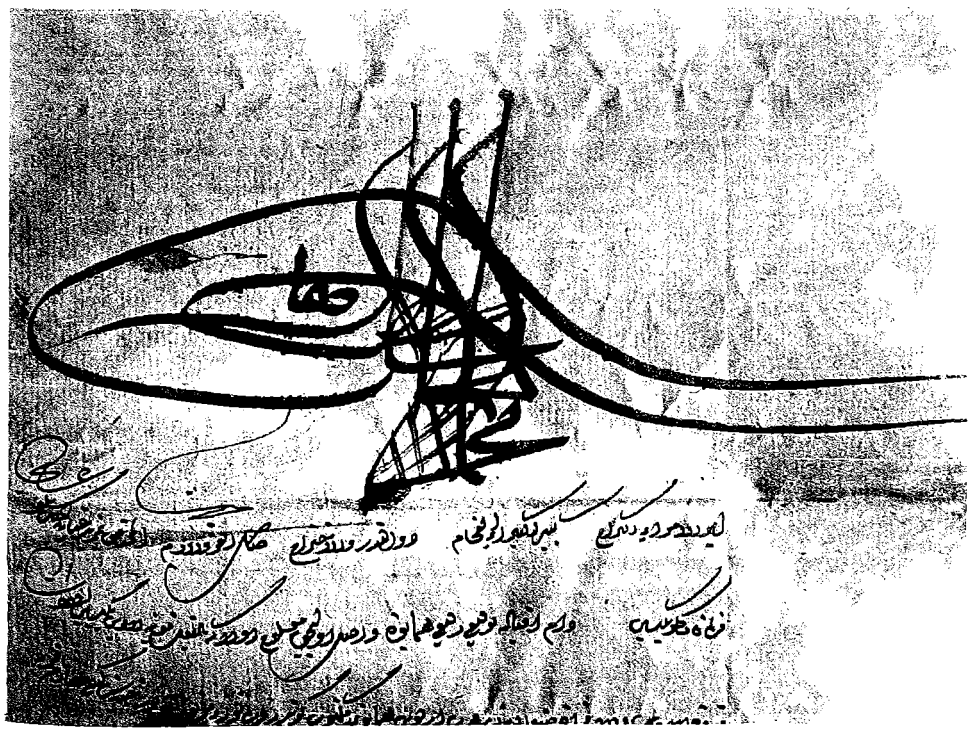

(Res. 15)
Mehmed IV tuğrası.
[Zilkade başları 1061]
T.S.M.A. No. 5223/24

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Padişah tuğraları, vesikanın üst tarafına, ortaya, kâğıt ve yazının nisbetine uygun büyüklükte ve nişancılar tarafından çekilirdi. Ferman, berat ve diğer resmî evrak, defterdar ve reis-ül-küttab tarafından kontrol edildikten sonra Sadrıâzam tarafından görülür ve bir daha incelendikten sonra ya Sadrıâzamın kendi eliyle veya tezkirecisi tarafından üzerine «sahihtir» kelimesinin kısaltılmış şekli olan «sahh» işareti konarak nişancıya gönderilir, nişancı bu belgenin kanunname ve ahitnamelere uygunluğunu kontrol eder, bir aykırılık bulmazsa tuğrasını çekerdi ◆

◆ Bk. s. 56, Nişancılık.

Sadrıâzam, vezirler, kazaskerler gibi, nişancılar da Divan-ı hümayûn azası idiler. Sonraları yanlarına tuğrakeş denilen yardımcılar verildi. Onsekizinci asır sonuna doğru nişancılık önemini kaybedince nişancıların yerini, vazifeleri yalnız tuğra çekmekten ibaret olan «tuğrakeş» veya «tuğranüvis» denilen hattatlar aldı. Nişancıların hatları ise her zaman güzel değildi. İmparatorluk devrinde bir günde çekilmesi gereken tuğraların çokluğu karşısında hepsinin itina ile yapılmasına imkân olmadığından, nişancılar veya nişancılara tuğra çekmekte yardım eden vezirler, kendilerine kolay gelen usullerle tuğra çekerken, birbirleri ile alâkası olmayan kelimeleri veya harfleri aynı kalemde çıkarıyorlar, yahut birleşmesi gereken harfleri ayırıyorlar, birtakım karışık şekiller meydana getiriyorlardı. Bunların aksine, gene resmî evrak üzerinde öyle tuğralara rastlanır ki, itina edilmiş, süslenmiş oldukları halde, bu fazla itina harflerin şekillerini bozmuş, karmakarışık etmiştir. Bilhassa tezhipli tuğralarda böylelerine çok rastlanır ve insan, müzehhibin okuma yazma bildiğinden, hatta harfleri tanıdığından şüphe eder ◆.

◆ Bk. Res. 16 ve 142.

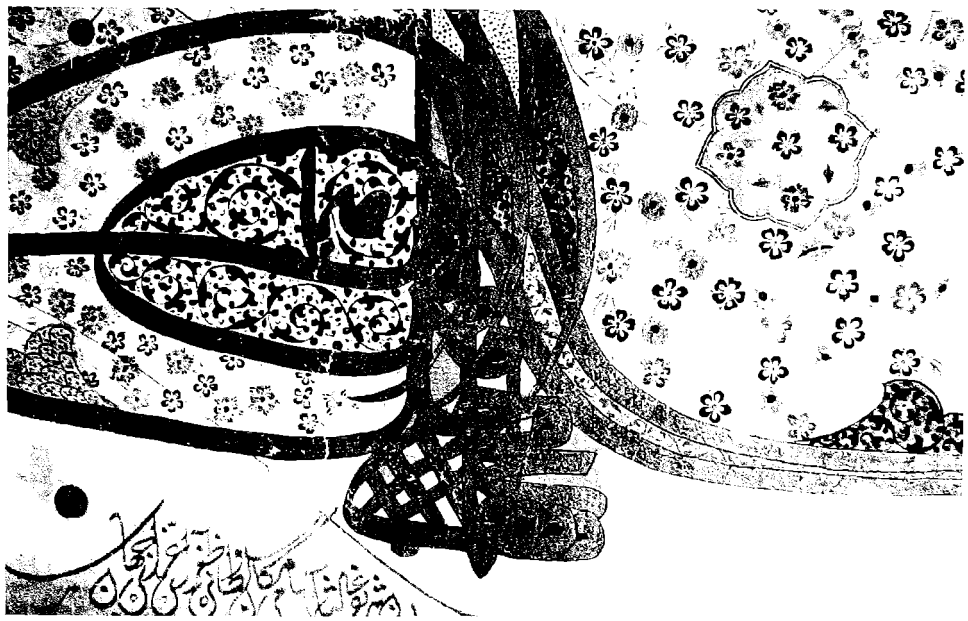

(Res. 16)
Mustafa II tuğrası.
[1112]
T.S.M.A. No. E. 7859/2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Padişah tuğralarının okunabilmesi ancak tuğra serisinin tamamlanması, ilk devir tuğralarının ve tuğradan tuğraya geçişteki münasebetlerin incelenmesi ile mümkün olabilmiştir. İlk devir tuğraları ise Cumhuriyet devrinde, arşivlerin, kısmen de olsa tasnifi ile gün ışığına çıkmış ve tuğra serisi tamamlanabilmiştir. Osman Gazi'nin tuğrası bugüne kadar ele geçmemiştir. Bilinen en eski tuğra Orhan Gazi'ye aittir ve 1324 tarihli bir vakfiye üzerindedir. Bugün, Orhan Gazi'den itibaren 1922'de saltanatın kaldırılmasına kadar bütün padişahların ve sancağa çıkmış olan birçok şehzadenin tuğraları bilinmektedir. Altı yüz yıl boyunca tuğra gelişmiş, şeklinde olduğu gibi metninde de değişiklikler yapılmıştır.

İmparatorluk devrinde ilk tuğralar hakkında fazla bilgi olmadığı anlaşılmaktadır. T.O.E.M.'de imzasız bir makalede ◆ yazar, Hersekli Ahmed paşaya ait bir pençeyi Bayezid II'nin tuğrası olarak okumuştur. Gene aynı mecmuada Miralay Ali bey'in «Tuğra-yı Humayun» adlı makalesinden ◆ , ilk devir tuğraları hakkında fazla bir şey bilinmediği anlaşılmaktadır. Meskûkat mütehassısı olan yazar, - devlet arşivlerini inceleme imkânı bulunmadığından - meselâ Fatih'in evrak üzerine çekilmiş bir tuğrasını görememiş, makalesini daha ziyade paralar üzerindeki tuğralara dayanarak yazmıştır.

◆ **Bir vesika-i tarihiyye,** 1 Kânun-u evvel 1331, Sayı 35.

◆ Ali, 43 ve 44.

Padişah tuğralarının okunuşu üzerine şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalar konuyu büyük ölçüde açıklığa kavuşturmuştur ◆ Bununla beraber, Selim I'den itibaren tuğra metinlerinde bulunan *şah* kelimesinin mahiyeti (isim - ünvan) ile hangi padişahın tuğrasına kadar metinlerde kaldığı, *el-muzaffer daima* ibaresindeki *el* tanım edatının okunup okunmayacağı gibi bazı hususlar münakaşalı kalmıştır; tuğraya hangi sebeple girdiği anlaşılamadığından bazı işaretlerin birtakım sırlar sakladıklarına ve bunları bilenlerin göçüp gittiklerine hükmolunmuştur.

◆ Tuğranın okunuşu üzerine çalışmış olanların başlıcaları şunlardır:
F. Kraelitz (1921)
F. Babinger (1925)
L. Fekete (1926)
Jean Deny (1934)
Zarif Orgun (1949)
Paul Wittek (1948-1950)

Bu kitapta, şimdiye kadar yapılan araştırmalardan yararlanılarak bunların eksiklerinin tamamlanmasına çalışılmıştır. Bu neticeye varabilmek için arşivlerde ve müzelerde bulunan çok sayıda tuğra incelenmiştir.

Bir belgenin tarihinin bulunmaması veya herhangi bir sebeple yırtık veya silik olması halinde, tuğrasının doğru okunması çok önemlidir. Tuğranın hangi padişaha ait olduğunun bilinmesi ile belge için yaklaşık bir tarih tesbiti mümkün olur. Az da olsa, bazı padişahların tuğralarındaki değişikliğin zamanı tesbit edilmişse, belgenin, o padişahın saltanatının hangi devresine ait olduğu da anlaşılabilir.

Diğer taraftan, belgenin tarihine bakarak tuğrayı tesbit etmek mümkünse de, cülûs senelerinde bu da kolayca yapılamaz, çünkü aynı sene bir padişahın saltanatının kapanıp halefinin zamanı başladığından, arapça yazılmış tarihinde ay, gün kayıtlarını bulup sicillerden aranması gerekir.

Tuğranın metnini tam okumadan yalnız isimlere bakarak tuğranın hangi padişaha ait olduğunu anlamak mümkün olabilir, fakat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

içinde yazılanların bilinmesi, hangi şeklin, hangi kavsin hangi harf veya kelimeyi gösterdiğinin tesbiti, okunması çok zor olan tuğraların çözülmesinde faydalıdır. Kaldı ki, Murad II (Murad bin Mehmed) ile Mehmed II (Mehmed bin Murad) tuğraları arasındaki istif farkı çok azdır; Süleyman I (Süleyman bin Selim) ile Selim II (Selim bin Süleyman) tuğralarını ilk bakışta ayırmak mümkün değildir; Ahmed I ile Ahmed III'ün baba isimleri aynı olduğundan (Mehmed III ve Mehmed IV), bunları ayırabilmek için tuğralarını tanımak lâzımdır.

Kitapta her padişah için örnek olarak muntazam bir tuğra seçilmiş ve analitik resimlerle bu tuğra metnindeki bütün kelimelerin istif içerisindeki yerleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu örnekler belgeler üzerindeki tuğralardan alınmıştır. Bunların seçiminde genellikle güzel çekilmiş tuğralar tercih edilmiş, fakat, okuyucuya tam bir fikir verebilmek için bazıları bilhassa pek muntazam olmayanlardan alınmıştır.

Bunun yanında, her padişahın tuğrasının iyice tanınabilmesi için çeşitli ellerden çıkmış ve değişik görünüşe sahip tuğra numuneleri de metne eklenmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2
GENEL BİLGİLER

Tuğranın bölümleri

Tuğra, dört bölümden ibarettir ve bunlara çeşitli isimler verilmiştir

1 ◆ *Tuğranın sere'si* Tuğranın alt tarafında bulunan ve asıl metnin yazılı olduğu kısmın adıdır. Buraya *kürsü* adı da verilir. Sere, Mehmed II'nin tuğralarında belirlenmeğe başlamıştır. Önceleri dikdörtgene yakın bir şekli olan sere, Selim II zamanında üstü daralarak üçgene benzer bir hale gelmiş, daha sonra kaidesi yuvarlaklaşmış ve son şeklini Mahmud II tuğraları ile almıştır.

2 — *Tuğranın beyze'leri* Tuğranın sol tarafında bulunan ve genellikle *han* ve *bin* kelimelerindeki *nun* harflerinin, bazen de başka bir kelimedeki *dal* harfinin teşkil ettikleri kavislere verilen isimdir. Bazı tuğralarda beyze'ler, tuğra şeklini tamamlayan işaretlerden olup hiç bir harf ifade etmezler. *Muzaffer* kelimesi tuğraya girdikten sonra bu kelimenin *rı* harfi, sola doğru beyze'leri keserek uzamıştır. İç beyze'nin ortasında *daima* kelimesi yazılıdır.

3 — *Tuğranın tuğ'ları* Tuğranın üst tarafındaki *elif* harfi şeklindeki çizgilerin adıdır. Bunlar her zaman elif harfi olmayıp bazen *lâm* harfi, yahut *zı* harfinin *elif*'i olurlar. Bunlara *elif* yahut *elif-lâm* ◆ adı da verilir. Bazı tuğralarda tuğ'ların bir kısmı hiç bir harf ifa-

◆ Z. Orgun, s. 219. Bu makalede tuğranın bölümlerine verilen isimler için Zarif Orgun şöyle söylemektedir: «Bu isimleri J. Deny'nin İslâm Ansiklopedisindeki «tuğra» maddesiyle Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan iki medhiyeden faydalanarak tesbit ettik. Bu medhiyelerden biri, şair Vehbî tarafından Sultan Ahmed III'ün tuğrası için yazılmıştır. Diğer medhiye ise Mustafa III'ün tuğrası için Bursalı Ali isminde bir zat tarafından kaleme alınmıştır.»

◆ Ali, 44. s. 113.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de etmeyen ve sadece tuğranın şeklini tamamlayan işaretlerdir ◆ Tuğ'ların yanlarında flâma şeklindeki kavislere *zülüf* veya *zülfe* denir.

4 — *Tuğranın kol'ları*: Beyzelerin devamı olan ve *muzaffer* kelimesinin üzerinden geçerek sağa doğru paralel bir şekilde uzanan kısımlara verilen isimdir. Bunlara *hançere* adı da verilir.

Bunların dışında tuğraların sağ üst tarafındaki boşluğa bazı padişahların *mahlas*'ları yazılmıştır.

◆ İlerdeki bahislerde *elif* harfi ile karışmaması için bunlara tuğ demeği tercih etik ve sağdan itibaren, birinci, ikinci üçüncü tuğ olarak gösterdik.

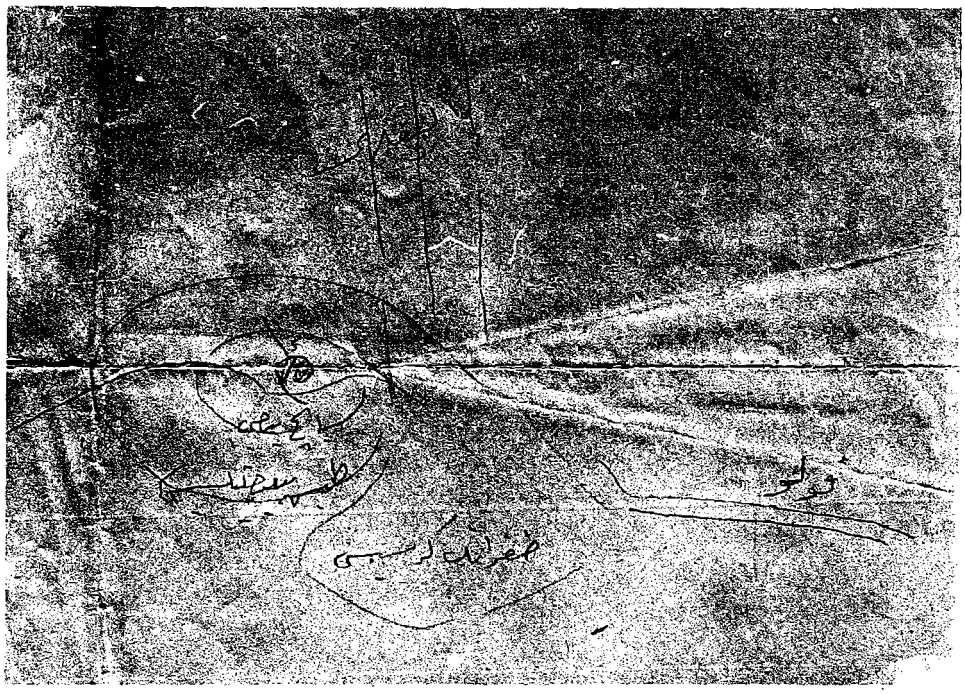

(Res. 17)
Tuğranın bölümleri
Son resmî tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer'in (1869-1946) Zarif Orgun için yapmış olduğu kroki.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra metni ile ilgisi olmayan işaretler

Tuğrada metin ile ilgisi olmayan bazı işaretler bulunmaktadır. Bu işaretler, tuğranın şeklini tamamlamak için ilâve edilmişlerdir. Hiç bir kelime veya harf değillerdir ve bir mana taşımazlar.

Tuğranın gelişmesi incelendiği vakit, her tuğranın bir evvelki padişah tuğrasına mümkün olabildiği kadar benzetilmek için ne kadar gayret sarfedildiği görülür. Tuğraya giren yenilikler bile çok defa bu benzetmeyi sağlamak için yapılmışlardır.

Belirgin şeklini almış olan tuğralar iki beyze'li ve üç tuğ'ludur. Bir evvelkine benzemek için en azından bu unsurların yeni tuğrada bulunması gerekmektedir ◆ Eğer metindeki harfler bu unsurları karşılamıyorsa, tuğra şeklini tamamlamak için bir tuğ, bir beyze, yahut her ikisi birden ilâve edilmektedir ◆

Elif ve *lâm*'ların üçten fazla olduğu metinlerde, tuğ'ları arttırmak mümkün olmadığına göre, ya bu harflerden bir kısmı sere'de bırakılmış, yahut aynı tuğ, birden fazla *elif* veya *lâm* harfleri için kullanılmıştır.

Tuğranın bir önceki padişah tuğrasına benzemesi için yalnız iki beyze, üç tuğ ve zülfe'lerle iktifa edilmemiş, sere'nin de benzemesine itina edilmiştir. Sere'ye de tuğra metni ile ilgisi olmayan bazı işaretlerin konma sebebi budur. Bunun açık bir örneği, Selim III'ün tuğrasında görülmektedir. Selefi Abdülhamid I'in tuğrasındaki *Abdülhamid* gibi çok harfli bir kelimenin yerine *Selim* gibi az harfli bir kelimenin gelmesi, sere'de boşluklar meydana getirmekte idi. Selim III'ün tuğrası tertib edilirken, hem bir önceki tuğraya benzetmek, hem de bu boşlukları kapatmak için buraya, hiç bir harfi ifade etmeyen ve bir önceki tuğrada bulunan şekiller ilâve edilmiştir (Res. 18).

Zülfe'ler ilk tuğralarda *elif* harflerinin süsü olarak yer almış ve gelişmişlerdir. Tuğra metinlerinde *elif* ve *lâm* harflerinin adetleri artınca, bu harflerin bir kısmı zülfelerle gösterilmeğe başlanmıştır ◆ .

◆ Bunun istisnaları ilk devir tuğralarında görülür: Emir Süleyman, 4 tuğ; şehzade Alemşah, 5 tuğ. Bu tuğralar da başka tarafları ile evvelkilere benzemekte idiler.

◆ Çelebi Mehmed'in tuğrasında (Mehmed bin Bayezid han), tuğları teşkil edebilecek iki **elif** vardır. Birinci tuğ sadece şekli tamamlamak için ilâve edilmiş bir işaretir.

◆ «Eşkâl-i mezkûre (zülfeler) ziynet olduktan başka tuğra dahilindeki kelimattan elif harflilerin elif'i makamına kaim tutulur.» Ali, 44, s. 119.

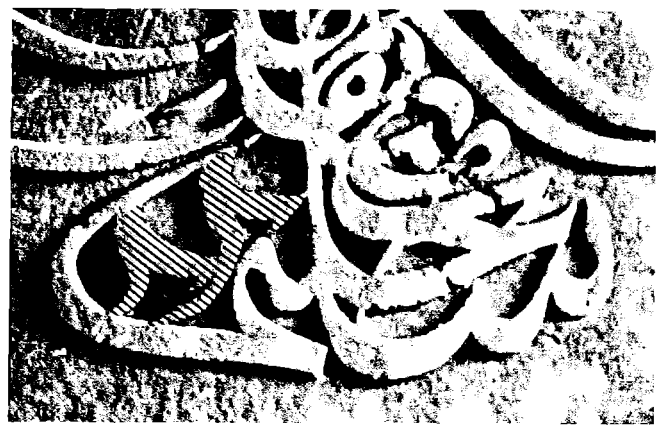

(Res. 18)
Selim III tuğrası
Vakıflar, Türk inşaat ve sanat eserleri müzesi.
Resimde taranmış olan kısımlar, buradaki boşluğu doldurmak ve bir evvelki tuğraya benzetmek için ilâve edilmiş şekillerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra metnindeki gelişme ve değişiklikler

Orhan: 1324-1360

Orhan Gazi'nin tuğrasında metin, sadece padişahın adı, oğlu manasına gelen *bin* kelimesi ile padişahın babasının adından ibaret idi:

Orhan bin Osman

Bayezid I: 1389-1402

Bayezid I'in tuğrasına, ilk defa ünvan olarak *han* kelimesi, padişahın babasının ismine bağlı olarak eklendi:

Bayezid bin Murad han

Murad II: 1421-1451

Murad II'nin tuğralarında ilk defa *muzaffer* tabiri görülmeğe başladı

Murad bin Mehmed han muzaffer

Mehmed II: 1451-1481

Mehmed II'nin tuğralarında *muzaffer* tabirine *daima* kelimesi eklendi :

Mehmed bin Murad han muzaffer daima

Selim I: 1512-1520

Selim I'den itibaren tuğra metnine *şah* kelimesi girdi, aynı zamanda *muzaffer daima* tabirinin başına *el* tanım edatı eklendi:

Selim-şah bin Bayezid han el-muzaffer daima

Süleyman I: 1520-1566

Süleyman I'den itibaren *şah* kelimesi metinde iki defa yer almağa başladı :

Süleyman-şan bin Selim-şah han el-muzaffer daima

Mehmed III: 1595-1603

Mehmed III'ün tuğrasında, metindeki *şah* kelimesi kaldırıldı:

Mehmed bin Murad han el-muzaffer daima

Ahmed I: 1603-1617

Ahmed I'den itibaren *şah* kelimesi bir *şın-elif* ve iki *he* yazılmak suretile yeniden tuğra metnine girdi:

Şah Ahmed bin Mehmed han el-muzaffer daima

Mahmud I: 1730-1754

Mahmud I'in tuğrasından itibaren, evvelce baba ismine bağlı olarak yazılan *han* ünvanı, padişah ismine bağlı olarak yazılmağa başlandı, buna mukabil padişah ismine bağlı olarak yazılan *şah* ünvanı metinden çıkartıldı :

Mahmud han bin Mustafa el-muzaffer daima

Mustafa III: 1757-1774

Mustafa III'ün saltanatının beşinci senesinde (1762) tuğrasında yapılan bir değişiklikle *han* kelimesi tuğra metninden çıkartıldı, *şah* kelimesi ise tekrar metne alındı :

Şah Mustafa bin Ahmed el-muzaffer daima

Abdülhamid I: 1774-1789

Abdülhamid I'in tuğralarında metne yeniden *han* kelimesi eklendi, *şah* kelimesi ise kaldırıldı :

Abdülhamid han bin Ahmed el-muzaffer daima

Bundan sonra tuğra metninde değişiklik yapılmadı, sadece bazı tuğraların sağ boşluğuna «mahlas» ilâve edildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğraların metinleri

Orhan	Orhan bin Osman
Murad I	Murad bin Orhan
Bayezid I	Bayezid bin Murad han
Emir Süleyman	Emir Süleyman bin Bayezid
Mehmed I	Mehmed bin Bayezid han
Murad II	Murad bin Mehmed han muzaffer
Mehmed II	Mehmed bin Murad han muzaffer daima
Bayezid II	Bayezid bin Mehmed han muzaffer daima
Şehzade Cem	Cem bin Mehmed han muzaffer daima
Şehzade Şehinşah	Şehinşah bin Bayezid han muzaffer daima
Şehzade Ahmed	Ahmed bin Bayezid han muzaffer daima
Şehzade Alemşah	Alemşah bin Bayezid han muzaffer daima
Şehzade Korkut	Korkut bin Bayezid han muzaffer daima
Şehzade Mehmed	Mehmed bin Şehinşah bin Bayezid han muzaffer daima
Selim I	Selim-şah bin Bayezid han el-muzaffer daima
Süleyman I	Süleyman-şah bin Selim-şah han el-muzaffer daima
Şehzade Mehmed	Mehmed bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima
Şehzade Bayezid	Bayezid bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima
Selim II	Selim-şah bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima
Murad III	Şah Murad bin Selim-şah han el-muzaffer daima
Mehmed III	Mehmed bin Murad han el-muzaffer daima
Ahmed I	Şah Ahmed bin Mehmed han el-muzaffer daima
Mustafa I	Şah Mustafa bin Mehmed han el-muzaffer daima
Osman II	Şah Osman bin Ahmed han el-muzaffer daima
Murad IV	Şah Murad bin Ahmed han el-muzaffer daima
İbrahim	Şah İbrahim bin Ahmed han el-muzaffer daima
Mehmed IV	Şah Mehmed bin İbrahim han el-muzaffer daima
Süleyman II	Şah Süleyman bin İbrahim han el-muzaffer daima
Ahmed II	Şah Ahmed bin İbrahim han el-muzaffer daima
Mustafa II	Şah Mustafa bin Mehmed han el-muzaffer daima
Ahmed III	Şah Ahmed bin Mehmed han el-muzaffer daima
Mahmud I	Mahmud han bin Mustafa el-muzaffer daima
Osman III	Osman han bin Mustafa el-muzaffer daima
Mustafa III (1)	Mustafa han bin Ahmed el-muzaffer daima
Mustafa III (2)	Şah Mustafa bin Ahmed el-muzaffer daima
Abdülhamid I	Abdülhamid han bin Ahmed el-muzaffer daima
Selim III	Selim han bin Mustafa el-muzaffer daima
Mustafa IV	Mustafa han bin Abdülhamid el-muzaffer daima
Mahmud II	Mahmud han bin Abdülhamid el-muzaffer daima (Adlî)
Abdülmecid	Abdülmecid han bin Mahmud el-muzaffer daima
Abdülâziz	Abdülâziz han bin Mahmud el-muzaffer daima
Murad V	Mehmed Murad han bin Abdülmecid el-muzaffer daima
Abdülhamid II	Abdülhamid han bin Abdülmecid el-muzaffer daima (el-gazi)
Mehmed V	Mehmed han bin Abdülmecid el-muzaffer daima (Reşad), (el-gazi)
Mehmed VI	Mehmed Vahideddin han bin Abdülmecid el-muzaffer daima

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra şeklindeki gelişme ve değişiklikler

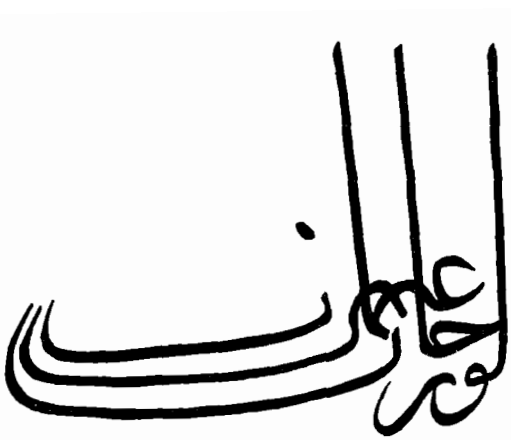

Orhan (1324)

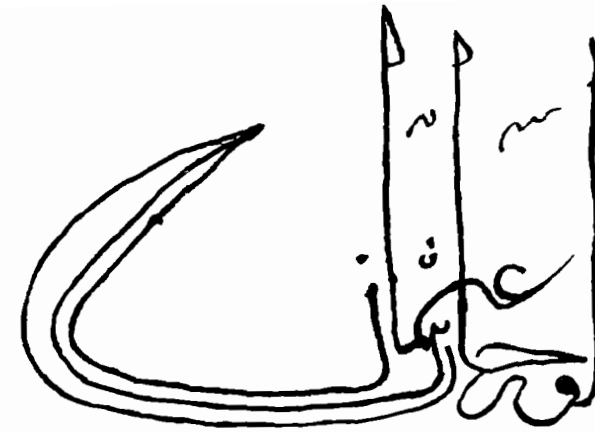

Orhan (1348)

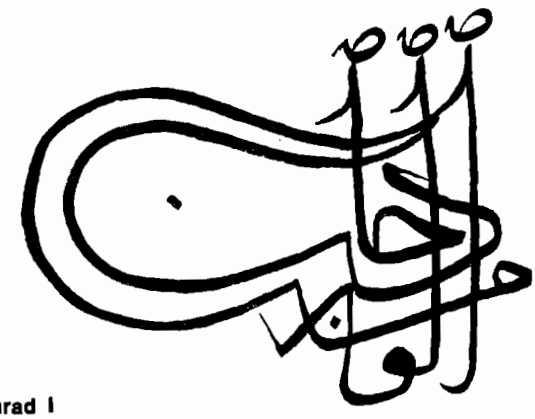

Murad I

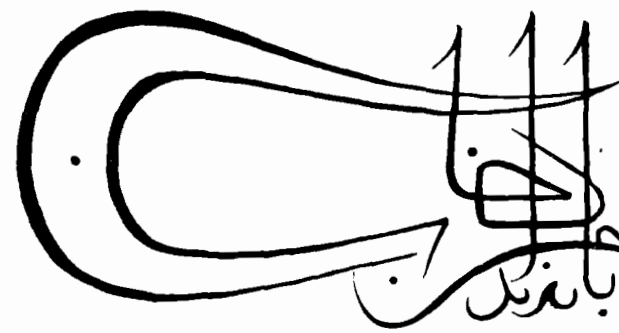

Bayezid I

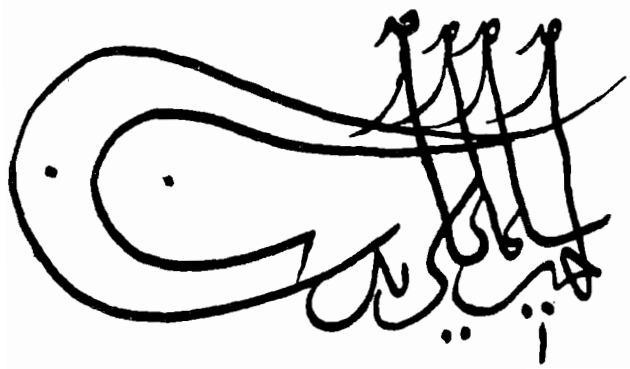

Emir Süleyman

Mehmed I

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

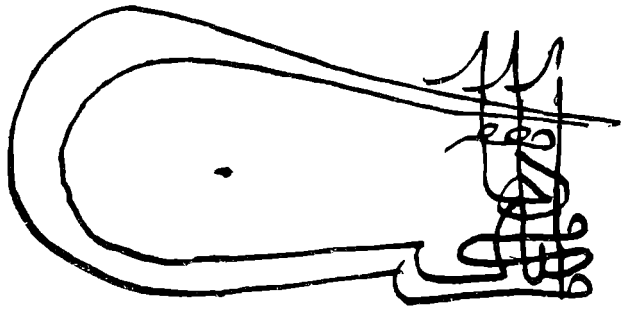

Murad II

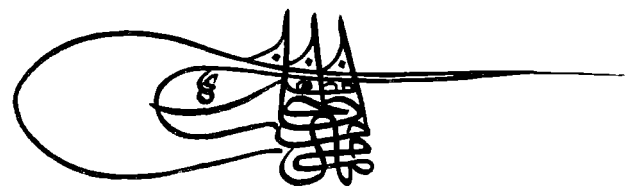

Mehmed II

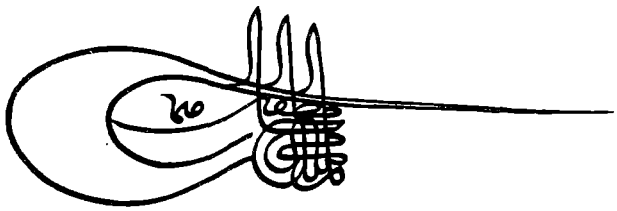

Bayezid II

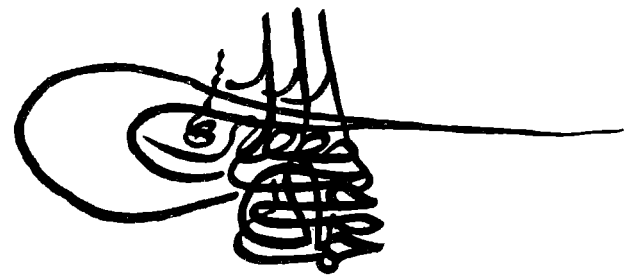

Cem (bin Mehmed II)

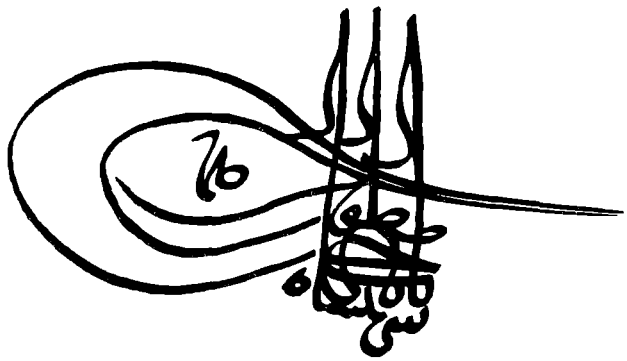

Şehinşah (bin Bayezid II)

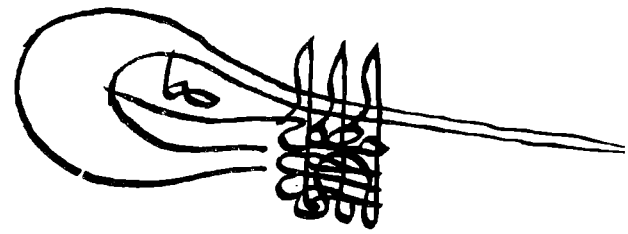

Ahmed (bin Bayezid II)

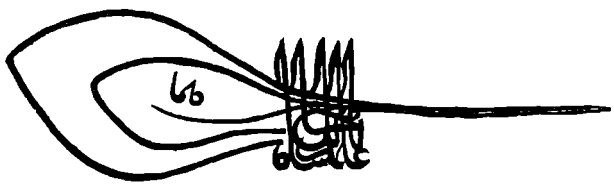

Alemşah (bin Bayezid II)

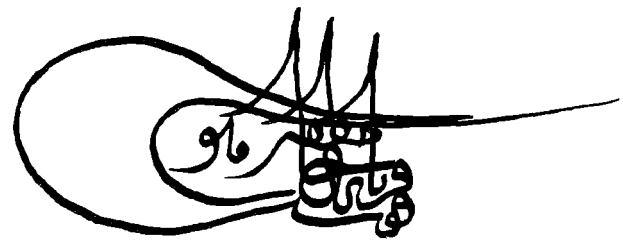

Korkut (bin Bayezid II)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

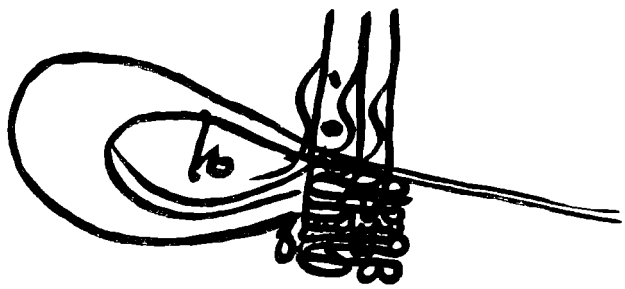

Mehmed I (bin Şahinşah bin Bayezid II)

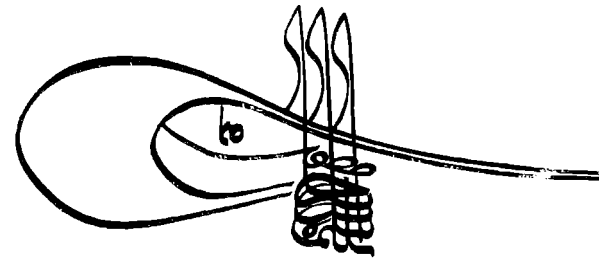

Selim I

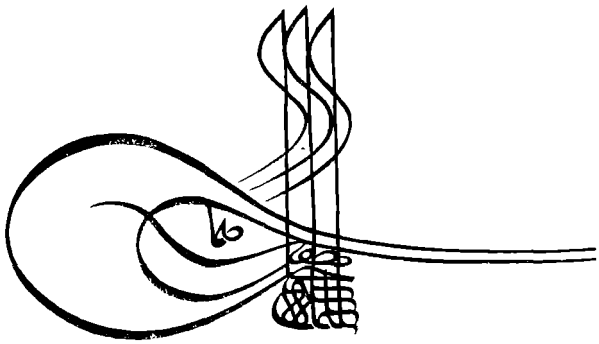

Süleyman I

Mehmed (bin Süleyman I)

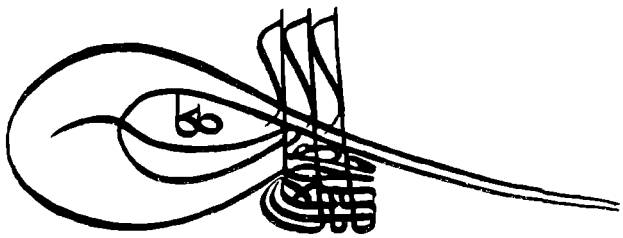

Bayezid (bin Süleyman I)

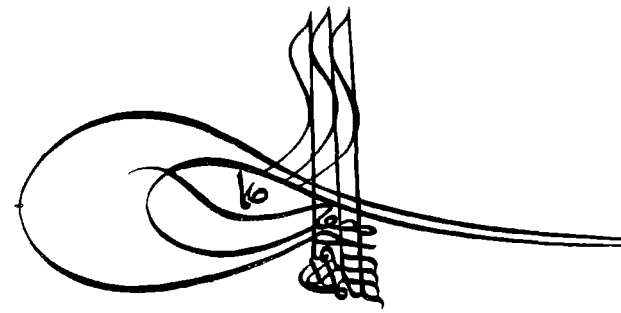

Selim II

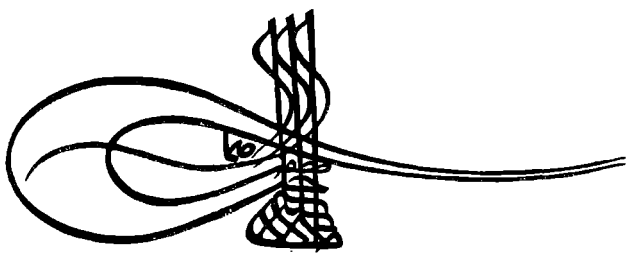

Murad III

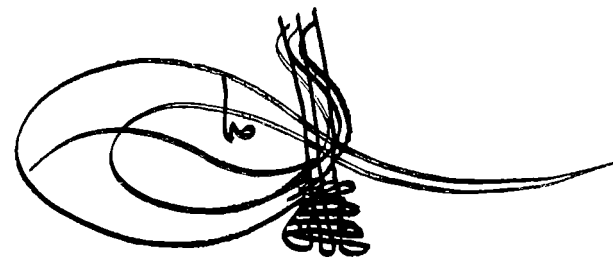

Mehmed III

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

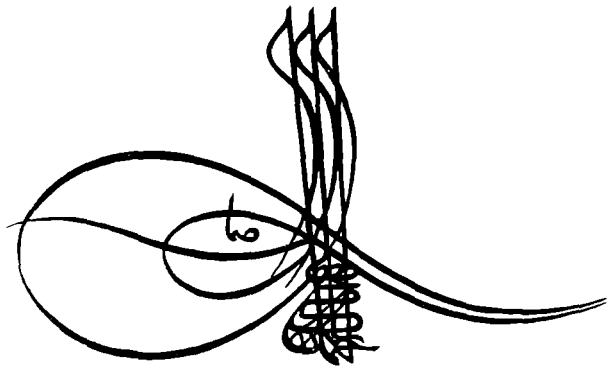

Ahmed I

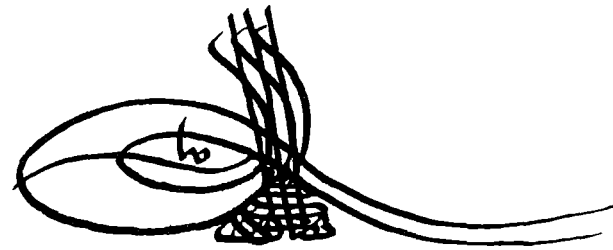

Mustafa I

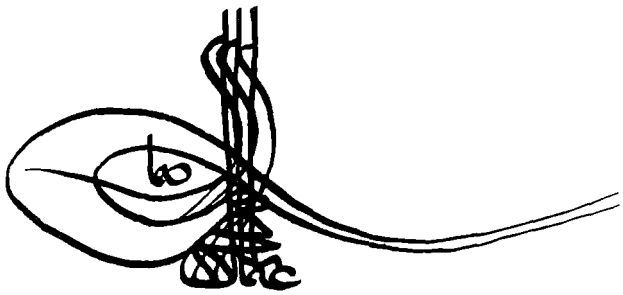

Osman II

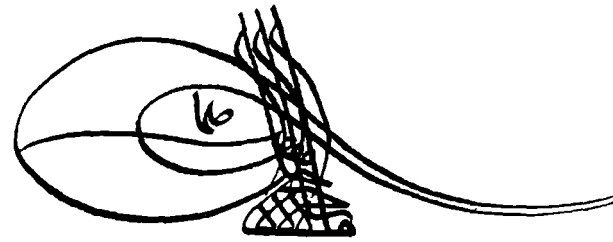

Murad IV

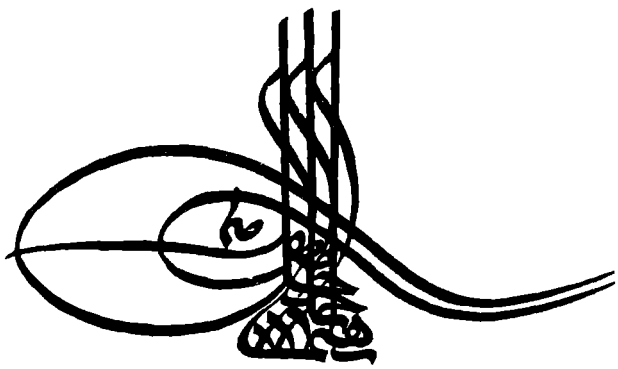

İbrahim

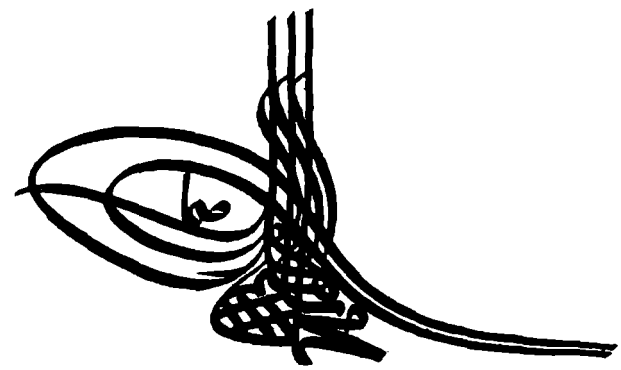

Mehmed IV

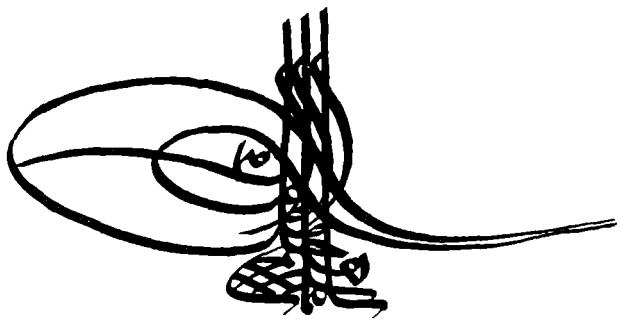

Süleyman II

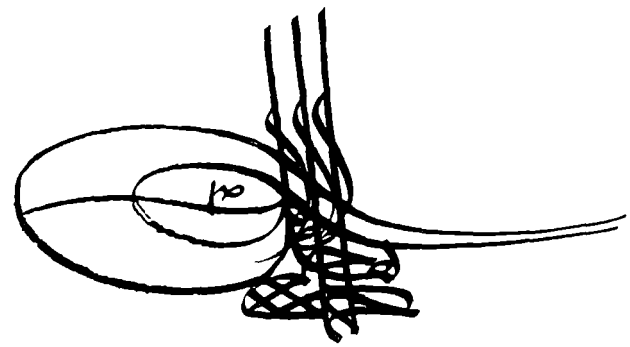

Ahmed II

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

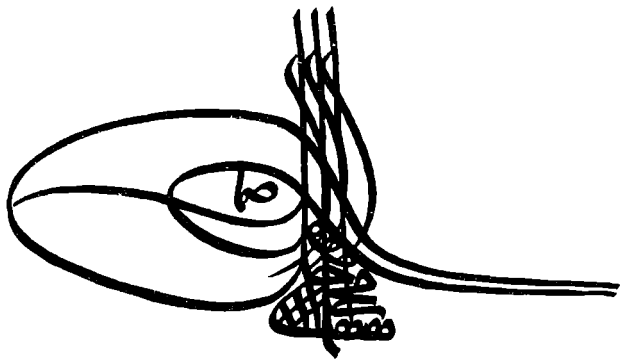

Mustafa II

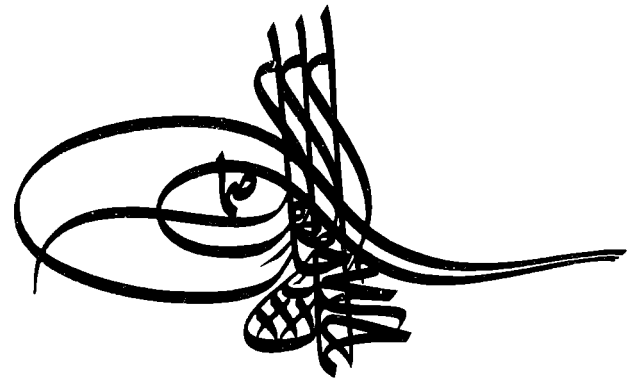

Ahmed III

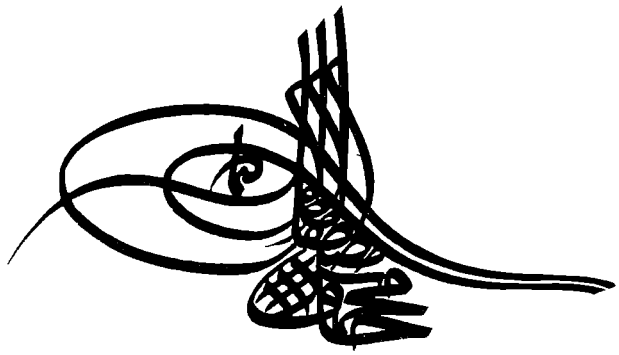

Mahmud I

Osman III

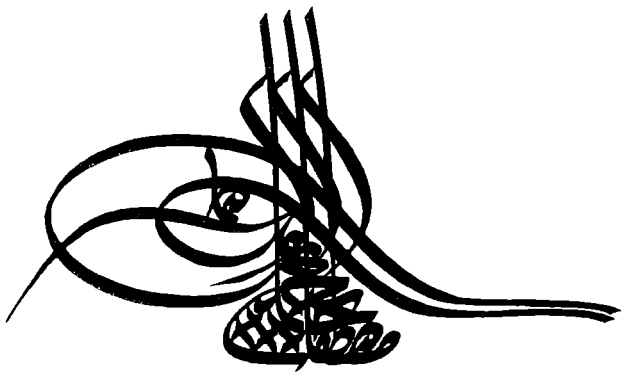

Mustafa III (1)

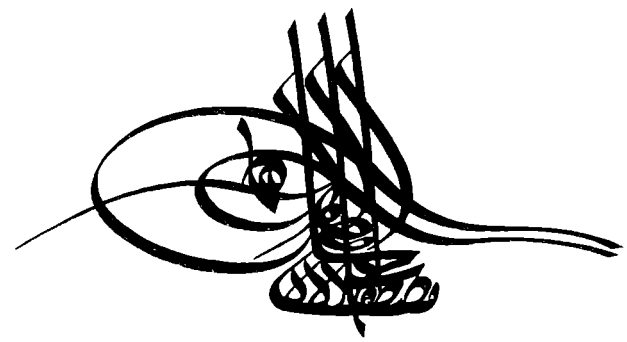

Mustafa III (2)

Abdülhamid I

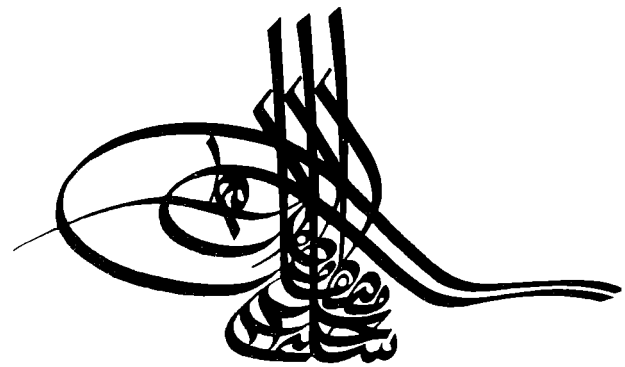

Selim III

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

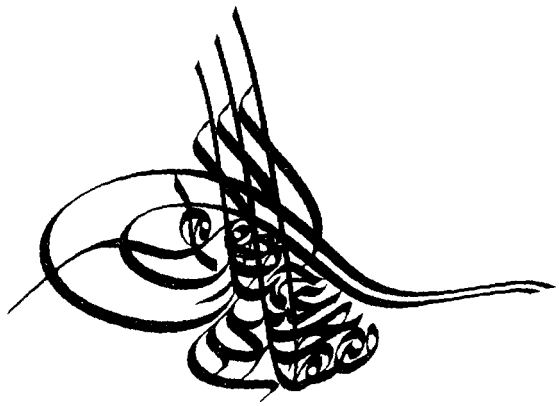

Mustafa IV

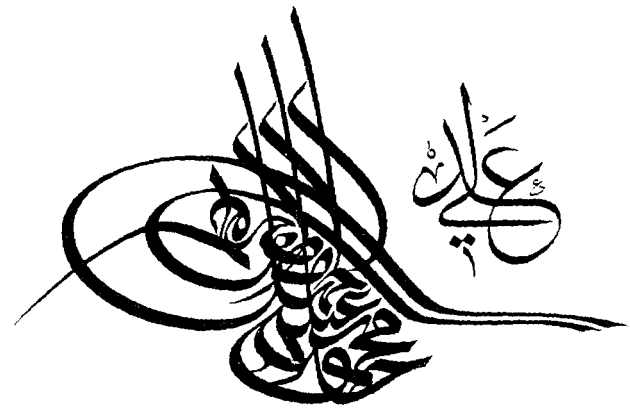

Mahmud II

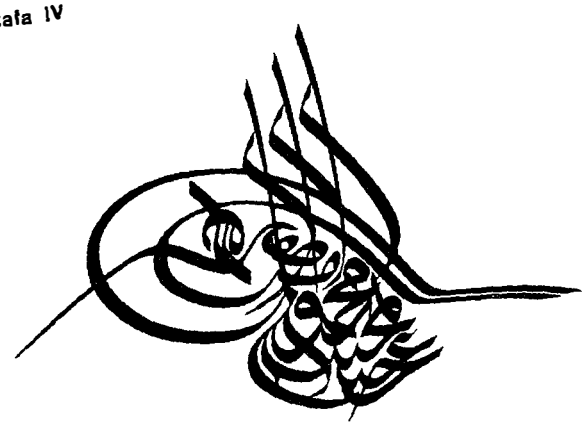

Abdülmecid

Abdülâziz

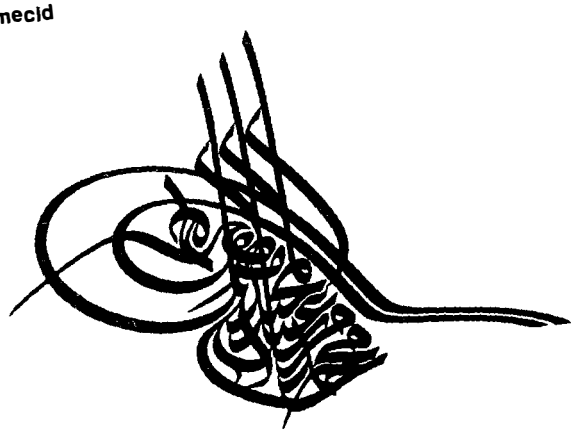

Murad V

Abdülhamid II

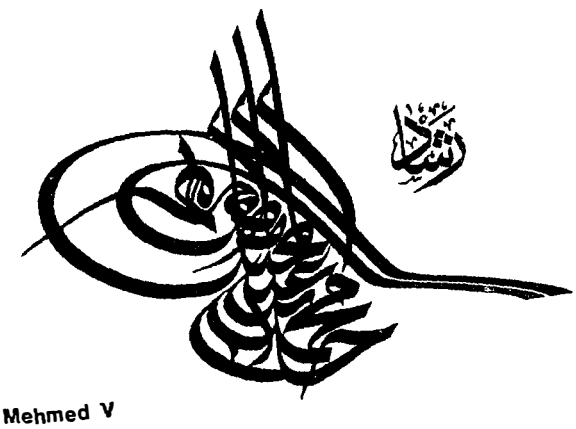

Mehmed V

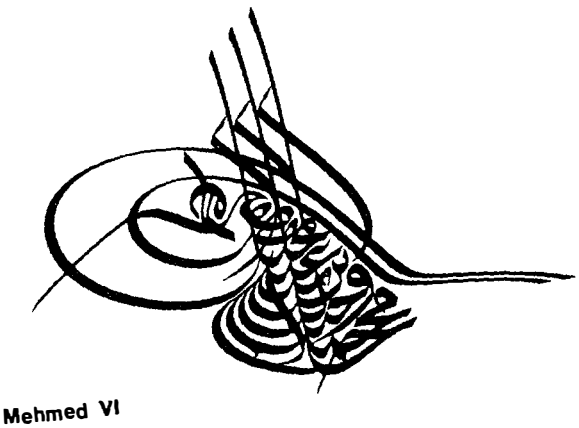

Mehmed VI

Tuğra metni

Padişahların ve babalarının isimleri

Tuğra, padişahın yazılı alâmeti, bir çeşit imzası olduğuna göre metindeki en önemli kelimeler, padişahın kendi adı ile babasının adıdır. Bu ikisinin okunması çok defa tuğranın hangi padişaha ait olduğunun anlaşılmasına yetmektedir. İlk tuğralarda da metin, sadece bu iki isim ile oğlu manasına gelen *bin* kelimesinden ibaret idi: *Orhan bin Osman.*

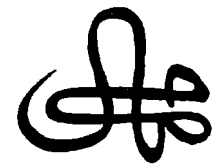

(Res. 19)
Mehmed II tuğrasından.
Mehmed.

İsimler tuğranın sere'sinde yer alır. Tuğra metni genellikle aşağıdan yukarıya doğru okunacak şekilde tertib edildiğine göre, tuğra sahibininki altta, babasınınki üstte bulunur. Bazı tuğralarda bu isimler iç içe girmiş ◆ bazılarında ise bir satır halinde yazılmıştır ◆

◆ Murad I; Murad II; şehzade Ahmed (bin Bayezid II).

Şehzade tuğraları hariç, padişah tuğralarında kullanılmış olan isimler 15 tanedir ◆ Bu isimler, gerek padişah ismi olarak, gerek baba ismi olarak tekrarlandıklarında, çok defa öncekilere benzetilerek yazılmışlardır. Ezcümle *Mehmed* ismi, Mehmed III'ün tuğrasına kadar bilinen sekiz tuğrada, Çelebi Mehmed'in tuğrasındaki gibidir (Res. 19).

◆ Emir Süleyman, Mehmed I

◆ Osman, Orhan, Murad, Bayezid, Süleyman, Mehmed, Selim, Ahmed, Mustafa, İbrahim, Mahmud, Abdülhamid. Abdülmecid, Abdülâziz, Vahideddin.
Reşad, mahlas olarak tuğranın dışına yazılmıştır.

Mustafa ismi, Mustafa I'in tuğrası dışındaki bütün tuğralarda *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmıştır.

Murad V (Mehmed Murad) ve Mehmed VI (Mehmed Vahideddin) gibi iki isimli bazı padişahların tuğralarına iki isim birden konmuştur. Mehmed V'in (Mehmed Reşad) tuğrasında ise «Reşad» mahlas olarak tuğranın dışında bulunmaktadır.

Şah kelimesi bazı tuğralarda özel isim olarak kullanılmıştır ◆.

◆ Bk. s. 41 «Şah» kelimesi.

«Bin» kelimesi

Orhan Gazi'nin tuğrasında (Orhan bin Osman) iç içe istif edilmiş üç *nun* harfinden ortadaki, baş tarafına *be* harfini gösteren bir diş'in eklenmesi ile *bin* kelimesini teşkil etmektedir. Murad I'in tuğrası (Murad bin Orhan), metninde iki *nun* harfi olduğu için iki beyzelidir. İç beyzeyi *bin* kelimesi teşkil etmektedir. Bu tuğrada beyzelerin baş tarafları diğer harflerle birleştirilmiş olduğundan *be* harfini gösteren diş'in hangi beyzede olduğu seçilememektedir. *Be* harfinin yeri ve *bin* kelimesinin iç beyze ile gösterilmiş olduğu, *be* harfi için konulmuş olan noktadan anlaşılmaktadır ◆

◆ Bk. Res. 65, s. 86.

Bin kelimesi, Mehmed III tuğrası dışında, Mahmud I'in tuğrasına kadar daima iç beyze ile gösterilmiştir. Beyzenin başlangıcında

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aşağıya doğru uzanan köşeli yahut yuvarlak bir diş, bu kelimenin *be* harfidir. *Be* harfini gösteren bu diş, giderek bazı tuğralarda belli belirsiz hale gelmiş, bazılarında ise tamamen kaybolmuştur ◆ Genellikle beyze'ler tuğranın diğer kısımları ile birleştirilerek yazılmışlardır.

◆ **Be** harfinin belli olduğu tuğralar için bk. Res. 69, 120, 121.

Mehmed III'ün tuğrası geleneği takib etmeyen bir tuğradır. Bu tuğrada *bin* kelimesi sere'de ve iki özel isim arasındadır. Yer olarak burası daha da uygundur: *Mehmed bin Murad* Orhan Gazi'nin tuğrasında da iki özel isim arasında bulunan *bin* kelimesi, tuğranın aldığı şeklin zorlaması ile iç beyze ile gösterilerek iki özel isim arasındaki makul yerini kaybetmiştir. Bu kelime, Mehmed III'ün tuğrasında sere'ye alınınca, iç beyze sadece şekli tamamlayan bir işaret olarak kalmıştır. Bunu takib eden Ahmed I tuğralarından itibaren bu usul terk edilerek *bin* kelimesi tekrar iç beyze ile gösterilmeğe başlanmıştır.

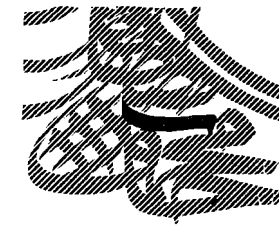

(Res. 20)
Mahmud I tuğrasında **bin** kelimesi

Önemli yenilikler getirmiş olan Mahmud I'in tuğrasından itibaren *bin* kelimesi, tekrar sere'de iki özel isim arasındaki yerini almıştır (Res. 20).

Bin kelimesi, sere içerisine girdiği Mahmud I tuğrasından itibaren, *nun* harfi için bir çanak ve bu çanağın baş tarafında *be* harfi için aşağıya doğru uzanmış bir diş'le gösterilmiştir. Daha önceki tuğralarda aynı yerde *şah* kelimesinin *şın* harfi bulunduğu için, *bin* kelimesini gösteren şekil de *şın* harfine benzetilerek yapılmıştır, fakat *şah* kelimesinde olduğu gibi *elif* harfi ile birleştirilmemiş, son tarafı *nun* harfini belirtmek üzere hafifçe yukarı ve sağa doğru kıvrılmıştır. *Bin* kelimesi bu şekilde yazılmağa başlandıktan sonra, *elif* harfi ile birleşmemesi gerektiği halde, bazı tuğralarda bu hususa itina edilmemiş olduğu görülmektedir.

Murad V'in tuğrasında ise *bin* kelimesinin yalnız *be* harfi kendinden evvelki Abdülmecid ve Abdülâziz tuğralarındaki *bin* kelimesine benzetilmiş, *nun* harfi için bir çanak daha ilâve edilmiştir. Bundan sonraki tuğralarda bu kelime hep aynı şekilde yazılmıştır (Res. 21).

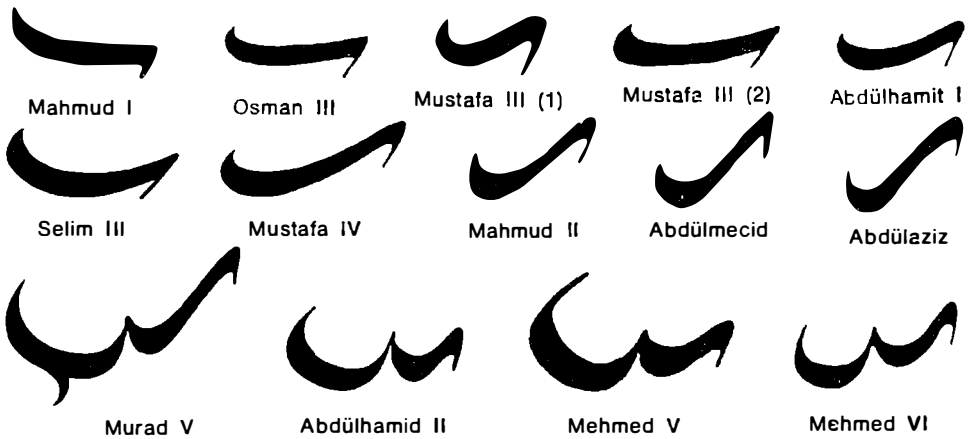

(Res. 21)
Bin kelimesinin sere'ye girdikten sonraki gelişmesi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuğra metnini okuyanlar bu kelimeyi bazen *bin,* bazen de *ibn* şeklinde okumuşlardır. Padişah isimlerinin bulunduğu eski metinlerde bu kelime, hiç bir kaideye tâbi olmadan bazen *elif be-nun* harfleri ile *ibn* şeklinde, bazen de *be-nun* harfleri ile *bin* şeklinde yazılmıştır ◆

◆ Feridun, **Münşeat.**

İki özel isim arasında bulunduğu zaman *ibn* kelimesi, muhaffefi olan *bin* şeklinde yazılmaktadır. Paralarda, Mehmed IV'e kadar bu kelime daima *elif*'siz yazılmış, Süleyman II'den sonra ise yalnız Sultan kelimesinden evvel geldiği zaman *elif*'le yazılmıştır: *es-sultan ibn-üs -sultan,* yahut *es-sultan Mahmud han ibn-üs-sultan Abdülhamid han.* Bunun pek az istisnası vardır.

Son tuğralarda aynı tuğ'un birden fazla *elif* harfini gösterdiği gözönüne alınarak bu kelimenin *ibn* şeklinde yazıldığı düşünülebilir. Çok daha sade olan ilk tuğralarda bütün harfler ayrı ayrı gösterilmiştir, hiç bir işaret iki harf için kullanılmamıştır. Bu ilk tuğralarda *bin* kelimesini *ibn* okutacak *elif* harfi yoktur. Gerçi Mehmed I ve Cem Sultanın tuğralarında fazla bir *elif* harfi görülmekte ise de bu, tuğranın üç tuğ'unu tamamlamak maksadı ile ilâve edilmiştir. Diğer tuğralarda da bu kelimeyi *ibn* şeklinde okutacak bir işarete rastlamadığımızdan, analitik resimlerde *bin* şeklinde gösterdik.

«Han» kelimesi

Han ünvanı ilk defa Bayezid I'in tuğrasında görülmektedir: *Bayezid bin Murad han.* Bu kelime, daha önce uzun süren saltanatları müddetince Orhan'ın (Orhan bin Osman) ve Murad I'in (Murad bin Orhan) tuğralarında *Orhan* kelimesinin bir hecesi olarak yer almakta idi. Bayezid I'in tuğrasına *han* ünvanının ilâvesi bir şekil mecburiyetinden doğmuş gibi görünmektedir.

Bayezid bin Murad kelimelerinde iki *elif* ve bir *nun* harfi vardır. Murad'ın uzun süren saltanatı esnasında, tuğrasında görülen üç tuğ ve iki beyze, hükümranlık alâmeti olan tuğranın en karakteristik vasıfları haline gelmişti. Halbuki, Bayezid'in tuğrası, *Bayezid bin Murad* kelimeleri ile, iki tuğlu ve bir beyzeli oluyordu. *Han* kelimesinin ilâvesi, artık belirlenmiş bir şekli olan tuğranın üçüncü tuğ'u ile ikinci beyze'sini tamamlamakta ve ancak bu suretle Murad'ın tuğrasına benzeyebilmektedir.

Murad'ın tuğrasında *Orhan* kelimesine ait *han* hecesinin *hı* harfi, *Murad* kelimesine ait ve biraz büyükçe yazılmış olan *dal* harfi içerisinde bulunmaktadır. Bayezid I'in tuğrasına eklenen *han* kelimesinin de ilk harfi, aynı şekilde *dal* harfinin içerisinde bulunmaktadır. *Dal, hı* ve *elif* harflerinin meydana getirdiği motifi aynı yerde ve aynı şekilde muhafaza etmek de bir evvelki tuğra ile benzerliği artırmaktadır. Bu motif, bundan sonra Murad II ve Mehmed II'nin tuğralarında da tekrarlanmıştır (Res. 22). *Han* kelimesinin *nun* harfi dış beyze ile gösterilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Murad I Bayezid I Murad II Mehmed II (Res. 22)

Tuğraya *han* kelimesinin ilâvesi ile hem eksik kalan bir tuğ ile bir beyze tamamlanmakta ve bir önceki tuğra ile benzerlik sağlamakta, hem de bir ünvan ilâve edilmiş bulunmaktadır. Alışılmış olan tuğra şeklinin muhafaza edilmesi için *han* hecesini, tuğraya bir ünvan ilâve etmek kadar büyük bir değişiklik bahasına yerinde bırakmak gerekmiştir ◆

◆ Wittek, XX, s. 280.

İlk Osmanlı hükümdarları, Orhan Gazi'den başlayarak kendi kitabeleri ile namlarına yapılmış eserlerde *emir, emir-i kebir* ve bazen de *sultan* diye anılmışlardır. *Sultan* yahut *sultan ibn-üs-sultan* tabirinin yanında Türk hükümdarlarının eski ünvanlarından olan *han* ünvanını da kullanmışlardır.

Ankara, 1375 — *es-sultan Murad han bin Orhan*

Bursa, 1399 — *Sultan-ül-muazzam Bayezid han bin Murad*

Bursa, 1406 — *Bayezid han bin Murad han*
Süleyman han bin Bayezid han

Ankara, 1413 — *sultan Mehmed han bin Bayezid han bin Murad han*

Bursa, 1418 — *es-sultan ibn-üs-sultan sultan Mehmed bin Bayezid han*

kitabelerinde sultan tabirinin yanında *han* ünvanı da bulunmaktadır ◆

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı devletinin saray teşkilâtı,** s. 230-31, (Ankara, 1945).

Aşağıdaki kitabelerde ise *han* ünvanı yoktur:

İznik, 1378 — *el-melik-ül-kebir Murad bey*

Bergama, 1383 — *es-sultan-ül-âdil Murad bey*

Gelibolu, 1385 — *el-melik-ül-muazzam vel-hâkan-ül-âzam sultan ibn-üs-sultan Murad* ◆

◆ Wittek, XX, s. 280.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yukardaki kitabe metinlerinden anlaşıldığı gibi Osmanlılarda *han* ünvanı Murad I zamanından beri kullanılmıştır. Bu ünvan, bazen yalnız padişah isminden sonra, bazen yalnız babasının isminden sonra, bazen de her ikisinin, hatta yazılı ise dedesinin isminden sonra konmuş, bazen de hiç kullanılmamıştır. Belirli bir kaide yoktur.

Tuğralarda ise *han* ünvanı Bayezid I ve ondan sonraki bütün tuğralarda görülmektedir ◆ İlk tuğralarda *han* ünvanı daima tuğra sahibinin babasının ismine bağlı olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi, ilk devir tuğralarının şehzadelik zamanında, yani hüküm süren padişahın sağlığında tertib edilmiş olmasıdır. O şehzade şayet tahta çıkarsa, genellikle tuğrasında değişiklik yapılmamakta, aynen kullanılmakta idi ◆

◆ Yalnız Emir Süleyman ile Mustafa III'ün ikinci tip tuğrasında **han** ünvanı yoktur.

◆ Bk. s. 53, Şehzadeler ve Şehzade tuğraları.

Padişahlığın babadan oğula geçmesi usulü değiştikten sonra, saraya kapatılan şehzadeler için tuğra tertibine ihtiyaç bulunmadığına ve tuğrası ancak padişah olarak tahta çıktıktan sonra tertib edildiğine göre *han* ünvanının baba ismine bağlı olması için bir sebep kalmıyordu. Hatta, nazarî olarak hiç hüküm sürmemiş bir şehzadenin oğlu da padişah olabilirdi ◆ Buna rağmen tuğrada *han* ünvanının baba ismine bağlı olarak gösterilme geleneği yüz yıldan fazla bir zaman daha devam etmiştir.

◆ Wittek, XVIII, s. 332.

Mahmud I'in tuğrası, tuğra şekline ve metnine birtakım yenilikler getirmiştir ◆ Bu arada, *han* kelimesinin de metindeki yeri değiştirilmiş, padişahın kendi ismine bağlı olmak üzere sere'nin alt tarafına yerleştirilmiştir.

◆ **Şah** kelimesinin kalkması ve **bin** kelimesinin tuğra istifindeki yerinin değişmesi.

Han kelimesinin, padişahın yahut babasının ismine bağlı olarak görünen kısmı bu kelimenin yalnız *hı-elif* harfleridir. Han ünvanı padişah ismine bağlı olarak yazılmağa başlandığı Mahmud I tuğralarından sonra bu kelimenin *hı* harfi, Osman III, Mustafa III, Selim III ve Mustafa IV'ün tuğralarında padişah isminin hemen üstüne, diğerlerinde ise, sere'nin kaidesini teşkil edecek şekilde, altına yazılmıştır.

Ahmed III'e kadar bu kelimenin *elif* harfi daima tuğranın üçüncü tuğ'u ile gösterilmiştir. Mahmud I'den itibaren, yani *han* kelimesi sere'nin altına yazılmağa başlandıktan sonra ise *elif* harfi orta tuğ ile gösterilmiştir.

Han kelimesinin bulunduğu bütün tuğralarda dış beyze bu kelimenin *nun* harfidir. Bazı tuğralarda sere'nin sol alt kısmını çevreleyen kavis *han* kelimesinin *nun* harfi gibi görünmekte ise de bu kavis bir evvelki tuğraya benzetmek, yahut şekli tamamlamak için konmuş bir işarettir ◆

◆ Bk. Mustafa III, Abdülhamid I, Mustafa IV, Murad V, Mehmed V ve Mehmed VI tuğraları.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Şah» kelimesi

Osmanlı padişahları kendilerine *sultan, han, hakan* gibi ünvanlar vermişler fakat *şah* ünvanını nadiren kullanmışlardır. Bununla beraber Selim I'den (1512 - 1520) itibaren Ahmed III'e (1703 - 1730) kadar iki yüz yıldan fazla bir müddet bu kelime, (Mehmed III haricinde) bütün padişah tuğralarında yer almıştır.

Hakikatte bu kelime ilk defa, Beyazid II'nin bazı şehzadelerinin tuğralarında bulunmaktadır ◆ İlk bakışta bu kelimenin tuğra metnine girmesi ile baba ismine bağlı *han* ünvanından başka, yeni bir ünvanın da tuğra sahibinin ismine eklendiği akla gelmektedir. Ancak, bir şehzadenin, hüküm süren babasının sağlığında kendi ismine bir ünvan ekleyebileceği düşünülemez. Esasen ünvan olarak kullanıldığında bu kelime isimden evvel yazılmaktadır. Halbuki diğerlerinde olduğu gibi Selim'in şehzadelik tuğrasında da *Selim* ve *şah* arka arkaya aynı satırda bulunmaktadır ◆

◆ Şehzade Şehinşah; şehzade Alemşah; şehzade Selimşah.

◆ Bk. Res. 109, s. 149, Selim I tuğraları.

Şehzade Selim'in, Trabzon valisi iken babası Bayezid II'ye yazmış olduğu bir mektubun altındaki imzası, *Selimşah* şeklindedir ◆ . Tahta çıktıktan sonra da mühürlerinde ve paralarının birçoğunda *Sultan Selimşah* yazılıdır.

◆ «Kemterin-i bendegân Selimşah el-fakir.» T.S.M.A. No. 5437.

Aslında sonradan bir ünvan olarak tuğra metinlerinde yer alan *şah* kelimesi, Selim'in şehzadelik tuğrasında, ismi sadece Selim değil, *Selimşah* olduğu için bulunmaktadır, tıpkı kardeşleri *Şehinşah* ve *Alemşah* gibi. Bir ünvan olsa idi, diğer kardeşleri şehzâde Ahmed ve şehzade Korkut'un tuğralarında da bulunması gerekirdi.

Kanunî Süleymanın da asıl ismi *Süleymanşah*'tır. Bilhassa şehzadeliği sırasındaki yazılı metinlerde kendisinden *Süleymanşah* diye bahsedilir. Tahta çıktıktan sonra, az da olsa yazılı metinlerde ve paralarında bu tertibe rastlanır. Bu sebepten Süleyman I'in tuğrasında *şah* kelimesi özel isim olarak iki defa bulunmaktadır: *Süleyman-şah bin Selim-şah han el-muzaffer daima* ◆

◆ Yavuz Selim ile Kanunî Süleyman'ın isimleri, **Selim** ve **Süleyman** olarak bilindiğinden, tuğra metinlerinde bu isimleri **Selim-şah** ve **Süleyman-şah** şeklinde yazmağı ve analitik resimlerde **şah** kelimesini ayrı göstermeği uygun bulduk.

Süleyman I'in şehzadelerinden Bayezid'in tuğrası, Mehmed'in ise tuğra şeklindeki mühürü bilinmektedir. Bu tuğralarda, baba ismi *Süleymanşah* olduğu için *şah* yalnız bir defa vardır: *Bayezid bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima* ve *Mehmed bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima.*

Selim II'nin isminde ise *şah* yoktur. Nitekim, şehzadelik zamanından kalma tuğra şeklindeki bir mühüründe metin ve istif, kardeşlerininki gibidir: *Selim bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima.* Fakat padişahlık zamanındaki tuğrasında *şah* kelimesi iki defadır: *Selim-şah bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima.* Selim II tahta çıktıktan sonra tuğrasında ismi *Selimşah* şeklinde yazılmağa başlanmıştır. Bu suretle babasının tuğrası ile olan benzerlik arttırılmıştır ◆

◆ Bk. s. 169, Selim II tuğraları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hulâsa, bu tuğralarda bulunan *şah* kelimeleri, bir ünvan olarak değil, sadece Selim I, Süleyman I ve Selim II'nin isimlerinin bir parçası olarak tuğra metinlerinde yer almaktadır.

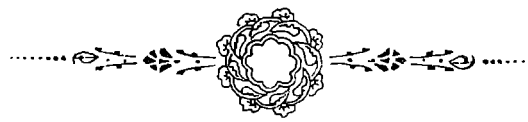

Murad III'ün tuğrasında da *şah* kelimesi iki tanedir, fakat bu defa birisinin mahiyeti değişmiştir. İlk defa tuğraya özel isim olarak giren bu kelime, kullanıldığı uzun seneler sonunda tuğra metninin ayrılmaz bir parçası olmuş ve bir ünvan haline gelmiştir. Murad III'ün tuğrasındaki *şah* kelimelerinin tuğra istifindeki yerleri ve yazılışları evvelki tuğralar gibi olmakla beraber, metninin okunuşundaki sıra farklıdır. Topkapı Sarayı Müzesinde teşhirde bulunan Murad III'ün büyük boydaki tuğrasının kenarında nasıl okunduğu, düz yazı ile gösterilmiştir:

İşbu nişân-ı âlîşanın mazmun-u şerifi budur ki
Şah Murad ibn-ü Selim-şah han el-muzaffer daima

Bu yazıdan, isim olarak tuğra metnine girmiş bulunan *şah* kelimesinin ne şekilde ünvan haline geldiği anlaşılmaktadır: metinde iki defa bulunan *şah* kelimesinin birincisi *ünvan* olarak Murad'dan evvel, ikincisi ise *isim* olarak Selim'den sonra gelmektedir.

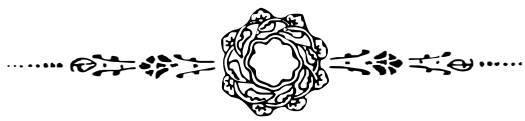

Mehmed III'ün tuğrası, geleneği takib etmeyen, hem evvelkilerden, hem de sonrakilerden farklı bir tuğradır. Bu tuğrada *şah* kelimesi bulunmamaktadır: *Mehmed bin Murad han el-muzaffer daima.*

Ahmed I'in tuğrasından itibaren *şah,* bir ünvan olarak tekrar tuğra metnine girmektedir. Süleyman I, Selim II ve Murad III'ün tuğralarında *şah* kelimesi iki defa yazıldığı halde, Ahmed I ve ondan sonraki tuğralarda bir *şın-elif* ve iki *he* ile yazılıdır ◆

◆ Z. Orgun, 205.

Bir *şın-elif* ve iki *he* harfleri, tuğrada *şah* kelimesinin iki defa okunabileceğini, yani, hem padişahın hem de babasının ismine eklenmiş bir ünvan olabileceğini düşündürür. Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan ve Koçi beyin kaleminden çıktığı tahmin edilen bir mutıarada ◆ -ki bu muhtıra Sultan İbrahim'e takdim edilmiştituğra anlatılırken şu kaydı bulmaktayız : «Tuğra-yı şerif deyu ism-i şerifiniz beratlar ve emirler üzerine yazılana derler. Tuğra bu minval üzere okunur: *Şah İbrahim ibn-ü Ahmed han el-muzaffer daima*» ◆

◆ T.S.M.A. No. E. 10289

◆ Z. Orgun, s. 216

Bu ibareden, bir *şın-elif* ve iki *he* ile yazılmış olmasına rağmen, *şah* kelimesinin tuğralarda sadece bir defa ve padişah isminden evvel kunan bir ünvan şeklini almış olduğu anlaşılmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ahmed I'den itibaren *şah* kelimesinin iki *he* ile yazılması, önceki tuğralarda iki defa yazılan *şah* kelimesindeki *he* harflerinin teşkil ettiği motifi muhafaza etmek maksadı iledir.

Şah kelimesinin ilk defa görüldüğü şehzade Şehinşah, şehzade Alemşah, şehzade Selim (Selim I) ve şehzade Mehmed (bin Şehinşah) tuğralarındaki *he* harfi, sere'nın dışında ve sol tarafında bulunmakta idi. Selim I'in cülûsunun ikinci senesinden itibaren tuğrasında yapılan ufak bir değişiklikle *he* harfi sere'nin içerisine alınmış ve sol alt köşeye, *mim* harfinin kavsi içerisine yerleştirilmiştir.

(Res. 23)
He harflerinin yan yana gelmesi ile ortaya çıkan motif.

Süleyman I, Selim II ve Murad III'ün tuğralarında ikişer tane olan *he* harfleri de yan yana olmak üzere, aynı yere, yani sere'nin sol alt köşesini teşkil eden kavsin içerisine yerleştirilmişlerdir ◆

◆ Şehzade Mehmed ve şehzade Bayezid (bin Süleyman I) tuğralarında **şah** kelimesi baba ismine bağlı olduğu için **he** harfinin yeri değişiktir.

Süleyman I'in tuğrasında başlayan ve iki *he* harfinin yan yana gelmesi ile ortaya çıkan motif, (Res. 23), dokuz sene saltanatı olan Mehmet III dışında, Abdülhamid I'in tuğrasına kadar ikiyüz yıl hep aynı yerde, sere'nin sol alt kenarını teşkil eden kavsin içerisinde kalmıştır. Bu müddet zarfında yan yana yazılan *he* harfleri, giderek bir kafes şeklini almışlardır. Bu kafesleri bazı tuğralarda iki hattâ bazen üç tane *he* harfi gibi görmek mümkünse de, bazılarınında *he* harflerini seçmeğe imkân yoktur. Tuğra çok defa, nişancının kolayına geldiği gibi çekildiğinden, aynı padişahın bazı tuğralarında iki *he* harfi açıkça görülebildiği halde bazıları kafes gibi gelişi güzel yapılmıştır ◆

◆ Bk. Res. 239, 240, s. 264.

Şah kelimesinin *şın-elif* harfleri ise nisbeten kolay okunur durumdadır. Mehmed IV, Süleyman II ve Ahmed II'nin tuğralarında (Sultan İbrahim'in oğulları) *İbrahim* kelimesinin *be-rı* harfleri ile *şah* kelimesinin *şın* harfi aynı işaretle gösterilmiştir.

Mahmud I'in tuğrası, metin ve istif bakımından bazı değişiklikler getirmiştir· bundan evvelki tuğralarda baba ismine bağlı olarak bulunan *han* ünvanı bu tuğradan itibaren padişahın kendi ismine bağlı olarak sere'nin kaidesinde yer almıştır ◆ ; aynı zamanda padişahın ismine bağlı bulunan ve bir gelenek halinde tuğra metinlerinde muhafaza edilmekte olan *şah* ünvanı metinden çıkartılmıştır: *Mahmud han bin Mustafa el-muzaffer daima.* Buna rağmen iki yüz yıldan beri tuğrada bulunan *he* harflerinin meydana getirmiş olduğu kafes şeklindeki stilize edilmiş motif, önceki tuğralara benzetilmek amacı ile aynen muhafaza edilmiştir. Gene gözün alışmış olduğu *şah* kelimesinin *şın* harfini gösteren işaret aynı yerde bırakılmıştır. Ufak bir değişiklikle buna başka bir okunuş izafe edilerek *bin* kelimesinin yerini tutan şekil olmuştur ◆ *şın* harfini gösteren işaret *bin* kelimesi haline geldikten sonra *elif* harfi ile birleştirilmemiş, son tarafı *nun* harfini belirtmek üzere hafifçe yukarı ve sağa doğru kıvrılmıştır.

◆ Bk. s. 40, «Han» kelimesi.

◆ Bk. «**Bin**» kelimesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şah kelimesi bundan sonra Mustafa III'ün tuğralarında bir defa daha görülmektedir. Mustafa III'ün tuğrası, cülûsunun beşinci senesinde değiştirilmiştir. İlk tuğralarda bulunmayan *şah* kelimesi bu tarihten sonraki tuğralara girmiş, buna mukabil *han* kelimesi çıkartılmıştır ◆ Bu tuğralarda *şah* kelimesi farklı bir şekilde yazılmıştır: gene iki tane olan *he* harfleri aynı yerde bırakılmış, *şın* harfi sere'nin daha yukarısına alınmış ve tuğranın üçüncü tuğ'u (elif) ile birleştirilmiştir. Eskiden *şın* harfinin olduğu yerde ise, gene *şın* harfine benzeyen *bin* kelimesi -Mahmud I'den beri olduğu gibi- bulunmaktadır (Res. 24).

◆ Bk. Mustafa III tuğraları, s. 262.

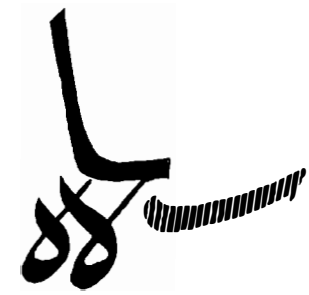

(Res. 24)
Mustafa III'ün sonraki tuğralarında **şah ve bin** kelimeleri.

Abdülhamid I'den itibaren *şah* kelimesi tuğralardan tekrar çıkarılmıştır. *He* harflerinin meydana getirmiş olduğu kafes şeklindeki motif, bu padişahın tuğrasında yerini *Abdülhamid* ve *Ahmed* kelimelerinde bulunan üç tane *dal* harfine bırakılmıştır ◆ Süleyman I'den beri iki yüz elli yıldır tuğrada bulunan bu motiften vazgeçmek mümkün olamadığından, *dal* harflerinin meydana getirdiği şekli kafes motifine benzetebilmek için bu harflere birer kuyruk ilâve edilmiştir. Kısa zamanda bu kuyruklar, *dal* harflerinin birer süsü haline gelmişlerdir. Bu suretle meydana gelen yeni motifler (Res. 25), artarak, eksilerek, fakat daima birbirine benzeyerek bundan sonraki bütün tuğralarda bulunmaktadırlar.

◆ Bk. Abdülhamid I tuğraları, s. 271.

(Res. 25)
Abdülhamid I tuğrasında meydana çıkan yeni motifler.

«El-muzaffer daima» tabiri

El-muzaffer daima tabiri ilk defa Murad II'nin tuğralarında sadece *muzaffer* şekli ile görülmektedir ◆ Son tuğralarda bu tabirin *el-muzaffer daima* olduğuna bakarak tuğra metnini okuyanlar bunu aynı şekilde, yahut tanım edatsız, *muzaffer daima* diye okumuşlardır. Halbuki Murad II'nin tuğralarında ne *el* tanım edatı, ne de *daima* kelimesi bulunmaktadır (Res. 26). *Muzaffer* kelimesi Murad II'nin ilk tuğralarında da yoktur; bu tabirin hangi tarihlerde ve ne sebeple tuğraya ilâve edildiği bilinmemektedir ◆

◆ Z. Orgun, s. 203.

Nun harflerine ait olan ve beyze'lerin ortasında bulunan nokta *muzaffer* tabiri Murad II'nin tuğrasına girdikten sonra, bazen gene bir nokta, bazen de gözü açık veya kapalı ters bir *vav* şeklinde gösterilmiştir. Bunu *daima* okumaya ne imkân ne de sebep vardır.

◆ Bk. Murad II tuğraları, s. 104.

(Res. 26)
Murad II tuğrasındaki **muzaffer** kelimesi.

Bu nokta, Mehmed II'nin ilk tuğralarında beyzelerin ortasındaki boşluğu süsleyen çeşitli şekiller aldıktan sonra, 1475 senesinden itibaren, iki satır halinde üst üste ve bütün harfleri birleştirilerek yazılmış bir *daima* kelimesi halini almıştır (Res. 27). *Daima* kelimesi Ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yezid II'nin tuğralarında da bütün harfleri birleştirilerek fakat bir satır halinde yazılmıştır (Res. 28). Bu şeklin gelişerek, son tuğralardaki halini nasıl aldığı Res. 29'da görülmektedir.

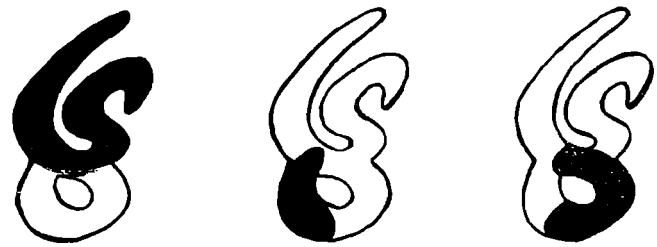

hemze-mim-elif elif dal

(Res. 27)
Mehmed II tuğrasındaki **dalma** kelimesi.

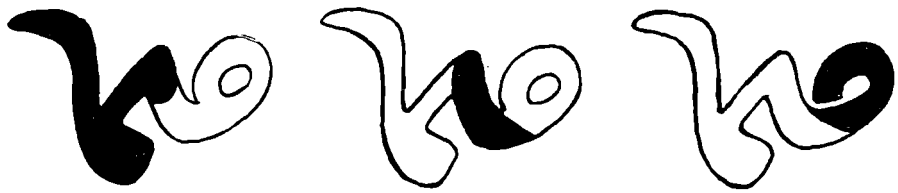

hemze-mim-elif elif dal

(Res. 28)
Bayezid II tuğrasındaki **dalma** kelimesi.

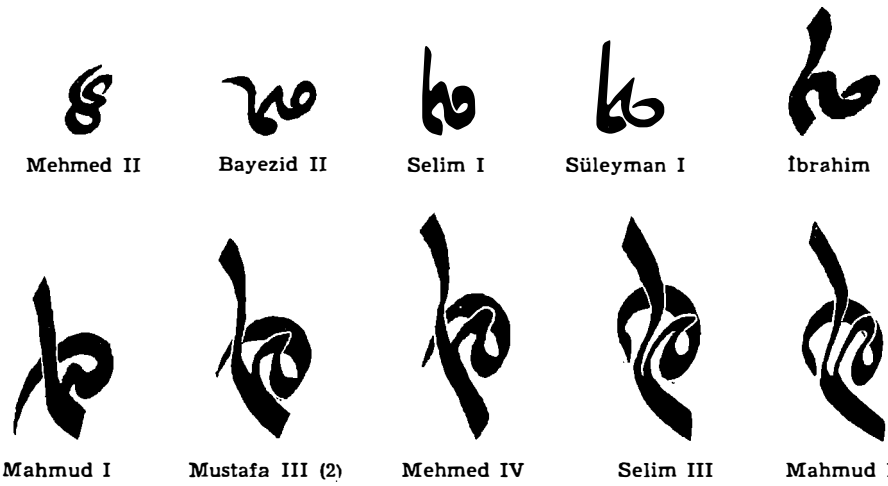

Mehmed II Bayezid II Selim I Süleyman I İbrahim

Mahmud I Mustafa III (2) Mehmed IV Selim III Mahmud II

(Res. 29)
Daima kelimesinin gelişmesi.

El-muzaffer daima tabirinin hangi tuğradan itibaren *el* tanım edatı ile yazıldığı kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bunu belirleyecek bir kaynak da bulamadığımızdan, yalnız tuğraların istifine bakmakla iktifa ettik.

Murad II'nin tuğralarında *el* tanım edatını gösteren *elif* ve *lâm* harfleri yoktur. İlk devir tuğralarında şekli tamamlamak için bazı işraetlerin ilâve edildiği görülmekte ise de, aynı işaret iki harf için kullanılmamıştır. Bu sebepten tuğ'ların ikisini *elif* ve *lâm* harfleri olarak kabul etmek mümkün değildir. Kaldı ki, *el* tanım edatındaki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lâm harfinin muzaffer kelimesindeki *mim* harfi ile birleşmiş olması lâzımdır. Böyle bir *lâm-mim* birleşmesi bu tuğrada yoktur.

Mehmed II'nin bazı tuğralarında *muzaffer* kelimesi, *mim* harfi birinci tuğ'un dışına taşacak şekilde sağa kaydırılarak yazılmıştır ◆. Bu şekilde birinci tuğ'la bir *lâm-mim* birleşmesi yapılmış gibi görülmektedir. Halbuki, Mehmed II'nin tuğralarının çoğunda bu birleşme yoktur. *Mim* harfinin dışarıya yazılması da belli bir tarihte başlamış değildir. Değişik tarihlerde her iki şekle rastlanmaktadır.

◆ Bk. Res. 82, s. 112, Mehmed II tuğrası.

Bayezid II'nin hemen hemen bütün tuğralarında, yukarda bahsedilen *lâm-mim* birleşmesi yapılmış gibi görülmektedir. Ancak, *el* tanım edatı bu tuğrada başlamış olsa idi, Bayezid II'nin şehzadelerinin tuğralarının da aynı şekilde yazılmış olması icab ederdi. Halbuki, Bayezid II'nin şehzadelerinin tuğralarının çoğunda bu birleşmeye rastlanmaz. Şehzade Alemşah'ın tuğrasında ise, bütün harfler ayrı ayrı gösterilmiş, bu sebepten tuğra beş tuğ'lu olmuştur; buna rağmen bu tuğrada bile *el* tanım edatının *elif* ve *lâm* harfleri yoktur.

(Res. 30)
Mehmed II tuğrasındaki **muzaffer daima** kelimeleri.

Selim I'in şehzadelik tuğrasında da bu birleşme yoktur. Halbuki, padişahlığından itibaren bütün tuğralarında ve ondan sonra itina ile çekilmiş tuğraların hepsinde, birinci tuğ'la *muzaffer* kelimesinin uygun şekilde birleştiği görülmektedir (Res. 31).

Bu sebepten analitik resimlerde *el* tanım edatını Selim I'den itibaren gösterdik. Birinci zülfe *el* tanım edatının elif harfleri olunca, diğer zülfe'ler analitik resimlerde şekli tamamlayan işaretler olarak belirtilmişlerdir. Tanım edatının *lâm* harfi ise tuğranın birinci tuğ'udur.

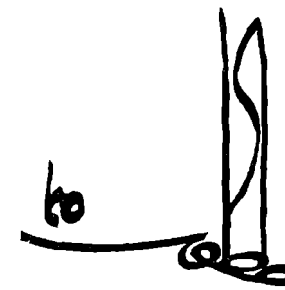

(Res. 31)
Selim I tuğrasındaki **el-muzaffer daima** tabiri.

İbrahim'in tuğrasından itibaren *mim* harfi gene sere'nin içerisine çekilmiş ve *el* edatının *lâm* harfi ikinci zülfe ile gösterilmeğe başlamıştır. Birinci zülfe gene *elif* harfidir. Bu şekil, Süleyman II'nin tuğralarından itibaren daha belirli olmuştur (Res. 32). Bundan sonra, Abdülmecid ve Abdülâziz tuğraları dışında bütün tuğralarda *el* tanım edatı, birinci ve ikinci zülfe ile gösterilmiştir (Res. 33 ve 34).

Muzaffer kelimesinin *zı* harfinin *elif*'i de buna benzer değişiklikler göstermektedir:

Murad II'nin ilk tuğralarında (Murad bin Mehmed han) tuğ'ları teşkil edecek *elif*'ler sadece iki tane olduğundan, ortadaki tuğ, şekli tamamlayan bir işaret olarak çizilmekte idi. Bu tuğraya *muzaffer* kelimesinin ilâvesi ile orta tuğ, *zı* harfinin *elif*'i haline gelmiştir. *Muzaffer* kelimesi tuğra metnine ilâve edildikten sonra da bu tuğ, *zı* harfinde kesilmemiş, önceden olduğu gibi Mehmed kelimesine kadar uzatılmıştır (Res. 26).

(Res. 32)
İbrahim tuğrasındaki **el-muzaffer daima** tabiri.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Murad IV'ün tuğrasına kadar hep orta tuğ ile gösterilen *zı* harfinin *elif*'i İbrahim'in tuğrasından itibaren üçüncü zülfe ile gösterilmiş, zülfe gene *zı* harfinde kesilmeyerek iki beyze arasına doğru uzatılmıştır. Bu şekil, son tuğralara kadar devam etmiştir (Res. 32, 33 ve 34).

Dikkatsiz çekilmiş tuğralarda *lâm* harfinin *mim* harfi ile birleşmediği ve *zı* harfi *elif*'inin uygun yere gelmediği çok görülmektedir.

(Res. 33)
Abdülmecid tuğrasındaki **el-muzaffer daima** tabiri.

Nokta'lar

Padişah tuğralarında harfler noktasız yazılır. Yalnız ilk devir tuğralarında bazı harflerin noktaları gösterilmiştir. Bunlar da, belirli bir sistem dahilinde konmamış, aynı tuğrada bazı harfler noktalı, bazıları ise noktasız yazılmıştır.

Beyze'leri teşkil eden *nun* harfleri için ilk tuğralarda bazen bir bazen iki nokta kullanılmıştır. Ortadaki nokta, giderek bir süs halini almış ve Mehmed II'nin tuğralarında yerini *daima* kelimesine bırakmıştır.

Mehmed II ve Süleyman I'in bazı tuğralarında *muzaffer* ve *han* kelimelerine ait iki yahut üç nokta görülmekte ise de, bunlar tuğranın süslemesi ile ilgili olup esas tuğralarında nokta yoktur.

(Res. 34)
Mehmed VI tuğrasındaki **el-muzaffer** daima *tabiri.*

Mahlas'lar

Tuğraların sağ üst köşesine, buradaki boşluğu doldurmak ve güzel görünmesini sağlamak maksadı ile yaprak veya çiçek resmi koymak âdeti, Süleyman II'den, daha çok Ahmed III'ten itibaren ortaya çıkmıştır. Eazı tuğraların iki tarafına da gül, sümbül gibi çiçek motifleri konuyordu. Bu resimler süs için hattatların yaptıkları tuğralarla paralar üzerindeki tuğralarda kullanılmakta idi. Resmî evrak üzerindeki tuğralara çiçek motifi konmuyordu.

İlk defa Mahmud II'nin tuğralarında bu boşluğa *adlî* mahlas'ının yazıldığı görülmektedir. Mahmud II'nin *adlî* mahlasını cülûsundan beri kullanmakta olduğu, Keçecizade İzzet Molla'nın aşağıda yazılı tarih beyitlerinden anlaşılmaktadır:

Tezyin-i taht-ı abanos etti târîhin dedim
Mahmud han kıldı cülûs adliyle şân oldu nüfus
(1223)

Olup örnek zîb-i mâ'delet İzzet dedim târih
Serîri verdi Mevlâ adl için Sultân Mahmûda
(1223)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Âmedî hülefâsından H. 1229'da ölen şair Arif beyin yazdığı cülûs tarihi de şöyledir :

Oldu adlî Hân Mahmûd'un cülûsunda ayân ◆
(1223)

◆ Ahmed Cevdet, **Belâgat-ı Osmaniyye,** 4. tab'ı s. 177 (İstanbul, 1310).
Bu mısra'ın altında şu izahat da vardır: «Mahlası adli olduğu cülûsunda meydana çıkmıştır.»

Resmî evrak üzerindeki Mahmud II tuğralarının hiç birisinde *adlî* mahlasını görmedim. Paraları üzerindeki tuğralarına cülûsunun 15. senesinden itibaren mahlas konulmağa başlanmıştır. Tablo şeklinde ve bir süs olarak hattatlar tarafından yapılmış olan tuğralarında ise *adlî* mahlası daha eski tarihlerden beri bulunmaktadır (Res. 35).

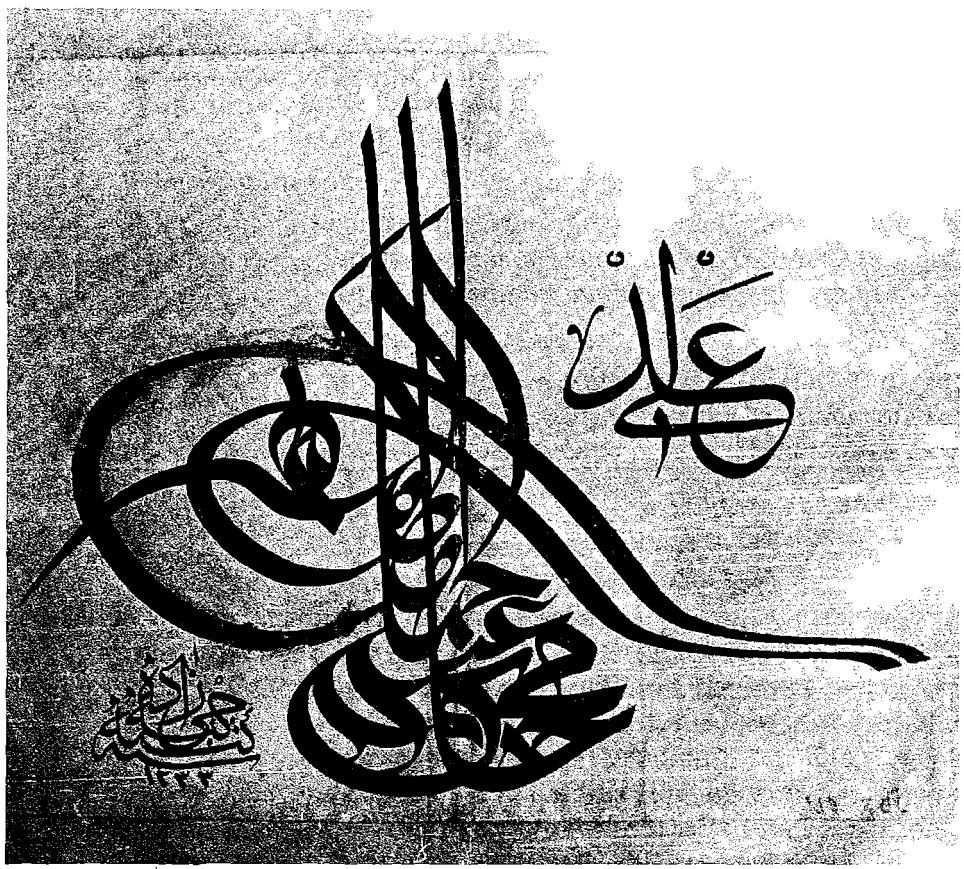

(Res. 35)
Mahmud II'nin «adli» mahlaslı tuğrası.
Ketebe-hu Cebeci zada
Sene 1233
T.S.M.K. Yazı Albümü.

Osmanlıların bilhasa ilk hükümdarları, bizzat harbe iştirak ediyorlar ve «gazi» ünvanını alıyorlardı. Şeyhülislâm fetvası ile verilen gazi'lik ünvanı, son zamanlarda, kazanılmış bir muharebenin şerefine, harbe katılmayan Osmanlı padişahlarına da verilmeğe başlandı.

Abdülhamid II, üçüncü Plevne muharebesinden sonra bu ünvanı almış ve 1877'de [1294] çıkartılan «Rusya muharebesi» ve «Plevne muharebesi» madalyaları üzerindeki tuğralarının sağ üst tarafındaki boşluğa *el-gazi* ünvanını koydurmuştur ◆

◆ Bu madalyaların resimleri için bk. N. Pere, **Osmanlılarda madeni paralar,** Lv. 82, No. 1121 ve 1122, (İstanbul, 1968).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Abdülhamid'in paraları üzerindeki tuğralarında ise bu ünvan cülusunun 7. senesinden itibaren görülmeğe başlamaktadır. Abdülhamid'in evrak üzerindeki tuğralarında da *el-gazi* ünvanı bulunmaktadır ◆

◆ Evrak üzerindeki tuğralara bu ünvanın hangi tarihten itibaren konulmağa başladığını tesbit edemedik.

Halife-i rû-yi zemîn halled-Allah-ü hilâfetehu ilâ yevm-üd-din olan zıll-i Rabb-ül-mecid sultan Abdülhamid efendimiz hazretlerinin bu defa şer'an vuk'u bulan sefer-i hümayun-ı nusret-makrun-ı meserretmeşhunlarında bihulûs-ül-bâl techiz ve irsal buyurdukları asâkir-i islâm nasruhümullah-ül-melik-ül-allâm düşman-ı din-ü millet olan kavm ile îlâ-i kelimetullah niyyet-i hâlisesiyle muharebe ve mukatele etmeleriyle «men cehheze gaziyen fî-sebîl-illah fekad gaza'» hadis-i şerifi mantûk-ı münîfi üzere halife-i müşarün-ileyh hazretlerinin gazi oldukları şer'an mütehakkık olmakla cemî' evamir-ü mahafil-ü menabirde husûsâ hutbelerde gazi ünvaniyle nâm-ı nâmî-i şahâneleri tavsif ve tilâvet olunmak emr-i meşrû' ve müstahsen olur mu

el-cevab bururula Alah-ü teâlâ âlem

olur

ketebe-hu el-fakîr

Hasan Hayrullah ufiye

Abdülhamid II'ye tevcih edilen gazi'likle ilgili fetva sureti.
Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü**, «gazi» maddesi, C. 1, s. 654, (İstanbul, 1971)

Mehmed V'in cülûsunda tertib edilmiş olan tuğrasının sağ üst kenarında «Reşad» mahlası bulunmakta idi. Çanakkale zaferinden sonra (1915) kendisine «gazi» ünvanı verilmiş olduğundan, cülûsunun 7. senesinden itibaren paralarında ve diğer tuğralarında olduğu gibi resmî evrak üzerindeki tuğralarında da «Reşad» yerine *el gazi* mahlasını yazdırmıştır.

(Res. 36)
Yarım mecidiye üzerindeki Mehmed V tuğrası.
(İki defa büyütülmüştür)
Solda, «Reşad» mahlaslı, cülûs senesi 6,
sağda, «el-gazi» mahlaslı, cülûs senesi 7

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(Res. 37)
Mehmed Reşad'a tevcih edilen gazi'likle ilgili fetva.
İlmiye salnamesi, s. 641

Mehmed Reşad'a tevcih edilen gazi'likle ilgili fetva sureti.

Daire-i Meşihat-ı İslâmiyye

Halife-i Resul rabb-ül ibad halled-Allah-ü teâlâ hilâfetehu ilâ yevm-üt-tena

Sultan Mehmed Reşad han hâmis efendimiz hazretlerinin bu defa şer'an

vuku' bulan sefer-i hümayûn-ı nusretmakrun-ı meserretmeş-hunlarında bihulûs-ül-bâl

techiz ve irsal buyurdukları asakir-i islâm nasruhümullah-ül -melik-ül-allâm

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düşman-ı din-ü millet olan kavm ile cihad-ı fî-sebîl-illah-ı teâlâ
izz-i şâna niyyet-i hâlisesiyle muharebe ve mukatele etmeleriyle
«men cehheze gaziyen fî-sebîl-illah fekad gazâ» hadis-i şerifi
mantuk-ı münîfi üzere halife-i müşarün-ileyh efendimiz hazretlerinin
gazi oldukları şer'an mütehakkık olmakla cemi' evamir-ü mahafil
-ü menabirde husûsâ hutbelerde gazi ünvaniyle nâm-ı nâmî-i şahâneleri
tavsif ve tilâvet olunmak meşru' ve müstahsen olur mu
el-cevab buyurula Allah-ü teâlâ âlem
olur

ketebe-hu el-fakîr-ullah-ı teâlâ
Hayri bin Avni
el-Ürgübî
afâ an-hüma

Vasla'lar

İlk tuğraların bir kısmında, padişahın ve babasının isimlerinden, ünvanlardan ve tuğrayı tamamlayan işaretlerden başka bazı şekiller daha bulunmaktadır. Bu şekillerden ilk defa bahseden P. Wittek bunlara «vasla» adını vermektedir. Wittek'e göre vasla'lar, tuğranın bizzat tuğra sahibi tarafından çekilmiş olabileceğini göstermektedir ◆

◆ Wittek, XX. s. 269.

Wittek bu kanaate, Murad II'nin şehzadeliği zamanındaki bir tuğrasını inceleyerek varmıştır. Tuğra, 1417 tarihli bir temlikname üzerindedir ◆. Temliknamenin baş tarafında Mehmed I'in tuğrası, sağ tarafında da yan olarak çekilmiş şehzade Murad'ın tuğrası bulunmaktadır ◆ Bu tuğra için Wittek şöyle demektedir: «Vasla'nın, «sahh»ın kısaltılmışı gibi bir şey olduğunu ve «kendi elimle çekilmiştir» manasına geldiğini bu tuğra bize telkin etmektedir. Şehzade Murad'ın buraya tuğrasını bizzat kendisinin çektiğine şüphe yoktur: tuğra, imzasının yerini tutmaktadır; son derece acemice şekli, Murad'ın o sıralarda henüz on üç yaşında olması ile izah edilir; nihayet, vesikanın Manisa'da tanzim edildiği tarihte şehzade, babasını temsilen orada bulunuyordu. Öyle olunca, daha önce rastladığımız ve tuğralarında vasla bulunan bütün vesikaların (Orhan 1348; Murad I; Bayezid I; Süleyman Çelebi) sultanın huzurunda yazıldığı ve tuğralarının da bizzat kendileri tarafından çekilmiş olduğu kabul edilebilir ◆

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı. **Çelebi Mehmed tarafından verilmiş bir temlikname.** Bell. III/11-12, Ekim 1939 s. 389-99, Lv. C.-CV

◆ Bk. Res. 72, s. 103.

◆ Wittek, XX, s. 275-6.

Wittek, şehzade Murad'ın tuğrasının, bu güne kadar bilinen vasla'lı tuğralar serisini kapadığını da söylemektedir ◆

◆ Wittek, XX, s. 276. d.n. 2.

Bu seriye, Mehmed I ve Mehmed II'nin vasla'lı tuğralarını da ilâve etmek lâzımdır. Bu suretle bilinen vasla'lı tuğralar şunlardan ibaret olmaktadır

Orhan	1348 tarihli	(Res. 63)
Murad I	1366 tarihli	(Res. 65)
Bayezid I	?	(Res. 66)
Emir Süleyman	1404 tarihli	(Res. 69)
Mehmed I	1419 tarihli	(Res. 71)
Murad II (şehzadelik)	1417 tarihli	(Res. 72)
Mehmed II (şehzadelik ?)	?	(Res. 91 ve 92)

Şehzadeler ve Şehzade tuğraları

Osmanlı padişahlarının erkek çocuklarına, kimden doğmuş olursa olsun, Çelebi Mehmed zamanına kadar *çelebi*, bundan sonra da *şehzade* denirdi.

İlk Osmanlı şehzadeleri, küçük yaştan itibaren pek mühim olan sancak ve vilâyetlerde valilik ederlerdi. Bu suretle idarî işlerde yetişmeleri temin edilirdi. Şehzade sancaklarından hemen hepsi, Anadolu beyliklerinden zaptedilen yerlerdi. Şehzadeler bu beyliklerin baş şehirlerini kendilerine merkez yapmışlardı.

Eyaletlerde valilik yapan şehzadelerin belirli hâsları ve yanlarında işlerini idare eden *lala* denilen güvenilir adamları vardı. Bu lala'lar ile esas kendi kapu halkı, hükûmet tarafından seçilirlerdi. Bunların arasında nişancılar da bulunurdu (Res. 38).

Şehzadeler isimleri ile tuğra çektirirler, emirler yazdırırlar ve bu suretle kendi idareleri altındaki bölgelerde bir padişah gibi hüküm sürerlerdi. Yalnız kendi adlarına para bastıramazlar ve namlarına hutbe okutamazlardı: bu iki imtiyaz, yalnız hükümdara aitti.

Ahmed I'in hükümdarlığına kadar saltanat babadan oğula geçmişti, çünkü ölen hükümdarın yerine geçen oğlu kardeşlerini öldürttüğünden, kendisinden sonra hükümdarlığa onun evlâtlarından başkasının geçmesine imkân yoktu ◆ Fakat Ahmed I, ondört yaşında hükümdar olunca, kendisi küçük olduğundan ve evlâdından henüz bir saltanat varisi bulunmadığından küçük kardeşi Mustafa öldürtülmemiş, ve sarayda bir odaya hapsedilmişti. Ahmed I'in ölümünde ise, şehzadelerinin küçük olmaları sebebile ilk defa saltanata, bu kardeşi getirilmişti.

◆ «... her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola kardeşlerini nizam-ı âlem içün katletmek münasiptir ekser ulemâ dahi tecviz itmişdir anınla âmil olalar»
Fatih kanunnamesi

Mehmed III zamanından itibaren ise, büyük şehzadelerin sancağa çıkma usulü kaldırılmıştı, fakat veliaht olan şehzadelere Anadolu'da ismen sancak verilip bunun bir vekil tarafından idare ettirilmesi gibi zevahiri muhafaza edici bir usul konmuştu. İbrahim'in hal'i ve Mehmed IV'ün hükümdar olması ile bu usul de kaldırılmıştır.

Kardeşlerini öldürtmeyen Mehmed IV, 1653 tarihinden itibaren bunları sarayda «şimşirlik» kasrında oturtmuş ve bundan sonra bütün veliaht ve diğer şehzadelerin burada oturmaları âdet olmuştu. Şehzadelerin saraya kapatılması âdet olduktan sonra, hükümdarın ölümünde bunların arasından yaşça en ilerde olanı hükümdarın yerine geçerdi ◆

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray teşkilâtı**, (Ankara, 1945).

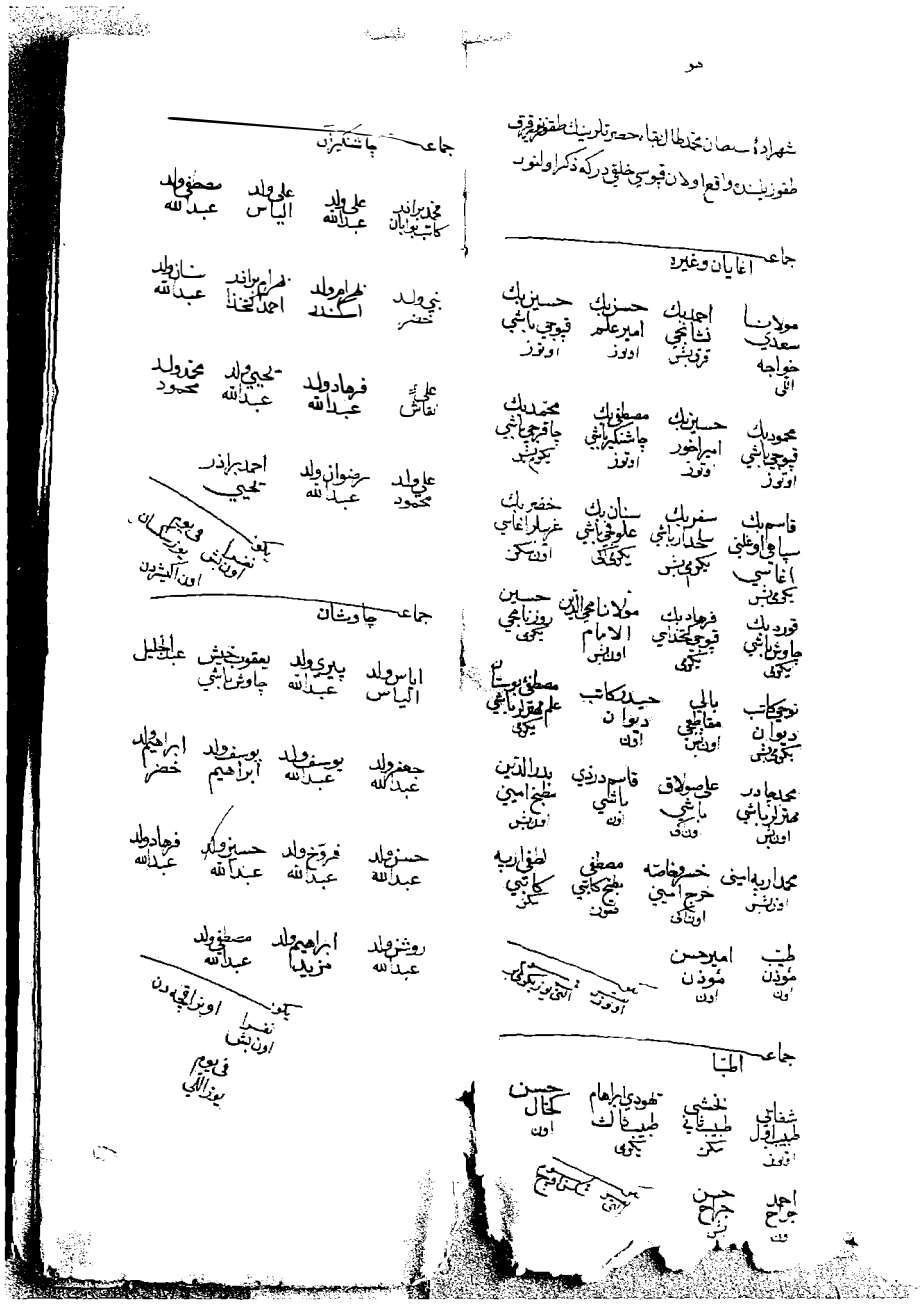

Şehzade Sultan Mehmed tal beka hazretlerinin dokuz yüz kırk dokuz yılında vâki olan kapusu halkıdır ki zikrolunur
Cemaat
Ağayan ve gayrı-hu
Mevlâna Sâdi hoca
elli
Ahmed bey **nişancı**
kırkbeş
Hasan bey emir-i alem
otuz
Hüseyin bey kapucu başı
otuz
Mahmud bey kapucu başı
otuz
Hüseyin bey imrahor
otuz
Mustafa bey çeşnigir başı otuz
Mehmed bey çakırcı başı yirmibeş

(Res. 38)
Şehzade Mehmed (bin Süleyman)'ın kapu halkını gösteren esami defterinin bir sahifesi. T.S.M.A. Defter No. 9706 [H. 949]

Çelebi sultanların ve şehzadelerin tuğralarının ötedenberi mevcut olduğu, Orhan'ın oğullarının tuğralarının bulunmasından anlaşılmaktadır. Bu güne kadar, sonradan padişah olan dört şehzade ile padişahlık yapmayan onbir şehzadenin tuğraları ele geçmiştir ◆ Bunların incelenmesinden ilk devirlerde tuğranın şehzadelik zamanında, yani hüküm süren babanın sağlığında tesbit edildiği anlaşılmaktadır. O şehzade şayet tahta çıkarsa, tuğrasında genellikle bir değişiklik yapılmıyordu. Murad II ile Selim II'nin şehzadelik zamanındaki tuğraları ile

◆ Padişah olanlar: Murad II; Selim I; Süleyman I; Selim II.
Padişahlık yapmayanlar: İbrahim, Süleyman, Sultan (bin Orhan); Cem (bin Mehmed II); Şehinşah, Ahmed, Alemşah, Korkut (bin Bayezid II); Mehmed (bin

sonrakiler arasında bir fark varsa da, Selim I ve Süleyman I'in tuğraları değişmemiştir ◆

Alemşah bin Bayezid II); Mehmed, Bayezid (bin Süleyman).

Şehzade Mehmed (Bin Süleyman)'ın ve Selim II'nin şehzadelik zamanına ait yalnız tuğra şeklindeki mühürleri bilinmektedir.

◆ Selim I'in tuğrasında saltanatının ikinci yılında değişiklik yapılmıştır.

Şehzade tuğraları da aynı usullerle tertib edildiğine göre, şekil, istif ve metin bakımından diğer tuğralardan farklı değillerdir.

Han kelimesi tuğra metnine girdikten sonra, hüküm süren babanın sağlığında tanzim edilen şehzade tuğralarında bu unvanın padişah olan babalarının ismine bağlı olarak tuğrada baba isminden sonra bulunması tabii idi. Tahta çıkan şehzadenin tuğrası değişmediğinden de saltanat süresince böyle kalıyordu.

Şehzade Mehmed (bin Şehinşah bin Bayezid II)'nin tuğrası ise, hüküm süren dedesi Bayezid II'nin sağlığında tanzim edilmiş olduğundan, *han* ünvanı dedesinin ismine bağlı idi: *Mehmed bin Şehinşah bin Bayezid han muzaffer daima.*

Padişahlığın babadan oğula geçmesi usulü kaldırıldıktan ve şehzadeler kafese kapatıldıktan sonra tuğraları, tahta çıktıkları vakit tanzim ediliyordu. Bununla beraber *han* ünvanının baba ismine bağlı kalma geleneği yüz yıldan fazla bir zaman daha devam etmış ve ancak, Mahmud I tuğrasında *han* kelimesi, hüküm süren padişahın ismine bağlı olarak sere'nin altına konmuştur ◆

◆ Bk. s. 40, «Han» kelimesi.

Nişancılık

Osmanlı devlet teşkilâtındaki «kalemiyye» sınıfının ◆ en yüksek altı makamından birisi de, *nişancılık* idi ◆ Bu memuriyette bulunanlara *Nişancı, Tevkiî, Muvakkî* veya *Tuğraî* denilirdi.

◆ Devlet teşkilâtının diğer sınıfları: mülkiyye, ilmiyye, seyfiyye.

18. asrın başına kadar nişancılar, devletin eski ve yeni kanunlarını ve merasimlerini en iyi bilen, şeriatı ve hukuk kanunlarını telif edebilen, ve Divan'da bu konuda fikir ve mütalâasından istifade edilen kimselerden seçilirlerdi ◆ Bugüne kadar gelen başlıca kanun metinleri nişancılar tarafından kaleme alınmıştır. Diğer devletlere ve hükümdarlara name-i humayunların yazılması da nişancılara ait bir görevdi. Bir nevi hariciye nazırı olan reis-ül-küttaplar da nişancının maiyyetinde bulunurlardı. Nişancılar bundan başka, ahitname, berat, menşur, name, hüküm gibi evrakı kontrol edip baş tarafına Padişahın imzası demek olan tuğrayı çekerlerdi; bu onlara, evrakın hazırlandığı dairelere üzerinde bir çeşit teftiş hakkı temin ederdi.

◆ Menasıb-ı sitte: nişancılık, şıkk-ı evvel, sânî ve sâlis defterdarlıkları, reis-ül-küttaplık ve defter eminliği.

◆ «Kavanin-i Osmaniyye ve merasim-i Sultaniyye nişancılardan sual olunagelmiştir ve sabıkda bunlara müfti-i kanun ıtlak olunmuştur». (Tevkiî Abdürrahman paşa)

Tuğraî'lik, Büyük Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında da görülmektedir. Bu devletlerde, İslâm devletlerindeki «İnşa Divanı» yerine geçen «Tuğra Divanı», Sultanın diğer devletler ve eyaletlerle olan muhaberesini düzenler, nameleri yazar, berat, nişan, menşur denilen, araziye ve tayinlere ait vesikaları verirdi. Bu dairenin reisine «Sahib-i tuğra» veya «Tuğraî» denilirdi.

Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren ecnebî devletlerle siyasî münasebetler ve yazışmaların başlamış olması sebebile böyle bir makamın, Fatih devrinden evvel teşekkül etmiş olması ihtimali pek kuvvetlidir.

İlk devirlerde padişahların kendi tuğralarını kendilerinin de çektikleri, fakat sonradan devletin büyümesi ve işlerin çoğalması sebebile bu vazifenin tamamile nişancılara verilmiş olması pek mümkündür ◆

◆ Bk. s. 51, «Vasla'lar».

Fatih kanunnamesine göre nişancılar, vezirler, kazaskerler ve defterdarlarla birlikte divanda sadr'da oturabilirlerdi. Vezir veya beylerbeyi iseler defterdarın üst tarafında otururlardı. Nişancılar yükselerek beylerbeyi payesini de alabilirlerdi.

Nişancılığa «Dâhil» ve «Sahn» müderrisleri geçebilirdi. Mal defterdarlığından, reis-ül-küttaplıktan da nişancı olmak mümkündü. Nişancıdan vezir de olabilirdi. Nişancıların işi fazla ise, tuğra çekmekte vezirler kendisine yardımcı olurlardı. Bayram muayedelerinde padişahlar, vezirlerin, kazaskerlerin ve baş defterdarın olduğu gibi, nişancının da tebrikini ayakta kabul ederdi ◆

◆ Kanunname-i Âl-i Osman.

Padişahlar birine kerem ve iltifat mukaddimesi olmak üzere tuğra meşketmeği emrederlerdi. Bu bir teveccüh idi ◆ Vezir tayin edilenlerin tuğra çekmeği meşketmeleri usuldendi ve buna «Meşk-i tuğra» denilirdi.

◆ Ahmet Rasim, **Osmanlı tarihi,** C. II, s. 633, Faide 161. (İstanbul, 1326-1328).

Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahî kanunumdur

ve divan-ı humayunda sadrda oturmak vüzerânın ve kadı askerin ve defterdarların ve nişancıların yoludur...

ve nişancının mertebesi eğer vezaret ve beylerbeyilik ise defterdarlara tasaddur eder ve sancak ile nişancı ise defterdarlardan aşağı oturur elkabı defterdarların elkabıdır mertebesi anlar mertebesidir

ve beylerbeyilik dört kimesnenin yoludur mal defterdarlarının ve beylik ile nişancı olanın beş yüz bin akçe kadıların ve dört yüz bin akçeye varmış sancak beylerinin yoludur...

ve nişancılık dahil ve sahn müderrislerinin yoludur ve mal defterdarlığından nişancı olsa ol beylerbeyilik hükmü ile olur ve reis-ül-küttab nişancı olsa sancak hükmü ile olur

ve mal defterdarlarının ve beylik ile nişancıdan vezir dahî def'aten olmak yoldur ve kanunumdur

ve tuğra-yı şerîfi vüzeralar çeküb nişancıya yardım etmek kanunumdur

vüzerama ve kadı askerlerime ve baş defterdarıma ve nişancıya kendim kalkmak kanunumdur

Bazı padişahlar, ya harp sahasına mümkün olduğu kadar yakın olmak arzusu ile, yahut ta hoşlarına gittiğinden dolayı Edirne'de oturmuşlardı. Sefer olsun olmasın, Edirnede oturan hükümdar, İstanbulda bir muhafız veya kaymakam bırakırdı. 16. asrın son yarısından itibaren İstanbul muhafız veya kaymakamına, icabında kullanılmak üzere tuğralı boş kâğıtlar verilirdi. Bu kâğıtlar gelişi güzel olmayıp, hususî surette hazinede saklanırdı ◆ Osmanlı töresine göre nişancıların, savaş sırasında olsun, barışta olsun, padişah otağından ayrılmamaları usulden iken, Mora seferinde [H. 1127] nişancı Gürcü İbrahim ağa, bu töreye bakılmadan sadrıâzamla birlikte sefere katılmış bulunuyordu. İbrahim ağa bu sırada, ordu Moton önünde iken hastalanınca, İstanbuldaki evine dönmesine izin verilerek nişancılığa Edirne kaymakamı vezir Sirke Osman paşa getirildi ◆

Serhatlerdeki vezirler de icabında tuğra çekebiliyorlardı. Bu müsaade Kemankeş Kara Mustafa paşanın sedaretinde 1643 senesinde kaldırılmıştır ◆

Daha sonraları, yine hududa tayin edilen vali ve seraskerlerin, lûzumu halinde tuğra çekmelerine müsaade edilmiştir.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı**, s. 184, (İstanbul, 1948).

◆ Silâhdar Mehmed ağa, **Nusretname**, II/II, s. 334. (1127 yılı hadiseleri).

◆ «Fi-l-asl mansıb-ı vezaret taraf-ı padişahiden ruhsat-ı kâmileyi mutazammın olmakla vüzera-yı izâm ferman yazmağa ve tuğra çekmeğe mezun olduğu halde vech-i meşru üzere taşrada bulunan

Nişancılar, 17. asrın ortalarına kadar ilmiyye sınıfı arasında kanunları bilen ve inşa'sı yani, kalemi kuvvetli olanlardan seçilirlerdi. Sonraları bu usul bırakıldı. Reis-ül-küttap'lık vazifesi de önem kazanınca, nişancının vazifesi yalnız tuğra çekmekten ibaret kaldı ve nişancılık, bazı devlet adamlarını tatmin için rütbe gibi tevcih edilmeğe başlandı.

18. asrın içinde bazen bu makama getirilen vezirler dışında bu asrın son yarısında nişancılık ehemmiyetini tamamen kaybetmiştir. Bununla beraber nişancılar, eskiden olduğu gibi Divan müzakerelerinde bulunmuşlar ve devlet erkânı vasfını 19. asrın başlarına kadar muhafaza etmişlerdir.

19. asrın başlarında nişancıların işleri pek azalmıştı. Tuğra keşidesini «tuğrakeş» denilen muavinleri yapardı. Esasen, 19. asrın ortalarından itibaren bir çok işlerde, tuğrası basılı hazır kâğıtlar kullanılıyordu ◆ Bir aralık lâğvedilen nişancılığın vazifesi, defter eminliğine verilmiştir. Tuğra, mühim işlere müteallik fermanlar üzerine Babıâli tarafından, diğerlerine de defter eminleri tarafından tayin edilen ve «tuğranüvis» denilen memurlar tarafından çekilirdi.

1838 tarihinde defterdarlığındeki tuğranüvislik hizmeti kaldırılıp Babıâli ile defterdarlığı tuğracılığı birleştirilerek bu hizmet Babıâlide görülmeğe başlanmıştır ◆

vüzeranın kesretine mebnî bu mezuniyyetin ibkasında mahzur görüldüğünden sadr-ı meşhur Kemankeş Kara Mustafa paşa 1050 tarihlerinde evamir-i seniyye ısdarıyla usul-ü mezkûreyi kaldırttı» Abdurrahman Şeref, **Tarih-i devlet-i Osmanlyye**, C. II, s. 247, (İstanbul, 1312).

◆ **Bk. Abdülmecid tuğraları, Res. 273, s. 300.**

◆ **İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı devletinin Merkez ve bahriye teşkilâtı, s. 226-7. (İstanbul, 1948).**

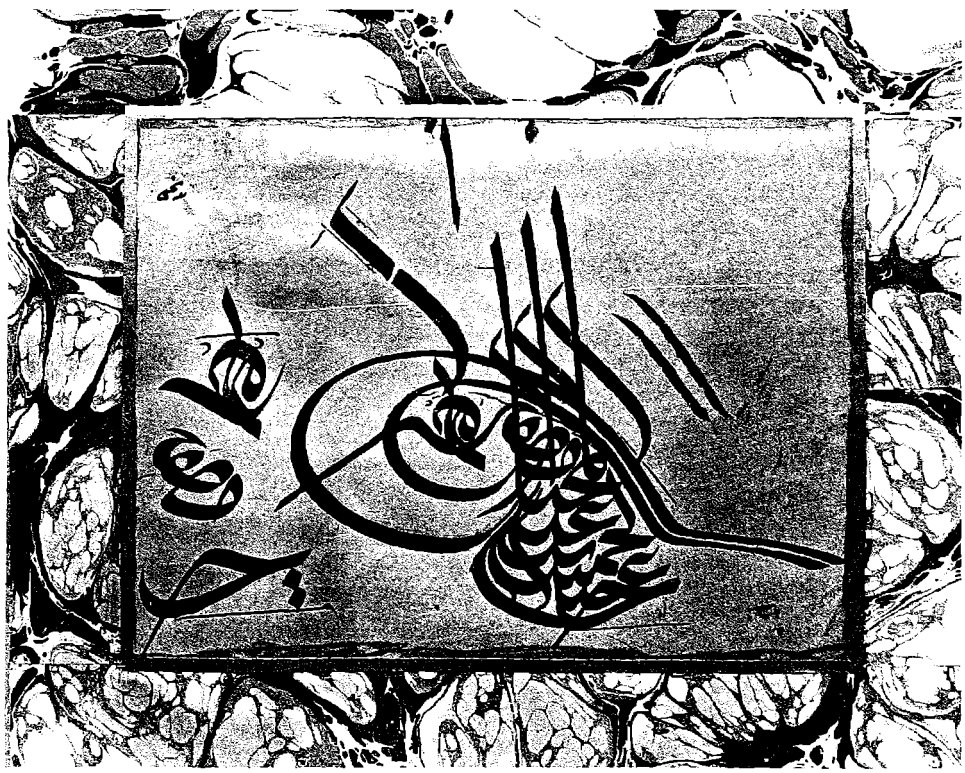

(Res. 39)
Abdülhamid II tuğrası.
(Nuri Arlases koleksiyonundan)

Nişancı ile defterdarın tayininde kendi memuriyetlerine ait berat verilmez, hükümdarın şifahî iradesi ile tayin edilirlerdi.

Sahte tuğra çekmenin cezası çok ağırdı. Şeyhülislâm Sunullah efendinin Mehmed III'e (1595-1603) yazdığı bir tezkerede bu suçun cezasının eli kesilmek ve ömür boyu hapis olduğu görülmektedir (Res. 40)

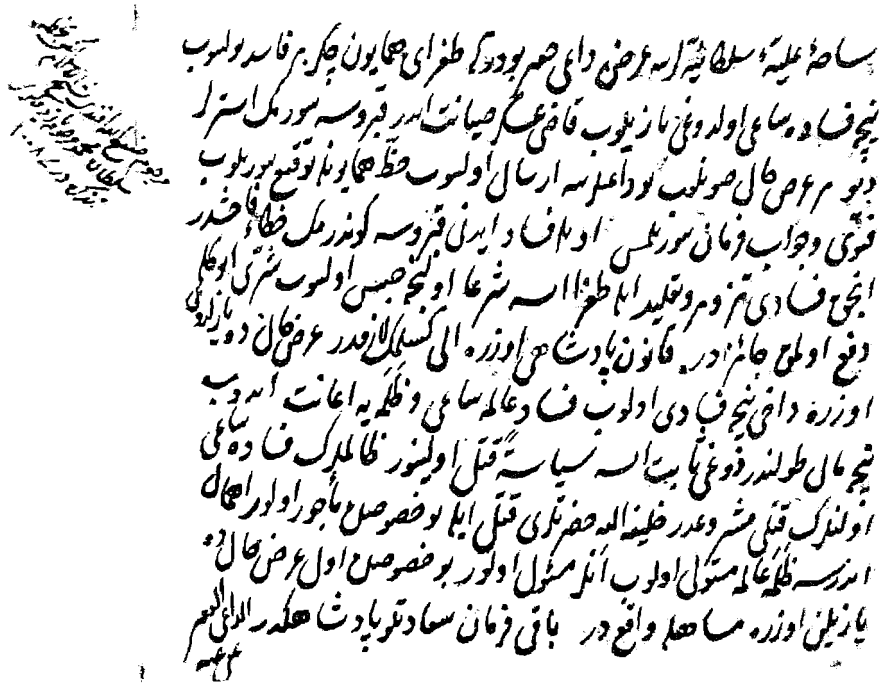

(Res. 40)
Şeyhülislâm Sunullah efendinin Mehmed III'e yazdığı tezkere
| 1008 | 1599/1600

Merhum Sunulah efendi şeyh-ül-islâm iken be hat-tı Sultan Mehmed merhuma yazdıkları tezkeredir Sene 1008

Saha-i aliyye-i sultaniyyelerine arz-ı dâî-i hakîr budur ki tuğra-yı humayun çeker bir fâsid bulunub

nice feseda sâî olduğu yazılub kadı asker sıyanet eder Kıbrusa sürmek isterler

deyu bir arz-ı hal sunulub bu dâîlerine irsal olunub hat-tı humayunla tevkî buyurulub

fetva ve cevab ferman buyurulmuş öyle fesad edeni Kıbrusa

göndermek hatâ-yı fâhişdir

ancak fesadı tezvîr ve taklîd ile tuğra ise şer'an ölünce habsolunub şerri bununla

defolmak caizdir kanun-u padişahî üzere eli kesilmek lâzımdır arz-ı halde yazıldığı

üzere dahî nice fesadı olup fesad-ı âleme sâî ve zalemeye ianet idüb

nice mal dolandırdığı sâbit ise siyaseten katl olunur zâlimlerin fesada sâî

olanların katli meşrûdur halifetullah hazretleri katl ile bu husus da me'cur olur ihmâl

ederse zaleme-i âleme müstevlî olub anlar mes'ul olur bu hususda ol arz-ı halde

yazılan üzere müsahele vakîdir bakî ferman saadetlû padişahındır

ed-dâî el-fakîr
ufiye an-hüma

Tuğranın yazılışında nişancının nasıl bir usul ve sıra takib ettiği bilinmemektedir. Şüphesiz her birinin kendine göre bir başlama şekli vardı ve tuğrayı kendine kolay gelen bir tarzda çekiyordu.

Tuğra çekenlerin, vezirlerin, nişancıların yahut yardımcılarının hatları her zaman güzel olmadığından, resmî evrak üzerine çektikleri tuğralar da güzel olmuyordu. Bazıları da tuğra çekmekte kolaylığı, birbirleri ile ilgisi olmayan harf ve kelimeleri aynı kalemde çıkarmakta bulmuşlardı. Böyle tuğraların okunmaları oldukça zordur (Res. 141, 159, 164 ve 167).

(Res. 41)
Son resmî tuğrakeş
İsmail Hakkı Altınbezer
Mehmed Vahideddin
tuğrası

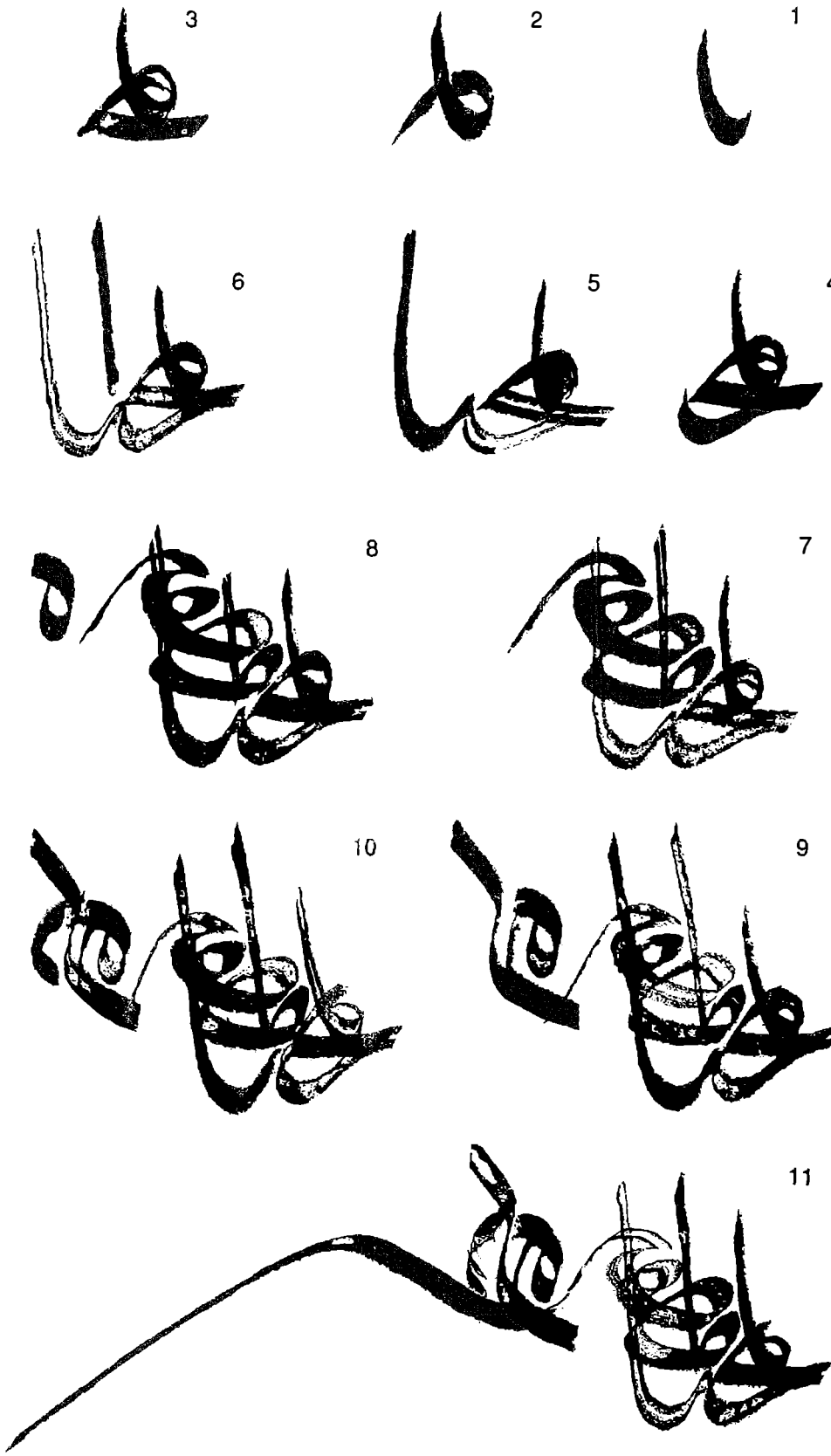

(Res. 42)
Tuğranın yazılışı.
Son resmî tuğrakeş
İsmail Hakkı Altınbezer'in,
Zarif Orgun için yapmış
olduğu ve tuğranın kaç
kalemde çıktığını
gösteren karalamadan
çıkartılmıştır.

Bu bahsin sonuna koyduğumuz tuğra örnekleri ise güzel çekilmiş örneklerdir. Bunlar, zamanında belgelerden kesilip defterlere yapıştırılmış ve yanlarına kimin tarafından çekildiği yazılmıştır.

Son resmî tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer'in (1869-1946), büyük araştırmacı Zarif Ongun için yapmış olduğu ve tuğranın kaç kalemde çıktığını gösteren bir karalamadan alınarak buraya konan örnek (Res. 42), ne yazık ki kendisi tarafından tamamlanmamıştır. Gene de bu ve diğer örnekler (Res. 41, 43, 44), son devir hattat-tuğrakeşlerinin tuğrayı nasıl çektikleri hakkında bir fikir vermeğe yeterlidir.

(Res. 43)
Hattat Mehmed Emin Recaî
Abdülhamid II tuğrası
Vakıflar Yazı Müzesi

(Res. 44)
Hattat Mehmed Emin Recaî
Abdülhamid II tuğrası
Vakıflar yazı müzesi

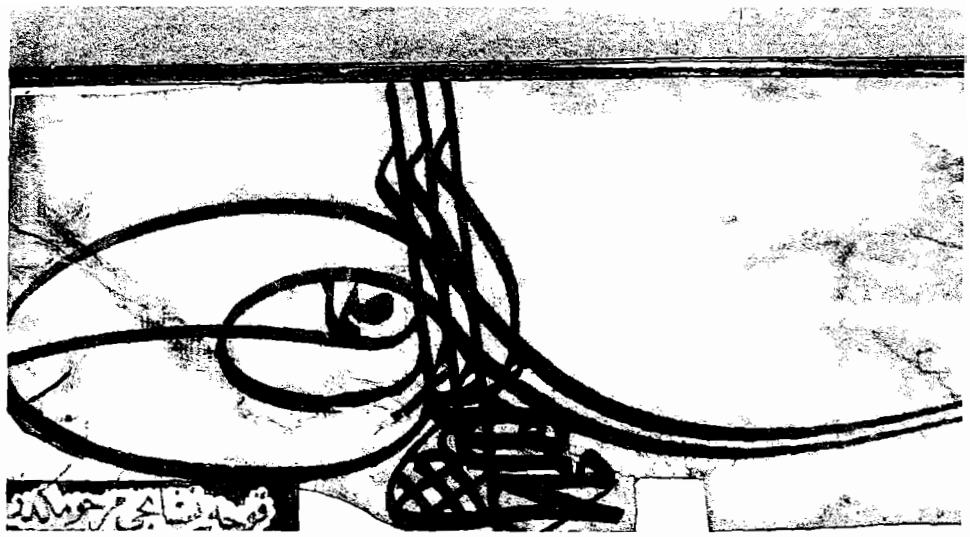

(Res. 45)
Mehmed IV tuğrası
Koca Nişancı merhumundur
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/8b

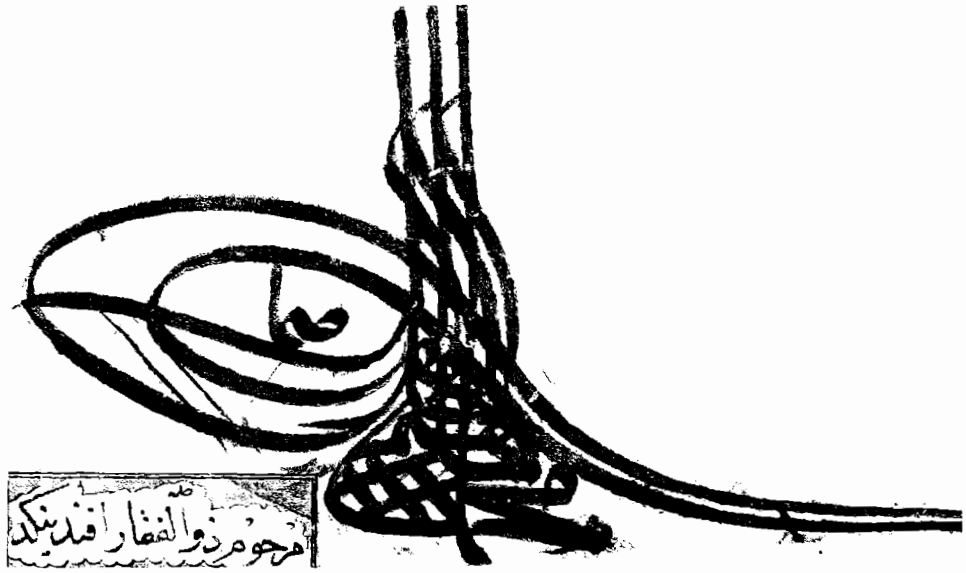

(Res. 46)
Mehmed IV tuğrası
Merhum Zülfikar efendinindir
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/1b

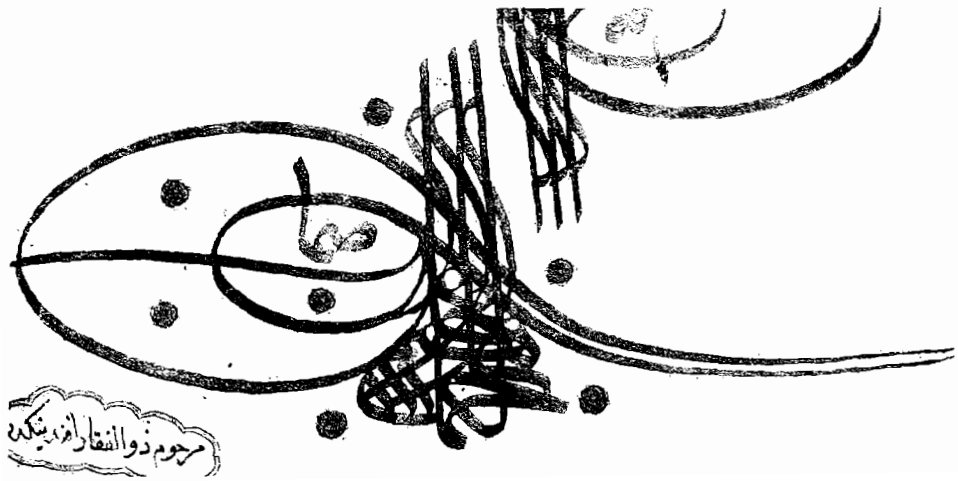

(Res. 47)
Ahmed II tuğrası
Merhum Zülfikar efendinindir
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/5b.

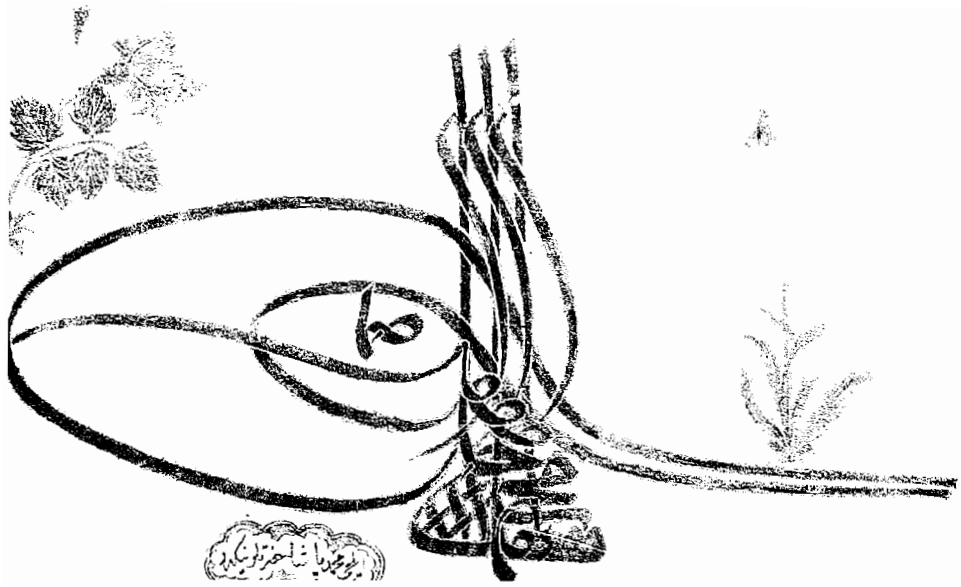

(Res. 48)
Mustafa II tuğrası
Elçi Mehmed paşa hazretlerinindir
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/4b.

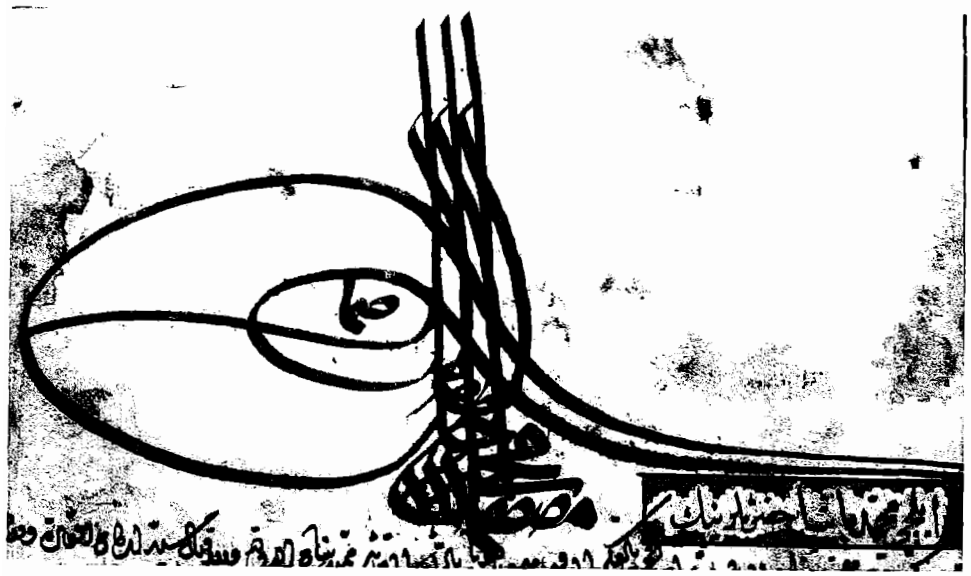

(Res. 49)
Mustafa II tuğrası
Elçi Mehmed paşa hazretlerinindir
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/10a.

(Res. 50)
Mahmud I tuğrası
Eser-i hâme-i kilk-i yeğen Ahmed paşa
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/19/a.

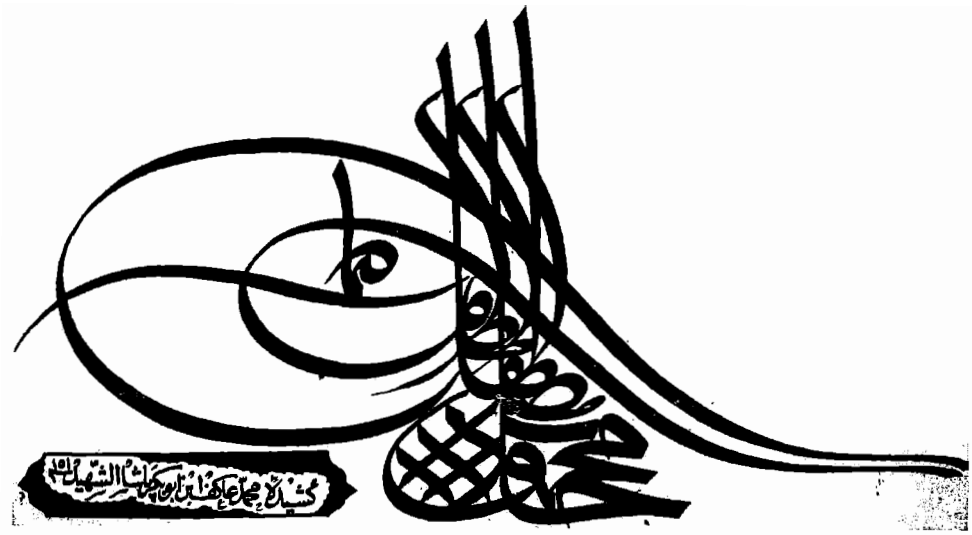

(Res. 51)
Mahmud I tuğrası
Keşide-i Mehmed Akif ibn-ü Ebu Bekir paşa el-şehid Sene 151
[H. 1151]
T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/15b.

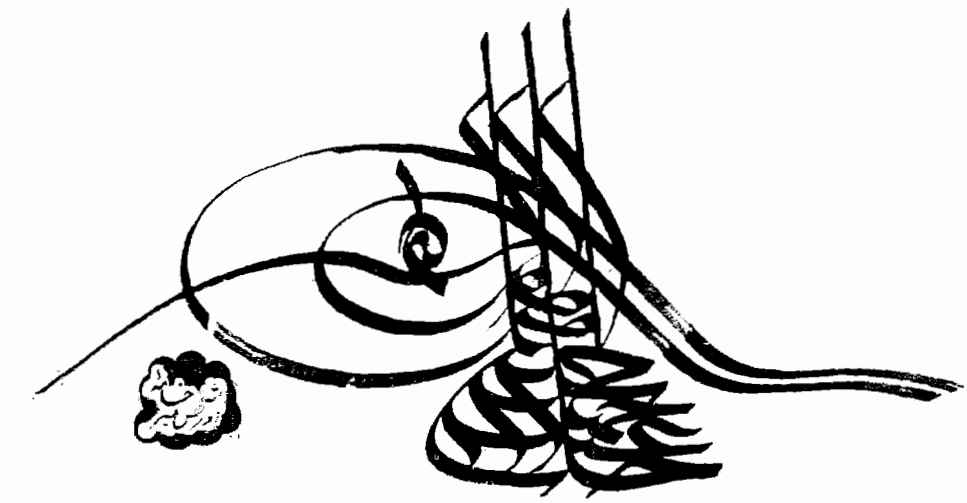

(Res. 52)
Abdülhamid I tuğrası
Eser-i hâme-i İdris Mîr
T.S.M.K. No. H. 2246/6a.

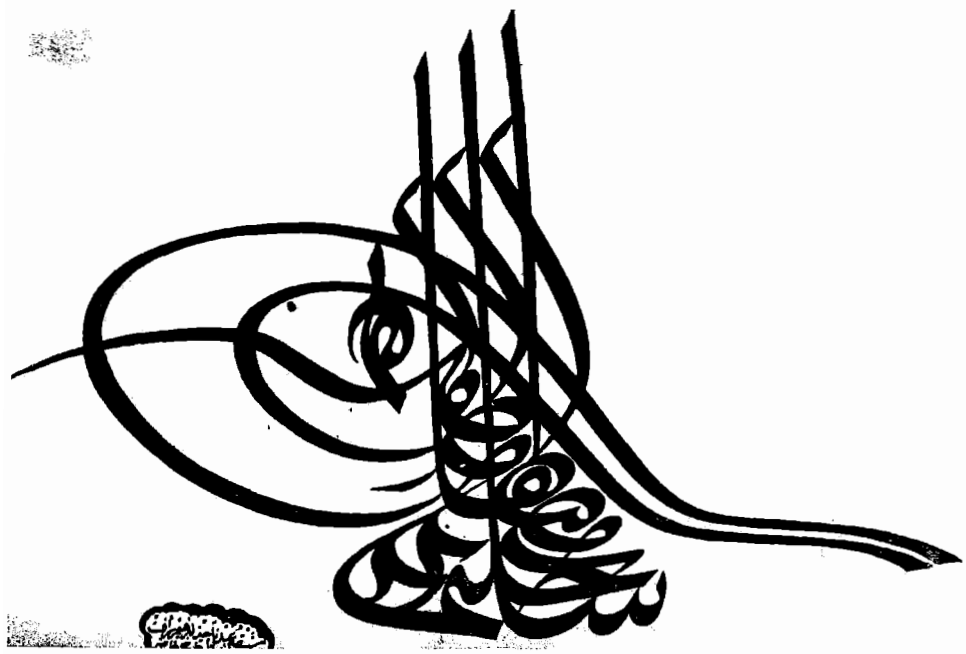

(Res. 53)
Selim III tuğrası
Meşke-hu abd-i nâçiz İbrahim Refet an kâtiban-ı kalem-i harıc-i hassa bi-medine-i Göynükü
Sene 1218
T S.M.K. No. H. 2246/8a.

Bu bahiste tuğrası bulunan bazı Nişancı'lar

Koca Nişancı (Tosyalı Celâl zade Mustafa paşa)

Tahsilini bitirip Frenk İbrahim paşaya serkâtip, ve sonra reis-ülküttap oldu. 941'de nişancı olup, 964'te Rüstem paşa, nişancılığı mahdumuna vereceğim, diye, tekaüd edildi. 974'te Zigetvar'da padişahın vefatına rastlayan gün, ikinci defa nişancılığa nasbedildi. Sadrâzamın elini öpmek üzere geldiğinde, tabutu görüp ağlamak hengâmında iken, vezirin nasihatı ile handan bir halde çıkıp kimseye fark ettirmedi. 975 senesinde vefat etti. Aynı zamanda şairliği de vardı ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. IV, s. 375.

Zülfikar efendi :

Has odadan çıkıp ricalden oldu. 1078'de çavuşbaşı, 80'de azil ile kapıcıbaşı, sonra ruzname-i evvel ve bir aralık surre emini ve nihayet nişancı vekili, 1099'da paşa ünvanı ile ve Rumeli beylerbeyi payesi ile Almanya elçisi olup dört sene ikametle 1103'te avdet edip, 1107'de efendilikle Yeniçeri kâtibi oldu. 1108 muharreminde Tamaşvar harbinde göğsünden vurularak şehid oldu ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. II, s. 343.

Elçi Mehmed paşa (Elmas Mehmed paşa)

Has odadan sırası ile silâhdar ve mirahorluğa yükselip 1101'de nişancı, 1102'de azl olundu. 1106 Cemaziyelahırında ikinci defa nişancı olup, Recebinde kaymakam ve Ramazanda sadrıâzam oldu. Nemçe harbinde serdar-ı ekrem sıfatı ile bulundu. 1109 Saferinin yirmi beşinde Zanta bozgununda asker tarafından öldürüldü ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. I, s. 395.

Ahmed paşa (Şehlâ, kör)

Kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı olduktan sonra, 1105 Şabanında sedaret kethüdası, Zilkadesinin yirmi üçünde vezirlikle kaymakam, 1151 Cemaziyelâhırında Aydın mutasarrıfı, 1151 Zilhiccesinde rikâb-ı humayun kaymakamı oldu. 1152 Şabanında nişancı, 1153 Rebiyülevvelinin yirmi üçüncü günü sadrıâzam, 1155 Saferinin on beşinde azlolundu ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. I, s. 253.

Akif Mehmed bey :

Beylerbeyilerinden Ebû Bekir paşanın oğlu, Babıâliden yetişerek teşrifatçı oldu. 1156'da azledilerek dışarıya gönderildi. 58 Şevvalinde küçük evkaf muhasebecisi ve 68'inde iki defa teşrifatçı oldu. 76'da çavuşbaşılığa, 77 ve 78'de bunlara ilâveten suvari mukabelecisi oldu. 1180 Cemaziyelevvelinde teşrifatçılıktan dahî azledildi. 1181'de öldü ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. III, s. 287.

İdris ağa :

Saraydan yetişip hazinedar oldu. 1197 Recebinin ikisinde darüssaade ağası oldu, 1204'te azledildi. 1208 Rebiyülahırında şeyh-ül-harem olup 1211'de öldü. Selim III'ün tahta çıktığı günün gecesi, amcası Abdülhamid I'in ölüsünün bulunduğu odaya padişahı götürüp, «Efendim, ibret zamanıdır» diye, Abdülhamid'in ölüsünü göstermiş olmasını tarihler dini bütünlük ve sadakatine örnek olarak gösterirler ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. I, s. 311

İbrahim Refet efendi :

Gençliğinde okuyup yazmış ve hattat Zühtü efendiden hat tâlim eylemiştir. Bir aralık şehremini Cavit beye intisab edip maiyyetinde bulunarak Enderûn'a müteallik işleri görmüştür. Bu suretle itimat kazanıp çok itibar buldu. Ondan sonra ambar kâtibi oldu. Mustafa IV'ün cülûsunda meşk hocası olmakla beraber, ikinci defa hacegânlıkla başmuhasebeci ve çavuşbaşı olarak sohbet-i hassa nail oldu. Sultan Selim hazretlerine sadakati bilindiğinden, Mahmud II'nin de itimadını kazandı. 1224'te masraf-ı şehriyarî, 226'da şehremini, fakat hakikatte emin-i saltanat olup daima kendisi ile gizli haberleşme ile Babıâliden gelen yazılara onun reyi ile cevap yazılır, ve kendisi nüfuzunu saklamakla beraber istediğini yaptırırdı. Meşk hocasının biraderi Rakım efendiye birden İzmir mevleviyyetini aldı. Rüştü paşanın kaymakamlığı, Halet efendinin ilerlemesi hep kendisi tarafından temin edilmiştir. 1228'de vefat etti ◆

◆ Sicill-i Osmanî C. I, s. 150.

Paralar üzerindeki tuğralar

Madenî paralar üzerinde tuğraya benzer şekiller ilk defa, Emir Süleyman'ın (1402-1411) gümüş akçeleri üzerinde görülmeğe başlamıştır. Her ne kadar, meskûkat mütehassısı Miralay Ali bey, tuğranın paralara hakk edilişini Murad I (1360-1389) zamanında göstermiş ve makalesine kendisi tarafından çizilmiş resimlerini koymuşsa da sikkelerin nerede bulunduklarını belirtmemiştir ◆

◆ Ali, 44, s. 110-11.

Emir Süleyman'ın paralarındaki tuğra metni *Emir Süleyman bin Bayezid* olmakla beraber, şekilleri bu padişahın evrak üzerindeki tuğrasından farklıdır. Paralar üzerindeki tuğralar birbirlerine de benzemezler: bazılarında *emir* kelimesi aşağıda, bazılarında yukarıda, *Bayezid* kelimesinin *be-elif* harfleri ise bazı tuğralarda *Süleyman* kelimesinin sağında bulunmaktadır. *Bayezid* kelimesinin *ye-ze* ve *ye-dal* harfleri ise iç beyzenin ortasındadır ◆

◆ Bu paraların resimleri için bk.: C. Ölçer, **Yıldırım Bayezid'in oğullarına ait akçe ve mangırlar**, Lv. 1-3 (İstanbul, 1968) ve N. Pere Lv. 3.

Çelebi Mehmed'in paraları üzerindeki tuğrası da metin ve şekil bakımından evrak üzerindeki tuğrasından farklıdır. *Sultan Mehmed bin Bayezid* yazılı olan bu tuğralar iki beyzeli fakat dört tuğludur. Dış beyze, Sultan kelimesinin *nun* harfidir (Res. 54).

Murad II'nin tuğralı paralarında *Murad bin Mehmed* (Res. 55) yahut *Murad bin Mehmed han* (Res. 56) yazılıdır. *Han* kelimesi beyzelerin üst tarafına konulmuştur. Bunların tuğraya benzeyen tarafları sadece beyzeleridir. İç beyze *bin* kelimesidir; dış beyze ise şekli tuğraya benzetmek için, ilâve edilmistir.

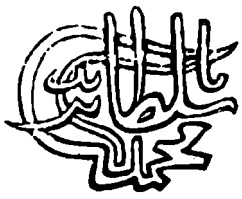

(Res. 54)
Çelebi Mehmed'in bakır para üzerindeki tuğrası (tarihsiz).
Halil Ethem, **Meskûkat-ı Osmaniyye**, s. 31, (Kostantiniyye, sene-i hicrî 1334).

(Res. 55)
Murad II'nin gümüş akçe üzerindeki tuğrası (825 tarihli).
Aynı eser, s. 44.

(Res. 56)
Murad II'nin bakır para üzerindeki tuğrası (838 tarihli).
Aynı eser, s. 65.

Uzun bir fasıladan sonra, Murad III'ten itibaren tuğra şekli yeniden paralar üzerinde görülmeğe başlamaktadır. Murad III'ün «dirhem» denilen gümüş paralarındaki bu tuğralar da evrak üzerindeki tuğralardan, metin ve şekil bakımından farklıdır. Bu tuğraların kendilerine mahsus bir metni ve tertibi vardır. Bu tertip, Mehmed IV'e

kadar aynı şekilde devam etmiştir. Paralar üzerindeki tuğralarda *el-muzaffer daima* ibaresi ile *şah* ünvanı bulunmamaktadır. Buna mukabil, evrak üzerindeki tuğralarda hiç bir vakit görülmeyen ***sultan*** ünvanı bu tuğralarda vardır: *Sultan Murad bin Selim han*, gibi.

Zamanının tekniği ile paralar üzerine pek karışık bir şekilde basılmış olan bu tuğralar şöyledir (Res. 57)

Sultan kelimesi, sere'nin üst tarafına yazılmıştır. Bu kelimede bulunan *lâm* harfi, *tı* harfinin *elif*'i ve *elif* harfi, tuğranın üç tuğ'unu teşkil etmektedir. Bu tuğların zülfeleri de vardır. Evrak üzerindeki tuğralarda olduğu gibi beyzelerden uzanan kollar, tuğ'ları keserek sağa doğru uzanmaktadırlar.

Padişahın adı, iç beyzenin ortasına yerleştirilmiştir. Bu kelimede *elif* veya *lâm* gibi harfler varsa bunlar, tuğ şeklinde uzatılmamış, beyzelerin içerisinde bırakılmıştır.

Bin kelimesi iç beyzeyi teşkil etmektedir. Bazılarında bu kelimenin *be* harfini gösteren diş'i seçilmektedir.

Baba adı, sere'nin ortasında *sultan* kelimesinin altına yerleştirilmiştir. Bu kelimede *elif* veya *lâm* harfleri varsa bunlar, *sultan* kelimesinin teşkil etmiş olduğu tuğlarla birleştirilmişlerdir.

Han kelimesi tuğranın altına, sere'nin kaidesini teşkil edecek şekilde yazılmıştır. Bu kelimenin *elif* harfi, *sultan* kelimesinin *elif* harfi ile birleştirilerek tuğranın üçüncü tuğ'unu teşkil etmektedir. *Nun* harfi her zaman dış beyze ile gösterilmemiş, daha çok sere'nin sol alt tarafına, ayrıca yazılmıştır. ***Han*** **kelimesinin böyle yazıldığı tuğralarda dış beyze'ler, zülfe'ler gibi tuğranın şeklini tamamlayan işaretlerdir.**

Evrak üzerindeki tuğralar aşağıdan yukarıya doğru okunduğu halde, para üzerindeki bu tuğralar yukardan aşağıya doğru okunacak şekilde tertib edilmişlerdir.

Bu tuğralarda iç beyzenin ortasında bulunan ve nisbeten kolay okunabilen isimden tuğra sahibi anlaşılabilmektedir.

Murad III'ten itibaren, Mehmed III, Ahmed I, Osman II, Murad IV, İbrahim ve Mehmed IV'ün paralarındaki tuğralar yukarda anlatılan gibidir. **Mustafa I'in bir parası üzerindeki tuğrasında** *sultan* kelimesinin hemen altında Mustafa yazılıdır. **İç beyzenin ortasında ise** *ahî* kelimesi yer almaktadır. Tuğra metni şöyledir: ***Sultan Mustafa bin Mehmed ahî Ahmed han*** ◆

İbrahim ve Mehmed IV'ün tuğralı paralarının bazılarında değişik şekilde bir tuğraya rastlanmaktadır. Bu değişik şekil, evrak üzerindeki tuğranın paralara tatbikine doğru atılmış bir adımdır. Bunlarda, evrak üzerindeki tuğralarda olduğu gibi kafes şeklinde stilize edilmiş motifler bulunmaktadır; *muzaffer* kelimesi yazılı olmamakla beraber beyzelerin ortasında *daima* kelimesi açıkça seçilmektedir; ***han*** kelimesi, evrak üzerindeki tuğralarda olduğu gibi yazılmıştır ◆

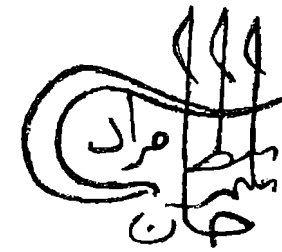

Sultan Murad bin Selim han

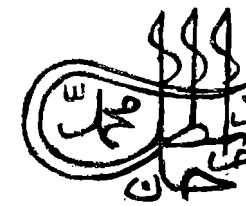

Sultan Mehmed bin Murad han

(Res. 57)
Bu resimler, paralar üzerindeki tuğralara benzetilerek tarafımdan çizilmiştir.)

◆ Resim için bk. İ.A. «Tuğra» maddesi, Lv. 5, No. 34 ve N. Pere, Lv. 23, No. 384.

◆ Resim için bk. N. Pere, Lv. 26, No. 433, Lv. 27, No. 453.

Evrak üzerindeki tuğraların paralara tam olarak tatbiki Süleyman II'den itibaren başlamaktadır. Bu padişahın paralarındaki tuğralar oldukça muntazam bir şekilde basılabilmiştir. *Muzaffer* kelimesi, ihtimâl teknik güçlükler sebebile yazılamamış fakat kelimenin *rı* harfi, beyzeler arasındaki yerine yerleştirilmiştir.

Süleyman II'den sonra, paralar üzerindeki tuğralar, evrak üzerindeki tuğra şekil ve metinlerine sadık kalınarak gittikçe daha muntazam olarak basılmıştır.

(Res. 58)
Mecidiye üzerindeki
Murad V tuğrası.
(İki defa büyütülmüştür)

Osmanlı Hanedanı tablosu

(Padişahlar ve tuğrası bilinen Şehzade'ler)

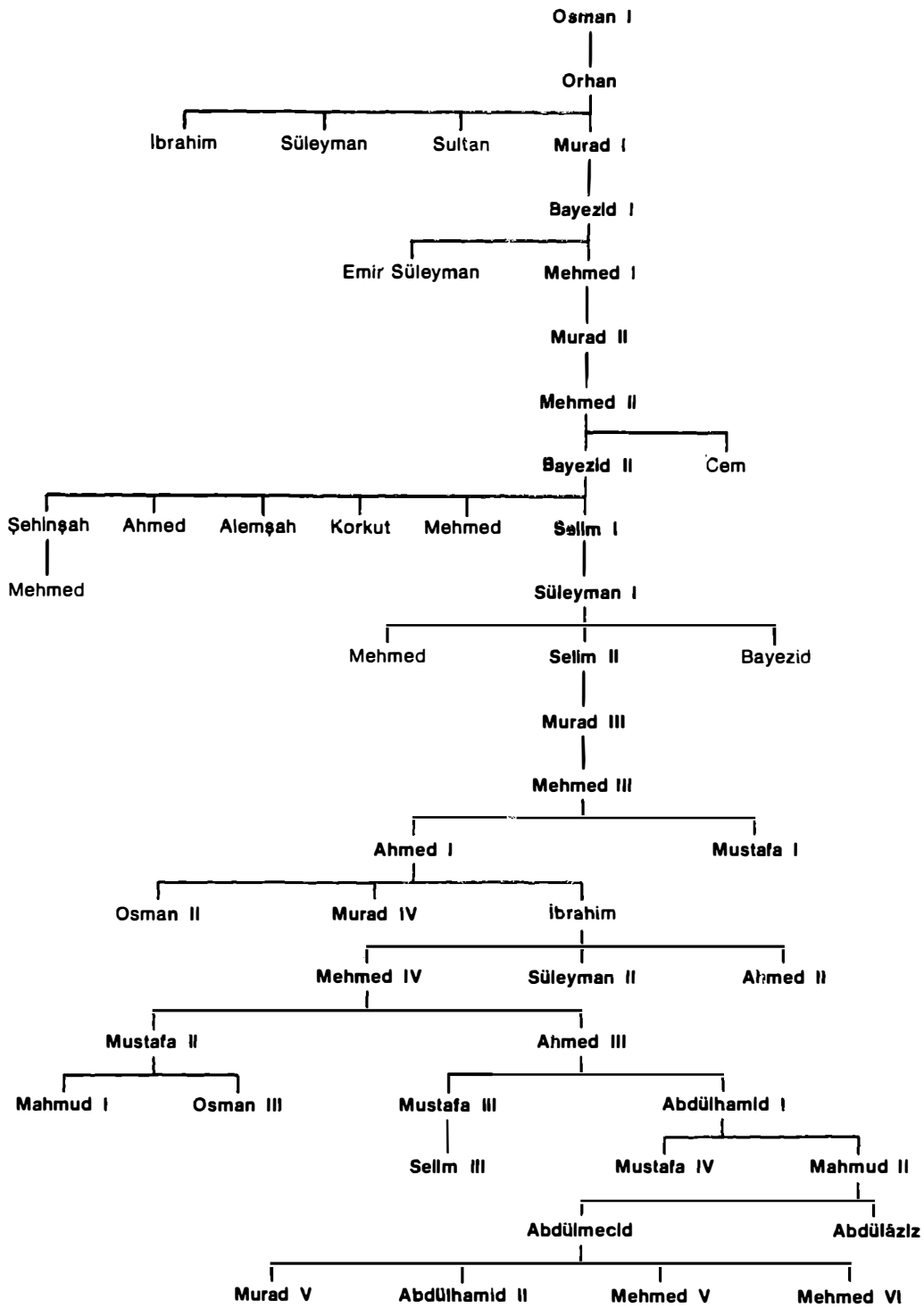

3
TUĞRALAR

Doğum tarihi	1258 [656] (?)
Doğum yeri	Söğüt (?)
Babası	Ertuğrul
Annesi	? (Türk ?)
Aşiret reisi olduğu tarih	1281 [680]
Uç beyi olduğu tarih	1289 [688]
Devlet reisi olduğu tarih	1300 [699]
Devlet reisi olduğunda yaşı	42 yaş
Saltanatının sonu	1324 [724]
Tahttan ayrılma sebebi	Oğlu Orhan lehine feragat - ölüm (?)
Saltanat süresi	24 yıl (devlet reisi olarak)
Ölüm tarihi	1324 [724] - 1326 [726] (?)
Ölüm sebebi	Felç (?) - nikris
Öldüğü yer	Söğüt - Bursa (?)
Gömülü olduğu yer	Bursa, Hisar içinde Osmaniye meydanında, Gümüşlü künbet'te.
Mahlas ve lâkapları	Fahreddin; **Gazi;** Kara; Osmancık.

OSMAN I

Osman Gazi'nin tuğrası, bugüne kadar bulunamamıştır. Ele geçen en eski Osmanlı tuğrası, 1324 [724] tarihli bir vakfiye üzerindeki Orhan bey tuğrasıdır. Bu tarihte ise Osman beyin hayatta olup olmadığı bilinmemektedir.

Osman Gazi'nin ölümünü çeşitli kaynaklar, 1310'dan 1327'ye kadar değişen tarihlerde göstermektedirler ◆ Tarihî kaynakların birbirini tutmayan kayıtları nazara alınarak, daha kat'i ve güvenilir bir vesikadan da yoksun bulunulması sebebi ile, Osman Gazi'nin idareyi oğluna bıraktıktan sonra ne kadar daha yaşadığı ve ölümünden sonra mı Orhan'ın hükümdar olduğu, yoksa beyliği tamamen oğluna terkettikten sonra mı vefat ettiği bugün bile münakaşa mevzuu olmaktadır; ancak, 1324 tarihli vakfiyenin ve ilk sikkesinin ışığı altında ◆ Orhan Gazi'nin hükümdarlığının 1324'te mevcut bulunduğunun anlaşılması keyfiyeti, onun daha babası ölmeden devletin başına geçmiş olduğunu göstermektedir ◆

1324 [724] tarihli vesika üzerindeki tuğranın Orhan beyin ilk tuğrası, hatta Osmanlı beyliğinde kullanılan ilk tuğra olması için bir sebep yoktur. Aynı vesikada, Orhan beyin hayatta olan üç oğlunun da tuğraları bulunmaktadır. Bu bakımdan, büyük bir ihtimalle Osman Gazi'nin de tuğrası bulunmakta idi, ancak, şimdiye kadar ne böyle bir vesika, ne de hatta Osman bey adına bir kitabe ele geçmemiş olduğundan, muhtevası ve şekli hakkında bugün bir fikre sahip değiliz.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Gazi Orhan bey vakfiyesi**, Bell., V/19, Temmuz 1941, s. 277-88.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Gazi Orhan beyin hükümdar olduğu tarih**, Bell., IX/34, Nisan 1945, s. 207.

◆ İ.A., C. IX, s. 400, «Orhan bey» maddesi.

Doğum tarihi	1288 [687]
Doğum yeri	?
Babası	Osman I
Annesi	Mal hatun (Türk)
Tahta çıktığı tarih	1324 [724]
Tahta çıktığında yaşı	36 yaş
Saltanatının sonu	4.1360 [761]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	36 yıl
Ölüm tarihi	4.1360 [761]
Ölüm sebebi	Depresyon - nikris
Öldüğü yer	Bursa
Gömülü olduğu yer	Bursa, Hisar içinde Osmaniye meydanında Gümüşlü künbet yanındaki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	**Gazi;** Hüdavendigâr; İhtiyareddin; Seyfeddin; Şücaeddin.
Valilikleri	Sultanönü

ORHAN

Orhan bin Osman

Orhan Gazi'nin iki tuğrası bilinmektedir. Bunlardan birincisi, M. Cevdet İnanç'ın vesikaları ile birlikte İstanbul Belediye Kütüphanesine intikal etmiş olan Mart 1324 [Rebiyülevvel 724] tarihli farsça bir vakfiyenin üzerindedir ◆

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Gazi Orhan bey vakfiyesi,** Bell., V/19, Temmuz 1941, s. 277-88.

Tuğra, vesikanın baş tarafında ve orta yerdedir (Res. 60), satırlarla aynı hizada başlamaktadır. Basit bir görünüşü olan tuğrada *Orhan bin Osman* kelimeleri, aşağıdan yukarıya doğru okunacak şekilde istif edilmiştir. Üç *elif* sağa doğru toplanmış; iç içe konmuş üç *nun* harfi ise sola doğru uzatılmış ve üçü için tek bir nokta kullanılmıştır. Ortadaki *nun* harfi *bin* kelimesine aittir; *be* harfi çengel gibi bir diş'le gösterilmiştir. *Orhan* kelimesindeki *elif, vav* ve *ra* harfleri bitiştirilerek yazılmıştır.

Orhan Gazi'nin diğer tuğrası, Temmuz 1348 [Rebiyülahır sonları 749] tarihli bir temlikname üzerindedir ◆ Bu tuğra da vesikanın üzerinde ve ortasında, ancak satırların başlangıcından ziyade sağa yakındır (Res. 63). Daha bozuk bir yazı ile yazılmış olmasına rağmen bazı ufak farklar haricinde evvelki tuğranın aynıdır. Bu farklar şunlardır: tuğ'lar üzerinde süs halinde zülfeler görülmeğe başlamış, gene iç içe istif edilmiş üç *nun* harfinin kavisleri artmış ve uçları birleşmiştir; ufak bir değişiklik de *bin* kelimesinin *be* harfinde görülmektedir. Bu tuğrada *se* harfine ait olan ve bundan evvelki tuğrada bulunmayan üç nokta da göze çarpmaktadır.

◆ T.S.M.A. No. E. 10789. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı tarihine ait yeni bir vesikanın ehemmiyeti ve izahı,** Bell., III/9, Ocak 1939, s. 99.

Üç *nun* harfi için bu tuğrada da tek bir nokta kullanılmış ve ilkinde olduğu gibi bu nokta *nun* harflerinin sağına doğru konmuştur.

Bu ikinci tuğranın tuğ'ları arasında Wittek'in «vasla» dediği işaretler bulunmaktadır.

İki tuğra, arada geçen 24 senelik müddet zarfında pek az değişikliğe uğramış olduğuna göre Orhan Gazi tuğrası, daha 1324 senelerinde kendisine mahsus belli bir şekle sahipti ve ihtimal daha eski bir tarihten beri kullanılıyordu.

1324 tarihli vesikanın altına doğru, satırların sağ tarafına ve yan olarak yedi kişinin şahit sıfatı ile isimleri yazılmıştır. Bunların ilk üçü, vesikanın baş tarafındaki Orhan'ın tuğrasına benzemekte ve şö le okunmaktadır (Res. 59, 61 ve 62)

Sultan bin Orhan.
Süleyman bin Orhan.
Ketebe-hu İbrahim bin Orhan dame İzze-hu (?).

Sultan, Süleyman ve İbrahim, Orhan Gazi'nin o tarihte hayatta bulunan üç oğlunun isimleridir. Diğer şahitlerin isimleri, tuğra'ya veya her hangi bir şekle benzetilmeğe çalışılmadan yazılmıştır. Bir hükümranlık alâmeti olan tuğra, ancak hükümdar ve şehzadeleri tarafından kullanılmaktadır. Hükümdar veya onun gibi hüküm süren kimsenin tuğrası vesikanın baş tarafında, şehzadelerinki ise sağ tarafında ve yan olarak yer almaktadır ◆

Vesikadaki şehzade tuğraları ile Orhan tuğrası arasında dikkati çeken benzerlik, sadece kendi isimleri ile babalarının isimlerinin *bin* kelimesi ile bağlanarak üst üste yazılmasından ibaret değildir. Şekil bakımından da ilk bakışta göze çarpan önemli bir benzerlik vardır: şehzade tuğralarında üç *nun* harfi, babalarınınkinde olduğu gibi iç içe istif edilmiş ve aynı şekilde sola doğru uzatılmış, bu suretle her üç tuğra da Orhanınkine benzetilmeğe çalışılmıştır. Orhanın ve ondan sonraki bütün tuğraların en bariz vasıflarından olan tuğ'lar ise bu şehzade tuğralarında henüz belirlenmemiştir.

◆ Bu şekilde hazırlanıp bize intikal etmiş başka bir vesika da, Çelebi Mehmed'in vermiş olduğu bir temliknamedir. İlerde tuğralarından daha etraflıca bahsedilecek olan 1417 [820] tarihli bu vesikanın baş tarafında Çelebi Mehmed'in kendi tuğrası, biraz aşağıda ise sağ tarafa ve yan olarak konmuş oğlu Murad'ın tuğrası bulunmaktadır. Şahitlerin isimleri ise vesikanın alt tarafında ve düz yazı iledir. İhtimâl böyle bir tertip, vesikada yazılı olanlara (vakıfname, temlikname) hükümdarın kendisinden sonra geleceklerin de uyacaklarını göstermektedir.

(Res. 59)
Sultan (bin Orhan) tuğrası.

Belki Orhan'ın tuğrası da herhangi bir tarafı ile Osman'ınkine benziyordu. Şehzade tuğralarının Orhan'ınkine az benzemesi, 1324'lerde henüz tuğra için belirli bir şeklin mevcud olmaması sebebi iledir. Orhan'ın tuğrası, *Orhan bin Osman* yazısının istifinden meydana gelmiş ve bu şekli almıştır.

(Res. 60) ▷
Orhan tuğrası.
[Rebiyülevvel 724]
Isl. Belediye Kütüphanesi

(Res. 61)
Süleyman (bin Orhan) tuğrası.

(Res. 62)
İbrahim (bin Orhan) tuğrası.

Orhan'ın şehzadeliğine ilâve olarak 36 sene suren padişahlığı esnasında hep aynı kalan tuğrasının şekli, bu müddet zarfında artık belirlenmiş ve yerleşmiş olmalıdır. Stilize edilmiş *nun* harfleri gibi tuğ'lar da şeklin göze çarpan önemli unsurları haline gelmiş olduklarından bundan sonraki tuğralarda tekrarlanmışlardır.

Orhan Gazi'nin tuğrasının ve ondan sonraki tuğraların üç tuğ'lu olması, üç sayısının remzî bir manası olduğundan değil, sadece *Orhan bin Osman* yazısında üç *elif* bulunmasındandır. Murad I'in tuğrasında da üç tuğ bulunması aynı sebeptendir. Bu iki padişahın uzun süren saltanatları müddetince tuğralarında bulunan üç tuğ, tuğranın göze çarpan önemli unsurları haline geldiğinden daima aynı şekilde tek-

(Res. 63) ▷
Orhan tuğrası.
[Rebiyülâhır sonları 749]
T.S.M.A. No. E. 10789.

هو

بو مکتوبک سبب تحریر اولدر حال صحتمدہ کمال
عقلم برلہ کندو مملکتمدہ متصرف کن رعیم
الجیوشی والعساکر فرزندم دام عزہ یمیق حق
درسنی ملک لکاوردم حسبۃ للہ و خالصۃ
نوجھہ و طلبا لمرضاتہ و ثوابہ و خلاصا من
الیم عقابہ بو کتندہ کروھیچ آرزیدہ فکم انک
ملکیتنا مدخل المیا معارض و مزاحم المیا
ھر نمسنہ کی دعوی قلادعوسین باطل الاوا

rarlanmış, tuğra metninde *elif*'ler üçten az olduğu zaman üç tuğ'u tamamlamak için fazladan bir *elif* ilâve edilmiş fakat, *elif* ve *lâm*'lar üçten fazla olduğu zaman tuğ sayısının arttırılması ilk zamanlarda mahzurlu görülmemiştir. Emir Süleyman'ın tuğrasındaki dört tuğ, şehzade Alemşah'ın tuğrasındaki beş tuğ, metindeki zaruretten ileri gelmiştir.

Tuğranın en karakteristik kısımlarından olan beyze'lerin nasıl şekillendiği, Orhan Gazi'nin bu iki tuğrasının karşılaştırılmasından anlaşılmaktadır. 1324 tarihli tuğrada çanak şeklinde açık olan *nun* harfleri 1348 tarihli tuğralarda kapanmağa başlamıştır. Daha sonraki tuğralarda bunlar tamamen kapanarak beyze'leri ve nihayet tuğ'ları keserek tuğranın kol'larını meydana getireceklerdir.

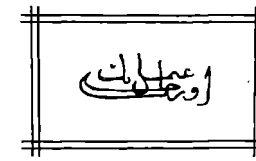

(Res. 64)
Münşeat mecmuasındaki Orhan tuğrası (aynı boyda).

Orhan Gazi'nin tuğrasında gelişmeye başlayan beyze'ler, tuğra metninde üç *nun* bulunduğu için üç tanedir. Murad I'in tuğrasında ise, tuğra metnindeki *nun*'lar iki tane olduğu için beyze'ler ikiye inmiştir.

Beyze'ler de tuğ'lar gibi tuğra şeklinin göze çarpan önemli unsurlarından olduğundan sonraki tuğralarda da aynı şekilde tekrarlanmışlardır.

Orhan Gazi'nin üçüncü bir tuğrası da Adnan Sadık Erzi tarafından neşredilmiştir ◆ Bu tuğra, XVI. yüzyılda toplanmış bir münşeat mecmuası içerisinde bir mülkname suretinin baş tarafına resmedilmiştir ◆ , otantik değildir. Tuğrada *Orhan bin Osman bey* yazılıdır (Res. 64). *Bey* kelimesi haricinde tuğranın istifi Orhan'ın diğer tuğralarına benzemektedir. «Müstensih», bu tuğrayı kopya ederken bir ünvan koymak lûzumunu duyarak *bey* kelimesini ilâve etmiş olmalıdır.

◆ A. Sadık Erzi, **Türkiye kütüphanelerinden notlar**, Bell. XIV 53. Ocak 1950, 101.

◆ İst. Üniv. Küt., No. T 5738 (yazma) s. 82 a. Mülkname Bursa'da yazılmış olup tarihi Mart 1353 [Safer 754] tür.

Orhan

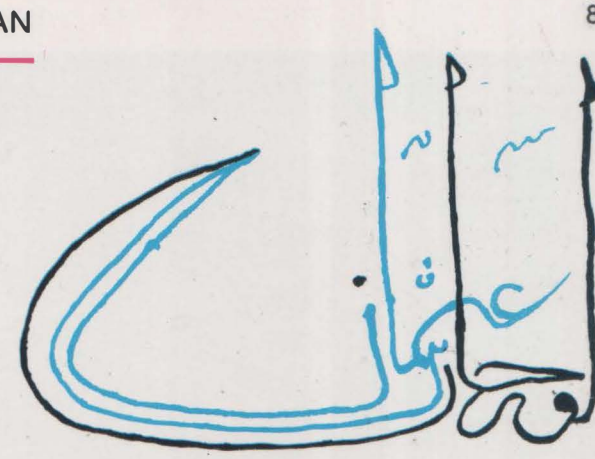

Orhan

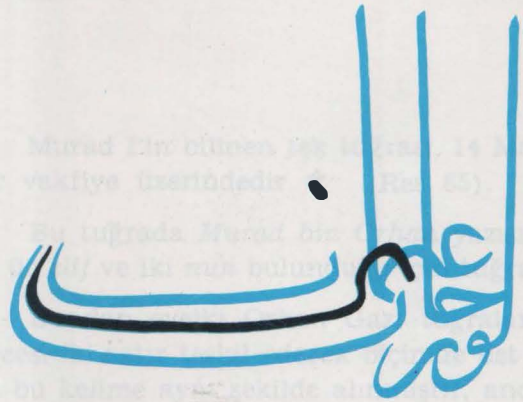

bin

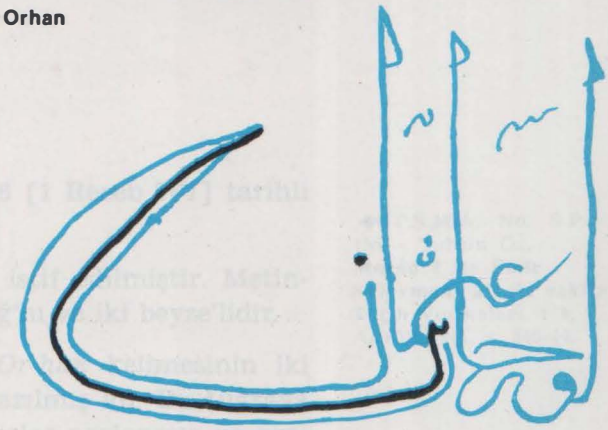

bin

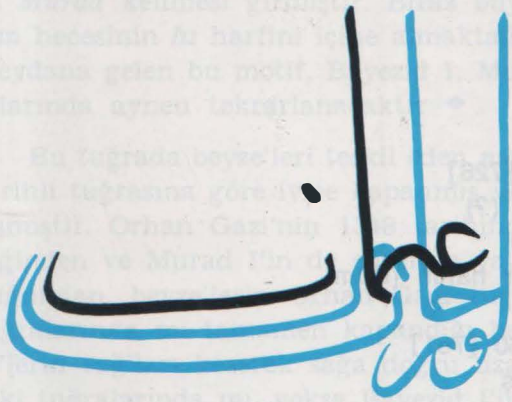

Osman

Osman

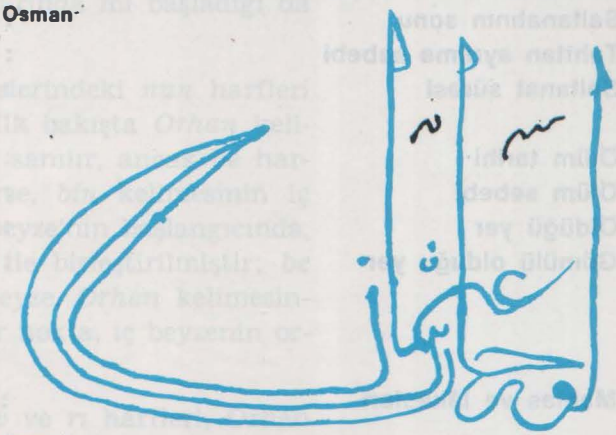

(vasla)

İstanbul Belediye Kütüphanesi. [Rebiyülevvel 724]

T.S.M.A. No. E 10789. [Rebiyülâhır sonları 749]

Doğum tarihi	1326 [726]
Doğum yeri	Bursa (?)
Babası	Orhan
Annesi	Nilüfer hatun (Rum)
Tahta çıktığı tarih	4. 1360 [761]
Tahta çıktığında yaşı	34 yaş
Saltanatının sonu	6.1389 [Cemaziyelâhır 791]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	29 yıl, 2 ay
Ölüm tarihi	6.1389 [Cemaziyelâhır 791]
Ölüm sebebi	Şehid edildi
Öldüğü yer	Kosova
Gömülü olduğu yer	Bursa, Çekirge, Murad I camii ve imareti karşısındaki türbesinde; (İç uzuvları, şehid edildiği yerde gömülüdür: Meşhed-i Hüdavendigâr).
Mahlas ve lâkapları	Gazi; Hünkâr; **Hüdavendigâr;** Şehid.
Valilikleri	İzmit (1329); Sultanönü (1330); Bursa; Gelibolu (1359).

MURAD I

Murad bin Orhan

Murad I'in bilinen tek tuğrası, 14 Mart 1366 [1 Receb 767] tarihli bir vakfiye üzerindedir ◆ (Res. 65).

◆ T.S.M.A. No. S.P 155. Tahsin Öz, **Murad I ile Emir Süleymana ait iki vakfiye**, Tarih Vesikaları, 1'4, Aralık 1941, s. 240-44.

Bu tuğrada *Murad bin Orhan* yazısı iç içe istif edilmiştir. Metinde üç *elif* ve iki *nun* bulunduğu için tuğra üç tuğ'lu ve iki beyze'lidir.

Bundan evelki Orhan Gazi tuğralarında, *Or-han* kelimesinin iki hecesi iki satır teşkil edecek biçimde üst üste yazılmış idi. Bu tuğraya da bu kelime aynı şekilde alınmıştır, ancak satırlar aralanmış ve araya *Murad* kelimesi girmiştir. Biraz büyükçe yazılmış olan *dal* harfi, *han* hecesinin *hı* harfini içine almaktadır. *Dal, hı* ve *elif* harflerinden meydana gelen bu motif, Bayezid I, Murad II ve Mehmed II'nin tuğralarında aynen tekrarlanacaktır ◆

◆ Bk. s. 39, «Han» kelimesi.

Bu tuğrada beyze'leri teşkil eden *nun* harfleri Orhan Gazi'nin 1348 tarihli tuğrasına göre iyice kapanmış ve birinci tuğ'un zülfe'si ile birleşmiştir. Orhan Gazi'nin 1348 tarihinden sonraki tuğraları bilinmediğinden ve Murad I'in de elimizde yalnız 1366 tarihli bu tuğrası olduğundan, beyze'lerin Orhan Gazi tuğralarında mı, yoksa Murad I tuğralarında mı tamamen kapandığı belli değildir. Aynı şekilde, beyze'lerin tuğ'ları keserek sağa doğru uzamaları, Murad I'in daha sonraki tuğralarında mı, yoksa Bayezid I'in tuğralarında mı başladığı da anlaşılamamaktadır.

Beyze'leri teşkil eden *Orhan* ve *bin* kelimelerindeki *nun* harfleri aşağıdan da diğer harflerle bitiştirilmişlerdir. İlk bakışta *Orhan* kelimesindeki *nun* harfinin iç beyzeyi teşkil ettiği sanılır, ancak *be* harfinin noktasının bulunduğu yere dikkat edilirse, *bin* kelimesinin iç beyze ile gösterilmiş olduğu anlaşılır; *be* harfi beyze'nin başlangıcında, aşağıya doğru kıvrılmış kısımdır ve *dal* harfi ile birleştirilmiştir; *be* harfinin noktası iki *rı* harfi arasındadır. Dış beyze, *Orhan* kelimesindeki *nun* harfidir. Her iki *nun* harfi için tek bir nokta, iç beyzenin ortasında bulunmaktadır.

Bu tuğrada da *Orhan* kelimesinin *elif, vav* ve *rı* harfleri, Orhan Gazi tuğralarında olduğu gibi, birleştirilerek yazılmıştır.

Tuğ'ların üzerinde güzel çizilmiş birer «vasla» bulunmaktadır.

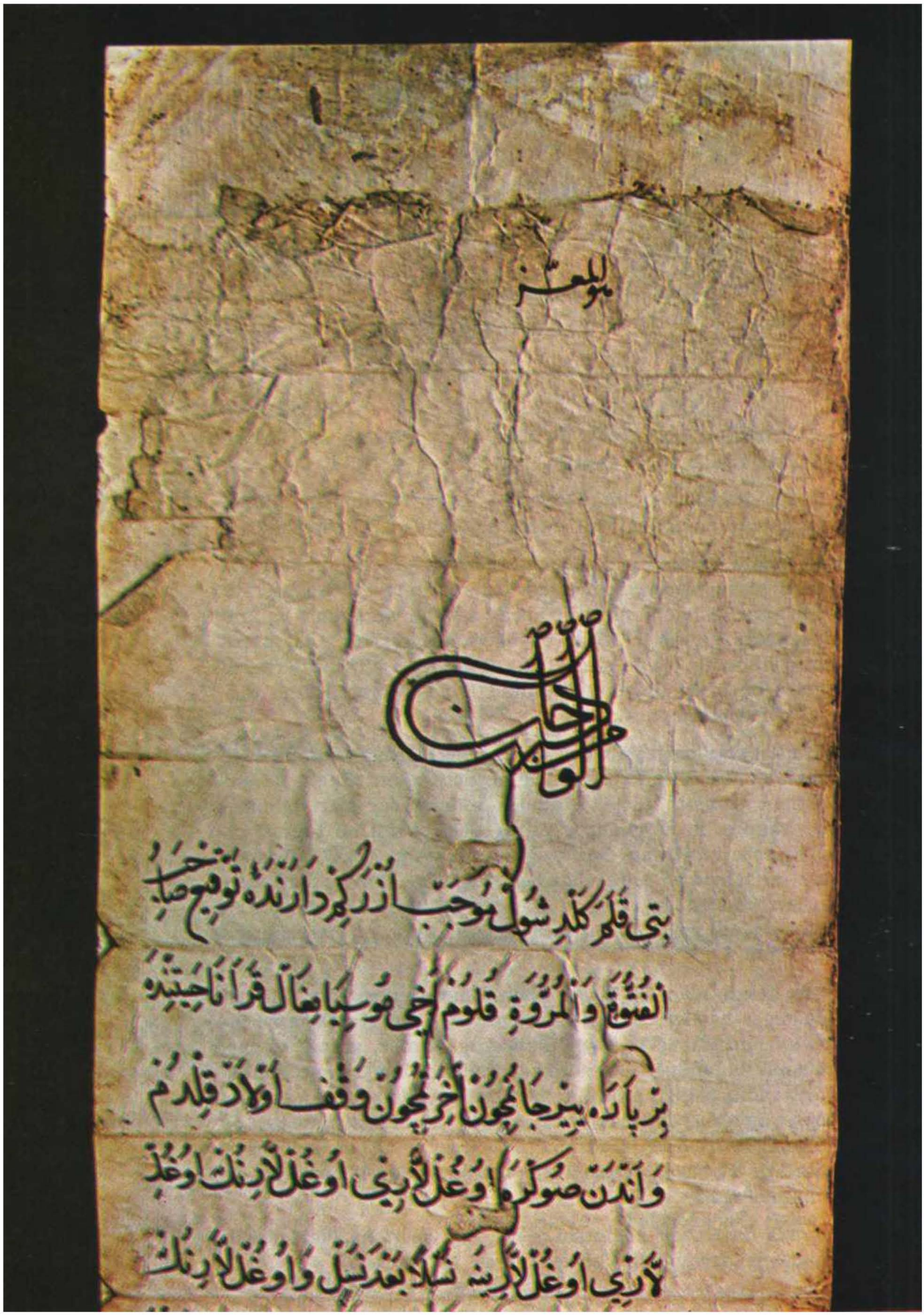

Murad

bin

Orhan

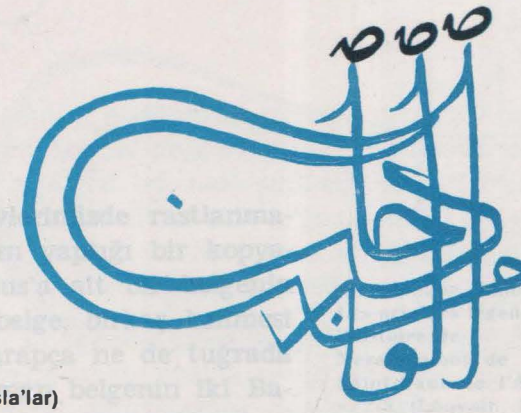

(vasla'lar)

T.S.M.A. No. S.P. 155.

[1 Recep 767]

(Res. 65) ◁
Murad I tuğrası.
[1 Receb 767]
T.S.M.A. No. S.P. 155.

Doğum tarihi	1360 [761]
Doğum yeri	Edirne (?)
Babası	Murad I
Annesi	Gülçiçek hatun (Rum)
Tahta çıktığı tarih	6.1389 [Cemaziyelâhır 791]
Tahta çıktığında yaşı	29 yaş
Saltanatının sonu	28.7.1402 [27 Zilhicce 804]
Tahttan ayrılma sebebi	Esaret
Saltanat süresi	13 yıl, 1 ay
Ölüm tarihi	9.3.1403 [14 Şaban 805]
Ölüm sebebi	İntihar (zehir ?)
Öldüğü yer	Akşehir
Gömülü olduğu yer	Bursa, Yıldırım Bayezid camii yanındaki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; **Yıldırım.**
Valilikleri	Kütahya (1381-1389).

BAYEZİD I

Bayezid bin Murad han

Bayezid I'in tuğrasına bugüne kadar arşivlerimizde rastlanmamıştır. Bayezid I'in tuğrasını Stéphane Binon'un yaptığı bir kopyadan biliyoruz ◆. Tuğra, Aynaroz'lu Aya Paulus'a ait bir belgenin üzerinde bulunmakta idi. Metni yunanca olan belge, birkaç kelimesi dışında okunmaz hale gelmiştir. S. Binon, ne arapça ne de tuğrada yazılı olanları bilmeden tuğrayı kopya ettiği zaman belgenin iki Bayezid'ten hangisine ait olduğunu bilmiyordu ◆

◆ Stéphane Binon, **Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou de Saint-Paul de l'Athos**, 275, (Louvain, 1942).

◆ Wittek, XX, s. 271.

Binon'un kopyası (Res. 66) ve Wittek'in yeniden çizdiği şekil (Res. 67) Bayezid'in tuğrası hakkında bir fikir vermeğe yeterlidir.

Bayezid'in tuğrası ile Murad I'in tuğrası arasında çok az değişiklik görülmektedir:

Birinci tuğ, *Murad* kelimesinin *elif*'i iken *Bayezid* kelimesinin *be-elif* harfleri olmuştur.

İkinci tuğ, *Orhan* kelimesinin *elif*'i iken Murad Kelimesinin *elif*'i olmuştur.

Tuğranın altında yer alan *Orhan* kelimesinin *vav* ve *ri* harflerinin yerine *Bayezid* kelimesinin *ye-ze* ve *ye-dal* harfleri gelmiştir.

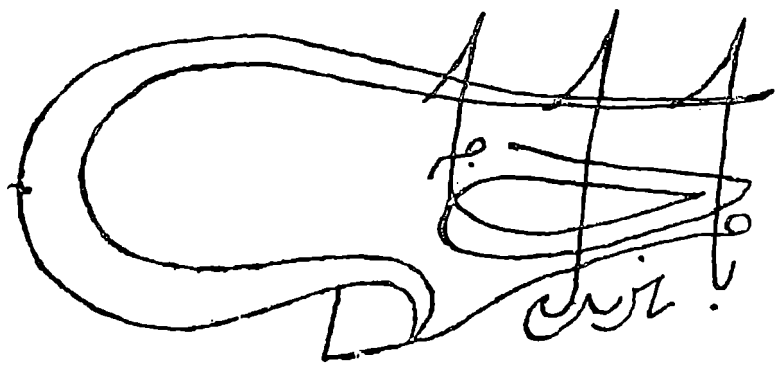

(Res. 66)
Beyazid I tuğrası.
Stéphane Binon'un kopyası.

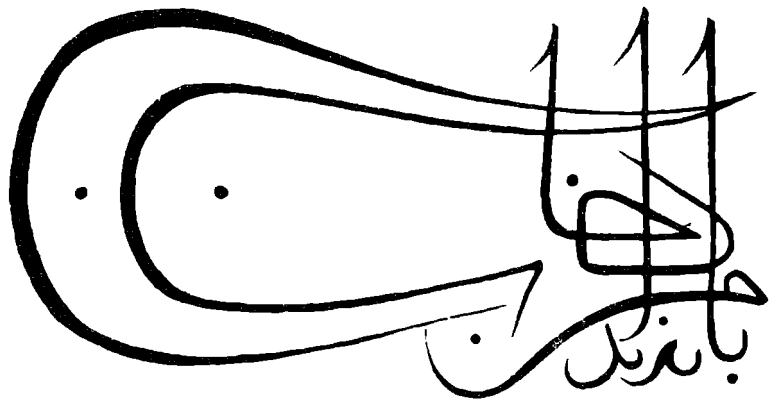

(Res. 67)
Beyazid I tuğrası.
P. Wittek'in, S. Binon'un kopyasına dayanarak yeniden çizdiği şekil.
(İç beyzenin ortasındaki nokta, tarafımdan ilâve edilmiştir).

Bu tuğrada, bundan evvelkinde bulunan *Orhan* kelimesinin yalnız *han* hecesi aynı yerde ve aynı biçimde muhafaza edilmiştir: *hı* harfi biraz büyükçe yazılmış olan *dal* harfinin içinde yer almıştır ve *elif* harfi gene üçüncü tuğ'u, *nun* harfi de dış beyze'yi teşkil etmiştir. Böylece bu tuğraya ilk defa yeni bir kelime, bir ünvan ilâve edilmiş olmaktadır: *Bayezid bin Murad han* ◆.

◆ Bk. s. 38, «Han» kelimesi.

Bu tuğrada da *bin* kelimesi iç beyze ile gösterilmiştir. Gerçi Binon'un kopyasından bu husus açıkça anlaşılmıyorsa da, bundan evvelki ve bundan sonraki padişah tuğralarında bu kelimenin -Wittek'in çizdiği şekilde belirttiği gibi- hep iç beyze ile gösterilmiş olduğunu göz önünde bulundurmak lâzım gelir.

İkisi *Bayezid* kelimesinin *be* ve *ze* harfleri, biri *bin* kelimesinin *be* harfi, biri de *han* kelimesinin *hı* harfi olmak üzere, dört nokta Binon'un kopyasında seçilmektedir. Dış beyze üzerinde görülen çizgi, *han* kelimesindeki *nun* harfine ait nokta olmalıdır. *Bin* kelimesindeki *nun* harfi için iç beyzenin ortasına konulması gereken nokta, ya asıl tuğrada okunmaz hale gelmişti, yahut Binon'un kopyasında ihmal edilmiştir. Wittek de yeniden çizdiği şekilde, iç beyzenin ortasındaki noktayı göstermemiştir ◆ Wittek'in çizdiği şekile bu noktayı biz ilâve ettik.

◆ Wittek'in, iç beyzenin ortasına nokta koymamasının sebebi için bk. Süleyman Çelebi tuğrası, s.93'daki not.

Binon'un kopyasında üçüncü tuğ üzerinde görülen «vasla», Wittek tarafından ihtiyarî bir eleman olduğu için göz önünde tutulmamıştır.

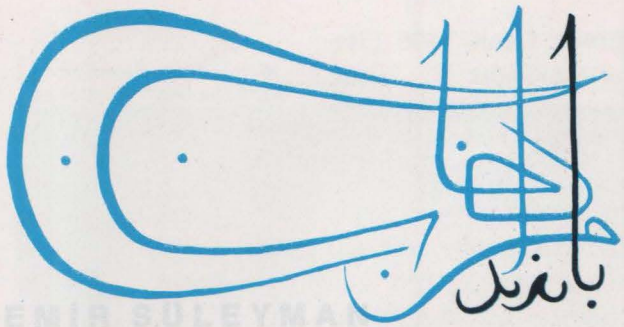

Bayezid

bin

Murad

han

P. Wittek, **Notes sur la tughra Ottomane**, Byzantion, C. XX, Lv. I. (İç beyzenin ortasındaki nokta tarafımdan ilâve edilmiştir.)

Doğum tarihi	1377 [779] (?)
Doğum yeri	?
Babası	Bayezid I
Annesi	?
Edirne'de hükümdarlığını ilân ettiği tarih	8.1402 [Muharrem 805]
Hükümdarlığını ilân ettiği tarihte yaşı	25 (?)
Saltanatının sonu	17.2.1411 [22 Şevval 813]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	8 yıl, 6 ay
Ölüm tarihi	17.2.1411 [22 Şevval 813]
Ölüm sebebi	Katl edildi.
Öldüğü yer	Düğüncü ili (Edirne İstanbul arasında).
Gömülü olduğu yer	Bursa, Çekirge, Murad I türbesi yanında.
Mahlas ve lâkapları	**Emir**
Valilikleri	Sıvas (1389); Manisa (1400).

EMİR SÜLEYMAN

Emir Süleyman bin Bayezid

Süleyman Çelebi'nin bir tuğrası, 1404 [806] tarihli bir vakfiye üzerinde bulunmaktadır ◆ (Res. 69). Bu tuğrada *Emir Süleyman bin Bayezid* yazılıdır. Metinde üç *elif*, bir *lâm* ve iki *nun* bulunduğu için, tuğra dört tuğ'lu ve iki beyze'lidir. *Han* kelimesi bu tuğrada yoktur. Wittek'e göre *han* kelimesi henüz ihtiyarî bir kelime olduğu için vaz geçilebilir bir durumda idi. Halbuki türkçe *çelebi* karşılığı olan *emir*, Bayezid'in oğullarının isimlerine sıkı sıkı bağlı idi, o kadar ki, bir tuğ fazlalaştırsa bile tuğrada muhafaza edilmeli idi. Şurası da var ki, Süleyman Çelebi hüküm sürmeğe başladığı zaman, Timur'un esiri olmakla beraber henüz sağ idi. Bu da *han* ünvanının kullanılmaması için bir sebep teşkil eder ◆

Bu tuğrada *bin* kelimesi iç beyze ile gösterilmiştir. Dış beyze, *Süleyman* kelimesindeki *nun* harfidir. Alttaki iki çift noktadan baştaki, «kesre» ile birlikte *emir* kelimesindeki *ye* harfi için, diğeri ise *Bayezid* kelimesindeki *ye* harfi için konmuştur. *Nun* harfinin noktaları, biri iç beyze'nin ortasında, diğeri aralarında olmak üzere ayrı ayrı gösterilmiştir ◆.

Tuğ'lar üzerinde çok iyi belirtilmiş dört «vasla» bulunmaktadır.

◆ T.S.M.A. No. S.P. 152. Tahsin Öz, **Murad I ile Emir Süleymana ait iki vakfiye,** Tarih Vesikaları, I/54, Aralık 1941, s. 240-44.

◆ Wittek, XX, s. 273.

◆ Tahsin Öz'ün yayınladığı tuğra resminde bir klişe hatası sebebiıle iç beyzenin ortasındaki nokta görülmemektedir. Wittek de, belgenin aslını görmediğinden, yeniden çizdiği Bayezid I, Çelebi Mehmed ve Murad I'in şehzadelik tuğralarında buna dayanarak iç beyzenin ortasında bulunması gereken noktayı koymamıştır.

(Res. 68)
Emir Süleyman tuğrası.

Emir Süleyman'ın biraz farklı başka bir tuğrası, Ocak 1406 [Receb 808] tarihli arapça bir vakfiye üzerinde bulunmaktadır ◆. Prof. Süheyl Ünver, bu tuğra için şunları söylüyor: evvelâ noktalarla yazılmış, sonra üzerinden kalemle gidilmiştir. Kat'i bir şey söylememekle beraber, Emir Süleyman'ın üzerinden imza etmesi için tuğranın noktalarla hazırlandığı ve bizzat Emir'in kalemini üzerinden yürüttüğü manası da çıkarılabilir. Binaenaleyh, bir hattatın kaleminden çıkmadığına muhtelif örnekleri şahid olan bu tuğraların ilk örneklerinin, bizzat sahipleri tarafından yazıldığı ihtimalini de hemen bir tarafa atmamak ve üzerinde durmak lâzımdır» ◆ (Res. 68)

◆ İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet vesikaları arasında.

◆ Prof. S. Ünver, **Emir Süleymanın tuğrası hakkında,** Bell. XI/42, Nisan 1947, s. 338.

Wittek'e göre ise, bu tuğra bir kopyadır ve daha ziyade Süleyman Çelebi'nin paraları üzerindeki tuğralarına benzetilerek çizilmiştir ◆

◆ Wittek, XX, s. 273.

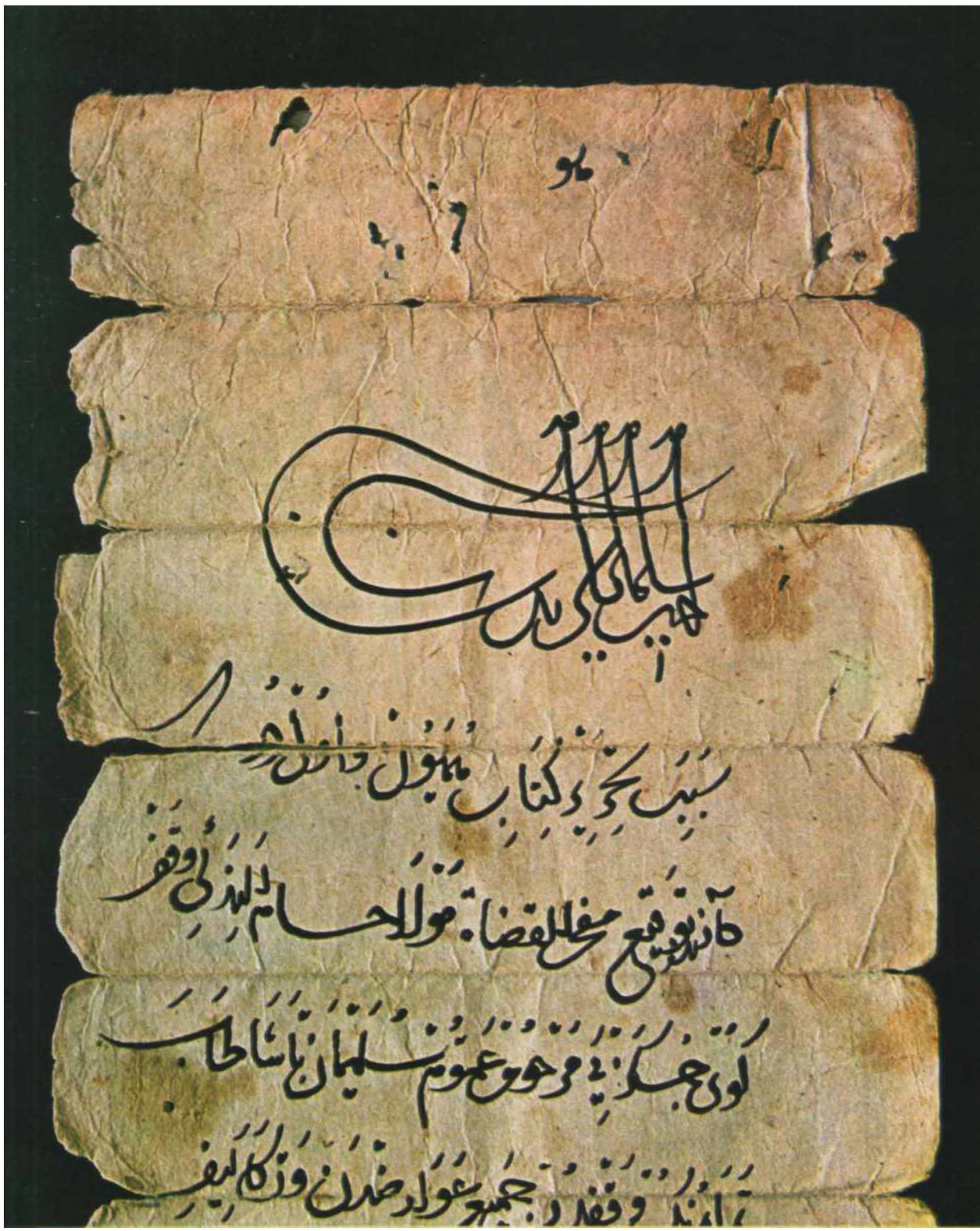

(Res. 69) Emir Süleyman tuğrası. [806], T.S.M.A. No. S.P. 152.

Emir

Süleyman

bin

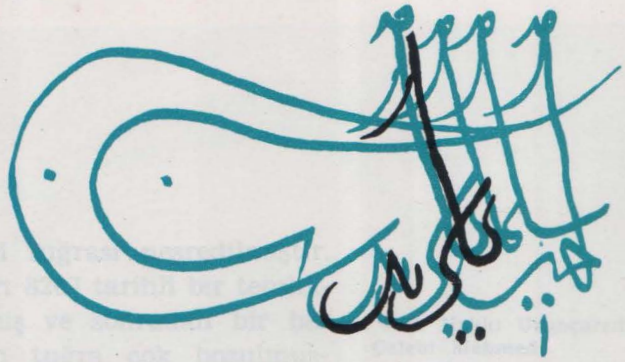

Bayezid

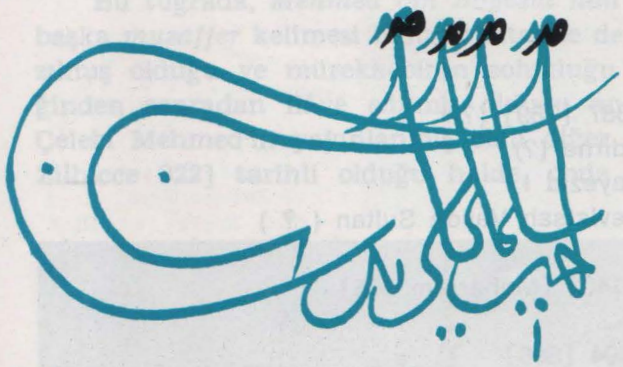

(vasla'lar)

T.S.M.A. No. S.P. 152.

[H. 806]

Doğum tarihi	1387 [789] (?)
Doğum yeri	Edirnè (?)
Babası	Bayezid I
Annesi	Dєvlєtşah Valide Sultan (?)
Amasyada hükümdarlığını ilân ettiği tarih	8.1402 [Muharrem 805]
Amasya ve Bursada hükümdarlığını ilân ettiği tarih	1404 [806]
Edirne'de tahta çıktığı tarih (Fetret devrinin sonu)	5.7.1413 [5 Rebiyülâhır 816]
Tahta çıktığında yaşı	26 yaş (?)
Saltanatının sonu	26.5.1421 [23 Cèmaziyelevvel 824]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	7 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	26.5.1421 [23 Cemaziyelevvel 824]
Ölüm sebebi	Dizanteri - zehir (?) - felç (?).
Öldüğü yer	Edirne
Gömülü olduğu yer	Bursa, Yeşil türbe.
Mahlas ve lâkapları	**Çelebi;** Gıyaseddin; Güreşçi; Kürüşçi; Pehlivan.
Valilikleri	Amasya (1393 - ?).

MEHMED I

Mehmed bin Bayezid han

Çelebi Mehmed'in arşivlerde bulunan iki tuğrası neşredilmiştir. Bunlardan birincisi, Ocak 1417 [Zilkade başları 820] tarihli bir temlikname üzerindedir ◆ Vesikanın aslı yırtılmış ve sonradan bir bez üzerine dikkatsizce yapıştırılmış olduğundan tuğra çok bozulmuştur (Res. 70).

Bu tuğrada, *Mehmed bin Bayezid han* yazılıdır. Tuğrada bundan başka *muzaffer* kelimesi bulunmakta ise de, daha ince bir kalemle yazılmış olduğu ve mürekkebinin solukluğu fotoğrafta bile farkedildiğinden sonradan ilâve edilmiş olduğu anlaşılmaktadır ◆. Nitekim Çelebi Mehmed'in yayınlanmış olan diğer tuğrası, 25 Aralık 1419 [7 Zilhicce 822] tarihli olduğu halde, onda *muzaffer* kelimesi yoktur.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Çelebi Mehmed tarafından verilmiş bir temlikname.** Bell., III/11-12, Ekim 1939, s. 389-99, Lv. C-CV.

◆ Wittek, XX, s. 274.

(Res. 70)
Mehmed I tuğrası
[Zilkade başları 820]
Bell., III/11-12.

Bu ikinci tuğra, Bulgar devlet arşivlerindeki bir vesika üzerindedir ◆ (Res. 71).

◆ Boris Nedkov, **'Osmanlı Türk diplomatik paleografyası)**, s. 15, 210 ve 236 (Sofya, 1972).

İki tuğra aynı istiftedir; birincisinde, *Bayezid* kelimesinin *be-elif* harfleri aşağıya doğru biraz daha fazla uzamıştır.

Metindeki *Mehmed bin Bayezid han* kelimelerinde iki *elif* ve iki *nun* bulunduğu için bu tuğranın iki tuğ'lu olması gerekirdi. Fakat, tuğrayı üç tuğ'lu yapabilmek için fazladan bir *elif* ilâve edilmiştir: tuğradaki birinci tuğ, üç tuğ'lu tuğra şeklini tamamlayan bir işaretten başka bir şey ifade etmemektedir.

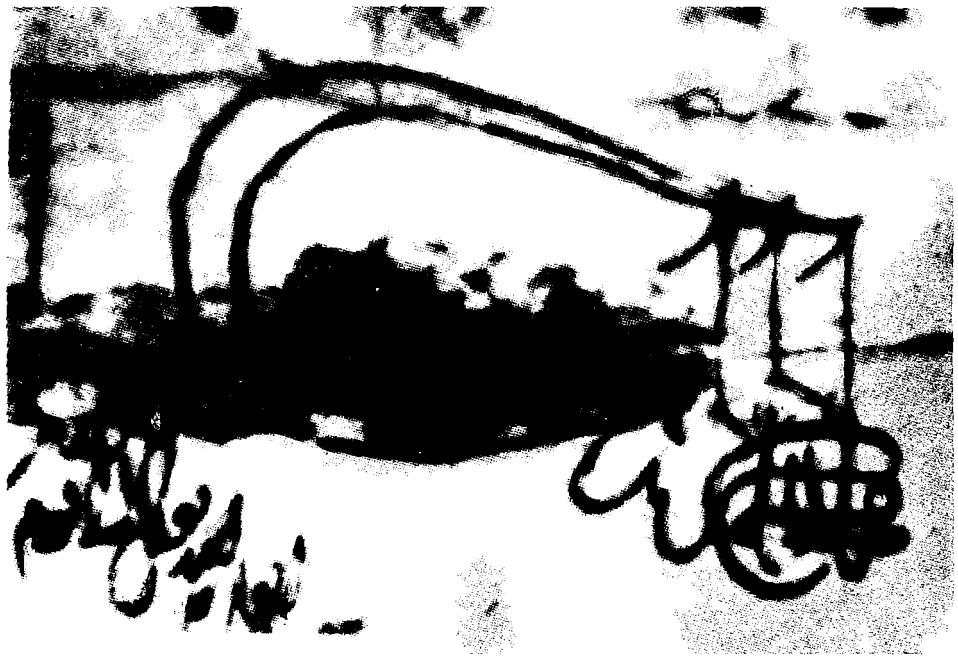

(Res. 71)
Mehmed I tuğrası.
[7 Zilhicce 822]
Boris Nedkov, s. 210.

Nun harfleri için konulan nokta veya noktaların yerleri, fotoğraflardan anlaşılmamakta ise de, iki beyze arasında olmadığı fark ediliyor. *Nun* harflerinin her ikisi için kullanılan tek nokta, beyzelerin ortasında olmalıdır.

Han kelimesi bu tuğrada da vardır ve Bayezid'in tuğrasındaki yerindedir. Bu kelimenin *nun* harfi dış beyze'yi teşkil etmektedir. İç beyze ise, gene *bin* kelimesidir; *be* harfi aşağıya doğru uzatılmış kıvrık bir çizgi ile gösterilmiştir.

Mehmed I'in 1417 tarihli tuğrasının fotoğrafından bu tuğrada «vasla» bulunup bulunmadığı anlaşılmamaktadır. 1419 tarihli tuğra fotoğrafında ise, iyi seçilmemekle beraber, tuğların üzerinde «vasla»'lar fark edilmektedir.

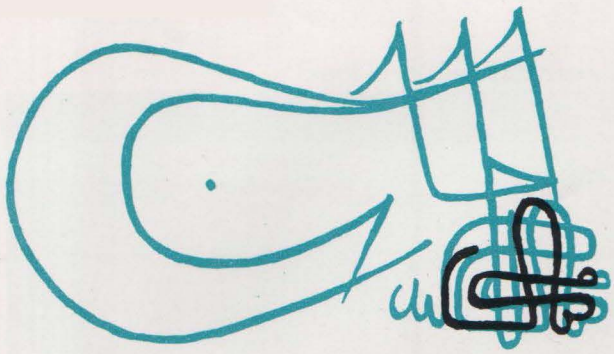

Mehmed

bin

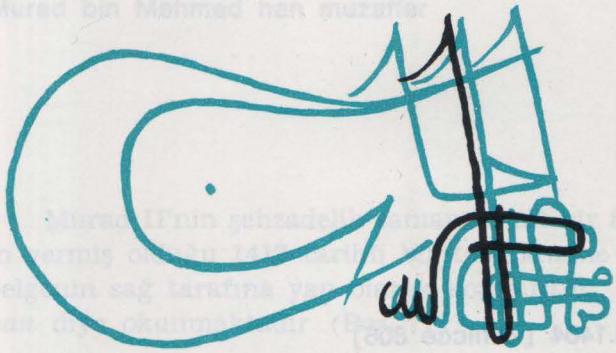

Bayezid

han

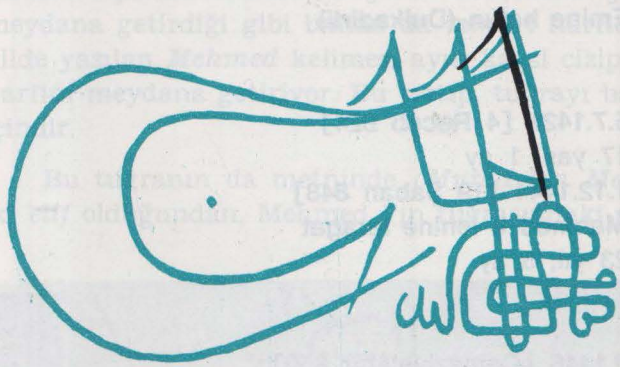

(şekli tamamlayan işaret)

Doğum tarihi	6.1404 [Zilhicce 806]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Mehmed I
Annesi	Emine hatun *(Dulkadirli)*
Birinci defa:	
Tahta çıktığı tarih	5.7.1421 [4 Receb 824]
Tahta çıktığında yaşı	17 yaş, 1 ay
Saltanatının sonu	1.12.1444 [19 Şaban 848]
Tahttan ayrılma sebebi	Mehmed II lehine feragat
Saltanat süresi	23 yıl, 5 ay
İkinci defa :	
Tahta çıktığı tarih	9.1446 [Cemaziyelâhır 850]
Tahta çıktığında yaşı	42 yaş, 3 ay
Saltanatının sonu	3.2.1451 [1 Muharrem 855]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	4 yıl, 5 ay
Ölüm tarihi	3.2.1451 [1 Muharrem 855]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	Edirne
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye camii yanında, kubbesinin üzeri açık olan türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Ebülhayrat; Gazi; Gıyaseddin; Hüdavendigâr; Koca; Murâdî.
Valilikleri	Amasya (1417-1421).

MURAD II

Murad bin Mehmed han muzaffer

Murad II'nin şehzadelik zamanına ait bir tuğrası, Çelebi Mehmed'in vermiş olduğu 1417 tarihli bir temlikname üzerindedir ◆ Tuğra, belgenin sağ tarafına yan olarak konmuştur ◆, *Murad bin Mehmed han* diye okunmaktadır (Res. 72).

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Çelebi Mehmed tarafından verilmiş bir temlikname,** Bell., III/11-12, Ekim s. 389-99, Lv. C-CV.

Aynı belgedeki Mehmed I'in tuğrasında, *Mehmed* kelimesi, büyük bir kavis çizdikten sonra, *Bayezid* kelimesinin *ye-ze* ve *ye-dal* harflerini meydana getirdiği gibi bunda da *mim-ri* harflerinin üzerinde aynı şekilde yazılan *Mehmed* kelimesi aynı kavsi çizip *Murad* kelimesinin dal harfini meydana getiriyor. Bu tertip, tuğrayı babasınınkine benzetmek içindir.

◆ Bk. s. 78'deki not.

Bu tuğranın da metninde *(Murad bin Mehmed han)* iki *nun* ve iki *elif* olduğundan, Mehmed I'in tuğrasındaki gibi, üçüncü bir tuğ ilâ-

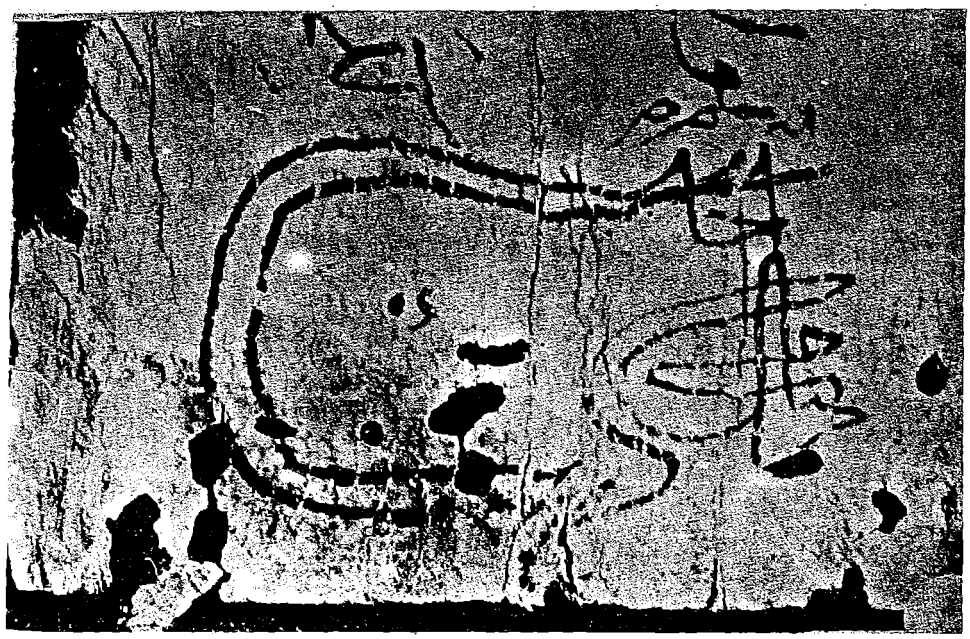

(Res. 72)
Şehzade Murad tuğrası. [Zilkade başları 820] Bell., III/11-12.

ve edilmiş, bu suretle birinci tuğ, tuğrayı tamamlayan bir şekilden ibaret kalmıştır. İkincisi *Murad* kelimesinin, üçüncüsü ise *han* kelimesinin *elif* harfleridir. Dış beyze, *han* kelimesinin, iç beyze ise *bin* kelimesinin *nun* harfleridir. *Nun* harfleri için iç beyzenin ortasına tek nokta konulmuştur.

Tuğ'ların üzerinde «vasla»'lar görülmektedir.

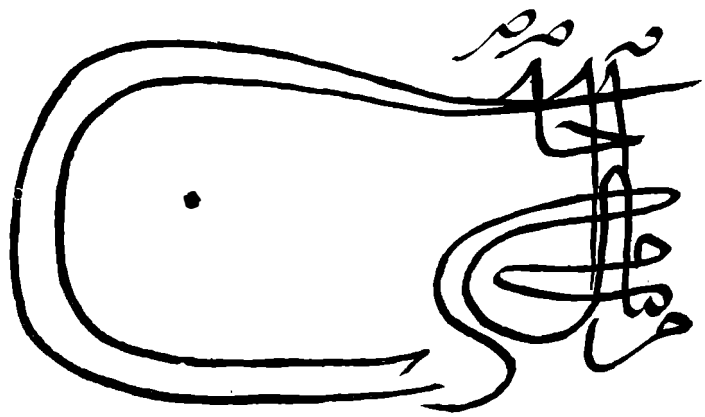

(Res. 73)
Şehzade Murad tuğrası (1417 tarihli belgenin tuğra fotoğrafı üzerinden tarafımdan çizilmiştir).

Murad II'nin padişahlığı zamanındaki tuğraları, şehzadelik tuğrasından farklıdır: en büyük değişiklik, *Murad* kelimesinin *dal* harfinde görülür; sere'nin altında bulunan ve büyük bir kavisle *Mehmed* kelimesine bağlı olan *Murad* kelimesinin *dal* harfi, kavisle beraber buradan kaybolmuş ve *Mehmed* kelimesinin üzerine, *han* kelimesinin *hı* harfini kucaklayacak biçimde konmuştur. *Murad* kelimesinin ikiye bölünmesi bahasına, Murad I ve Bayezid I'de görülen ve *dal, hı-elif* harflerinden meydana gelen motif, bu tuğrada da tekrarlanmıştır. Bu tuğra babasının tuğrasından çok dedelerinin tuğralarına benzetilmiştir.

Şehzadelik tuğrasında şekli tamamlayan bir işaret olan birinci tuğ, sere'nin altına kadar uzatılarak *Murad* kelimesinin *elif* harfi haline gelmiştir. İkinci *elif* ise kısaltılmış ve tuğranın tuğ'larını tamamlayan bir şekil olmuştur. *Nun* harflerinin teşkil ettiği iç ve dış beyzelerin baş tarafları, sere'deki *dal* ve *rı* harfleri ile birleşmiş, gene her iki *nun* harfi için iç beyzenin ortasına tek nokta konmuştur.

(Res. 74) ▷
Murad II tuğrası.
[830]
T.S.M.A. No. E. 6465.

Murad II'nin tuğrası, tuğra metnine önemli bir yenilik getirmiştir: bundan sonraki bütün tuğralarda bulunacak olan «muzaffer» kelimesi ilk defa bu padişahın tuğralarında görülmeğe başlar. Ancak bu kelime, padişahlığının kaçıncı senesinden itibaren tuğraya girdiği belli değildir.

Murad II'nin «muzaffer»'siz bir tuğrası, Bulgar devlet arşivlerinde bulunmaktadır ◆

◆ Boris Nedkov, **(Osmanlı-Türk diplomatik paleografyası,** s. 16, 211, ve 237, (Sofya, 1972).

1427 tarihli tuğrada (Res. 75) *muzaffer* kelimesi henüz yoktur. Ancak, İslâm Ansiklopedisinde neşredilmiş olan daha eski tarihli (1426) bir tuğrada ise *muzaffer* kelimesi görülmektedir ◆ Bir müddet her iki şeklin kullanılmış olması da mümkündür. Arşivlerimizde benim gördüğüm diğer Murad II tuğralarının hepsi «muzaffer»'lidir.

◆ İ.A., Cüz 126, Lv. Tuğra III, Res. 18.

Bu kelimenin tuğraya ilâvesi ile, şekli tamamlayan orta tuğ, *muzaffer* kelimesindeki *zı* harfinin *elif*'i olmuştur. Ancak, *muzaffer*'li tuğralarda da bu tuğ, *zı* harfinde kesilmemiş, *Mehmed* kelimesine kadar uzatılmıştır.

Murad II tuğralarındaki beyze'leri teşkil eden *nun* harflerine ait nokta, bazen daha evvelki tuğralarda olduğu gibi nokta olarak konmuş, bazen de gözü açık veya kapalı ters bir *vav* şeklinde ve bir süs gibi yapılmıştır.

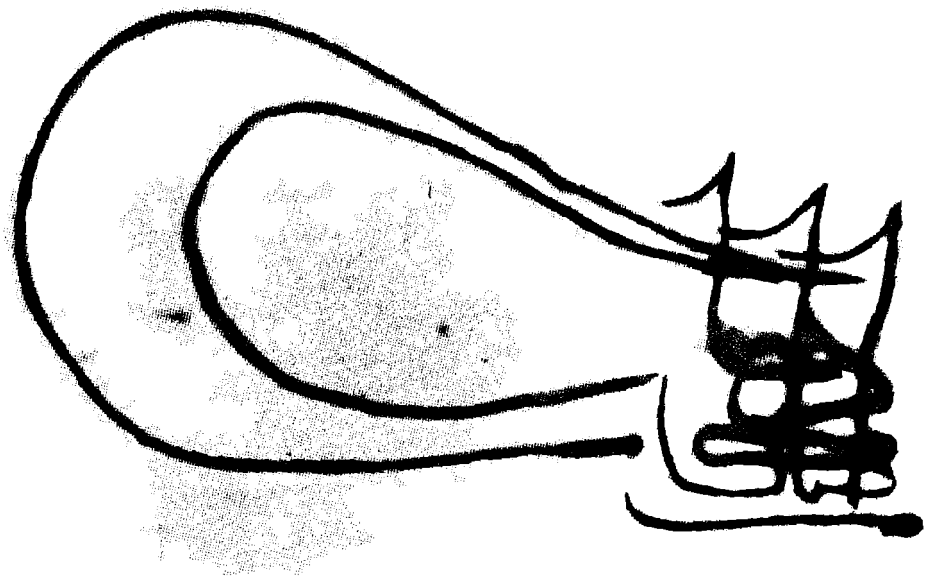

(Res. 75)
Murad II'nin «muzaffer»siz tuğrası.
[Zilkade başları 830]
Ağustos sonu 1427
Boris Nedkov, s. 211.

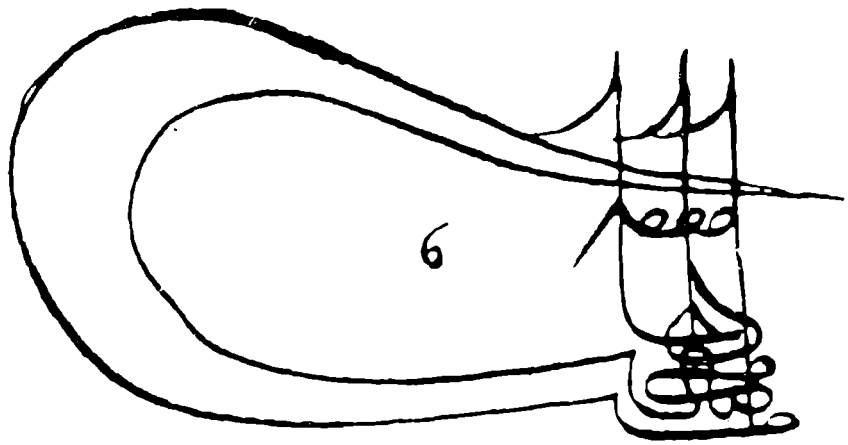

(Res. 76)
Murad II tuğrası.
1430
Babinger, **Tughra,** Lv. 105, No. 1.

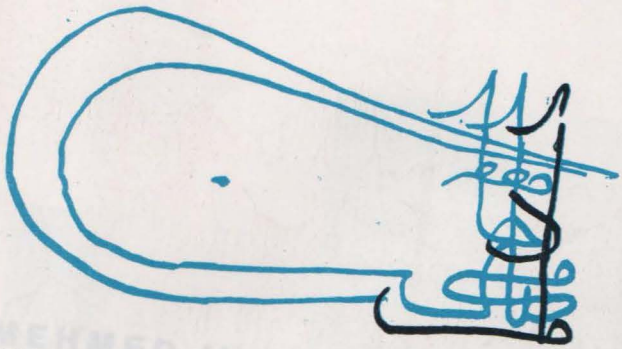

Murad

bin

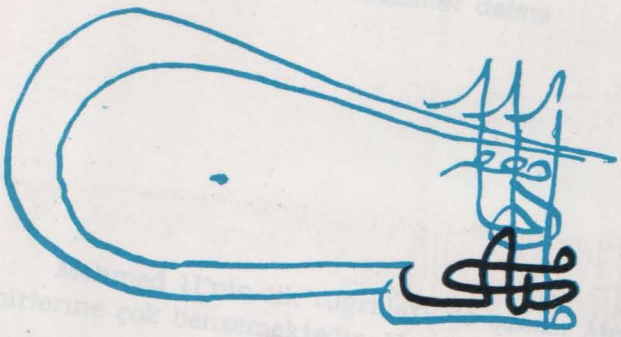

Mehmed

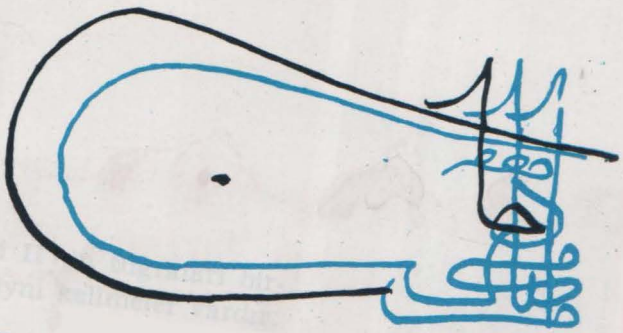

han

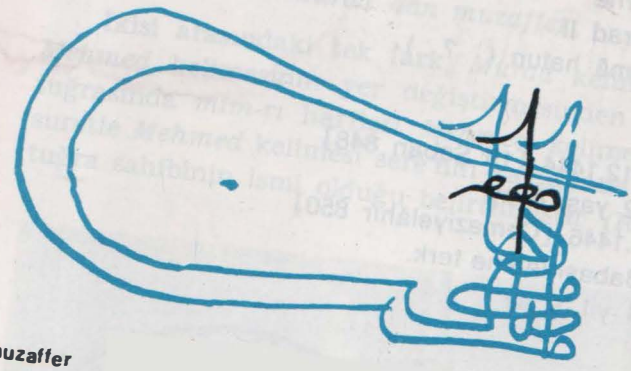

muzaffer

T.S.M.A. No. E. 6465

Doğum tarihi	30.3.1432 [27 Receb 835]
Doğum yeri	Edirne
Babası	Murad II
Annesi	Hümâ hatun (?)
Birinci defa :	
Tahta çıktığı tarih	1.12.1444 [19 Şaban 848]
Tahta çıktığında yaşı	12 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	9.1446 [Cemaziyelâhır 850]
Tahttan ayrılma sebebi	Babası lehine terk.
Saltanat süresi	1 yıl, 9 ay
İkinci defa:	
Tahta çıktığı tarih	18.2.1451 [16 Muharrem 855]
Tahta çıktığında yaşı	18 yaş, 11 ay
Saltananının sonu	3.5.1481 [4 Rebiyülevvel 886]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	30 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	3.5.1481 [4 Rebiyülevvel 886]
Ölüm sebebi	Nikris - şeker - zehir (?).
Öldüğü yer	Gebze, Hünkâr çayırı.
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Fatih camii mihrabı önündeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Avnî; Ebülfeth; **Fatih;** Gazi Hünkâr.
Valilikleri	Amasya (1437-1439) (?); Manisa (1439-1444, 1446-1451).

MEHMED II

Mehmed bin Murad han muzaffer daima

Mehmed II'nin ilk tuğraları ile babası Murad *II*'nin tuğraları birbirlerine çok benzemektedir. Her iki tuğrada da aynı kelimeler vardır:

Murad bin Mehmed han muzaffer
Mehmed bin Murad han muzaffer

İkisi arasındaki tek fark, *Murad* kelimesinin *mim-rı* harfleri ile *Mehmed* kelimesinin yer değiştirmesinden ibarettir. Mehmed II'nin tuğrasında *mim-rı* harfleri *Mehmed* kelimesinin üzerine alınmış, bu suretle *Mehmed* kelimesi sere'nin kaidesinde kalarak birinci isim, yani tuğra sahibinin ismi olduğu belirtilmiştir (Res. 77).

(Res. 77)
Mehmed II tuğrası
1446, Edirne
Venedik devlet arşivi,
Miscellanee Atti
Diplomatici e Privati,
b. 38.

(Res. 78)
Mehmed II tuğrası.
[860]
T.S.M.A.

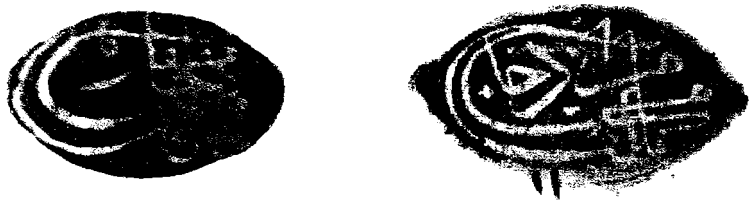

(Res. 79)
Mehmed II'nin tuğra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

1446 tarihli tuğra, Mehmed II'nin birinci padişahlık devresine aittir. Bu tuğra ile, ikinci padişahlık devresinin tuğraları arasında istif bakımından bir tek fark vardır: uzun süren ikinci saltanatı esnasında tuğralarına «daima» kelimesi yazılmağa başlanmıştır. Mehmed II'nin tuğraları bu devrede şekil bakımından da bir gelişme göstermişlerdir: iç beyze küçülmüş, *muzaffer* kelimesinin *ر* harfi sola doğru, tuğranın kol'ları ise sağa doğru uzamış, sere'deki kelimeler birbirine daha yakın yazılmağa başlamış, böylece tuğra, daha ahenkli bir şekil almıştır.

Beyzelerin ortasında bulunan ve *nun* harflerine ait olan nokta, Mehmed II'nin ilk tuğralarında da, Murad II'nin tuğralarında olduğu gibi, ters bir *vav* şeklinde gösteriliyordu. Bu işaret, çeşitli şekiller aldıktan sonra, 1475 senesinden itibaren iki satır halinde yazılan ve güç okunur bir «daima» kelimesi halini almıştır ◆

◆ Bk. s. 44, «El-muzaffer daima» tabiri.

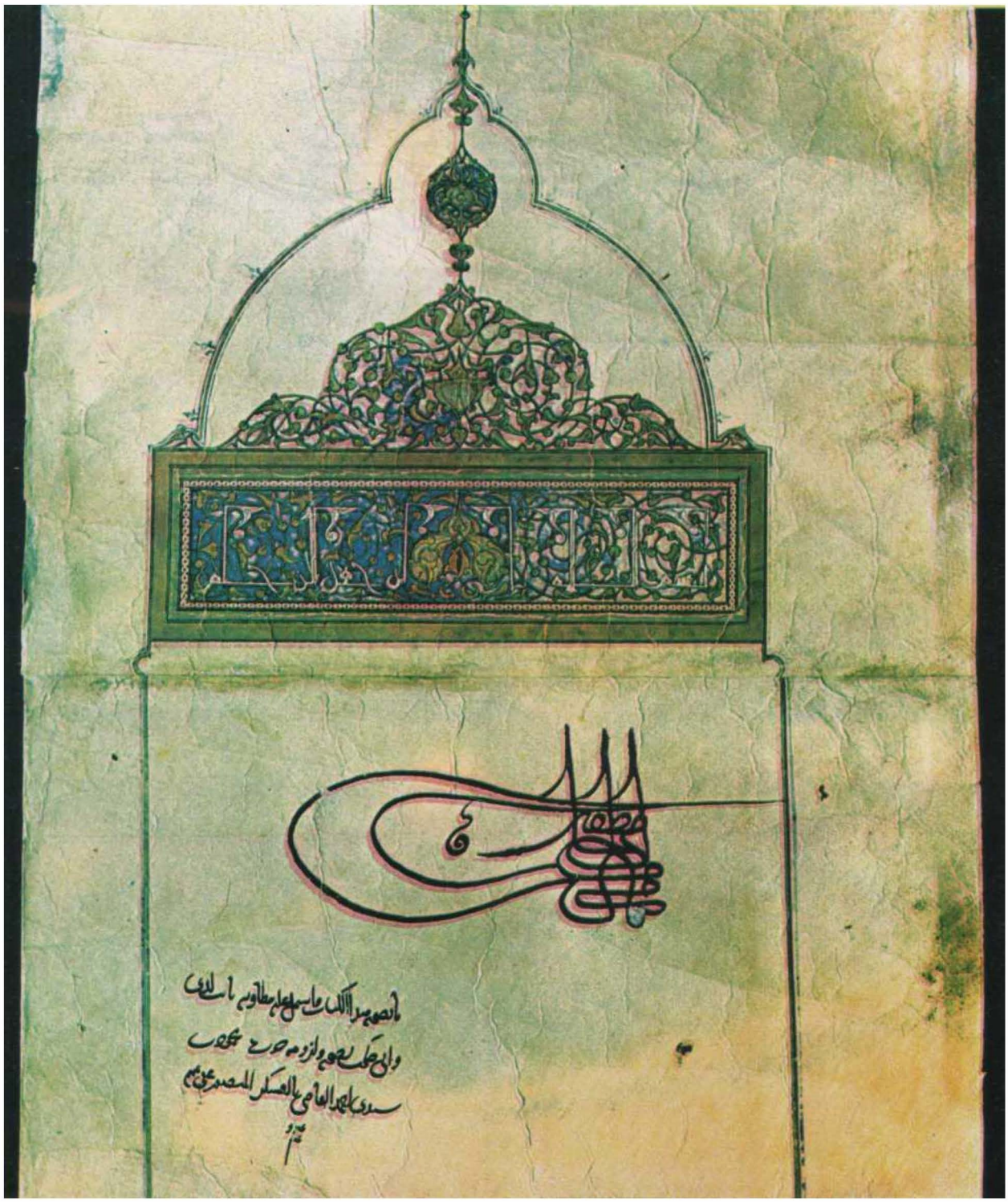

(Res. 80) Mehmed II tuğrası

[861], T.S.M.A. No. E. 7744/2.

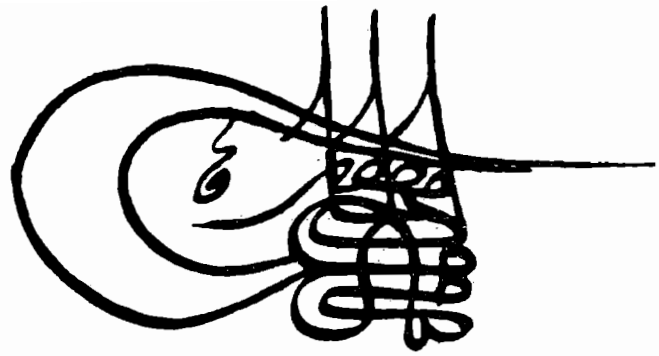

(Res. 81)
Mehmed II tuğrası.
1463 [861]
Babinger, **Tughra**, Lv. 105, No. 3.

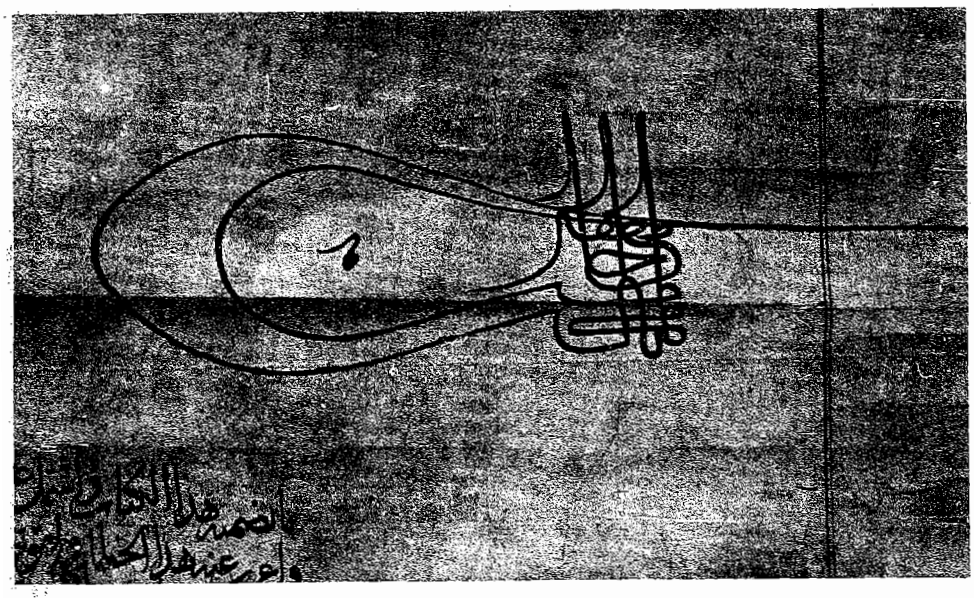

(Res. 82)
Mehmed II tuğrası.
[861]
T.S.M.A.

(Res. 83)
Mehmed II tuğrası.
[861]
T.S.M.A.

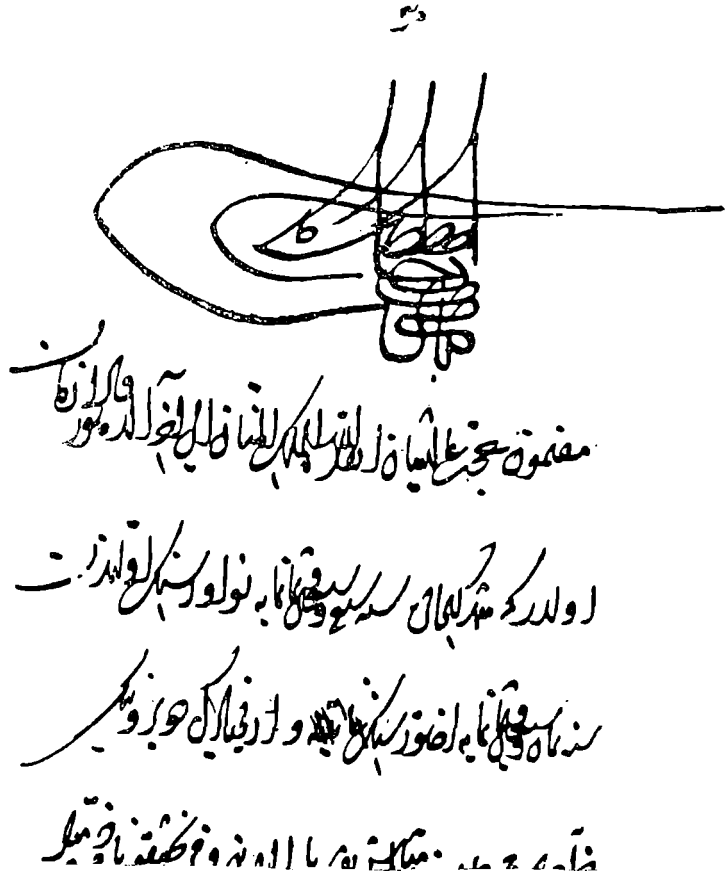

(Res. 84)
Mehmed II tuğrası.
[Şevval ortaları 879]
Turski Spomenici, s. 44

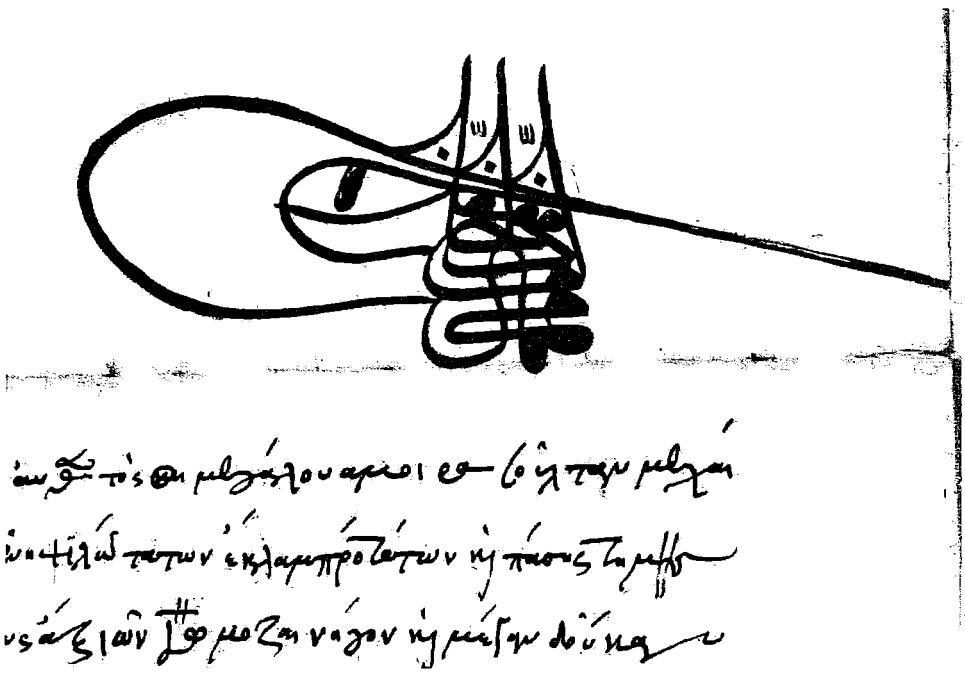

(Res. 85)
Mehmed II tuğrası.
1478 [883]
Venedik devlet arşivi,
Documenti turchi,
B. 18 bis.

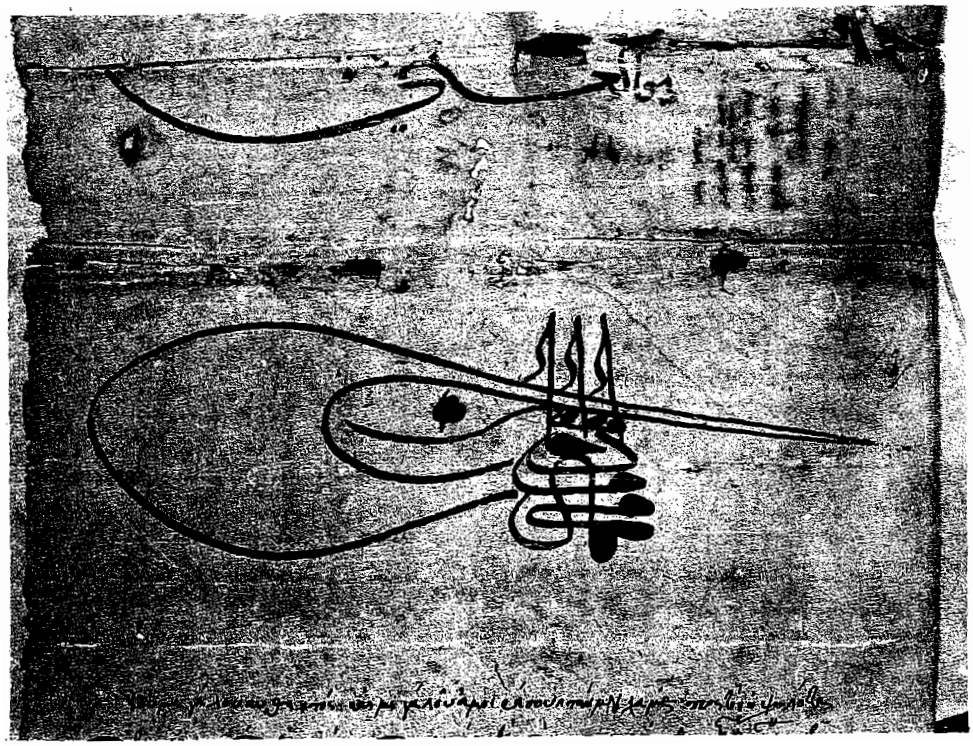

(Res. 86)
Mehmed II tuğrası.
7 Ocak 1479 (?) [883]
Venedik devlet arşivi,
Documenti turchi,
B. 18 bis.

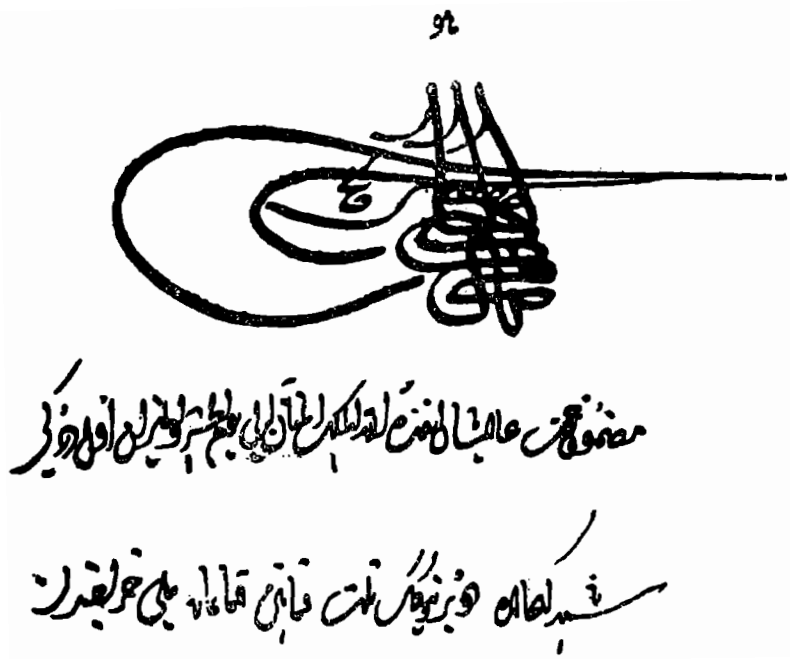

(Res. 87)
Mehmed II tuğrası.
[24 Zilkade 884]
Turski Spomenici, s. 53.

(Res. 88)
Mehmed II tuğrası.
10 temmuz 1480 (?) [885]
Venedik devlet arşivi,
Documenti turchi
B. 18 bis.

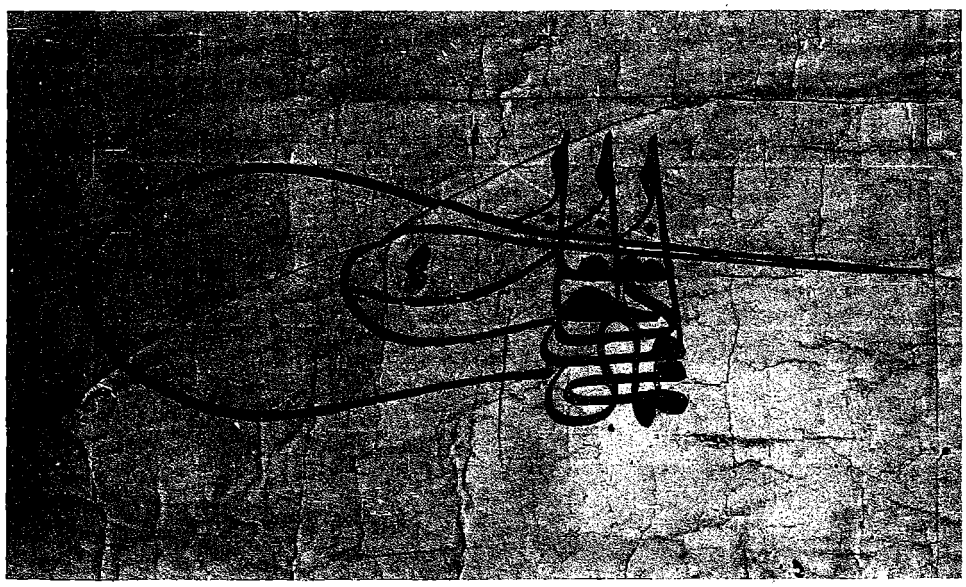

(Res. 89)
Mehmed II tuğrası.
T.S.M.A. No. 7744/3.

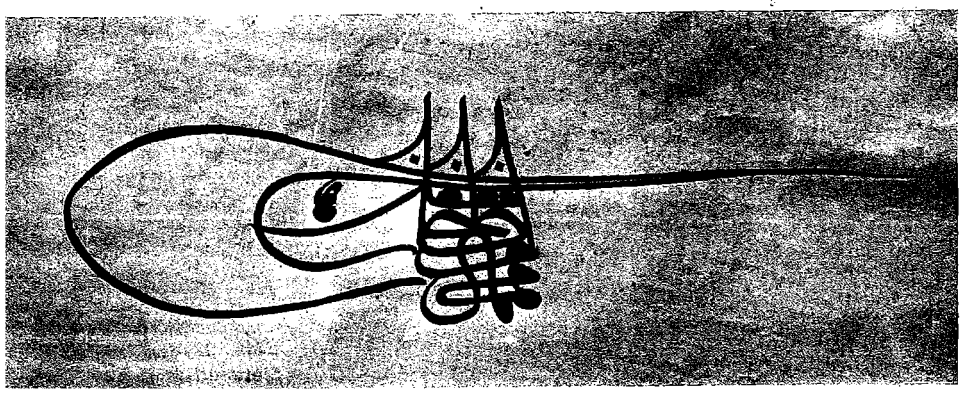

(Res. 90)
Mehmed II tuğrası.
İstanbul Belediye Müzesi.

Mehmed II'nin şehzadeliğine veya saltanatının ilk senelerine ait olduğu zannedilen bir defterde ◆, bazıları tamamlanmamış çok sayıda tuğra çalışmaları bulunmaktadır. Hepsi Mehmed II'ye ait olan bu tuğraların üzerlerinde «vasla»'lar vardır.

◆ T.S.M.K. No. 2324.

Prof. Süheyl Ünver, bu tuğralar ve bu defter hakkında şunları söylüyor: «Tuğralar, Fatih Sultan Mehmed devrine kadar çok galip bir ihtimalle padişahlar tarafından imzaları olarak bizzat yapılıyordu. Bunlar da Fatih Sultan Mehmed tarafından bu hususî müsvedde defterine temrin ve karalama maksadı ile yazılmış olamalıdır. ... binaenaleyh, (defterin) kendisine ait olması ihtimali üzerinde çok duruyoruz. Zira bu defterde kendi imzası makamında tuğra müsveddeleleri bulunmaktadır» ◆.

◆ Prof. S. Ünver, **Fatihin çocukluk defteri**, s. 6, (İstanbul, 1961).

Defterdeki tuğralar üzerinde bulunan «vasla»'lar, Prof. Süheyl Ünverin bu görüşünü kuvvetlendirmektedir ◆ (Res. 91 ve 92).

◆ Bk. s. 51, «Vasla'lar».

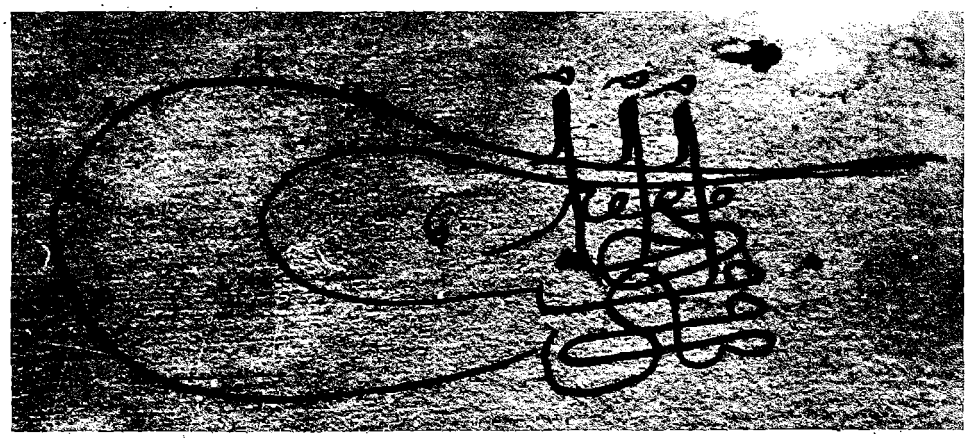

(Res. 91)
Mehmed II tuğrası.

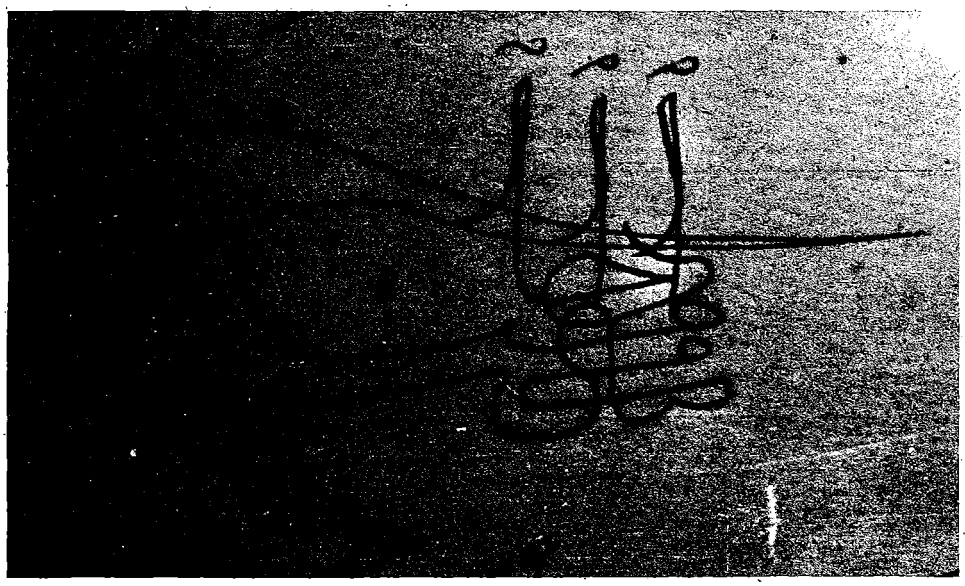

(Res. 92)
Mehmed II tuğrası.

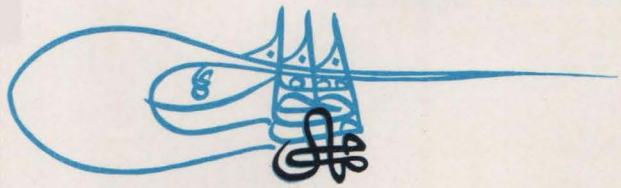

Mehmed

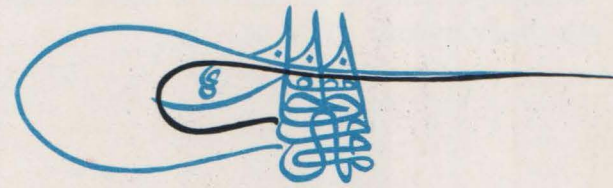

bin

Murad

han

muzaffer, daima

İstanbul Belediye Müzesi.

Doğum tarihi	1.1448 [Zilkade 851]
Doğum yeri	Çorlu civarında, Dimetoka.
Babası	Mehmed II
Annesi	Gülbahar Valide Sultan (Dulkadirli)
Tahta çıktığı tarih	4.5.1481 [5 Rebiyülevvel 886]
Tahta çıktığında yaşı	33 yaş, 4 ay
Saltanatının sonu	24.4.1512 [7 Safer 918]
Tahttan ayrılma sebebi	Selim I lehine feragat.
Saltanat süresi	31 yıl
Ölüm tarihi	26.5.1512 [10 Rebiyülevvel 918]
Ölüm sebebi	İntihar (zehir ?).
Öldüğü yer	Çorlu civarında, Dimetokaya giderken.
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Bayezid camii mihrabı önündeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Adnî; Sofu; **Veli;** Yıldırım.
Valilikleri	Amasya (1457-1481).

BAYEZİD II

Bayezid bin Mehmed han muzaffer daima

Otuz yıl süren saltanatı esnasında Bayezid II'nin tuğrasında hiç bir değişiklik yapılmamıştır. Bu tuğranın sere'si, *Bayezid* kelimesindeki harfler sebebile babası Mehmed II'nin tuğrasına az benzemektedir.

Bayezid II'nin tuğrasında «daima» kelimesi, tek satırda ve bütün harfleri birleştirilerek yazılmıştır ◆ Saltanatının ilk senelerindeki tuğralarda bunun nadir olarak ters bir *vav* şeklinde yapıldığı da görülmektedir.

◆ Bk. s. 45, «El-muzaffer daima» tabiri.

(Res. 93)
Bayezid II tuğrası.
[Rebiyülevvel başları 890]
Turski Spomenici, s. 62.

Bayezid II'nin «vasla»'lı tuğrasına rastlanmamıştır. H. 887 tarihli vesikadaki yazının ve tuğranın kendi kaleminden çıkmış olması kuvvetle muhteməldir (Res. 94)

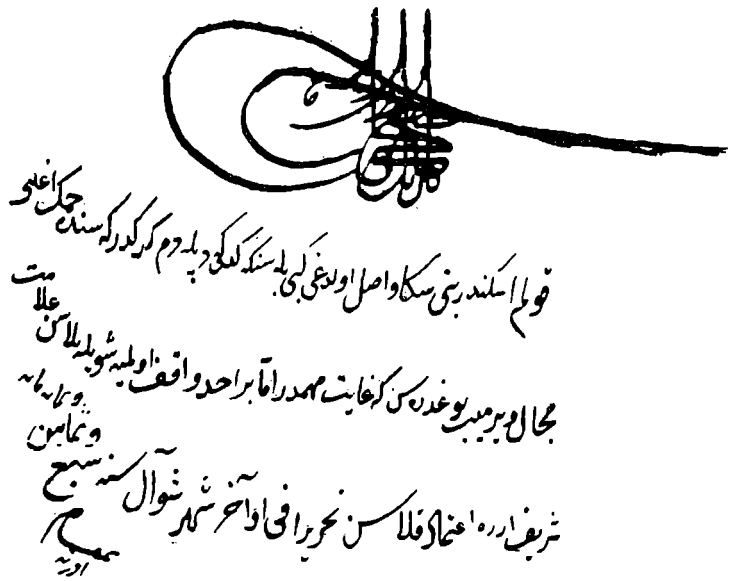

(Res. 94)
Bayezid II tuğrası.
[Şevval sonları 887]
T.S.M.A. No. E. 11983.
(Arşiv kılavuzu, ves. 12)

(Tuğra)

Kulum İskender biti sana vasıl olduğu gibi bilesin ki Gediği depeledim gepekdir ki sen de Cemin oğlunu

mecal vermeyip boğdurasın ki gayet mühimdir amma bir ahad yakın olmaya söyle bilesin alamet-i

sen üzere i'timad kılasın tahriren fi evahir-i şehr-i şevval sene seb'a ve semanie mie

de makam-ı Edirne

(Res. 95)
Bayezid II'nin tuğra şeklindeki mühürü.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

(Res. 96) Bayezid II tuğrası

[890], T.S.M.A. No. E. 5527/2.

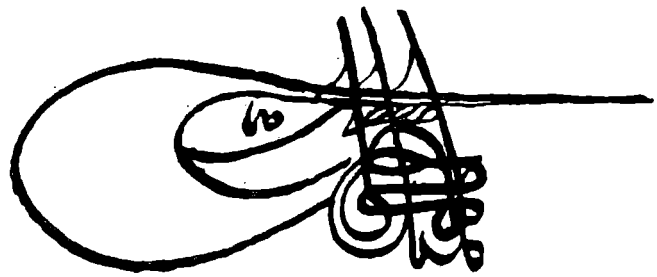

(Res. 97)
Bayezid II tuğrası.
1481 [886] (cülûs yılı)
Babinger, **Tughra**, Lv.
105, No. 4.

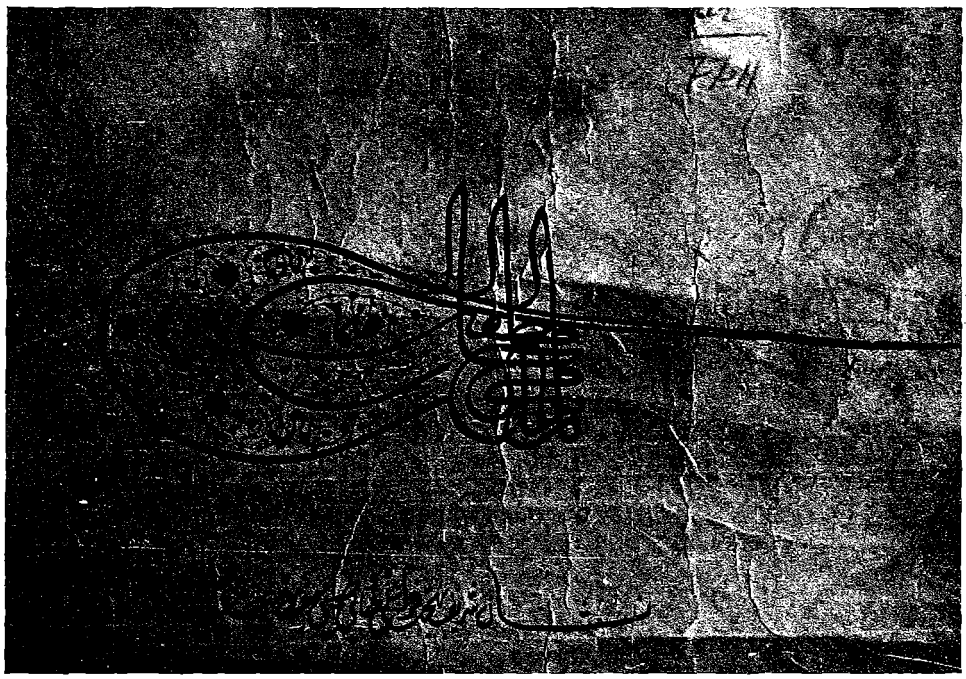

(Res. 98)
Bayezid II tuğrası.
[904]
T.S.M.A. No. 7711/1.

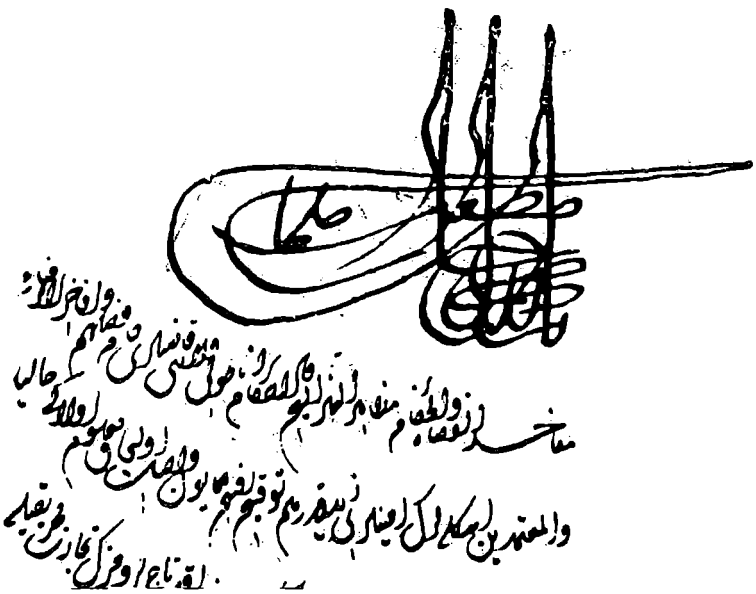

(Res. 99)
Bayezid II tuğrası.
[25 Muharrem 917]
Turski Spómenici, s. 141.

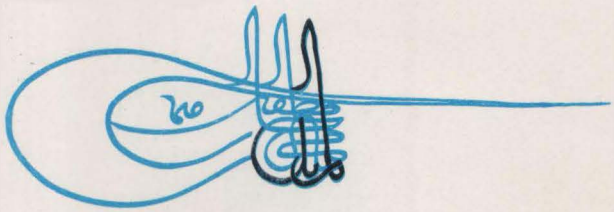

Bayezid

bin

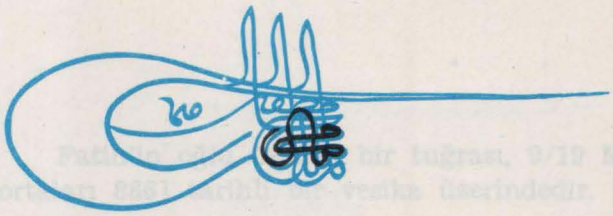

Mehmed

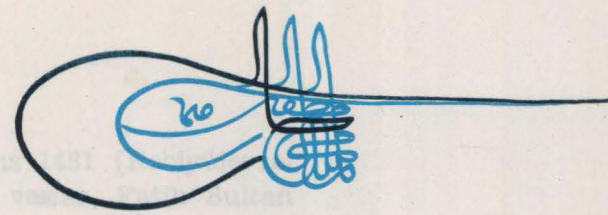

han

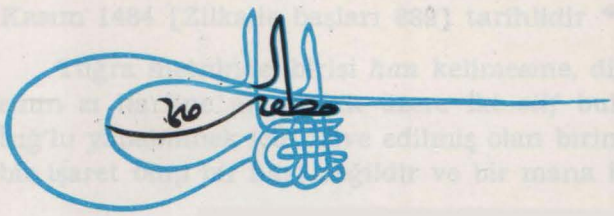

muzaffer daima

Doğum tarihi	23.12.1459 [27 Safer 864]
Doğum yeri	Edirne
Babası	Mehmed II
Annesi	Çiçek hatun (?)
Bursa'da hükümdarlığını ilân ettiği tarih	31.5.1481 [2 Rebiyülâhır 886]
Tahta çıktığında yaşı	21 yaş, 5 ay
Saltanatının sonu	20.6.1481 [22 Rebiyülâhır 886]
Tahttan ayrılan sebeb	Bayezid II'ye mağlubiyet
Saltanat süresi	20 gün
Ölüm tarihi	25.2.1495 [29 Cemaziyelevvel 900]
Ölüm sebebi	Zehir (?)
Öldüğü yer	Napoli
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye, Mustafa-i Atik türbesinde.
Valilikleri	Kastamonu (1468-1474); Karaman (1474-1481).

ŞEHZADE CEM

Cem bin Mehmed han muzaffer daima

Fatih'in oğlu Cem'in bir tuğrası, 9/19 Mayıs 1481 [Rebiyülevvel ortaları 886] tarihli bir vesika üzerindedir. Bu vesika, Fatih Sultan Mehmed'in Rebiyülevvel başındaki ölümünü haber alan Karaman valisi şehzade Cem'in, Anadolu Sancak beyleri ve kadılarına ferman gönderip babasının ölümü dolayısile mal memurları elinde ne kadar akçe varsa getirilip kendisine teslim edilmesine dairdir.

Cem sultanın bir başka tuğrası ise, Fransa'da bulunduğu sırada Sultan Bayezid'e gönderilen cevabî bir arîza üzerindedir ve 20/30 Kasım 1484 [Zilkade başları 889] tarihlidir ◆.

Tuğra metninde, birisi *han* kelimesine, diğeri ise *muzaffer* kelimesinin *zı* harfine ait olmak üzere iki *elif* bulunmaktadır. Tuğrayı üç tuğ'lu yapabilmek için ilâve edilmiş olan birinci tuğ, şekli tamamlayan bir işaret olup bir harf değildir ve bir mana ifade etmez.

◆ Bu tuğra resmi için bk. Bell., XXIV/95, Temmuz 1960, s. 480, Res. 5.

Tuğra vesikanın sağ tarafına ve yan olarak konmuştur

(Res. 100)
Şehzade Cem tuğrası. [Rebiyülevvel ortaları 886], Akşehir. T.S.M.A.

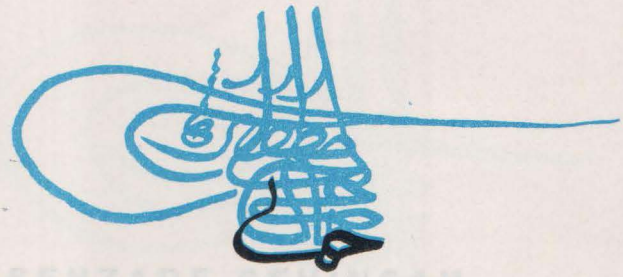

Cem

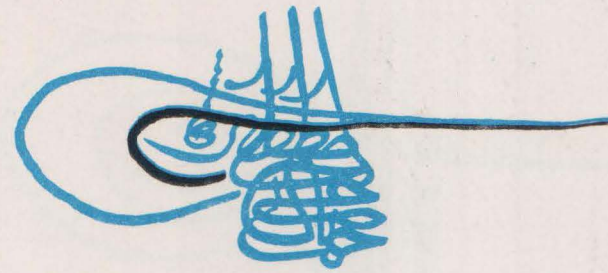

bin

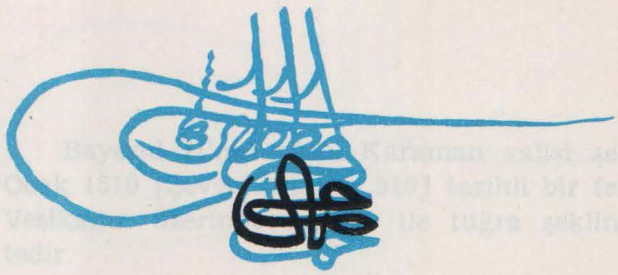

Mehmed

han

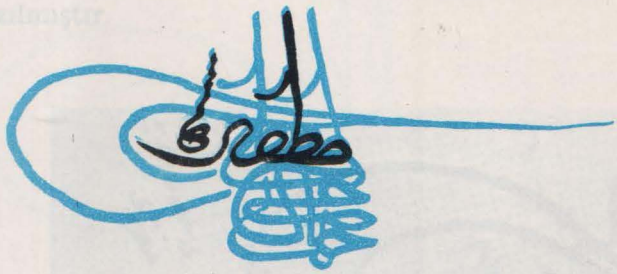

muzaffer dalma

(şekli tamamlayan işaret)

Doğum tarihi	1464 [869]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Bayezid II
Annesi	Hüsnişah hatun (Karamanoğlu)
Ölüm tarihi	2.7.1511 [5 Rebiyülâhır 917]
Ölüm sebebi	(Eceli ile)
Öldüğü yer	Konya
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye, Murad II türbesinde.
Valilikleri	Konya (1481); Manisa (1481-1483); Konya (1483-1511).

ŞEHZADE ŞEHİNŞAH

Şehinşah bin Bayezid han muzaffer daima

Bayezid II'nin oğlu, Karaman valisi şehzade Şehinşah'ın 21/31 Ocak 1510 [Şevvel ortaları 915] tarihli bir fermanı neşredilmiştir ◆ Vesikanın üzerinde tuğrası ile tuğra şeklindeki mühürü görülmektedir.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Tuğra ve pençeler,** Bell. V/17-18, Ocak, Nisan 1941, Lv. XXXI

Tuğra metninde muzaffer kelimesindeki *zı* harfininki ile birlikte dört *elif* bulunmaktadır. Fakat, *han* kelimesi ile *Şehinşah* kelimesinin *elif* harfleri aynı işaretle gösterilerek tuğranın üç tuğ'lu olması sağlanmıştır. *Şehinşah* kelimesi sonundaki *he* harfi sere'nin dışına yazılmıştır.

(Res. 101)
Şehzade Şehinşah tuğrası.
[Şevval ortaları 915]
Bell., V/17-18, Lv. XXXI.

Şehinşah

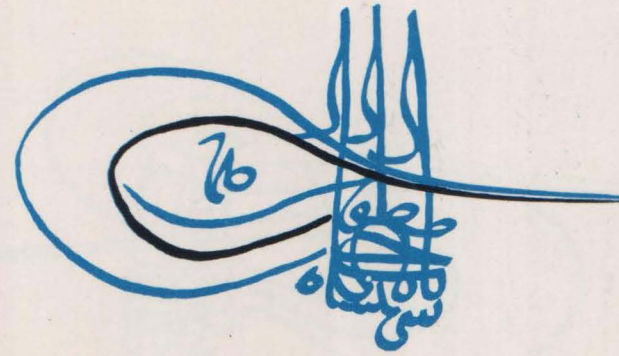

bin

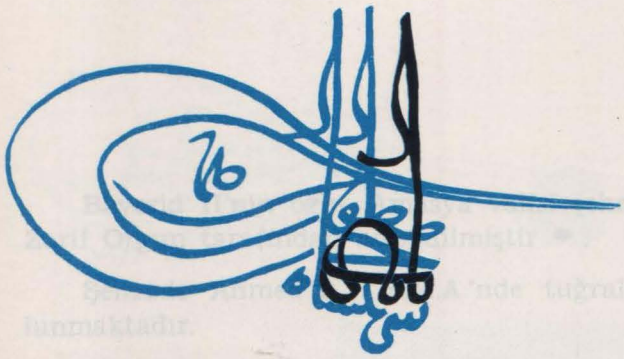

Bayezid

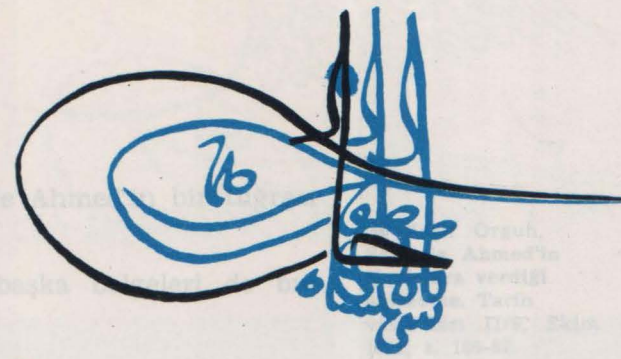

han

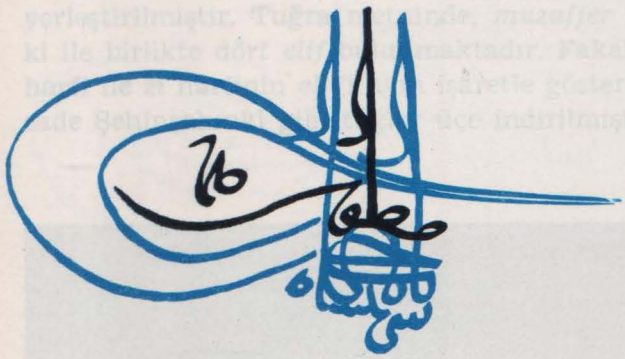

muzaffer daima

Doğum tarihi	1465 [870]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Bayezid II
Annesi	Bülbül hatun (?)
Ölüm tarihi	1.1513 [Şevval sonları 918]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	Yenişehir
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye, Murad II türbesinde.
Valilikleri	Amasya (1482-1513).

ŞEHZADE AHMED

Ahmed bin Bayezid han muzaffer daima

Bayezid II'nin oğlu, Amasya valisi şehzade Ahmed'in bir tuğrası Zarif Orgun tarafından neşredilmiştir ◆

◆ Zarif Orgun, **Şehzade Ahmed'in Yaylalara verdiği ahitname**, Tarih vesikaları II/9, Ekim 1942, s. 166-67.

Şehzade Ahmed'in T.S.M.A.'nde tuğralı başka belgeleri de bulunmaktadır.

Tuğra sahibinin ismi sere'nin kaidesinde bulunması usulden olduğu halde *Ahmed* kelimesi bu tuğralarda *Bayezid* kelimesinin içerisine yerleştirilmiştir. Tuğra metninde, *muzaffer* kelimesindeki *zı* harfininki ile birlikte dört *elif* bulunmaktadır. Fakat, *Bayezid* kelimesinin *elif* harfi ile *zı* harfinin *elif*'i aynı işaretle gösterilerek bu tuğrada da, şehzade Şehinşahınki gibi tuğlar üçe indirilmiştir.

(Res. 102)
Şehzade Ahmed tuğrası ve tuğra şeklindeki mühürü.
[Şevval ortaları 918], Amasya.
T.S.M.A. No. E. 3062/23.

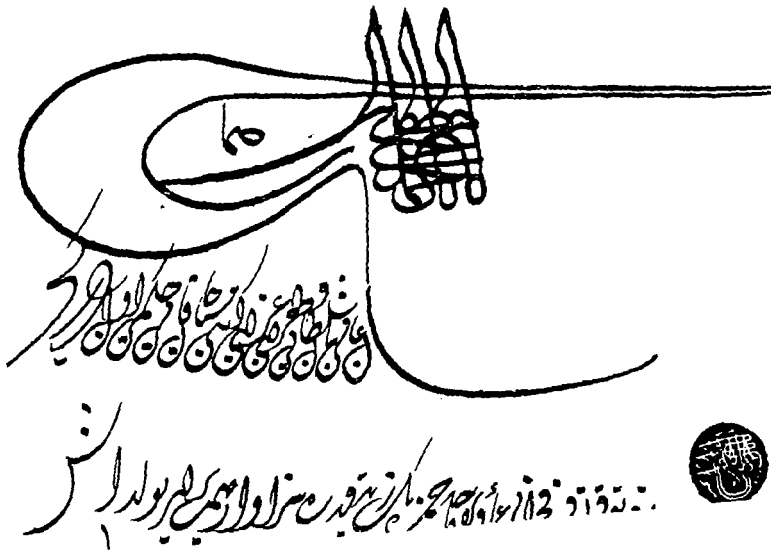

(Res. 103)
Şehzade Ahmed tuğrası ve tuğra şeklindeki mühürü.
T.S.M.A. No. 11460.

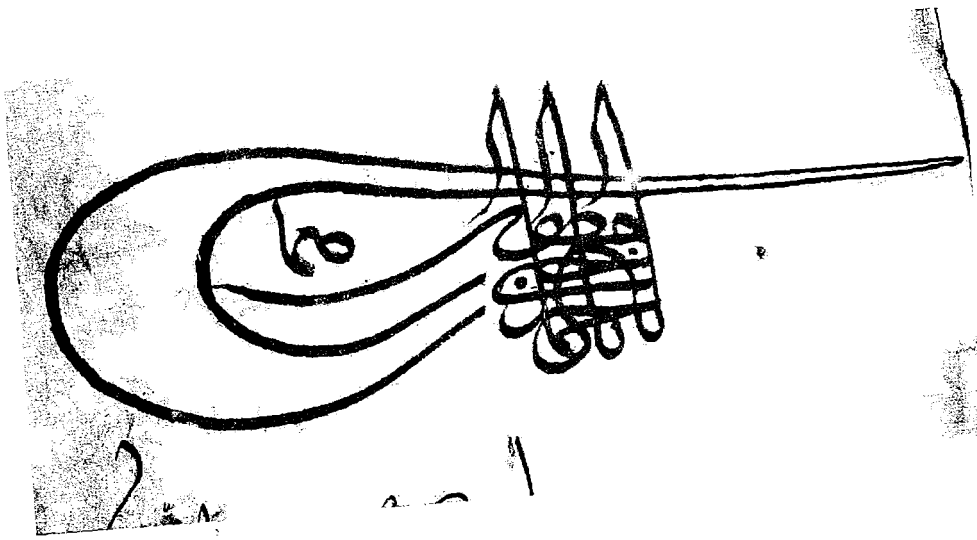

(Res. 104)
Şehzade Ahmed tuğrası

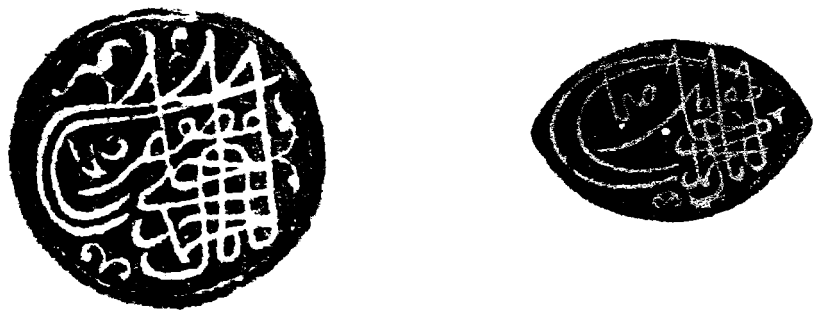

(Res. 105)
Şehzade Ahmed'in tuğra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

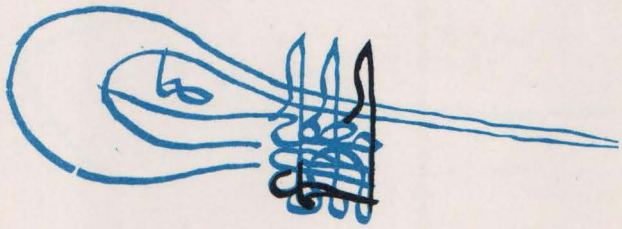

Ahmed

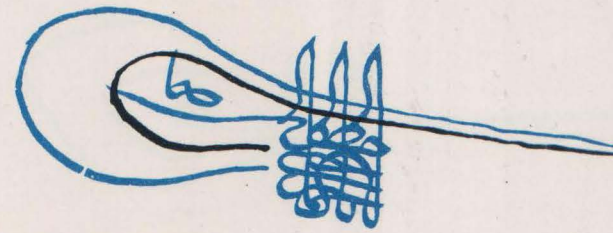

bin

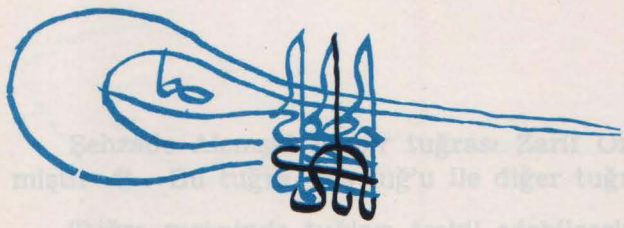

Bayezid

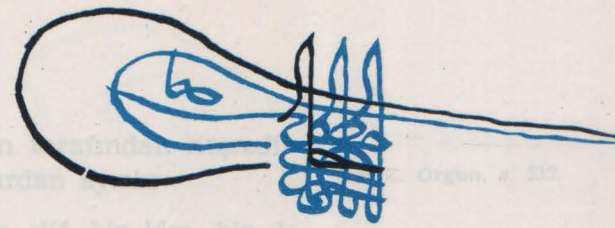

han

muzaffer daima

Doğum tarihi	1467 [871]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Bayezid II
Annesi	Gülruh, hatun (?)
Ölüm tarihi	1510 [916]
Ölüm sebebi	?
Öldüğü yer	?
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye, Murad II türbesinde.
Valilikleri	Menteşe (1481'e doğru); Manisa (1507-1510).

ŞEHZADE ALEMŞAH

Alemşah bin Bayezid han muzaffer daima

Şehzade Alemşah'ın bir tuğrası Zarif Orgun tarafından neşredilmiştir ◆ Bu tuğra, beş tuğ'u ile diğer tuğralardan ayrılır. ◆ Z. Orgun, s. 217.

Tuğra metninde tuğları teşkil edebilecek üç *elif*, bir *lâm*, bir de *zı* harfinin *elif*'i vardır. Bundan evvelki tuğralarda olduğu gibi bu tuğrada da *elif* harfleri üst üste yazılıp tuğ adedini üçe indirmek mümkün iken bu yapılmamış, *elif* ve *lâm* harfleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

Alemşah kelimesindeki *he* harfi, şehzade Şehinşahın tuğrasındaki gibi sere'nin dışına yerleştirilmiştir.

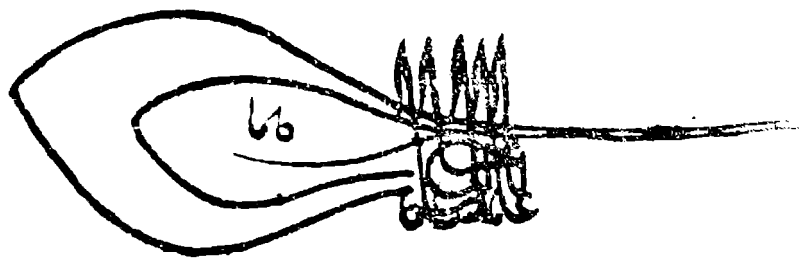

(Res. 106)
Şehzade Alemşah tuğrası.
Z. Orgun s. 217.

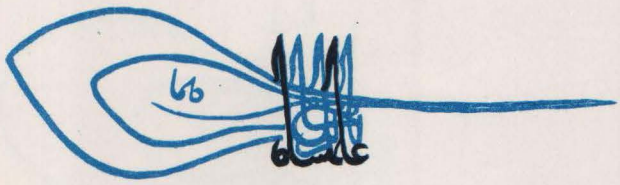

Alemşah

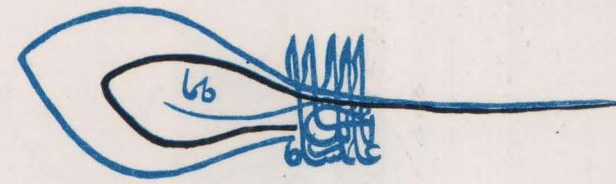

bin

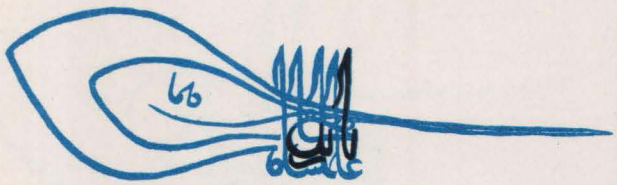

Bayezid

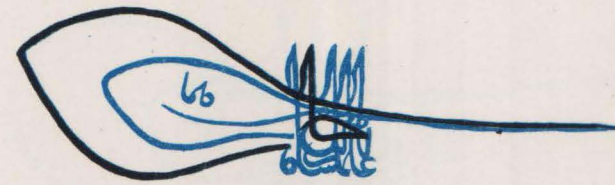

han

muzaffer dalma

Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya dergisi, Sayı V, s. 217.

Doğum tarihi	1467 [872]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Bayezid II
Annesi	Nigâr hatun (?)
Ölüm tarihi	13.3.1513 [5 Muharrem 919]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	Bursa'ya getirilirken, Eğrigöz mevkiinde.
Gömülü olduğu yer	Orhan Gazi türbesi civarında
Mahlas ve lâkapları	Harîmî.
Valilikleri	Manisa (1484-1502); Antalya (1502-1509, 1510-1511); Manisa (1511-1512).

ŞEHZADE KORKUT

Korkut bin Bayezid han muzaffer daima

Bayezid'in oğlu şehzade Korkut'un bir tuğrası, Zarif Orgun tarafından neşredilmiştir ◆

◆ Z. Orgun, s. 217.

Bu tuğrada *Korkut* kelimesinin *te* harfi ile *Bayezid* kelimesinin *ye-ze* harfleri aynı işaretle gösterilmiş, gene *Korkut* kelimesindeki *r* harfi, *Bayezid* kelimesindeki *ye-dal* harfleri ile birleştirilmiştir.

Daima kelimesi «hüve» şeklinde yazılmıştır.

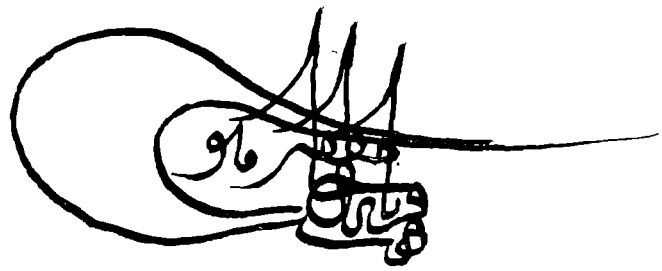

(Res. 107)
Şehzade Korkut tuğrası.
Z. Orgun s. 217.

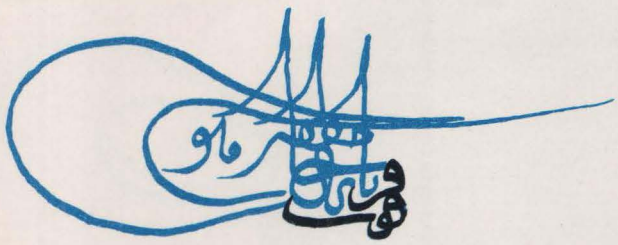

Korkut

bin

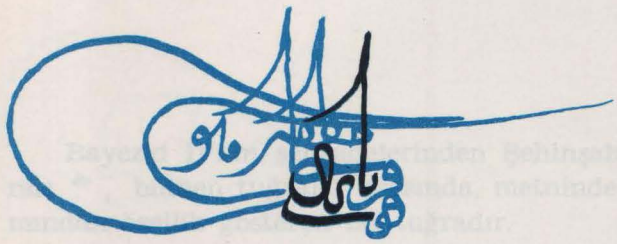

Bayezid

han

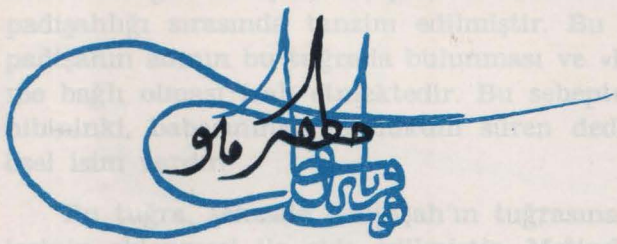

muzaffer dalma

Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya dergisi, Sayı V, s. 217

Doğum tarihi	1506 [912] (?)
Doğum yeri	Konya
Babası	Şehinşah
Annesi	? (?)
Ölüm tarihi	16.12.1512 [7 Şevval 918]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	Bursa (?)
Gömülü olduğu yer	Bursa, Muradiye, Murad II türbesinde.
Valilikleri	Konya (1511-1512).

ŞEHZADE MEHMED

Mehmed bin Şehinşah bin Bayezid han muzaffer daima

Bayezid II'nin şehzadelerinden Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in tuğrası ◆ bilinen tuğralar arasında, metninde üç isim bulunması bakımından özellik gösteren bir tuğradır.

◆ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı tarihi,** C. II, res. 17, 3. Baskı, (Ankara, 1975).

Şehzade Mehmed, babası Şehinşah'ın 1511 senesinde ölümü üzerine onun yerine pek küçük yaşta Konya'ya vali tayin edildiği zaman Bayezid II hükümdar idi. Her ne kadar belgenin yazıldığı 7/17 Mayıs 1512 [Safer sonları 918] tarihinde Bayezid II tahttan, Selim I lehine feragat etmiş ise de, şehzade Mehmed'in tuğrası, Bayezid II'nin padişahlığı sırasında tanzim edilmiştir. Bu bakımdan hüküm süren padişahın adının bu tuğrada bulunması ve «han» ünvanının da bu isme bağlı olması icab etmektedir. Bu sebepten bu tuğrada, tuğra sahibininki, babasınınki ve hüküm süren dedesininki olmak üzere üç özel isim vardır.

Bu tuğra, şehzade Şehinşah'ın tuğrasına *Mehmed* ve *bin* kelimelerinin eklenmesi ile elde edilmiştir. Metinde iki yerde bulunan ***bin*** kelimesinin birincisi sere'de *Mehmed* ile *Şehinşah* kelimeleri arasına yerleştirilmiş, ikincisi ise her zaman olduğu gibi iç beyze ile gösterilmiştir. Sere'nin fazla sarkmaması için kelimeler sıkıştırılarak yazılmıştır.

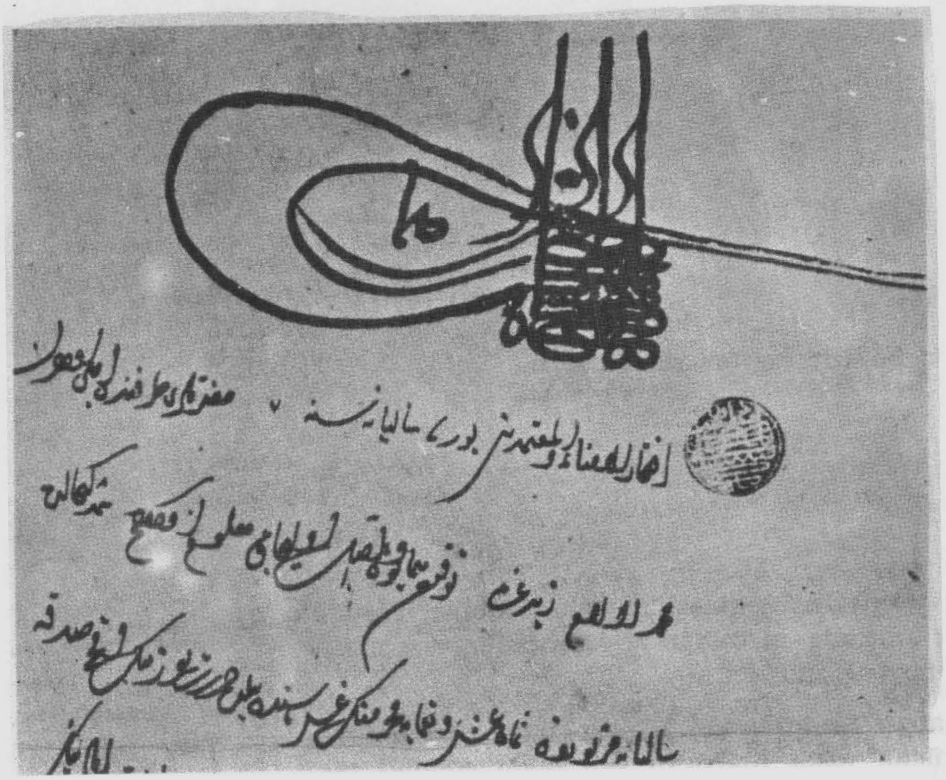

(Res. 108)
Şehzade Mehmed bin Şehinşah tuğrası.
[Safer sonları 918]
İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı tarihi,** C. II/2, res. 17.

Mehmed

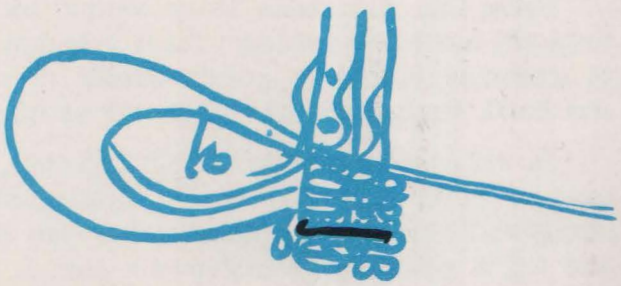

bin

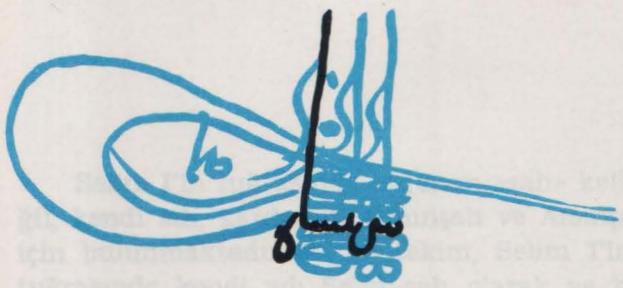

Şehinşah

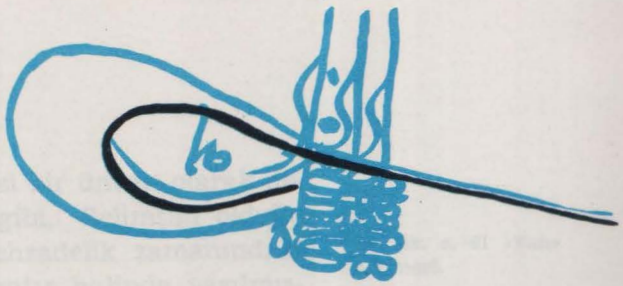

bin

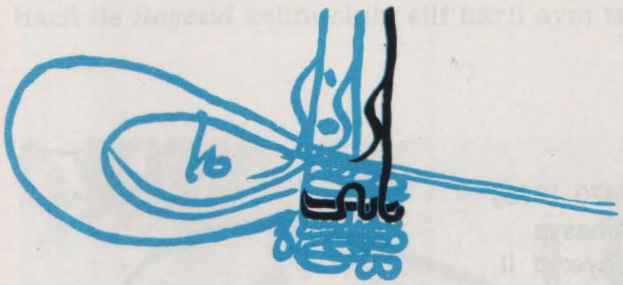

Bayezid

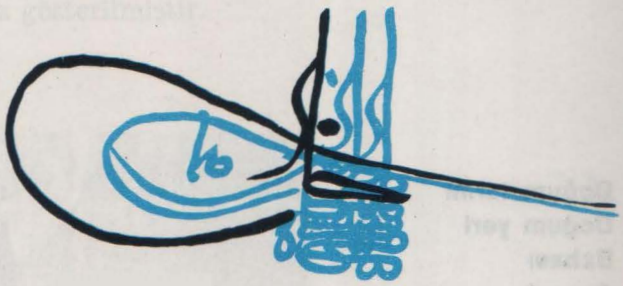

han

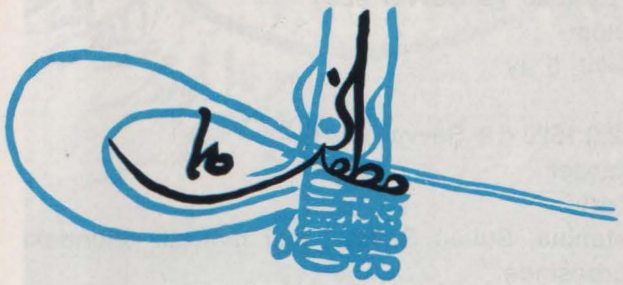

muzaffer dalma

İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı tarihi**, C. II, (3. baskı), Res. 17.

[Safer sonları 918]

Doğum tarihi	1470 [875]
Doğum yeri	Amasya
Babası	Bayezid II
Annesi	Ayşe hatun (Dulkadirli)
Tahta çıktığı tarih	24.4.1512 [7 Safer 918]
Tahta çıktığında yaşı	42 yaş
Saltanatının sonu	22.9.1520 [9 Şevval 926]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	8 yıl, 5 ay
Ölüm tarihi	22.9.1520 [9 Şevval 926]
Ölüm sebebi	Kanser
Öldüğü yer	Çorlu
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Sultan Selim camii mihrabı önündeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Selimî; Yavuz.
Valilikleri	Trabzon (1494-1510); Semendire (1511).

SELİM I

Selim-şah bin Bayezid han el-muzaffer daima

Selim I'in tuğrasında bulunan «şah» kelimesi bir ünvan olarak değil, kendi adı, kardeşleri Şehinşah ve Alemşah gibi, Selimşah olduğu için bulunmaktadır ◆. Nitekim, Selim I'in şehzadelik zamanındaki tuğrasında kendi adı Selim-şah olarak ve bir satır halinde yazılmıştır (Res. 109).

◆ Bk. s. 41 «Şah» kelimesi.

Bu tuğrada da *şah* kelimesinin *he* harfi, Şehinşah ve Alemşah'ın tuğralarında olduğu gibi, sere'nin dışındadır; *Selim* kelimesinin *lâm* harfi ile *Bayezid* kelimesinin elif harfi aynı tuğ'la gösterilmiştir.

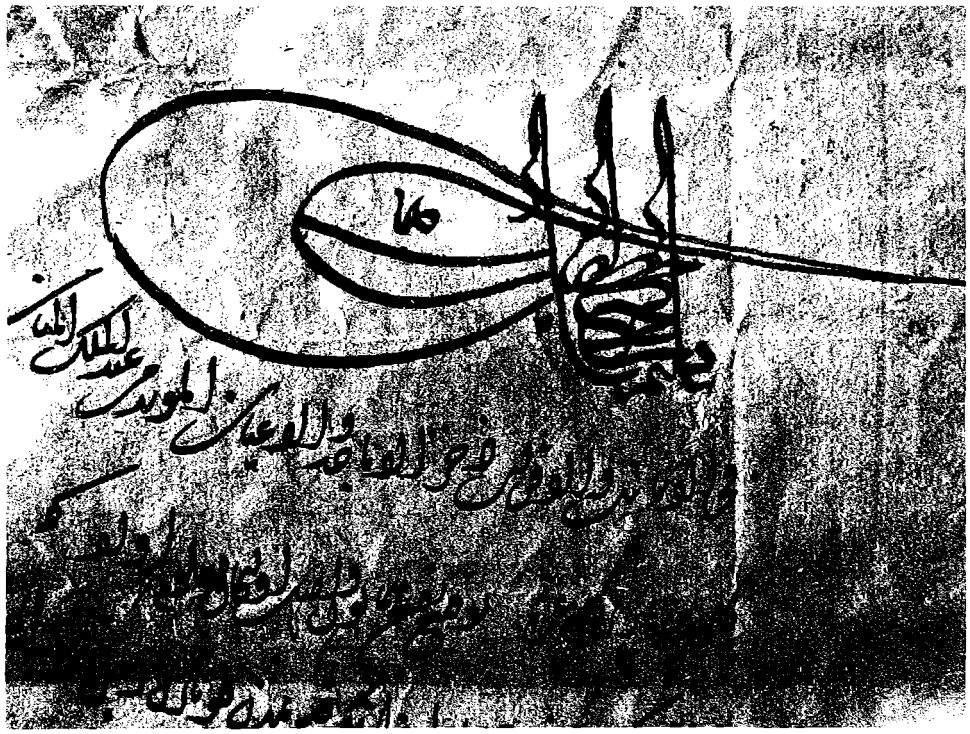

(Res. 109)
Selim I'in şehzadelik tuğrası.
[Zilkade 917]
T.S.M.A. No. E. 7060.

Selim I'in cülûsundan 14 ay sonraki bir tuğrasında ise, *lâm* harfinin *elif* harfinden ayrıldığı, fakat yukarıya doğru uzatılmayarak sere içerisinde bırakıldığı görülmektedir (Res. 110). *Selim* kelimesinin *lâm* harfi, bundan sonraki bütün tuğralarda böyle yazılmıştır.

H. 919 yılında bu tuğrada bir değişiklik daha yapılmış, *şah* kelimesi, ikinci bir satır teşkil edecek surette *Selim* kelimesinin üzerine alınmış ve üçüncü tuğ'la gösterilmekte olan *Şah* kelimesinin *elif* harfi orta tuğ'la gösterilmeğe başlamıştır. Bunun neticesi olarak *he* harfi de sere içerisine alınabilmiş ve *mim* harfinin teşkil ettiği kavis içerisine yerleştirilmiştir (Res. 113). Bundan sonra bu tuğrada başka bir değişiklik yapılmamış ve tuğra, Selim I'in saltanatının sonuna kadar hep aynı istifi muhafaza etmiştir.

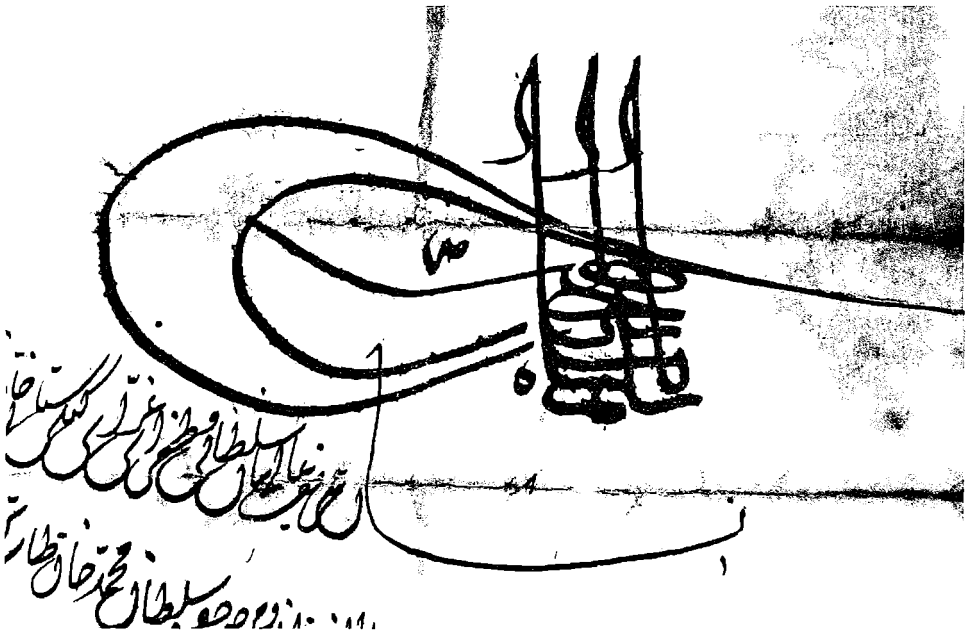

(Res. 110)
Selim I tuğrası.
[Rebiyülâhır sonları 919]
T.S.M.A. No. S.P. 2.

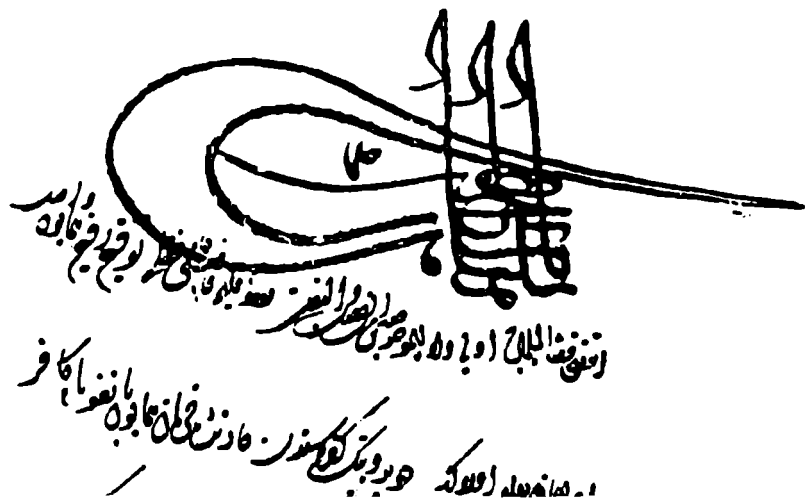

(Res. 111)
Selim I tuğrası.
[Cemaziyelévvel sonları 919]
Turski Spomenici, s. 151.

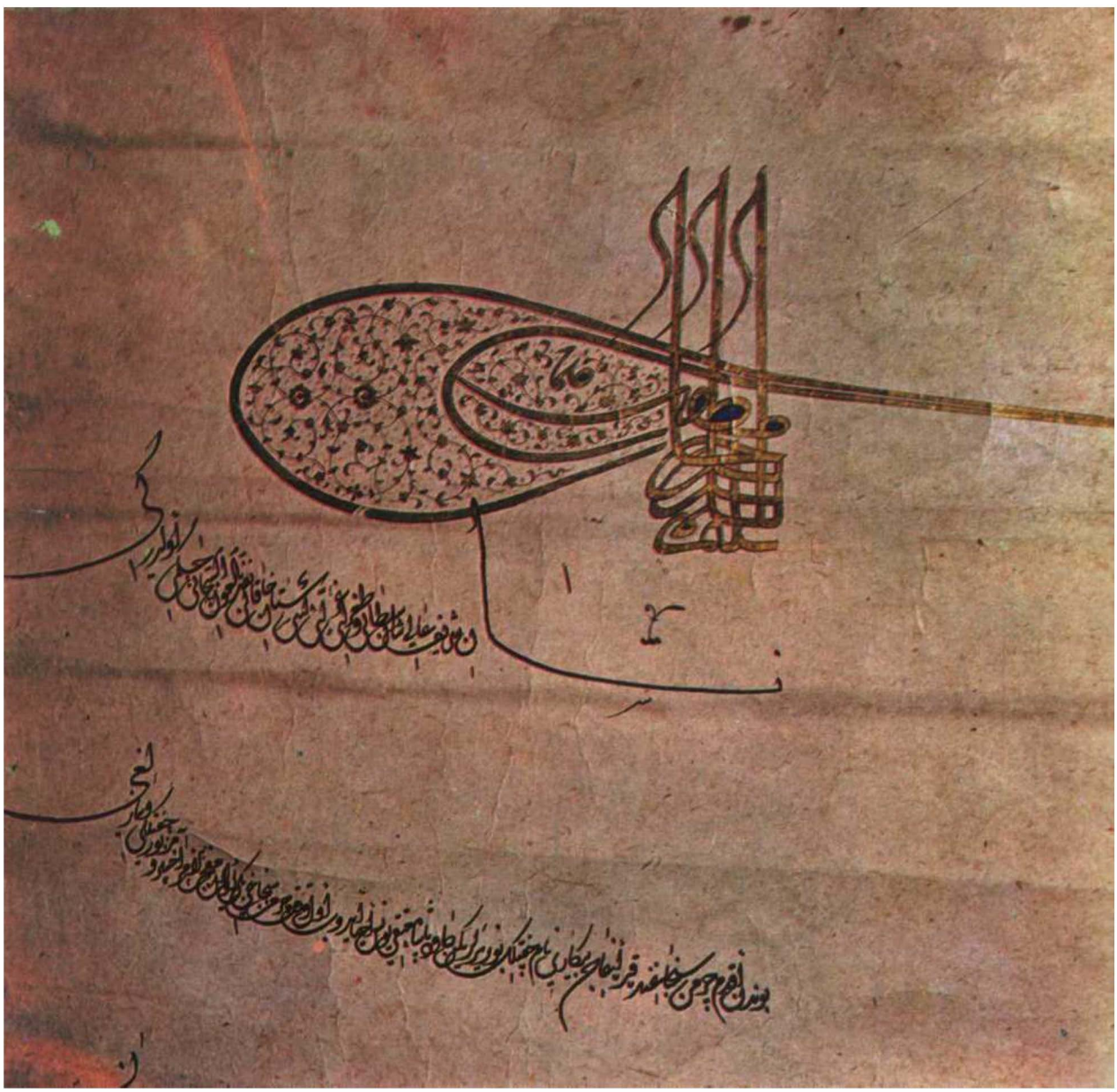

(Res. 112) Selim I tuğrası

[924], T.S.M.A. No. E. 9520.

Kat'i bir şey söylemek mümkün olmamakla beraber, *el-muzaffer daima* ibaresindeki *el* tanım edatının bu padişah zamanında okunmağa başladığı kabul edilebilir ◆.

◆ Bk. s. 46, «El-Muzaffer daima» tabiri.

El tanım edatındaki *lâm* harfi birinci tuğ'la gösterilmiş ve *muzaffer* kelimesinin *mim* harfi ile uygun şekilde birleştirilmiştir ◆ Zülfelerden birincisi tanım edatının *elif* harfi olduğuna göre, diğer iki zülfe, tuğra şeklini tamamlayan işaretler olarak kalmışlardır.

◆ Bu birleşme H. 917 tarihli şehzadelik tuğrasında yoktur.

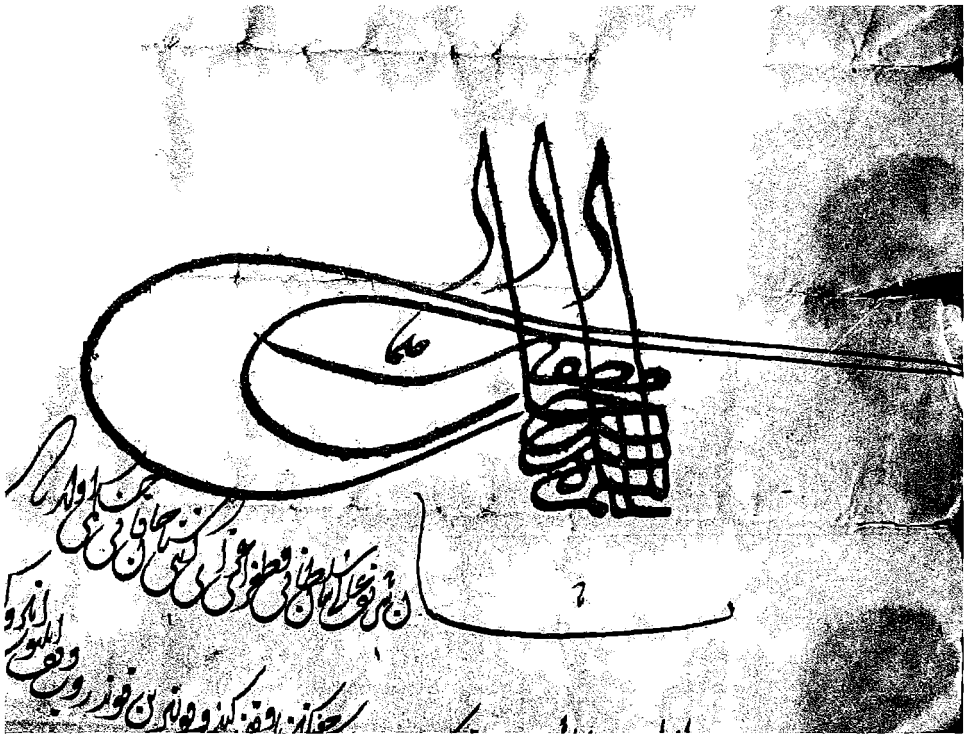

(Res. 113)
Selim I tuğrası.
[Zilhicce ortaları 919]
T.S.M.A. No. E. 7071.

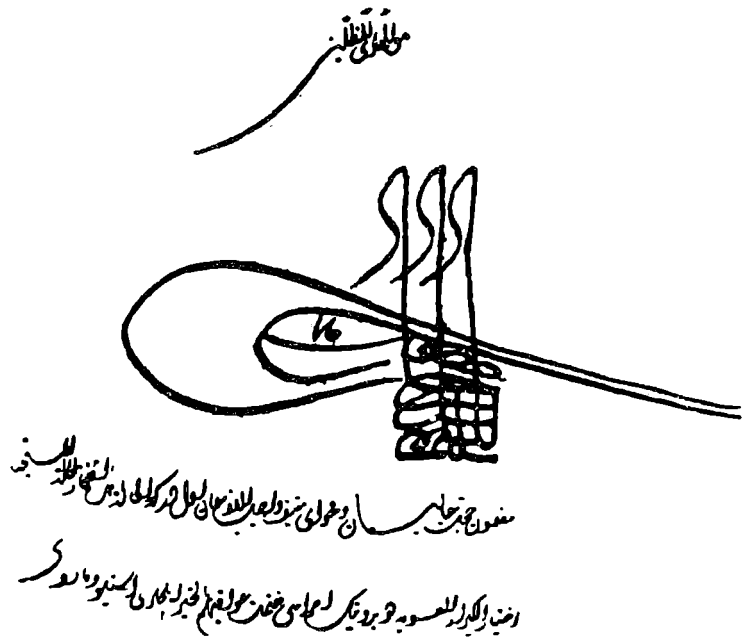

(Res. 114)
Selim I tuğrası.
[27 Safer 922]
Turski Spomenici, s. 193.

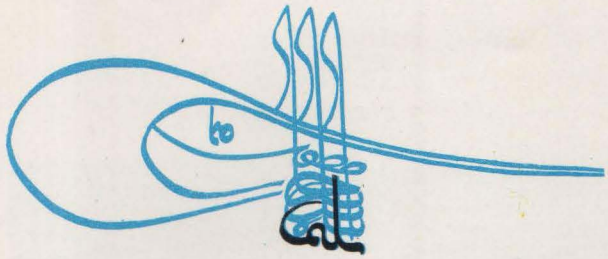

Selim

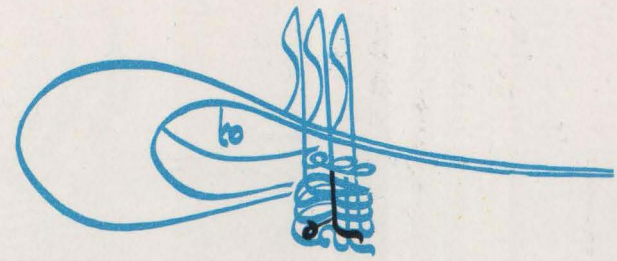

şah

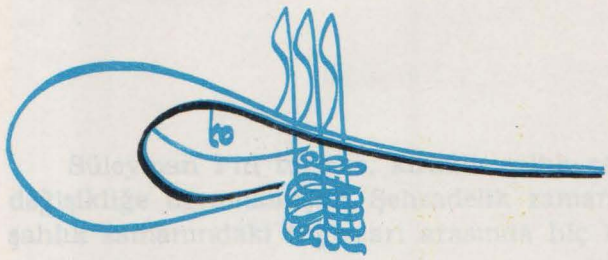

bin

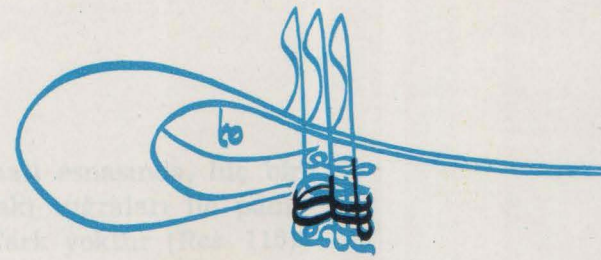

Bayezid

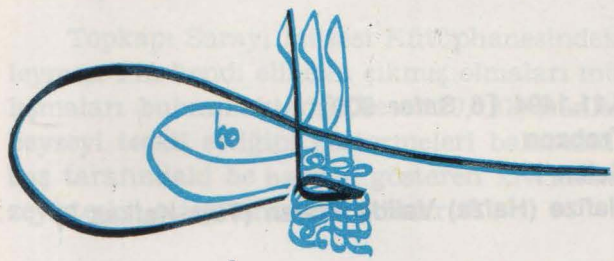

han

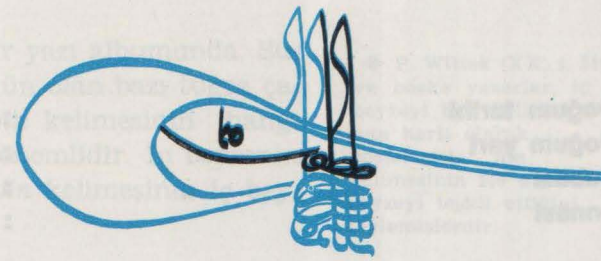

el-muzaffer dalma

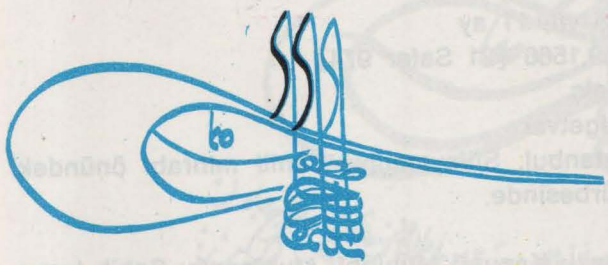

(çekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. K. 3429.

[H. 923]

Doğum tarihi	**6.11.1494 [6 Safer 900]**
Doğum yeri	**Trabzon**
Babası	**Selim I**
Annesi	**Hafize (Hafza) Valide Sultan (Türk-Kafkas ?)**
Tahta çıktığı tarih	30.9.1520 [17 Şevval 926]
Tahta çıktığında yaşı	25 yaş, 11 ay
Saltananının sonu	7.9.1566 [21 Safer 974]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	45 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	7.9.1566 [21 Safer 974]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	Zigetvar
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Süleymaniye camii mihrabı önündeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; **Kanunî;** Muhibbî; Muhteşem; Sahib kıran; Sahib-ül aşîret el-kamilet; Şehit.
Valilikleri	Bolu (1509); Kefe (1509-1512); Manisa (1513-1520).

SÜLEYMAN I

Süleyman-şah bin Selim-şah han el-muzaffer daima

Süleyman I'in tuğrası, kırkaltı yıllık saltanatı esnasında, hiç bir değişikliğe uğramamıştır. Şehzadelik zamanındaki tuğraları ile padişahlık zamanındaki tuğraları arasında hiç bir fark yoktur (Res. 115)

Süleyman I'in kendi ismi «Süleymanşah», babasının ismi ise «Selimşah» şeklinde tuğra metnine girmiş olduğundan, *şah* kelimesi bu tuğrada iki defa bulunmaktadır ◆ Bu kelimelerin *he* harfleri, *Süleyman* kelimesindeki *nun* harfi kavsinin içerisine yan yana yerleştirilmişlerdir.

◆ Bk. s. 41, «Şah» kelimesi.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki bir yazı albumunda, Süleyman I'in kendi elinden çıkmış olmaları mümkün olan bazı tuğra çalışmaları bulunmaktadır (Res. 120,121) .Bunlar, *bin* kelimesinin hangi beyzeyi teşkil ettiğini göstermeleri bakımından önemlidir. İç beyzenin baş tarafındaki *be* harfini gösteren kıvrımdan, *bin* kelimesinin iç beyzeyi teşkil ettiği anlaşılmaktadır ◆

◆ P. Wittek (XX, s. 319) ve başka yazarlar, iç beyzeyi **han** kelimesinin **nun** harfi olarak göstermişler, **bin** kelimesinin ise dış beyzeyi teşkil ettiğini söylemişlerdir.

(Res. 115)
Süleyman I'in şehzadelik tuğrası.
[Cemaziyelevvel ortaları 923]
Turski Spomenici, s. 195.

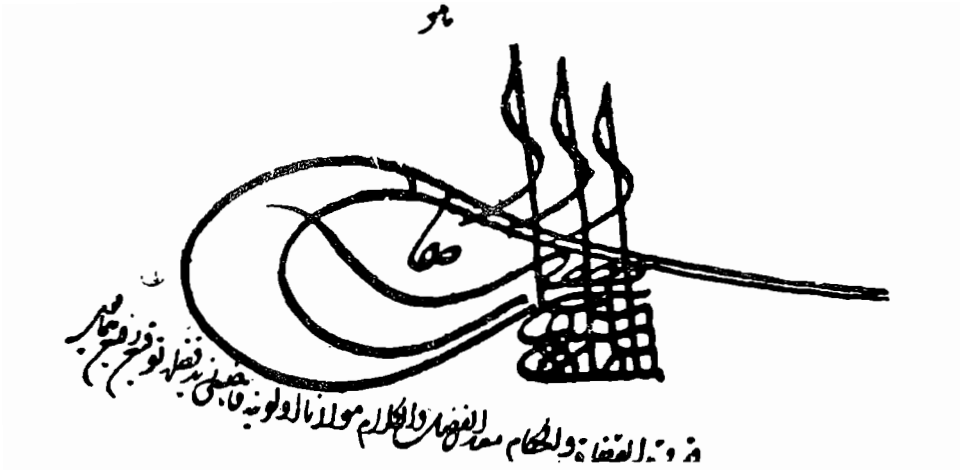

(Res. 116)
Süleyman I'in şehzadelik tuğrası.
[27 Rebiyülevvel 924]
Turski Spomenici, s. 196.

(Res. 117)
Süleyman I tuğrası.
[940]
T.S.M.A. No. E. 5221/2.

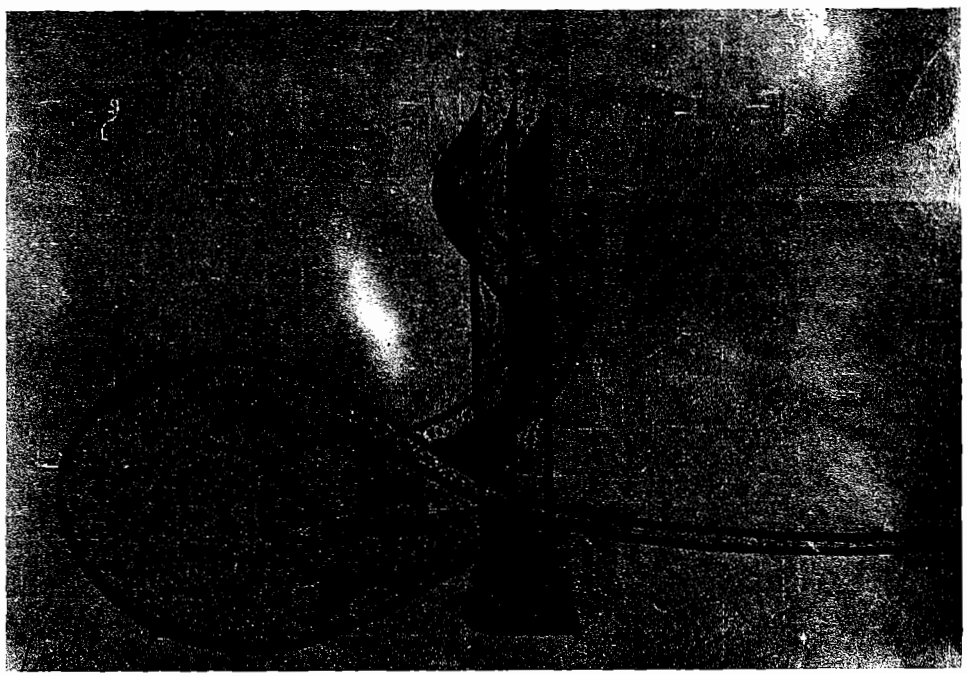

(Res. 118)
Süleyman I tuğrası.
[963]
T.S.M.A. No. E. 7816/8.

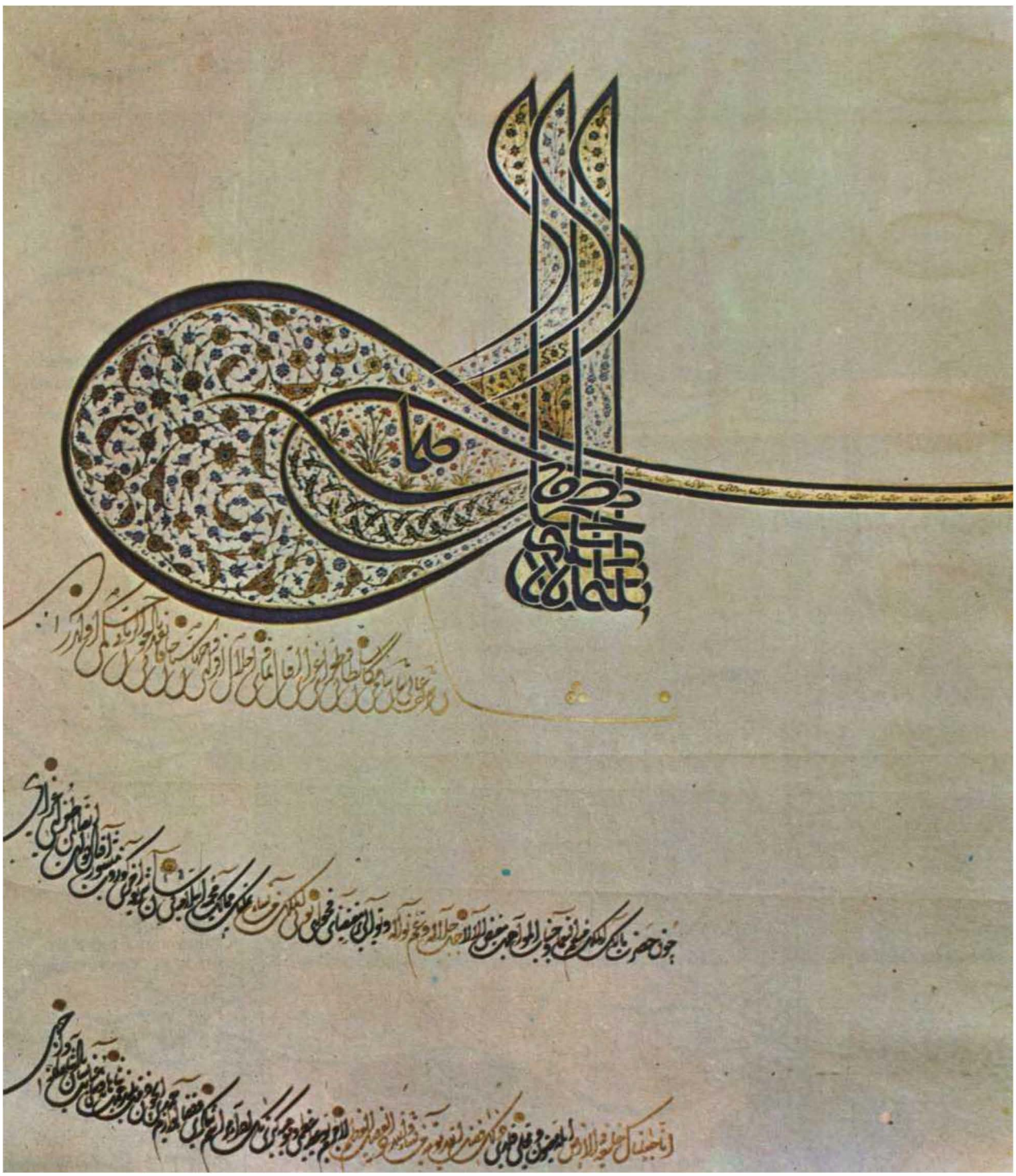

(Res. 119) Süleyman I tuğrası, [959], T.S.M.A. No. E. 7816/2.

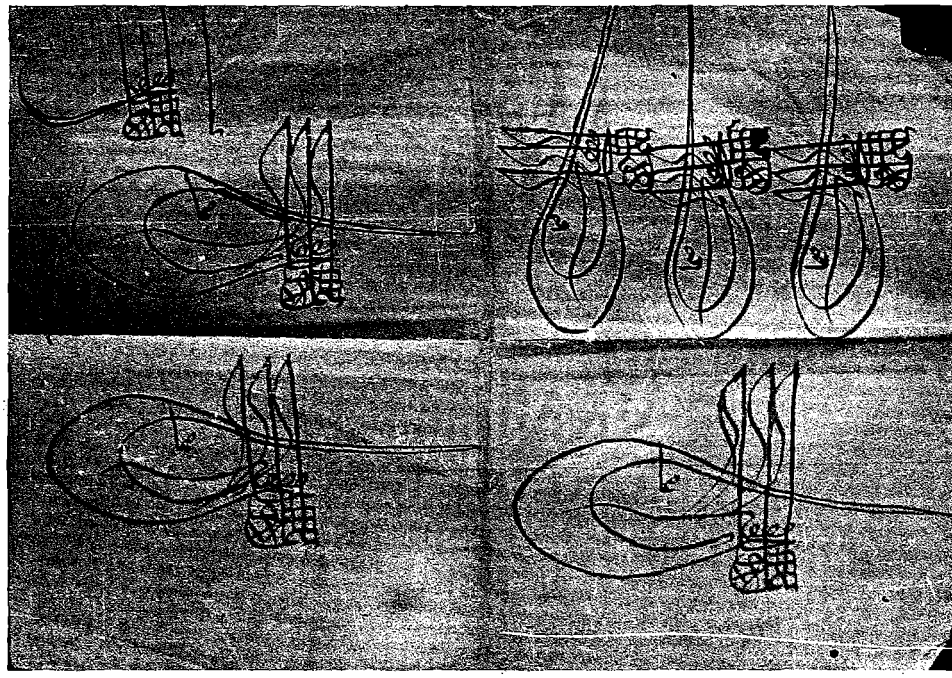

(Res. 120)
Süleyman I tuğraları.
T.S.M.K. Yazı albumu.

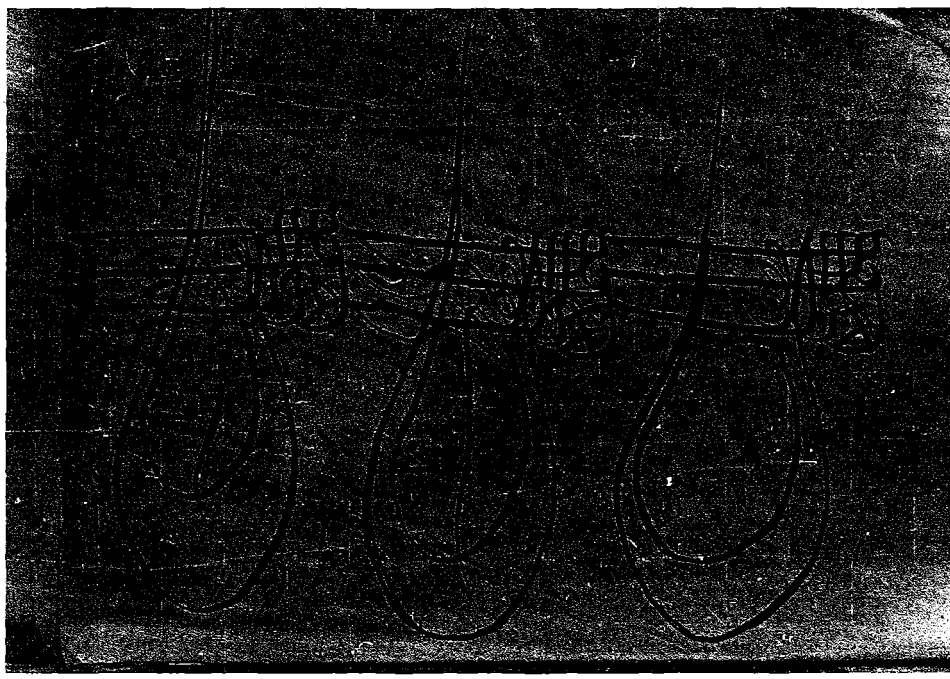

(Res. 121)
Süleyman I tuğraları.
T.S.M.K. Yazı albumu.

(Res. 122)
Süleyman I'in tuğra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

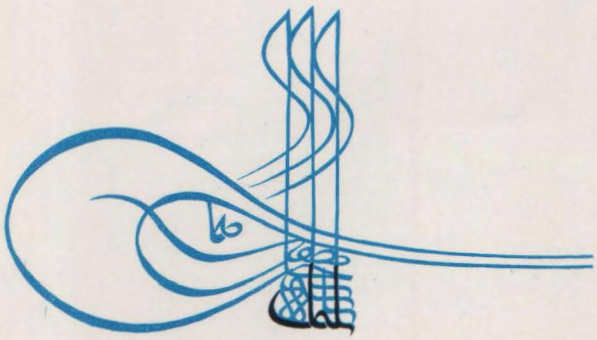

Süleyman

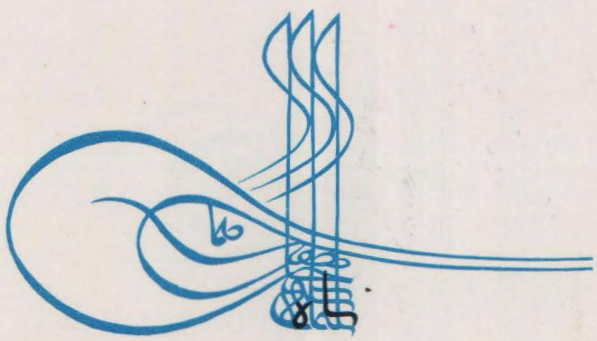

şah

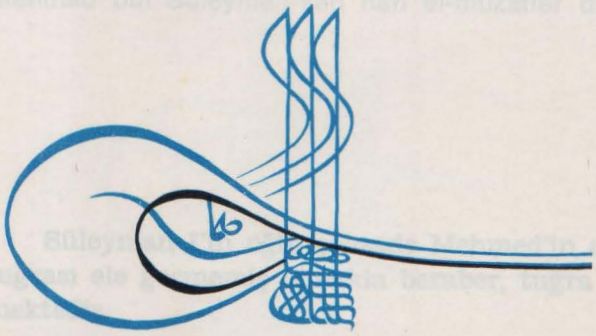

bin

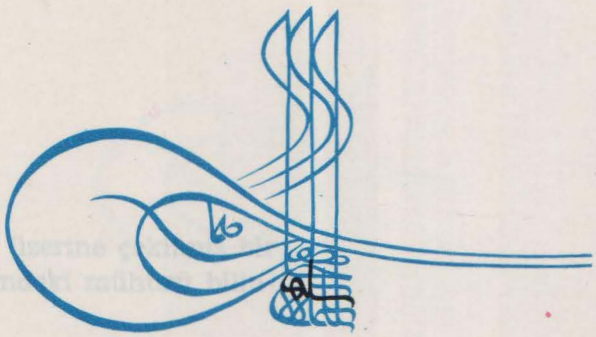

Selim

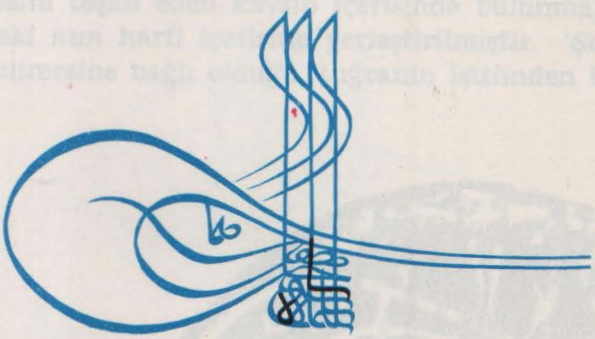

şah

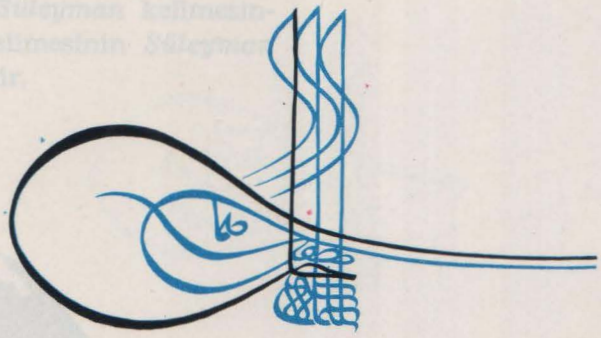

han

el-muzaffer dalma

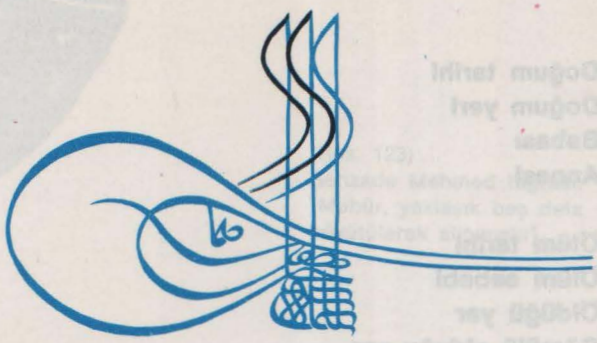

(şekil tamamlayan işaretler)

Doğum tarihi	1521 [927]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Süleyman I
Annesi	Hurrem Sultan (Slav ?)
Ölüm tarihi	6.11.1543 [8 Şaban 950]
Ölüm sebebi	(Eceli ile)
Öldüğü yer	Manisa
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Şehzade camii haziresi, şehzade Mehmed türbesi.
:lillkleri	Manisa (1542-1543).

ŞEHZADE MEHMED

Mehmed bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima

Süleyman I'in oğlu şehzade Mehmed'in evrak üzerine çekilmiş bir tuğrası ele geçmemiş olmakla beraber, tuğra şeklindeki mühürü bilinmektedir.

Tuğrada *şah* kelimesi, Süleyman I'in adı (Süleyman-şah) olarak bulunmaktadır. *Şah* kelimesinin *he* harfi bu tuğrada sere'nin alt köşesini teşkil eden kavsin içerisinde bulunmayıp, *Süleyman* kelimesindeki *nun* harfi içerisine yerleştirilmiştir. *Şah* kelimesinin *Süleyman* kelimesine bağlı olduğu, tuğranın istifinden bellidir.

(Res. 123)
Şehzade Mehmed tuğrası.
(Mühür, yaklaşık beş defa büyütülerek alınmıştır)

Mehmed

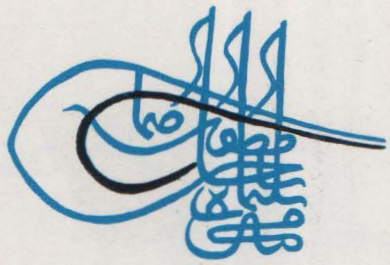

bin

Süleyman

şah

han

el-muzaffer dalma

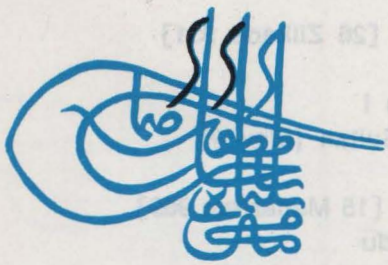

(şekil tamamlayan işaretler)

Tuğra şeklindeki mühürden.

Doğum tarihi	14.9.1525 [26 Zilkade 931]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Süleyman I
Annesi	Hurrem Sultan (Slav ?)
Ölüm tarihi	25.9.1561 [15 Muharrem 969]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	İran, Revan (Kazvin ?).
Gömülü olduğu yer	Sıvas
Valilikleri	Konya (1546); **Kütahya (? -1558); Amasya** (1558-1559).

ŞEHZADE BAYEZİD

Bayezid bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima

Şehzade Bayezid'in bir tuğrası, Zarif Orgun tarafından neşredilmiştir ◆ Bu tuğranın tertibi, Süleyman I'in diğer oğlu şehzade Mehmed'inki gibidir. Aralarındaki fark, *Mehmed* yerine *Bayezid* yazılmış olmasından ibarettir. *Şah* kelimesinin *Süleyman* kelimesine bağlı olduğu, tuğranın istifinden bellidir.

◆ Z. Orgun, s. 217.

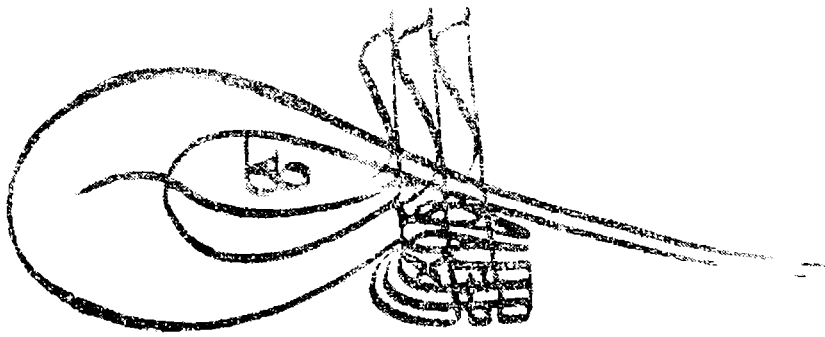

(Res. 124)
Şehzade Bayezid tuğrası
Z. Orgun, s. 217.

Bayezid

bin

Süleyman

şah

han

el-muzaffer dalma

(şekli tamamlayan işaretler)

Türk Tarih, Arkeoiogya ve Etnografya dergisi, Sayı V, s. 217.

Doğum tarihi	30.5.1524 [26 Receb 930]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Süleyman I
Annesi	Hurrem Sultan (Slav ?)
Tahta çıktığı tarih	24.9.1566 [9 Rebiyülevvel 974]
Tahta çıktığında yaşı	42 yaş, 4 ay
Saltanatının sonu	15.12.1574 [1 Ramazan 982]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	8 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	15.12.1574 [1 Ramazan 982]
Ölüm sebebi	Düşme - Alkol.
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Ayasofya, Selim II türbesi.
Mahlas ve lâkapları	Mest; Sarhoş; **Sarı;** Selimî; Sığır.
Valilikleri	Konya (1542-1544); Manisa (1544-1558); Konya (1558-1559); Kütahya (1559-1566).

SELİM II

Selim-şah bin Sülevman-şah han el-muzaffer daima

Selim II'nin şehzadelik zamanından kalma evrak üzerine çekilmiş bir tuğrası ele geçmemiştir. Bununla beraber şehzadelik zamanından kalmış olması lâzım gelen tuğra şeklinde bir mührü vardır (Res. 125)

Mühür üzerindeki tuğra, *Selim bin Süleyman-şah han el-muzaffer daima* diye okunur; tertibi, kardeşleri şehzade Mehmed ve şehzade Bayezid'in tuğraları gibidir. Bir tane olan *şah* kelimesinin *Süleyman* kelimesine bağlı olduğu tuğranın istifinden anlaşılmaktadır.

Selim II'nin padişahlık tuğrası ise, babası Süleyman I'in tuğrasına benzetilmiştir. Bu tuğrada *şah* kelimesi iki defadır (Selim-şah, Süleyman-şah) ve *he* harfleri Süleyman I tuğrasında olduğu gibi sere'nin sol alt kavsini teşkil eden harf içerisine yerleştirilmişlerdir ◆

◆ Bk. s. 41, «Şah» kelimesi.

Şehzadelik tuğrasında kardeşleri Mehmed ve Bayezid'in tuğralarında olduğu gibi birinci ve ikinci tuğ ile yazılan *Süleyman* kelimesinin *elif* ve *lâm* harfleri, padişahlık tuğrasında ikinci ve üçüncü tuğ ile gösterilmiştir. Gene *Süleyman* kelimesinin *nun* harfi sere'nin içerisine yazılmamış, dış beyze ile gösterilmiştir; bu tuğrada dış beyze, hem Süleyman, hem de *han* kelimelerinin *nun* harfleridir.

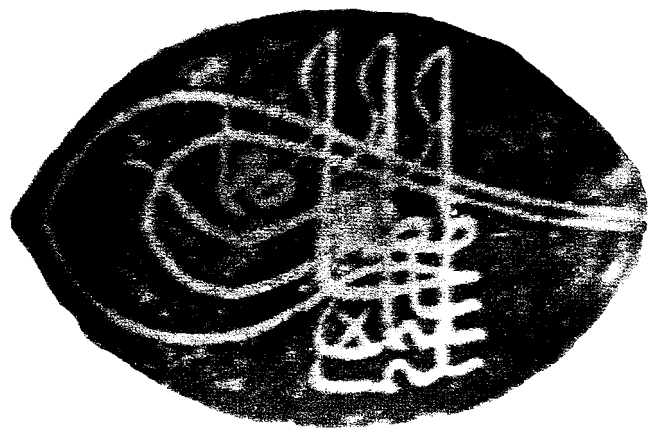

(Res. 125)
Selim II'nin şehzadelik tuğrası.
(Mühür, yaklaşık beş defa büyütülerek *alınmıştır*)

Mehmet II'nin tuğrasından beri dikdörtgene yakın bir şekilde olan tuğra sere'si, Selim II'nin devrinde, zamanla üstü daralarak, üçgen şeklini almağa başlamıştır. Bu durum, *Süleyman* kelimesinin üçüncü tuğ hizasındaki *elif* harfinin yok olmasına sebep olmuştur. Sere'de *nun* harfi de bulunmadığından *Süleyman* kelimesi, *Selim* gibi okunmaktadır. Bu yüzden Selim II tuğrası, Süleyman I tuğrası ile karıştırılmaktadır ◆

◆ Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Yazı sekşyonunun ilk tasniflerinde.

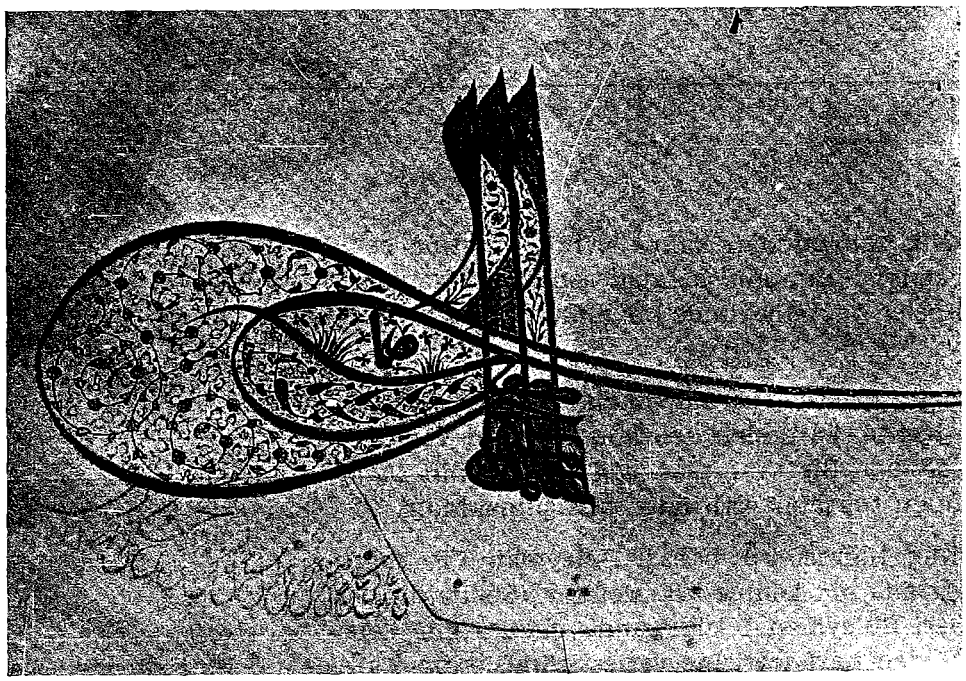

(Res. 126)
Selim II tuğrası.
[Receb 974]
T.İ.E.M. No. 2376.

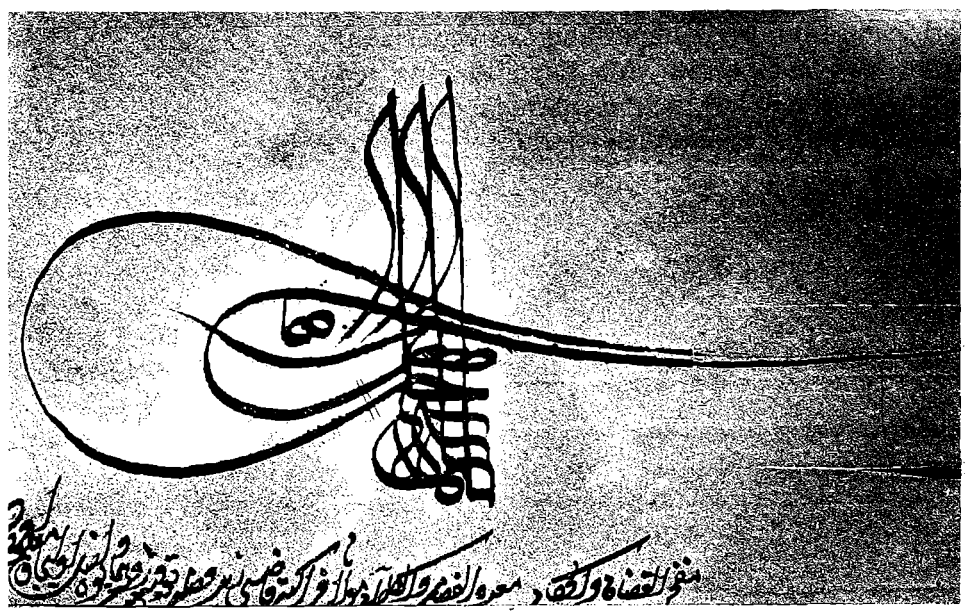

(Res. 127)
Selim II tuğrası.
[975]
T.S.M.A. No. S.P. 22.

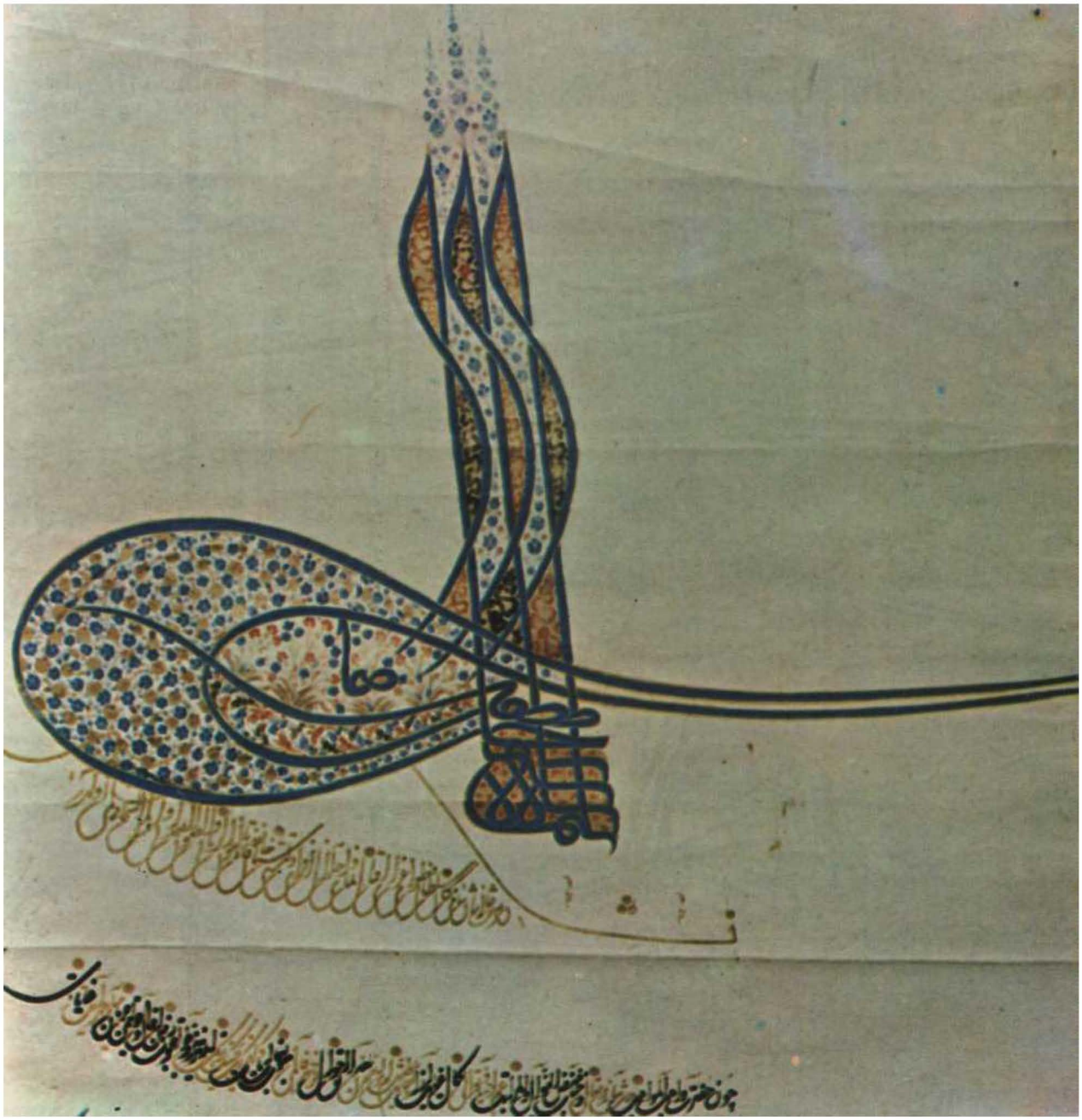

(Res. 128) Selim II tuğrası, [13 Receb 976], T.İ.E.M. No. 4125.

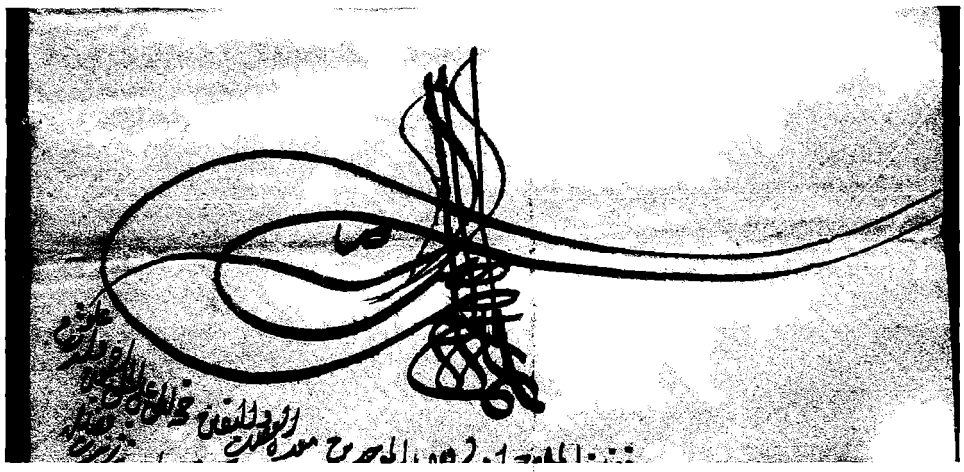

(Res. 129)
Selim II tuğrası.
[8 Muharrem 981]
T.S.M.A. No. E. 1032/5.

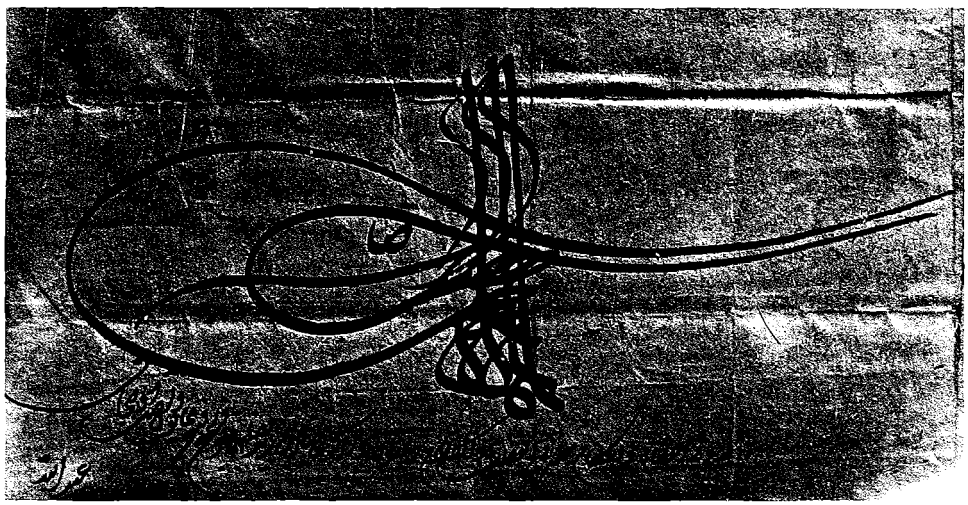

(Res. 130)
Selim II tuğrası.
[981]
T.S.M.A. No. S.P. 19.

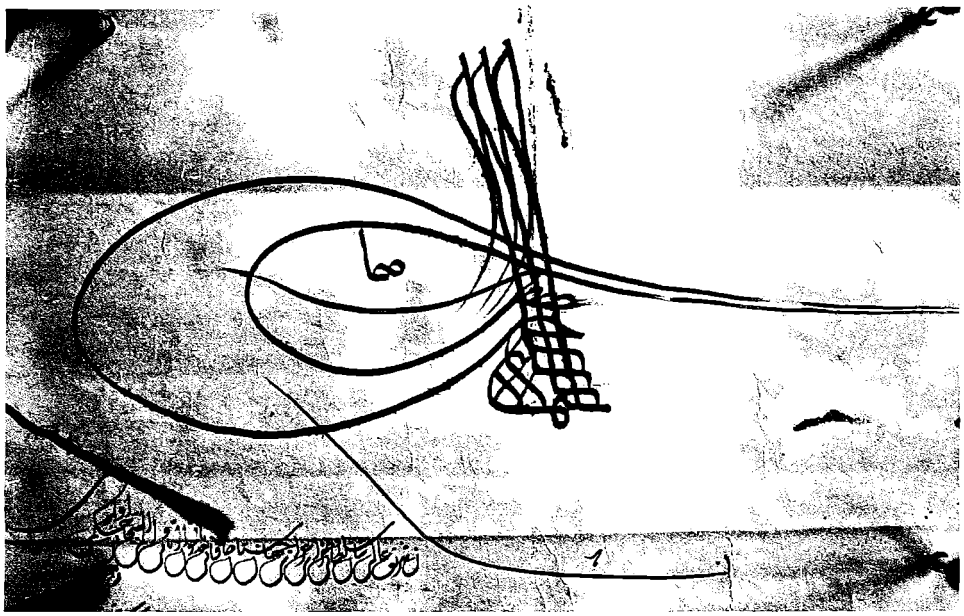

(Res. 131)
Selim II tuğrası.
[982]
T.S.M.A. No. E. 7895.

SELİM II

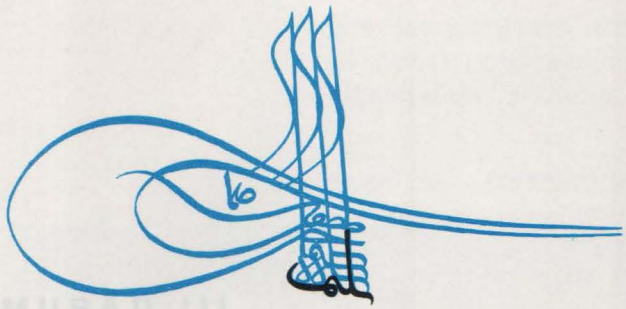

Selim

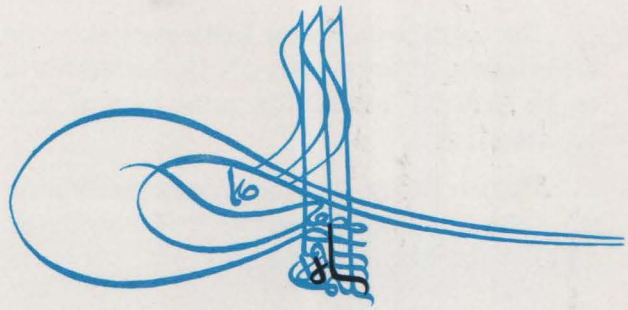

şah

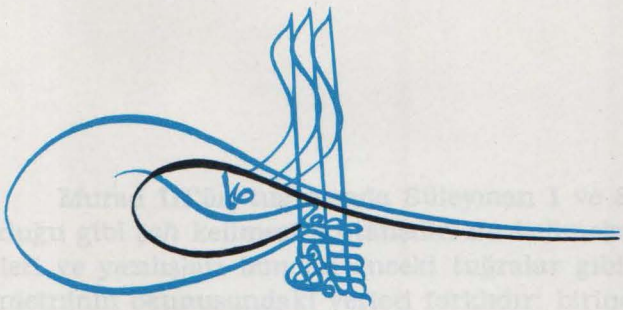

bin

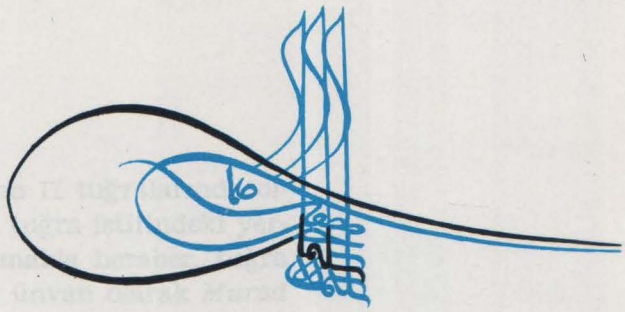

Süleyman

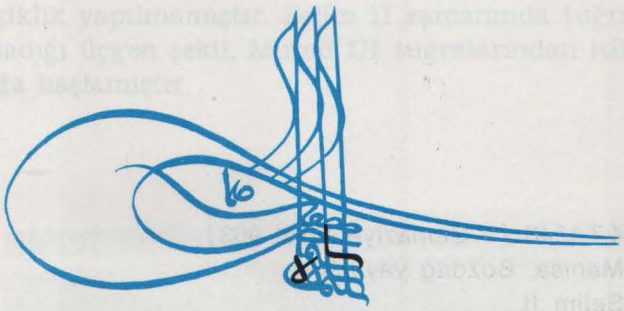

şah

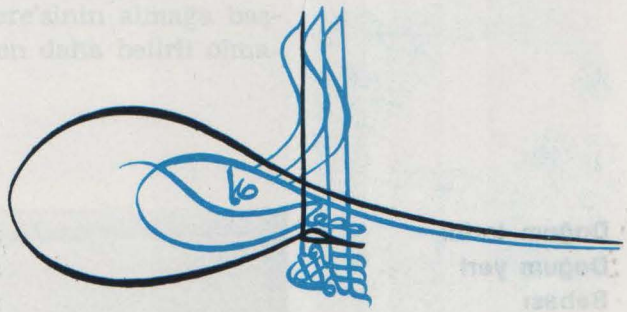

han

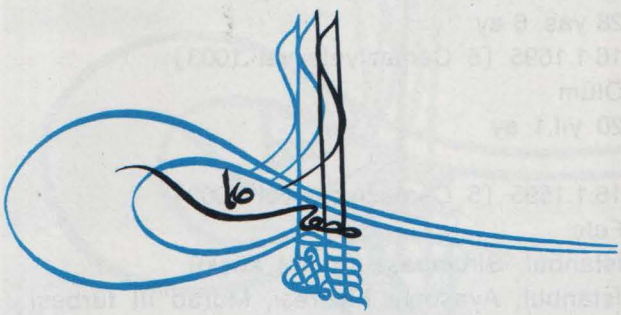

el-muzaffer dalma

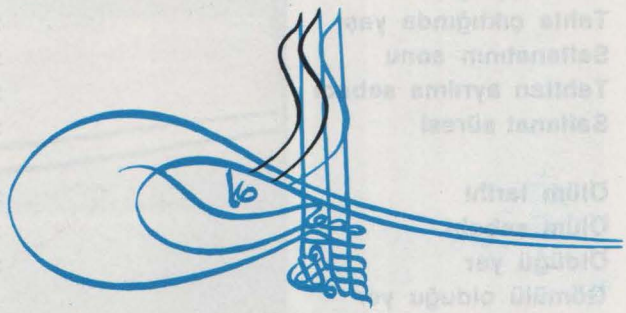

(şekli tamamlayan işaretler)

Doğum tarihi	4.7.1546 [5 Cemaziyelevvel 953]
Doğum yeri	Manisa, Bozdağ yaylağı.
Babası	Selim II
Annesi	Nûrubanû Valide Sultan (Venedikli ?)
Tahta çıktığı tarih	22.12.1574 [8 Ramazan 982]
Tahta çıktığında yaşı	28 yaş, 6 ay
Saltanatının sonu	16.1.1595 [5 Cemaziyelevvel 1003]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	20 yıl,1 ay
Ölüm tarihi	16.1.1595 [5 Cemaziyelevvel 1003]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	İstanbul, Sinanpaşa (İncili) köşkü.
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Ayasofya hazîresi, Murad III türbesi.
Mahlas ve lâkapları	Muradî.
Valilikleri	Akşehir (1558-1561); Manisa (1562-1574).

MURAD III

Şah Murad bin Selim-şah han el-muzaffer daima

Murad III'ün tuğrasında Süleyman I ve Selim II tuğralarında olduğu gibi *şah* kelimesi iki tanedir. Bu kelimelerin tuğra istifindeki yerleri ve yazılışları bundan önceki tuğralar gibi olmakla beraber, tuğra metninin okunuşundaki yerleri farklıdır: birincisi ünvan olarak *Murad* kelimesinden önce, ikincisi isim olarak *Selim* kelimesinden sonra gelmektedir ◆ .

◆ Bk. s. 42, «Şah» kelimesi.

Murad III'ün 20 yıllık saltanatı esnasında tuğralarında bir değişiklik yapılmamıştır. Selim II zamanında tuğra sere'sinin almağa başladığı üçgen şekli, Murad III tuğralarından itibaren daha belirli olmağa başlamıştır.

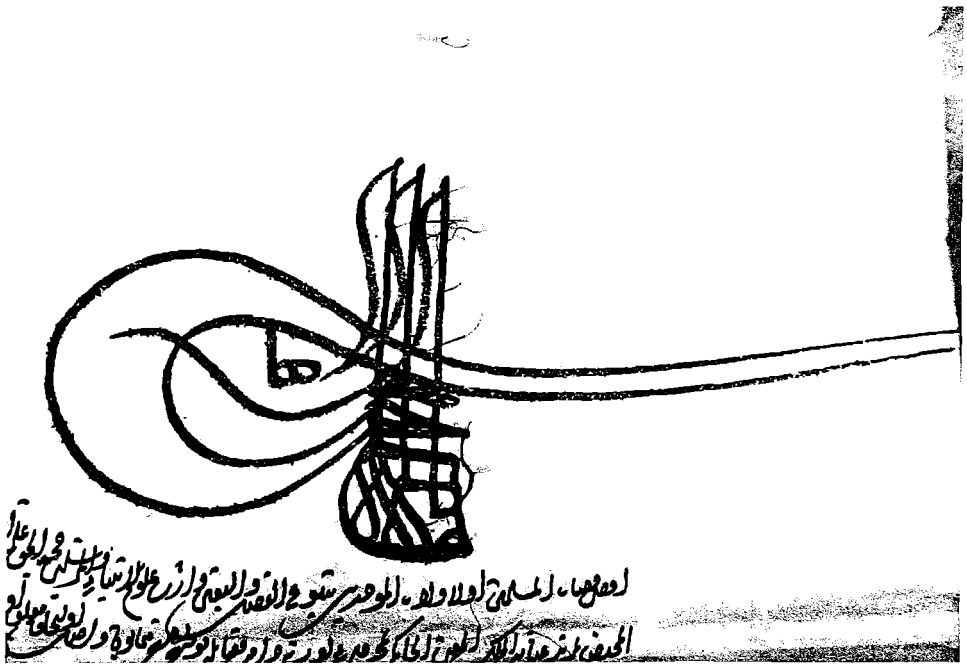

(Res. 132)
Murad III tuğrası.
[7 Safer 983]
T.S.M.A. No. E. 339/4.

Bu tuğralarda *Selim* kelimesindeki *mim* harfi, genellikle *şah* kelimelerinden birinin *he* harfi ile birleşerek kaybolmaktadır. Ancak itina ile çizilmiş tuğralarda *mim* harfini seçmek mümkün olabilmektedir (Res 135).

Murad III'ün bazı tuğralarında *Murad* kelimesindeki *dal* harfi, *şah* kelimesindeki *he* harflerine benzetilerek çizildiğinden, sere'de yan yana üç *he* varmış gibi görünmektedir (Res. 137).

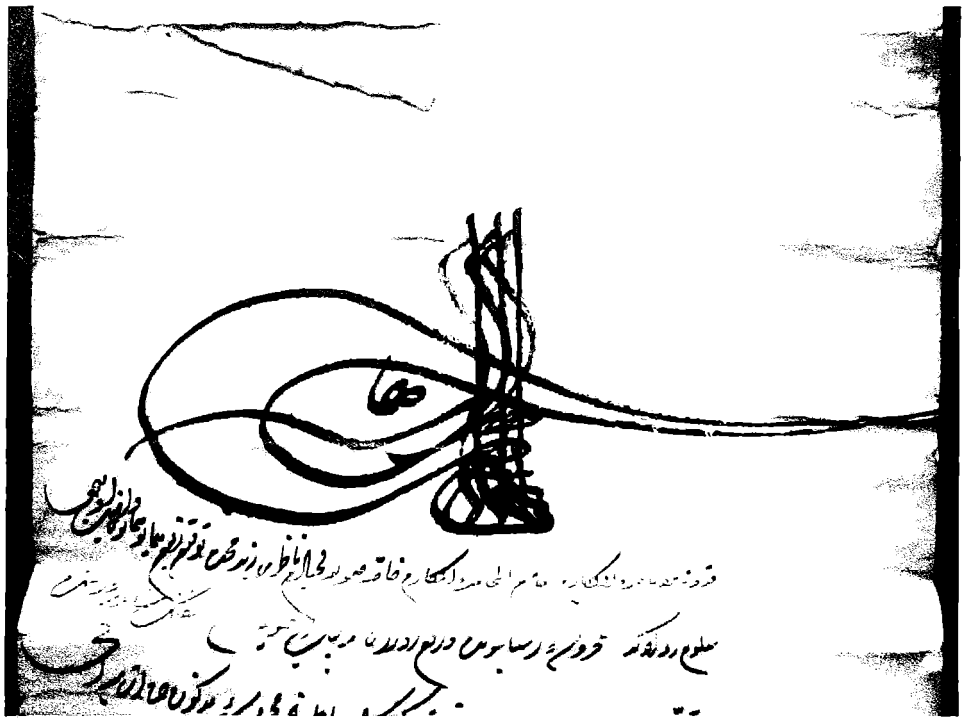

(Res. 133)
Murad III tuğrası.
[Rebiyülâhır sonları 985]
T.S.M.A. No. E. 1032/6.

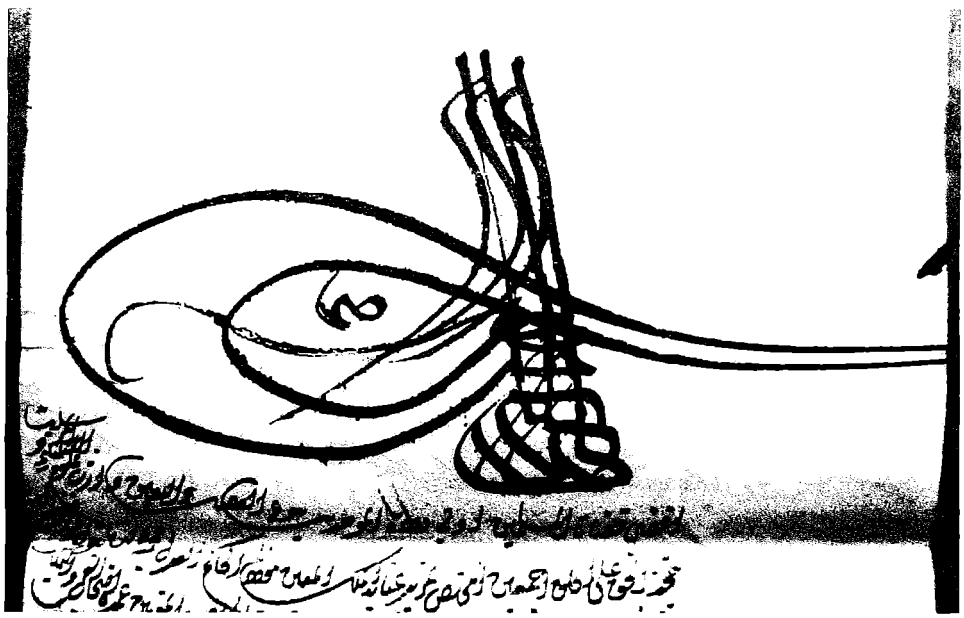

(Res. 134)
Murad III tuğrası.
[4 Ramazan 989]
T.S.M.A. No. E. 1032/12.

(Res. 135) Murad III tuğrası, [24 Şaban 996], T.S.M.A. No. E. 5403/4.

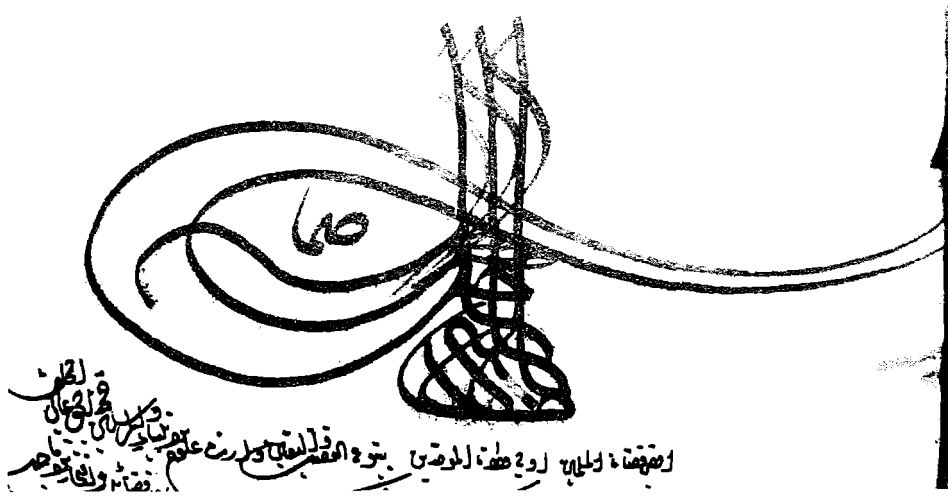

(Rés. 136)
Murad III tuğrası.
[22 Safer 992]
T.S.M.A. No. E. 339/7

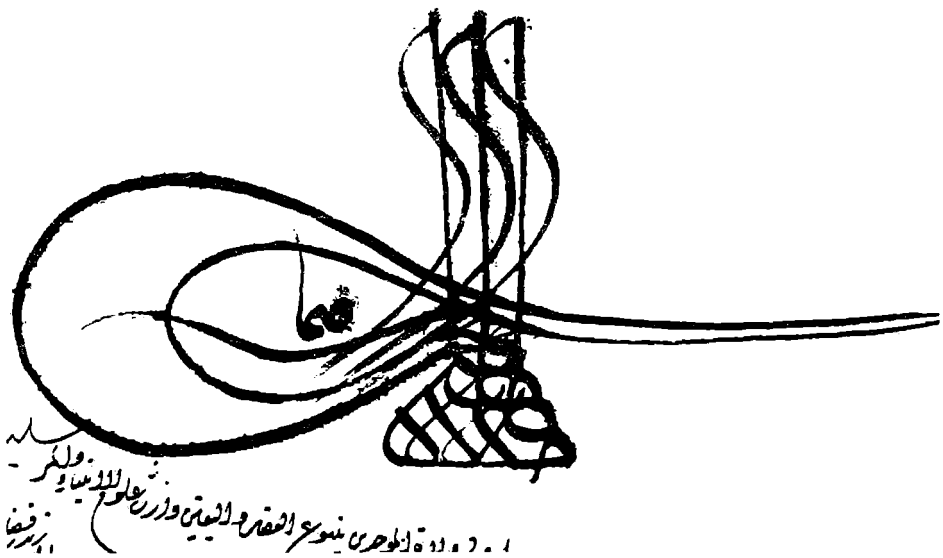

(Res. 137)
Murad III tuğrası.
[999]
T.S.M.A. No. S.P. 74.

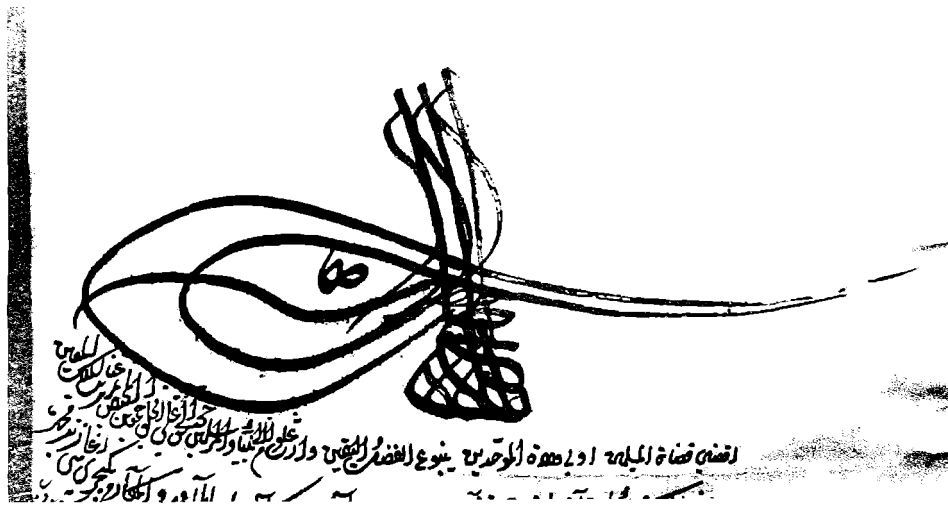

(Res. 138)
Murad III tuğrası.
[3 Şaban 1001]
T.S.M.A. No. E. 482/2.

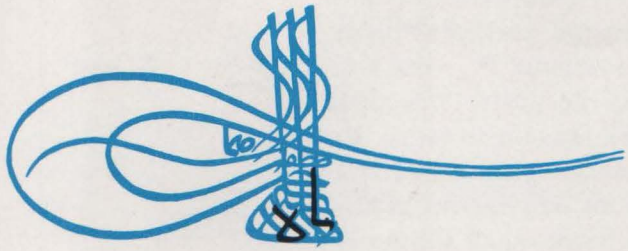

Şah

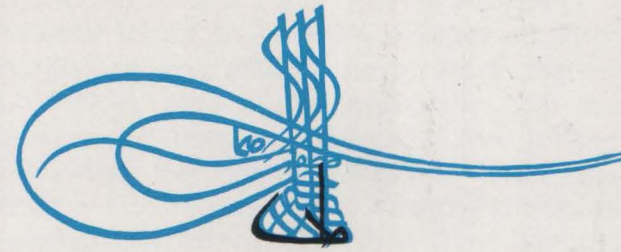

Murad

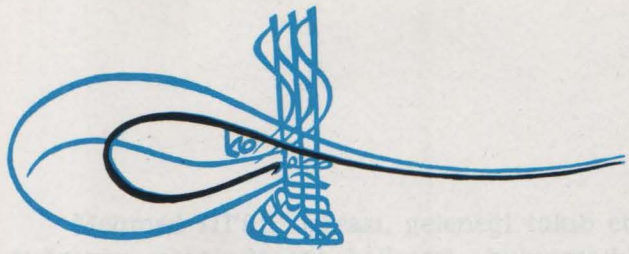

bin

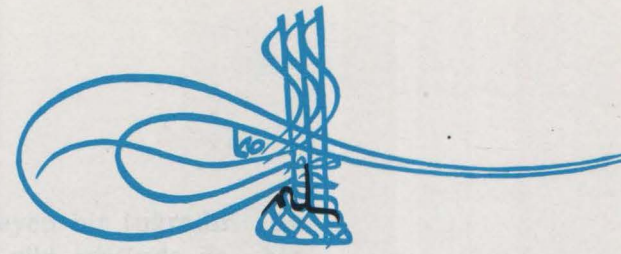

Selim

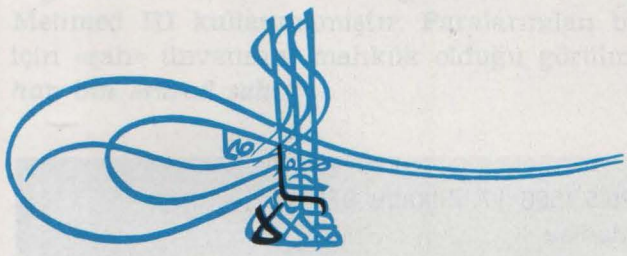

şah

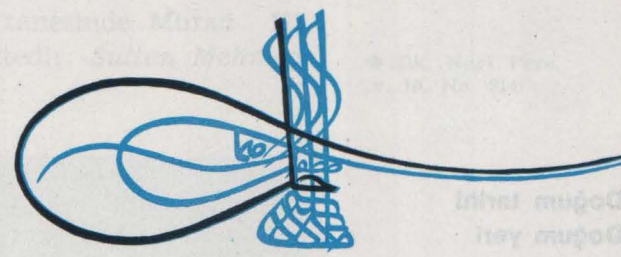

han

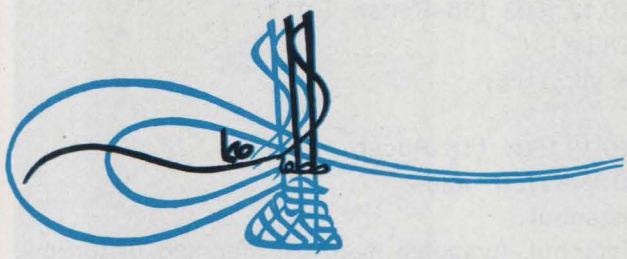

el-muzaffer dalma

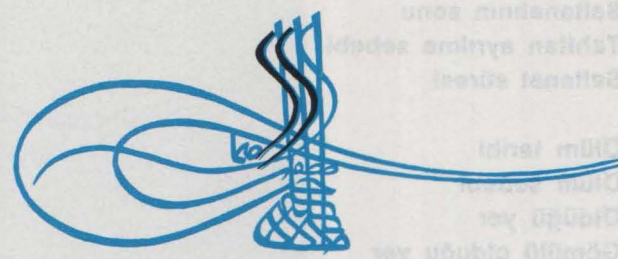

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. E. 5403/4.

[24 Şaban 996]

Doğum tarihi	26.5.1566 [7 Zilkade 973]
Doğum yeri	Manisa
Babası	Murad III
Annesi	Safiye Valide Sultan (Venedikli)
Tahta çıktığı tarih	27.1.1595 [16 Cemaziyelevvel 1003]
Tahta çıktığında yaşı	28 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	20.12.1603 [16 Receb 1012]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	8 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	20.12.1603 [16 Receb 1012]
Ölüm sebebi	Depresyon - felç
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Ayasofya hazîresi, Mehmed III türbesi.
Mahlas ve lâkapları	Adlî: **Eğri fatihi;** Gazi.
Valilikleri	Manisa (1583-1595).

MEHMED III

Mehmed bin Murad han el-muzaffer daima

Mehmed III'ün tuğrası, geleneği takib etmeyen bir tuğradır. Bu tuğranın metninde *şah* kelimesi bulunmadığı gibi istifinde de *bin* kelimesi, kendinden evvelki ve sonraki tuğralarda olduğu gibi iç beyze ile gösterilmemiştir.

Şah kelimesi isim olarak tuğraya girdikten sonra Murad III'ün tuğrasında kendi ismine bağlı bir ünvan halini almıştır. Bu ünvanı Mehmed III kullanmamıştır. Paralarından bir tanesinde Murad III için «şah» ünvanının mahkûk olduğu görülmektedir: *Sultan Mehmed han bin Murad şah* ◆ .

◆ Bk. Nuri Pere, Lv. 19, No. 314.

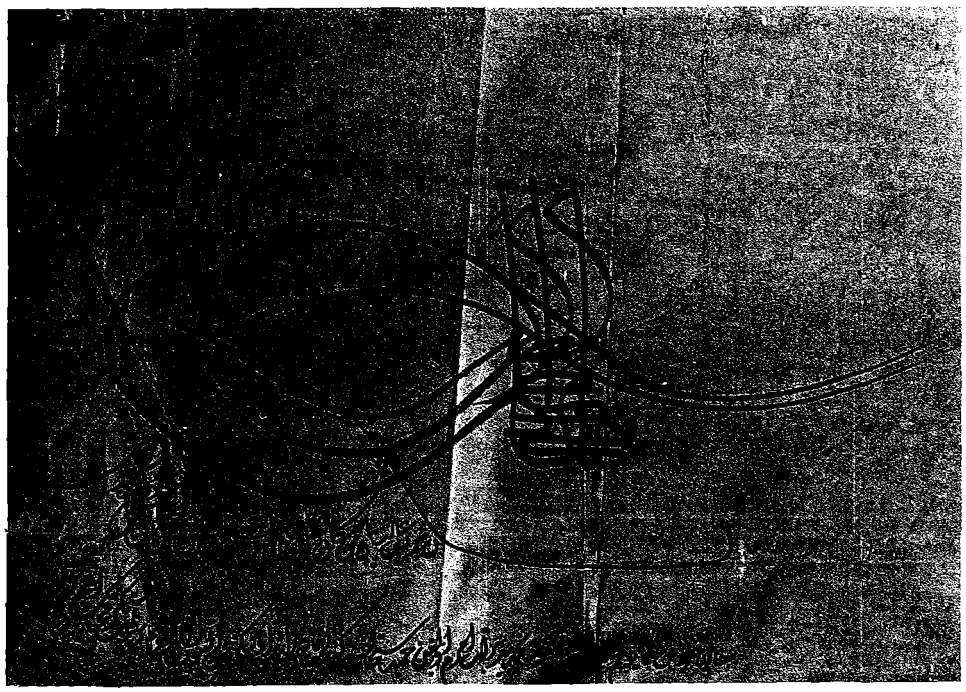

(Res. 139)
Mehmed III tuğrası.
[18 Şevval 1003]
T.S.M.A. No. E. 2911/2.

Bundan evvelki bütün tuğralarda iç beyze ile gösterilen *bin* kelimesi, bu tuğrada *Mehmed* ve *Murad* isimleri arasına yerleştirilmiştir. Bu yer, daha uygun olmakla beraber geleneğe aykırıdır ◆ Bu kelime, dikkatsiz çekilmiş tuğralarda yatay bir çizgi ile gösterilmiş, *nun* harfini belli etmek için son tarafı yukarıya doğru uzatılmamıştır. Bu çizgi bazen *Murad* kelimesinin *dal* harfini kesmektedir, bazen de tuğra çeken, kolayına geldiği gibi kalemi kaldırmadan *dal* harfini çizdiği için, *dal* harfi altta kalmaktadır. Bu tuğrada iç beyze, şekli tamamlayan bir işarettir.

◆ Bk. s. 37, «Bin» kelimesi.

Mehmed kelimesi bazı tuğralarda değişik şekilde yazılmıştır (Res. 141 ve 142).

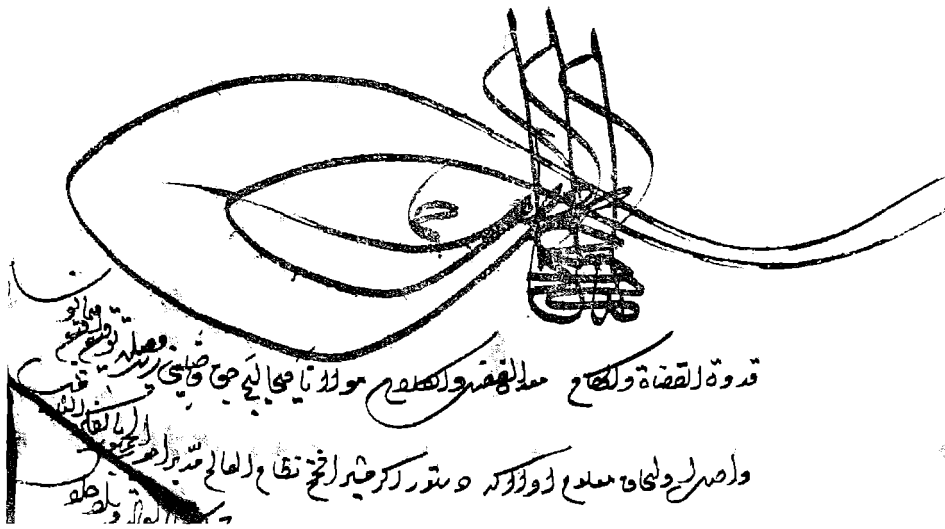

(Res. 140)
Mehmed III tuğrası.
[1004]
T.S.M.A. No. S.P 166.

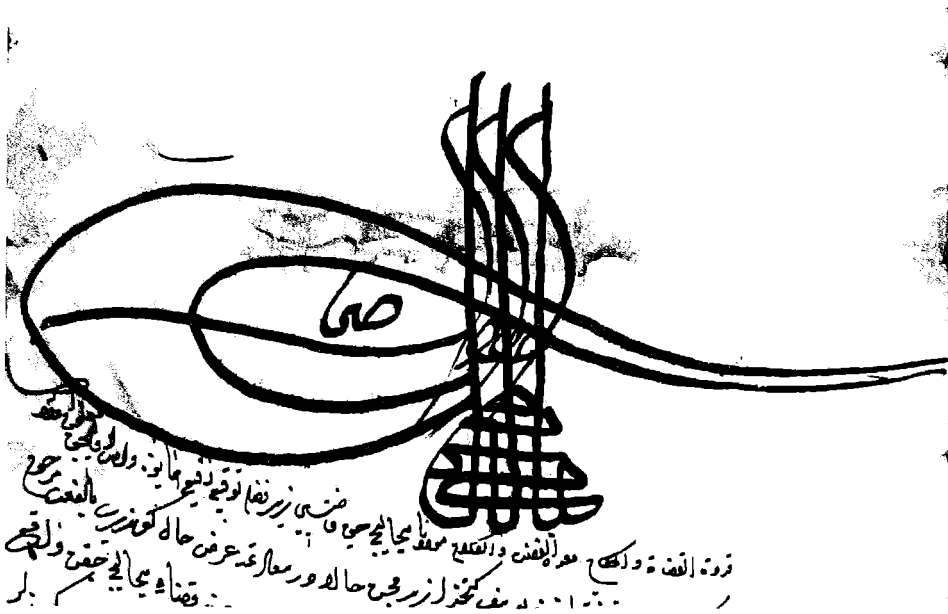

(Res. 141)
Mehmed III tuğrası.
[1006]
T.S.M.A. No. S.P. 164

(Res. 142) Mehmed III tuğrası

[1006], T.S.M.A. No. E. 11572

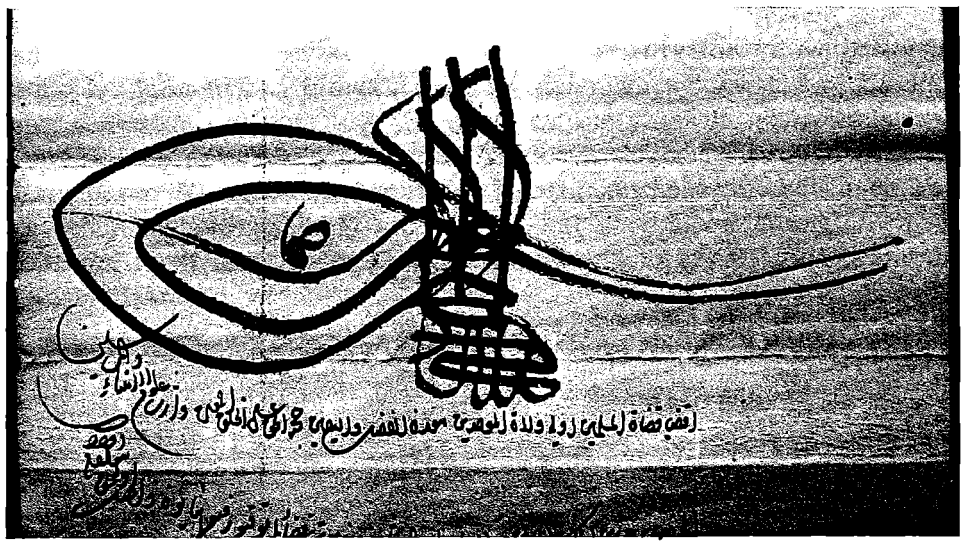

(Res. 143)
Mehmed III tuğrası.
[Şaban ortaları 1007]
T.S.M.A. No. E. 1032/16.

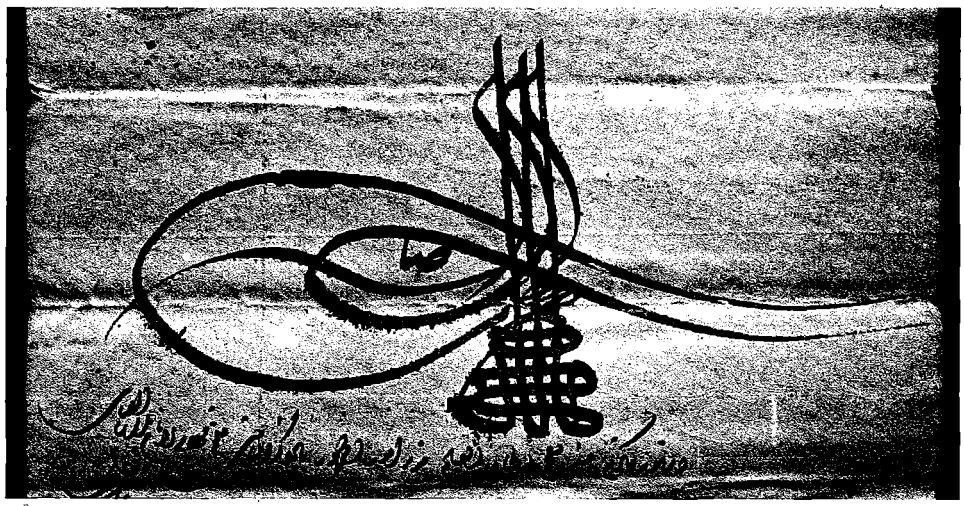

(Res. 144)
Mehmed III tuğrası.
[Cemaziyelevvel başları 1010]
T.S.M.A. No. 2911/7.

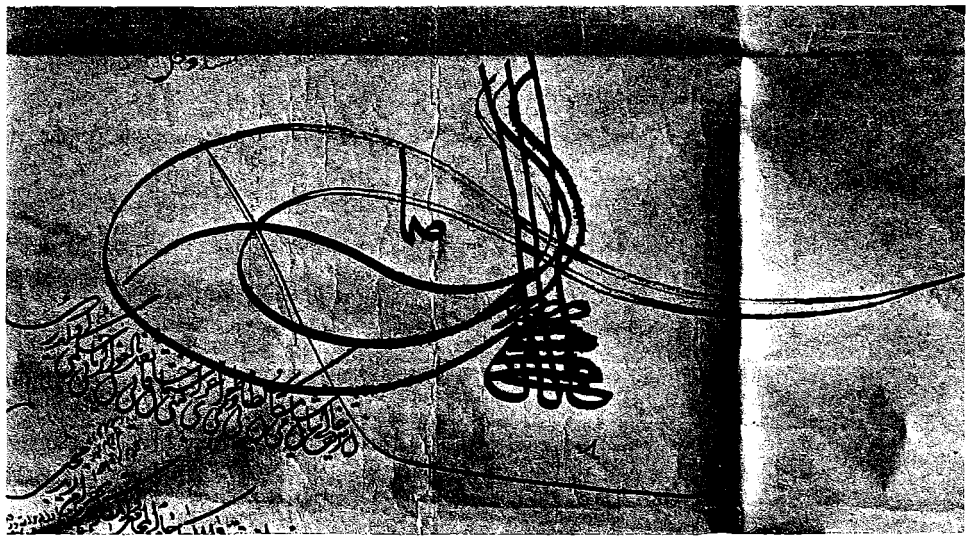

(Res. 145)
Mehmed III tuğrası.
[1012]
T.S.M.A. No. S.P. 151.

Mehmed

bin

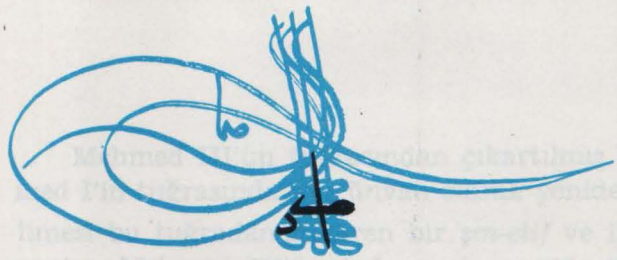

Murad

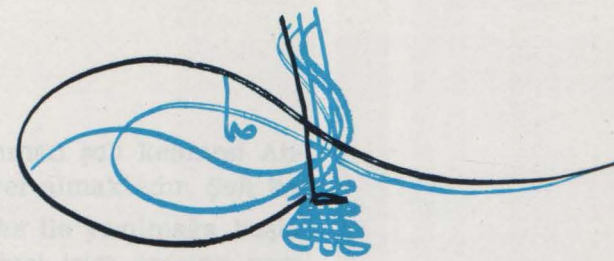

han

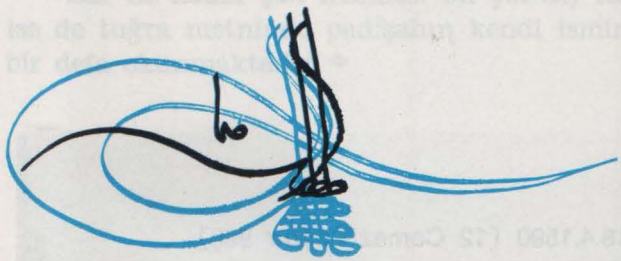

el-muzaffer dalma

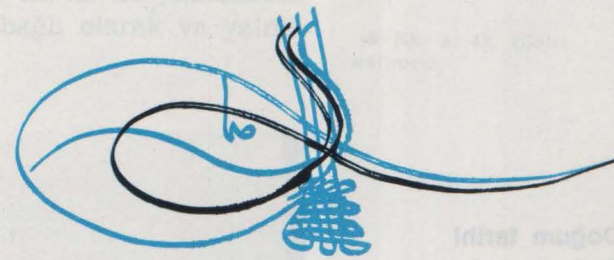

(şekli tamamlayan işaretler)

Doğum tarihi	18.4.1590 [12 Cemaziyelâhır 998]
Doğum yeri	Manisa
Babası	Mehmed III
Annesi	Handan Valide Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	21.12.1603 [17 Receb 1012]
Tahta çıktığında yaşı	13 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	22.11.1617 [23 Zilkade 1026]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	13 yıl, 11 ay.
Ölüm tarihi	22.1..1617 [23 Zilkade 1026]
Ölüm sebebi	Tifüs
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Sultanahmet camii mihrabı önündeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Bahtî; Gazi.

AHMED I

Şah Ahmed bin Mehmed han el-muzaffer daima

Mehmed III'ün tuğrasından çıkartılmış bulunan *şah* kelimesi Ahmed I'in tuğrasında, bir ünvan olarak yeniden yer almaktadır. *Şah* kelimesi bu tuğradan itibaren bir *şın-elif* ve iki *he* ile yazılmağa başlamıştır. Mehmed III'ün tuğrasında sere'de iki özel isim arasına yazılan *bin* kelimesi bu tuğrada yeniden iç beyze ile gösterilmeğe başlanmıştır. Bu bakımlardan Ahmed I'in tuğrası, babasınınkinden çok dedelerinin tuğralarına benzemektedir.

Her ne kadar *şah* kelimesi bir *şın-elif* fakat iki *he* ile yazılmakta ise de tuğra metninde padişahın kendi ismine bağlı olarak ve yalnız bir defa okunmaktadır ◆

◆ Bk. s. 43, «Şah» kelimesi.

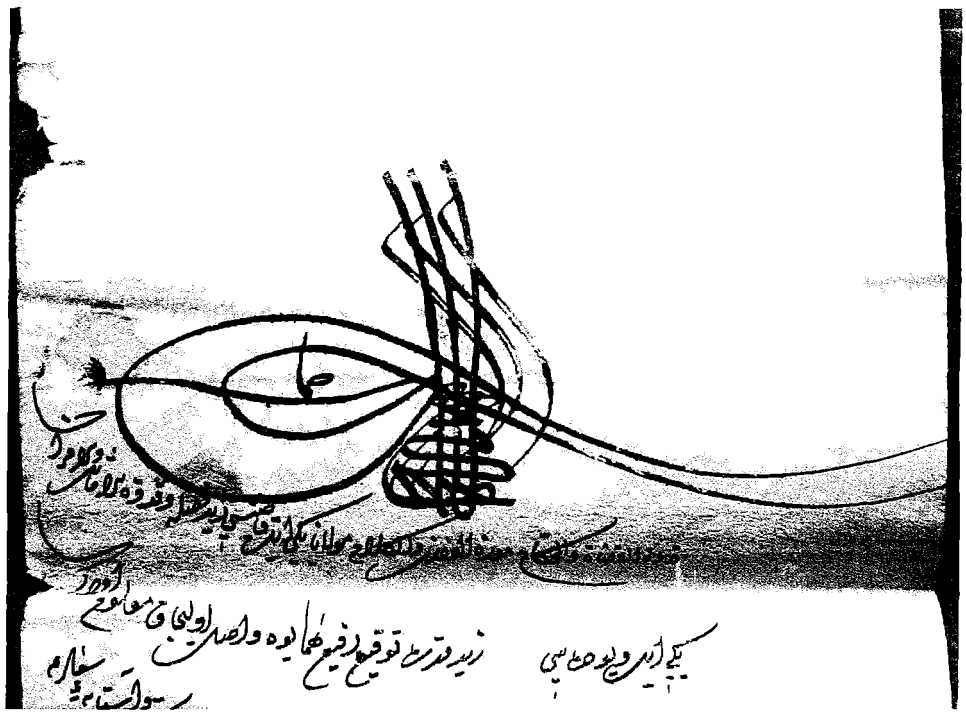

(Res. 146)
Ahmed I tuğrası.
[Şaban 1015]
T.S.M.A. No. E. 219.

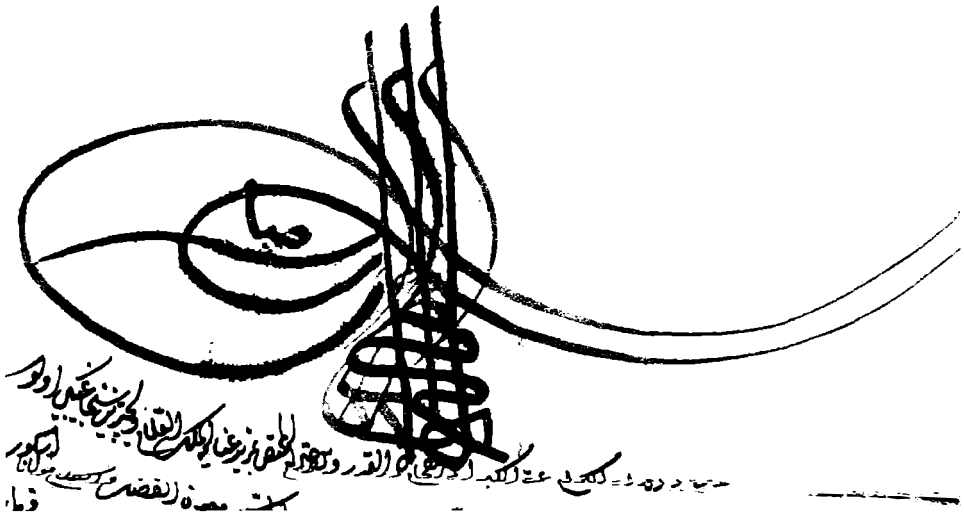

(Res. 147)
Ahmed I tuğrası.
[1017]
[T.S.M.A. No. S.P. 232.

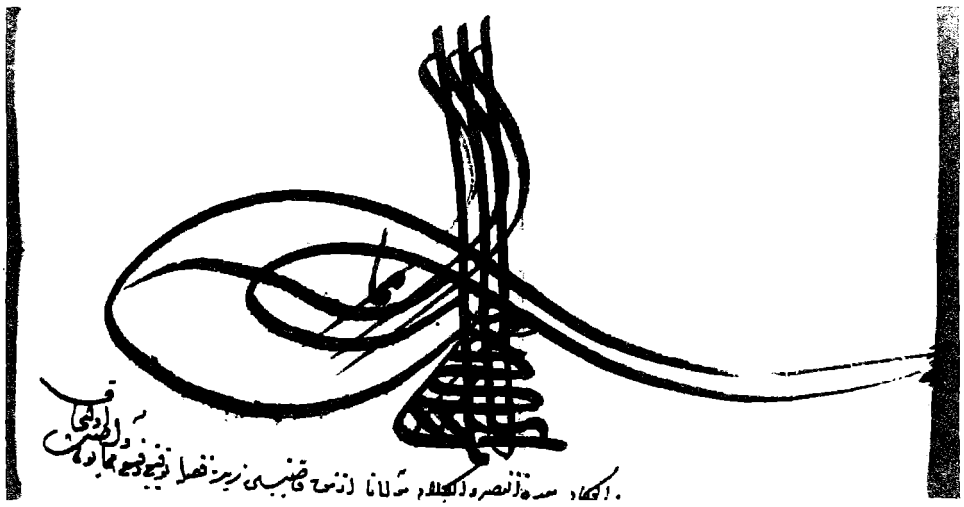

(Res. 148)
Ahmed I tuğrası.
[1 Rebiyülevvel 1023]
T.S.M.A. No. E. 339/9.

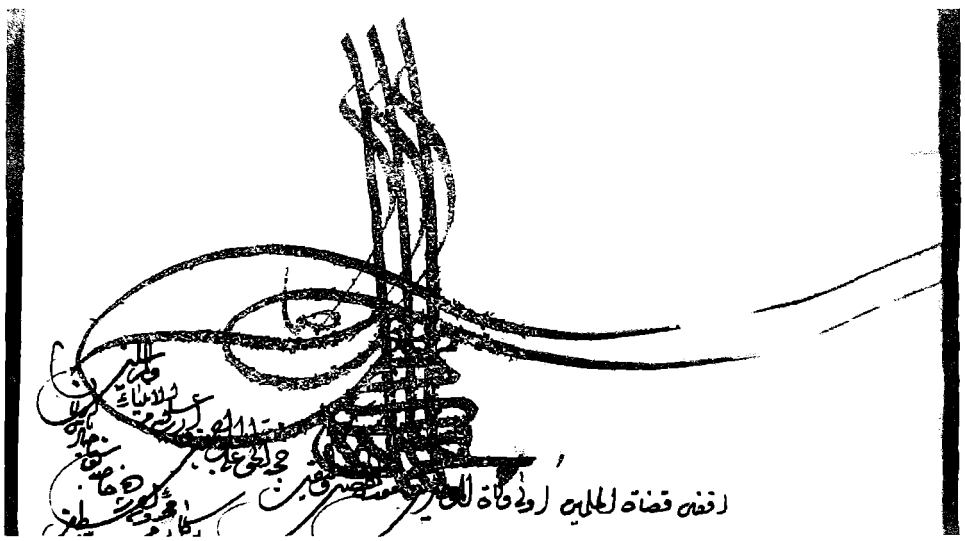

(Res. 149)
Ahmed I tuğrası.
[Şaban ortaları 1025]
T.S.M.A. No. E. 1032/19.

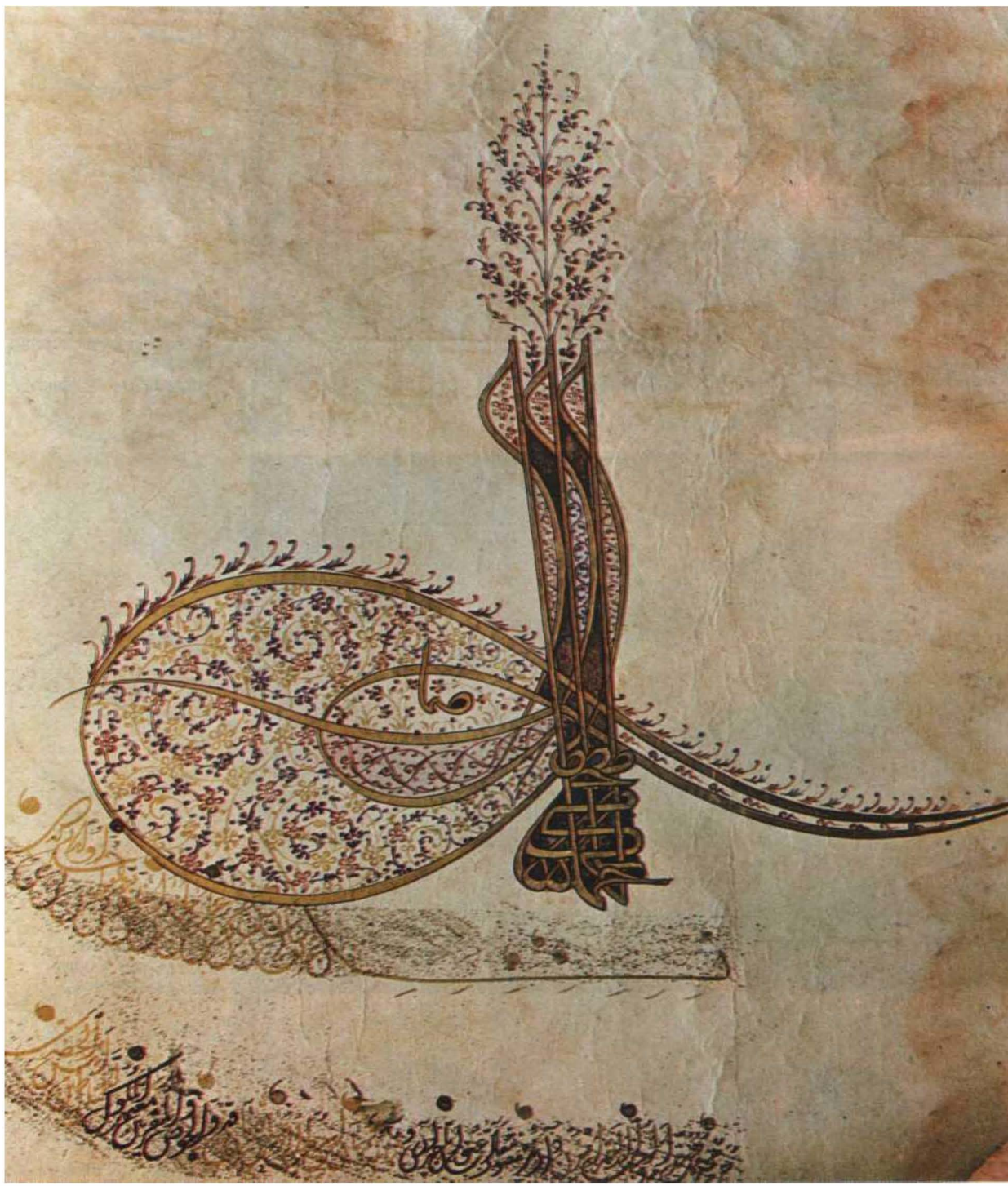

(Res. 150) Ahmed I tuğrası, [1014], T.S.M.A. No. E. 7771.

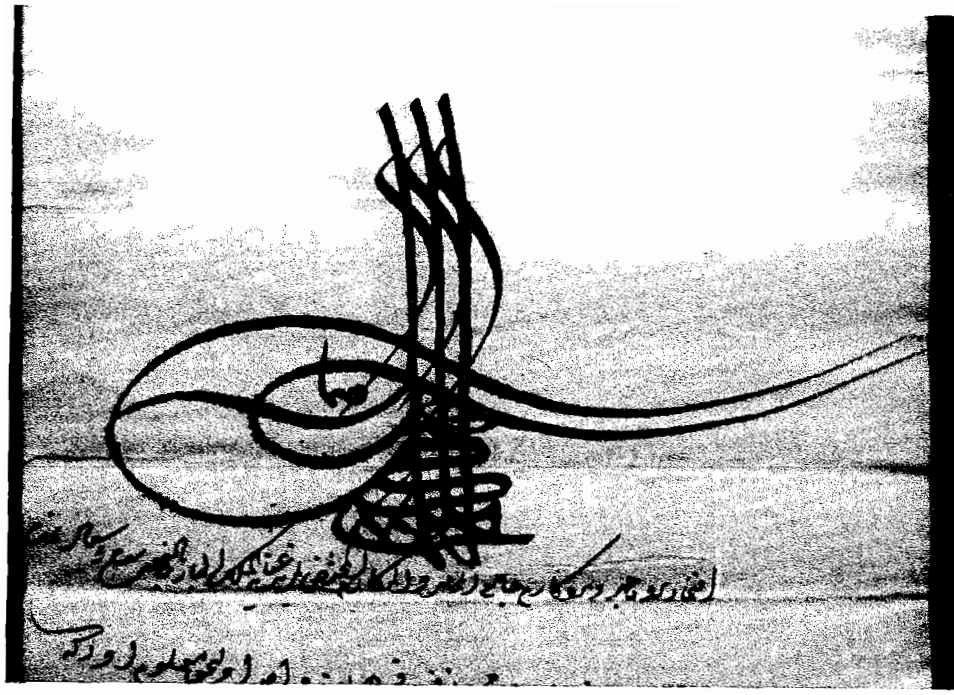

(Res. 151)
Ahmed I tuğrası.
[Cemaziyelevvel ortaları 1026]
T.S.M.A. No. E. 586/6.

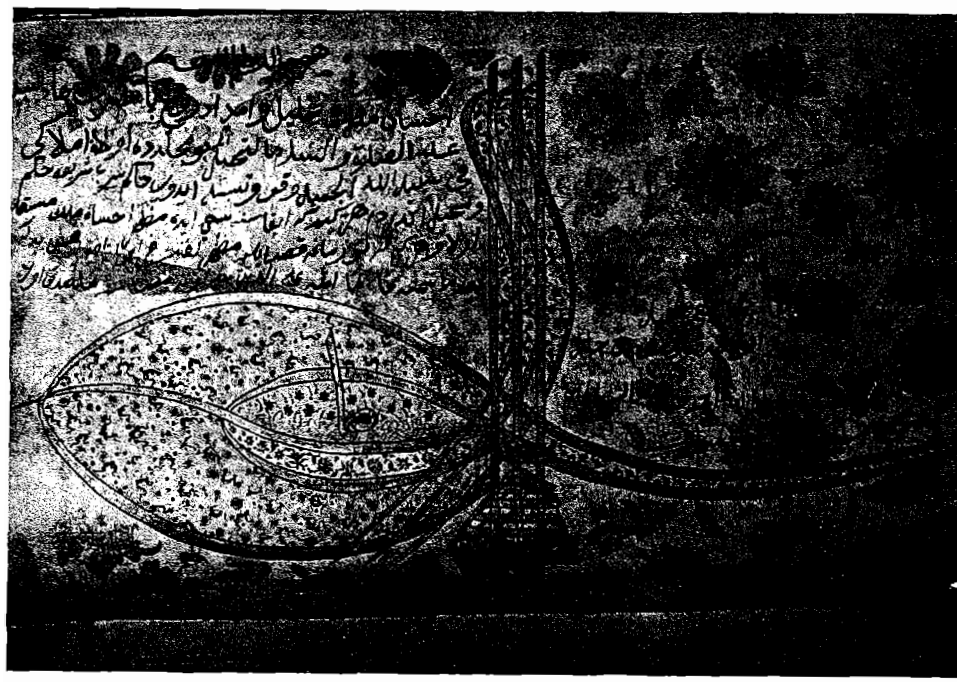

(Res. 152)
Ahmed I tuğrası.
T.İ.E.M., bir vakfiye üzerinde.

(Res. 153)
Ahmed I'in tuğra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

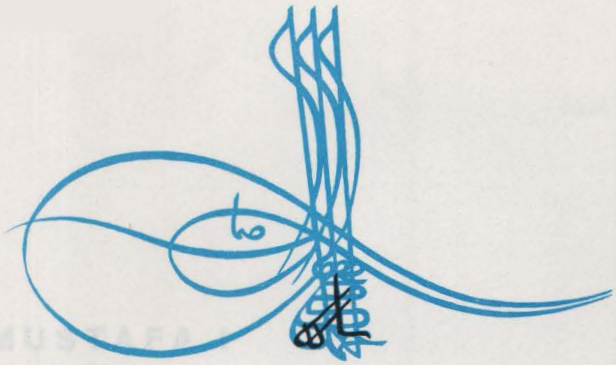

Şah

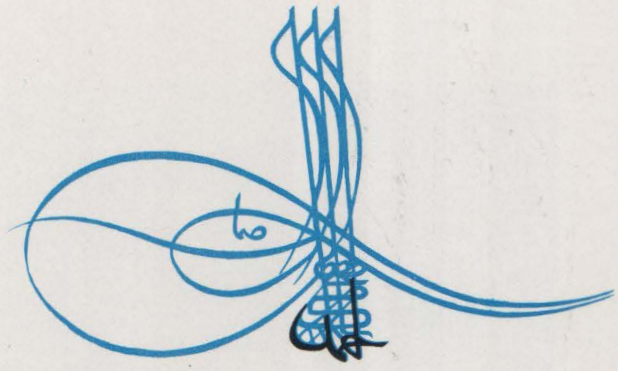

Ahmed

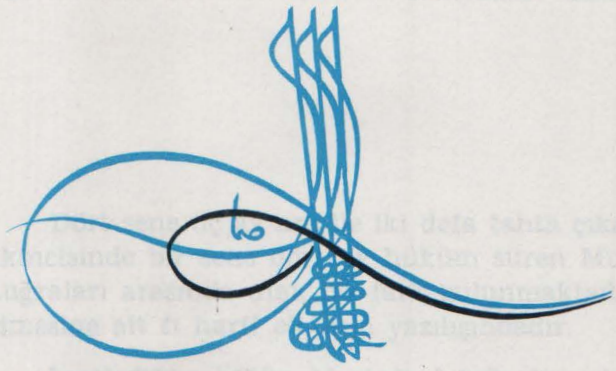

bin

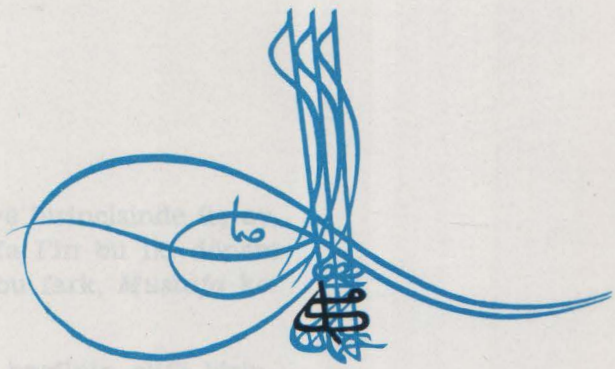

Mehmed

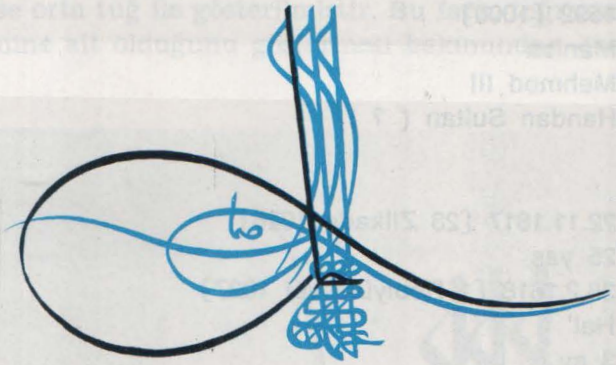

han

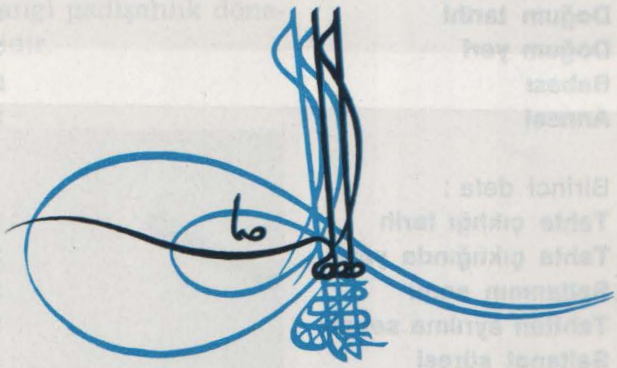

el-muzaffer daima

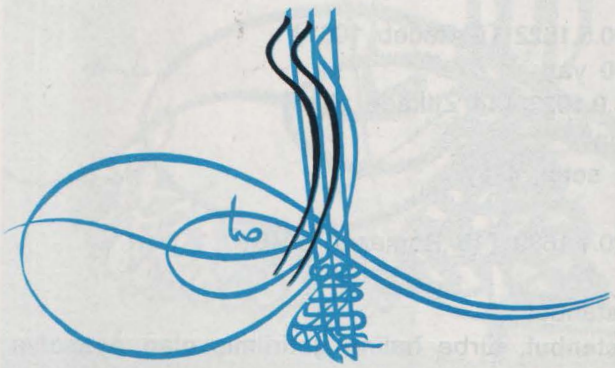

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. E. 7771.

[H. 1014]

Doğum tarihi	1592 [1000]
Doğum yeri	Manisa
Babası	Mehmed III
Annesi	Handan Sultan (?)
Birinci defa :	
Tahta çıktığı tarih	22.11.1617 [23 Zilkade 1026]
Tahta çıktığında yaşı	25 yaş
Saltanatının sonu	26.2.1618 [1 Rebiyülevvel 1027]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	3 ay
İkinci defa :	
Tahta çıktığı tarih	20.5.1622 [9 Receb 1031]
Tahta çıktığında yaşı	30 yaş
Saltanatının sonu	9.9.1623 [14 Zilkade 1032]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	1 sene, 4 ay
Ölüm tarihi	20.1.1639 [15 Ramazan 1048]
Ölüm sebebi	?
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, türbe haline getirilmiş olan Ayasofya vaftizhanesinde.
Mahlas ve lâkapları	**Deli.**

MUSTAFA I

Şah Mustafa bin Mehmed han el-muzaffer daima

Dört sene üç ay ara ile iki defa tahta çıkan ve birincisinde üç ay, ikincisinde bir sene dört ay hüküm süren Mustafa I'in bu iki dönem tuğraları arasında ufak bir fark bulunmaktadır: bu fark, ***Mustafa*** kelimesine ait *tı* harfi *elif*'inin yazılışındadır.

İncelediğim bütün Mustafa I tuğralarında *tı* harfinin *elif*'i birinci padişahlık döneminde üçüncü tuğ ile, ikinci padişahlık döneminde ise orta tuğ ile gösterilmiştir. Bu fark, tuğranın hangi padişahlık dönemine ait olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

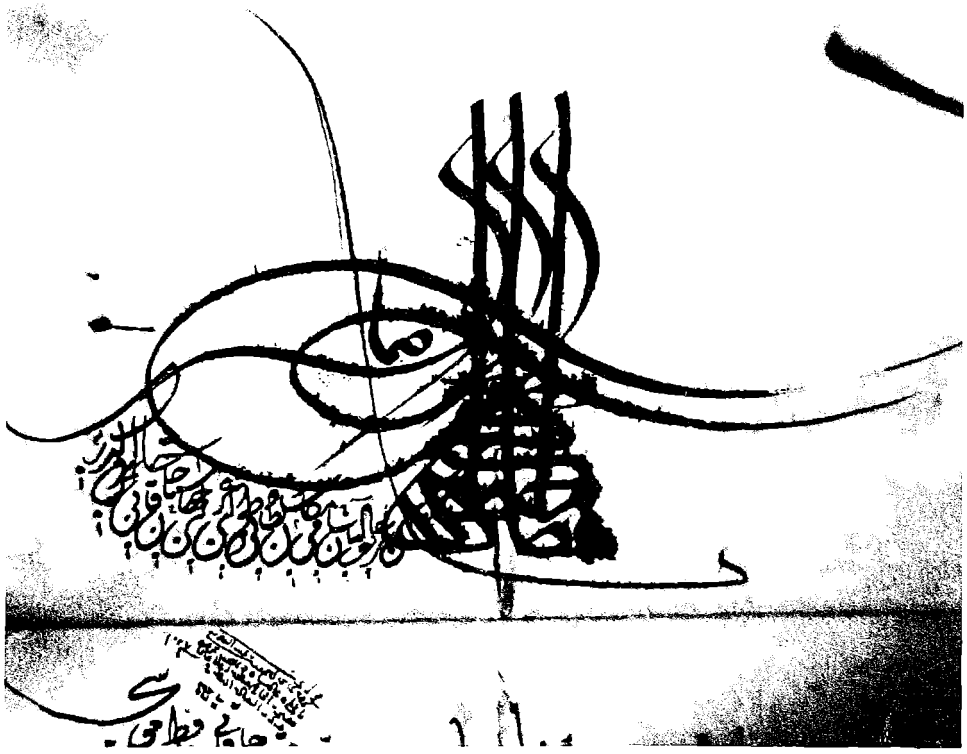

(Res. 154)
Mustafa I tuğrası.
(Birinci dönem)
[10 Muharrem 1027]
T.S.M.A. No. 5410/4.

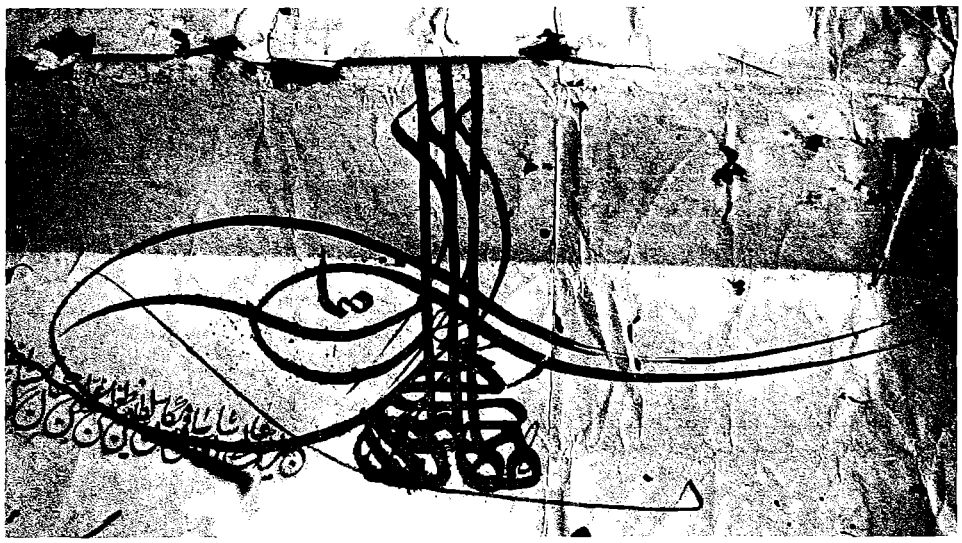

(Res. 155)
Mustafa I tuğrası.
(Brinci dönem)
[Safer ortaları 1027]
T.S.M.A. No. 5210/1.

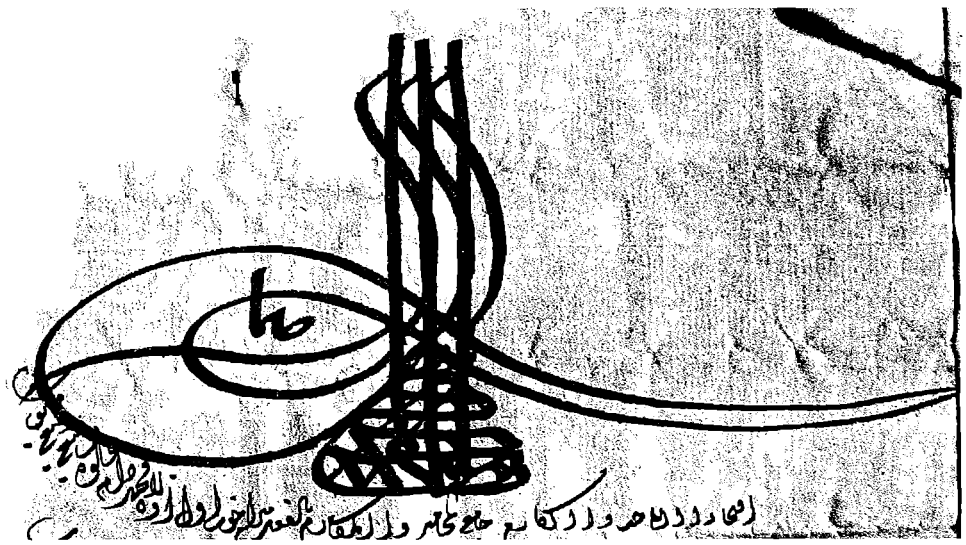

(Res. 156)
Mustafa I tuğrası.
(İkinci dönem)
[Rebiyülevvel başları 1032]
T.S.M.A. No. 5210/2.

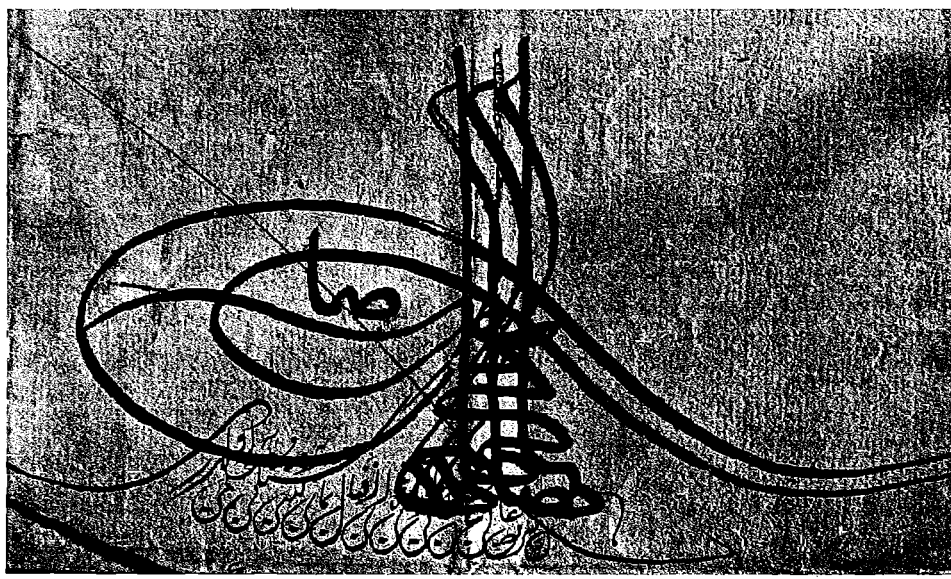

(Res. 157)
Mustafa I tuğrası.
(İkinci dönem
[26 Cemaziyelevvel 1032]
T S.M.A. No. 5410/3.

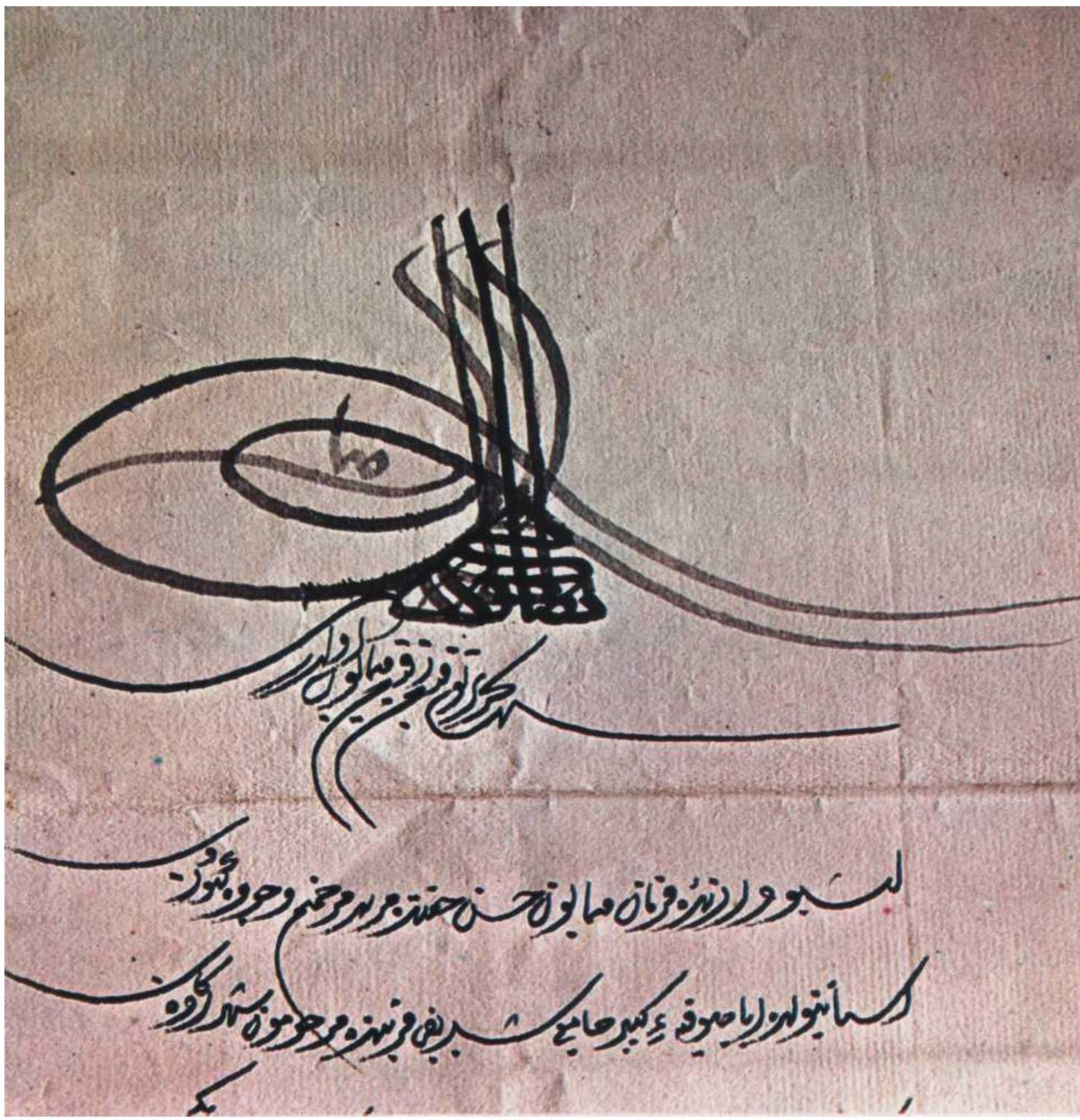

(Res. 158) Mustafa I tuğrası

[21 Receb 1032], T.S.M.A. No. 5410/5.

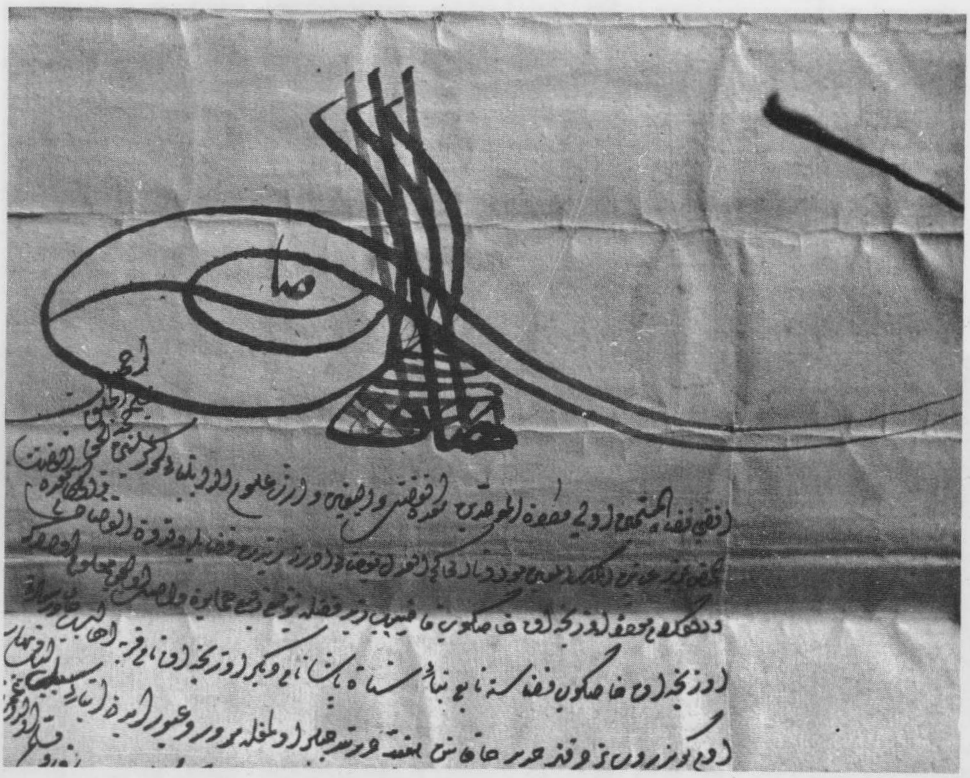

(Res. 159)
Mustafa I tuğrası.
(Ikinci dönem)
[1032]
T.S.M.A. No. S.P. 218.

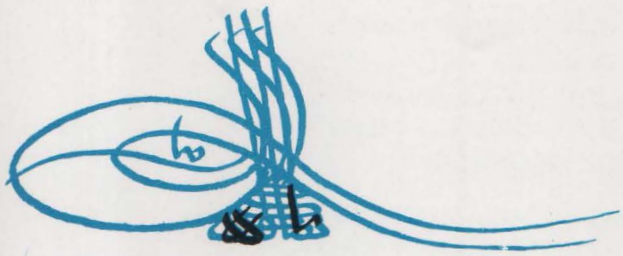

Şah

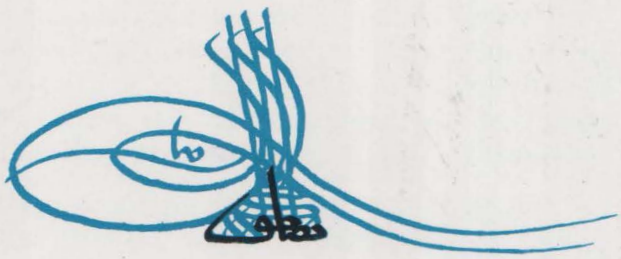

Mustafa

bin

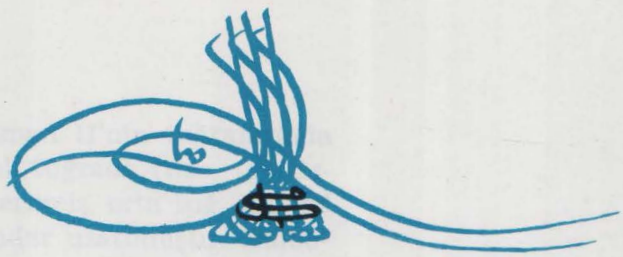

Mehmed

han

el-muzaffer dalma

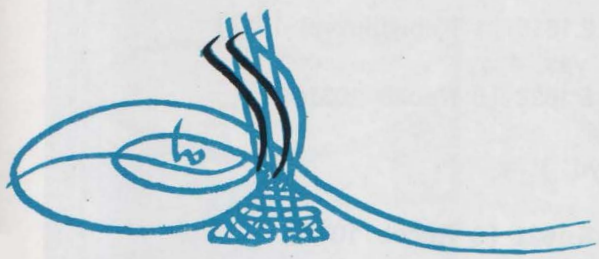

(şekil tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. E. 5410/5.

[21 Receb 1032]

Doğum tarihi	3.11.1604 [10 Cemaziyelâhır 1013]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Ahmed I
Annesi	Hatice Mahfîrûze Sultan (Rum ?)
Tahta çıktığı tarih	26.2.1618 [1 Rebiyülevvel 1027]
Tahta çıktığında yaşı	13 yaş, 4 ay
Saltanatının sonu	19.5.1622 [8 Receb 1031]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	4 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	20.5.1622 [9 Receb 1031]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	İstanbul, Yedikule
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Sultanahmed, Ahmed I Türbesi
Mahlas ve lâkapları	Fâris; **Genç;** Şehid.

OSMAN II

Şah Osman bin Ahmed han el-muzaffer daima

Dört sene üç ay hüküm sürmüş olan Osman II'nin tuğralarında bazı istif farkları görülmektedir. H. 1028 tarihli tuğrada (Res. 160) *Osman* kelimesinin *elif* harfi üçüncü tuğ ile gösterilmiş, orta tuğ, *Ahmed* kelimesinin *elif* harfi olarak sere'nin altına kadar uzatılmıştır. Halbuki, daha önce ve daha sonraki tarihli tuğralarında *Osman* kelimesinin *elif* harfi orta tuğ'la gösterilmiş, *nun* harfi, *Ahmed* kelimesinin *dal* harfine bitişik olarak üçüncü tuğ hizasından başlatılmıştır. *Ahmed* kelimesinin *elif* harfi ise birinci tuğ ile gösterilmiştir.

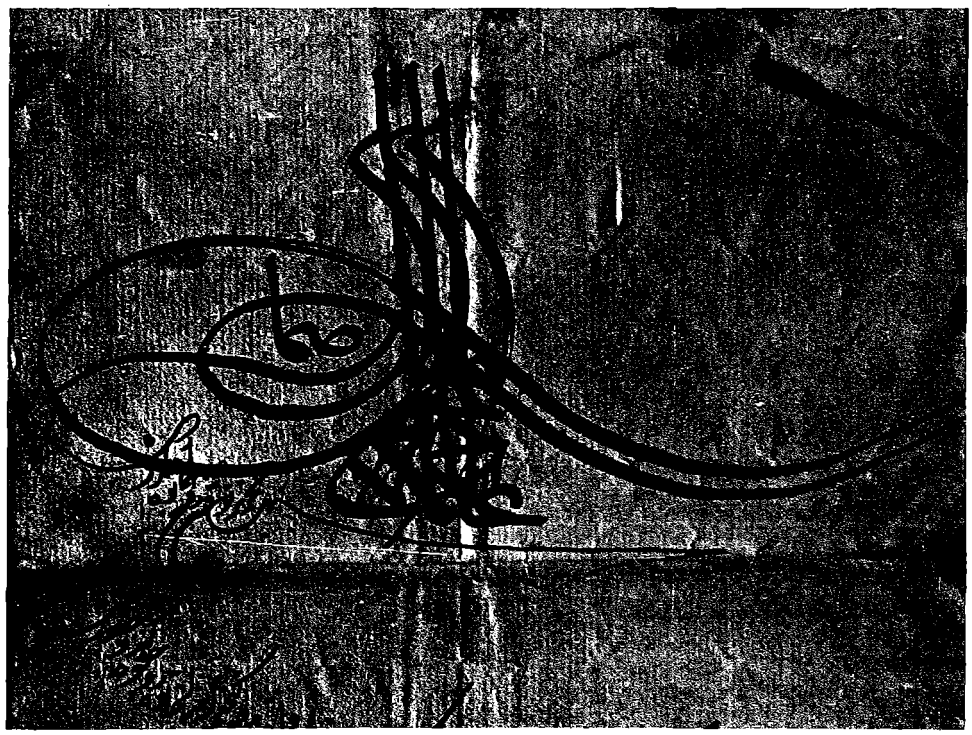

(Res. 160)
Osman II tuğrası.
11 Cemaziyelâhır 1028
T.S.M.A. No. 5408/17.

Buraya alınmış olan örnekler, itinasız çekilmiş tuğra örnekleridir. H. 1027 tarihli tuğrada (Res. 163), *han* kelimesinin *hı* harfi, üçüncü tuğ'u teşkil eden *elif* harfi ile birleşmek üzere o tuğ'da kesilmesi gerekirken, dış beyze'ye kadar uzatılmıştır ◆ Bu, sadece bir kalem hatasıdır. H. 1028 tarihli tuğradaki fark ise, istif değişikliğidir.

◆ Bk. analitik resimdeki Han kelimesi.

Osman II'nin H. 1028 tarihli tuğrasına benzeyen, buna yakın tarihli başka tuğraları da vardır. Bu istif farkının, tuğra çekenin dikkatsizliğinden mi ileri geldiğini, yoksa belli bir dönemde farklı bir tuğra mı kullanıldığını tesbit edemedik.

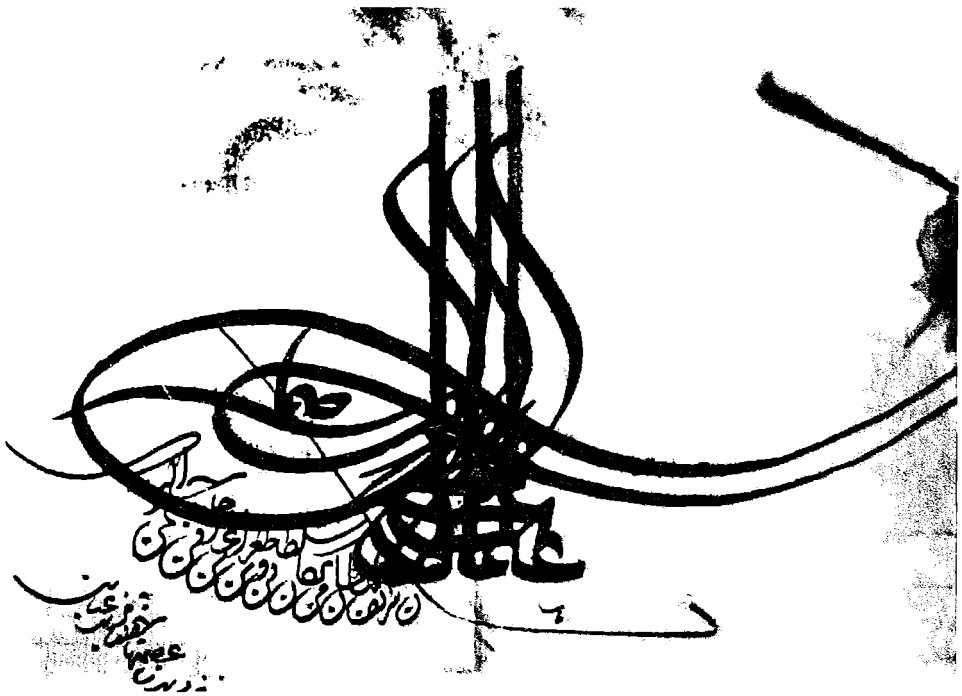

(Res. 161)
Osman II tuğrası.
[10 Safer 1030]
T.S.M.A. No. 5408/9.

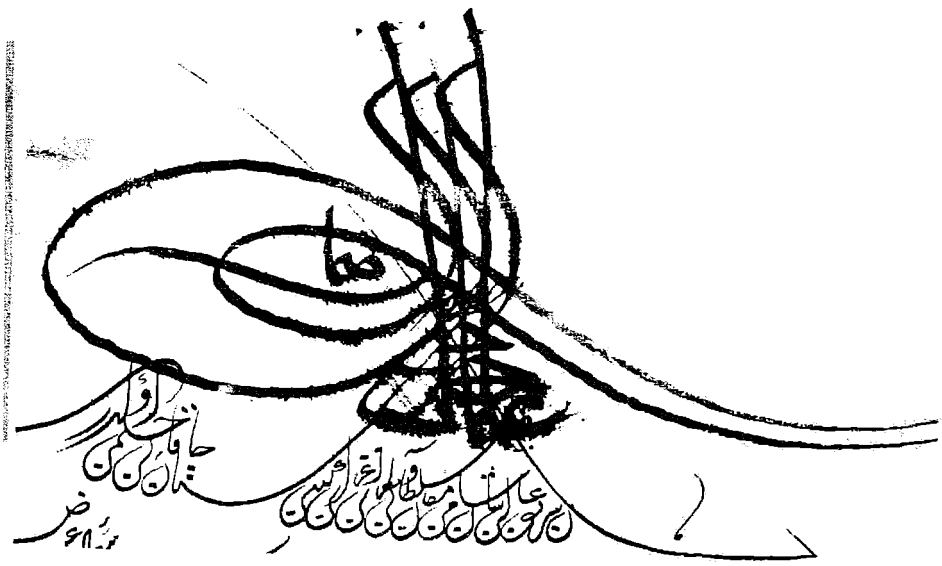

(Res. 162)
Osman II tuğrası.
[1031]
T.S.M.A. No. S.P 98

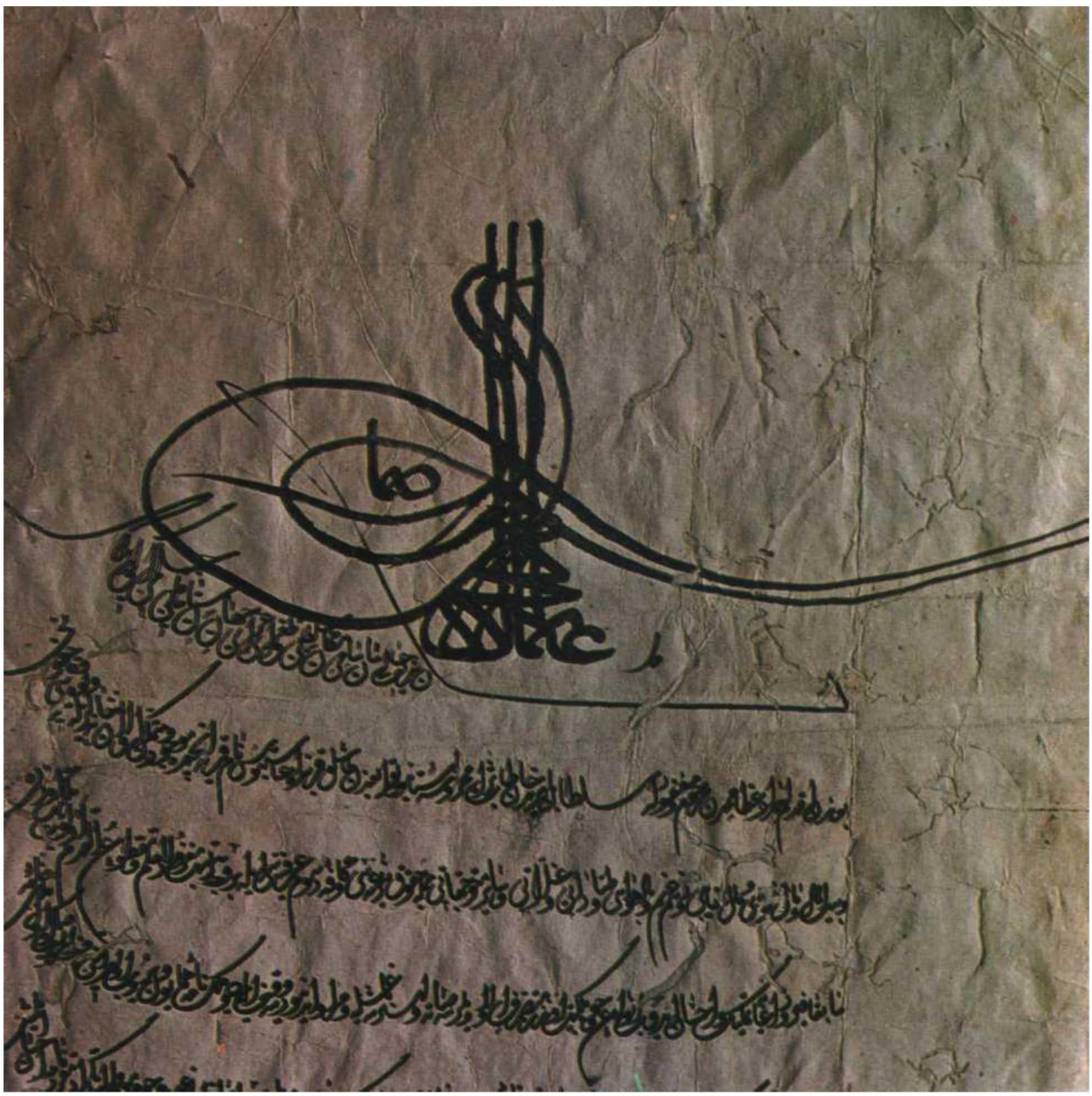

(Res. 163) Osman II tuğrası, [Şaban ortaları 1027], T.S.M.A. No. 5408/5

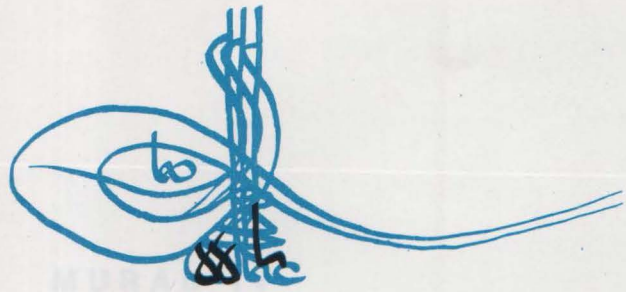

Şah

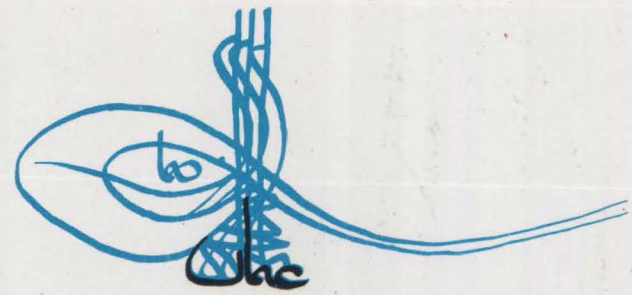

Osman

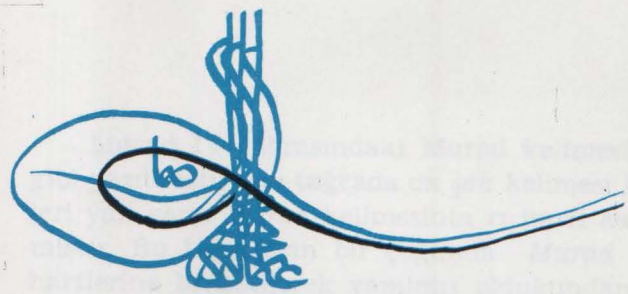

bin

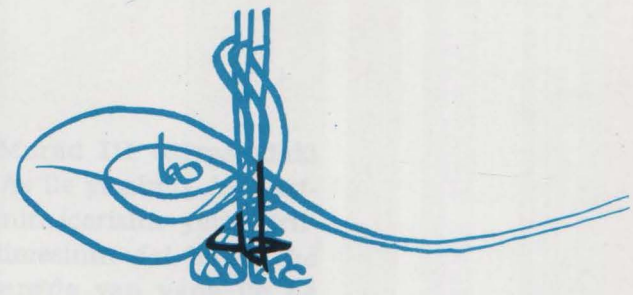

Ahmed

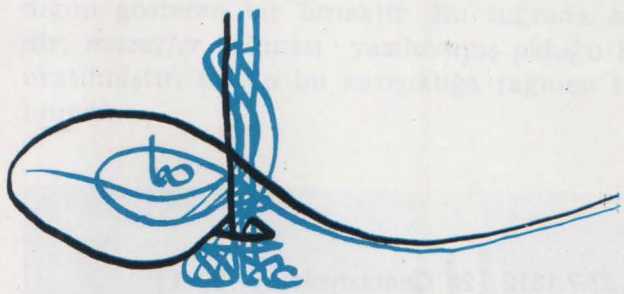

han

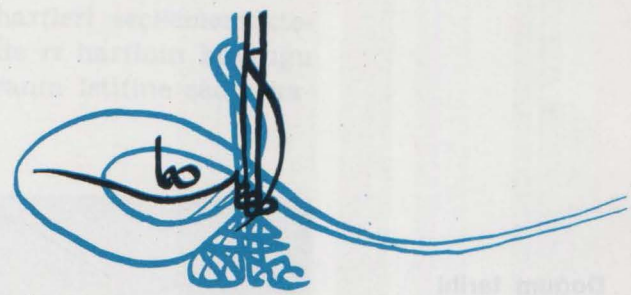

el-muzaffer daima

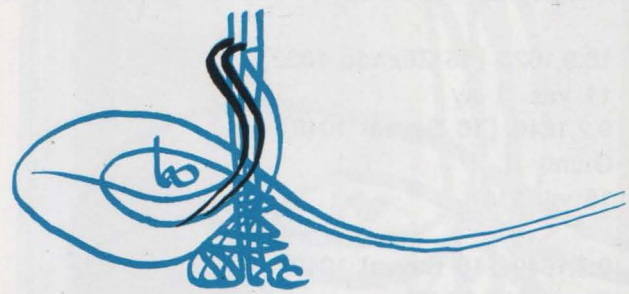

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. 5408/5.

[Şaban ortaları 1027]

Doğum tarihi	27.7.1612 [28 Cemaziyelevvel 1021]
Doğum yeri	İstanbul, Beylerbeyi, Istavroz bahçesindeki bir köşkte.
Babası	Ahmed I
Annesi	Mahpeyker Valide Sultan (Kösem Sultan) (Rum)
Tahta çıktığı tarih	10.9.1623 [15 Zilkade 1032]
Tahta çıktığında yaşı	11 yaş, 1 ay
Saltanatının sonu	9.2.1640 [16 Şevval 1049]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	16 yıl, 5 ay
Ölüm tarihi	9.2.1640 [16 Şevval 1049]
Ölüm sebebi	Siroz - Nikris (?)
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Sultanahmed, Ahmed I türbesinde
Mahlas ve lâkapları	**Bağdat fâtihi;** Gazi; Murâdî; Sahib kıran.

MURAD IV

Şah Murad bin Ahmed han el-muzaffer daima

Murad IV tuğrasındaki Murad kelimesi Murad III tuğrasındaki gibi yazılmıştır. Bu tuğrada da *şah* kelimesi iki *he* ile yazılmış, *he* harfleri yan yana *Murad* kelimesinin *rı* harfi kavsinin içerisine yerleştirilmiştir. Bu tuğraların bir çoğunda *Murad* kelimesinin *dal* harfi *he* harflerine benzetilerek yapılmış olduğundan, sere'de yan yana üç *he* harfi varmış gibi görünmektedir ◆.

◆ Bk. Res. 168 analitik resim, «Murad» kelimesi.

Murad IV'ün itinasız çizilmiş ve dejenere olmuş tuğralarına çok rastlanır. H. 1045 tarihli tuğra (Res. 167), bunun ne dereceye vardığını gösteren bir örnektir. Bu tuğrada *he* harfleri seçilememektedir; *muzaffer* kelimesi yazılmamış olduğu halde *rı* harfinin kuyruğu uzatılmıştır. Bütün bu karışıklığa rağmen tuğranın istifine sadık kalınmıştır.

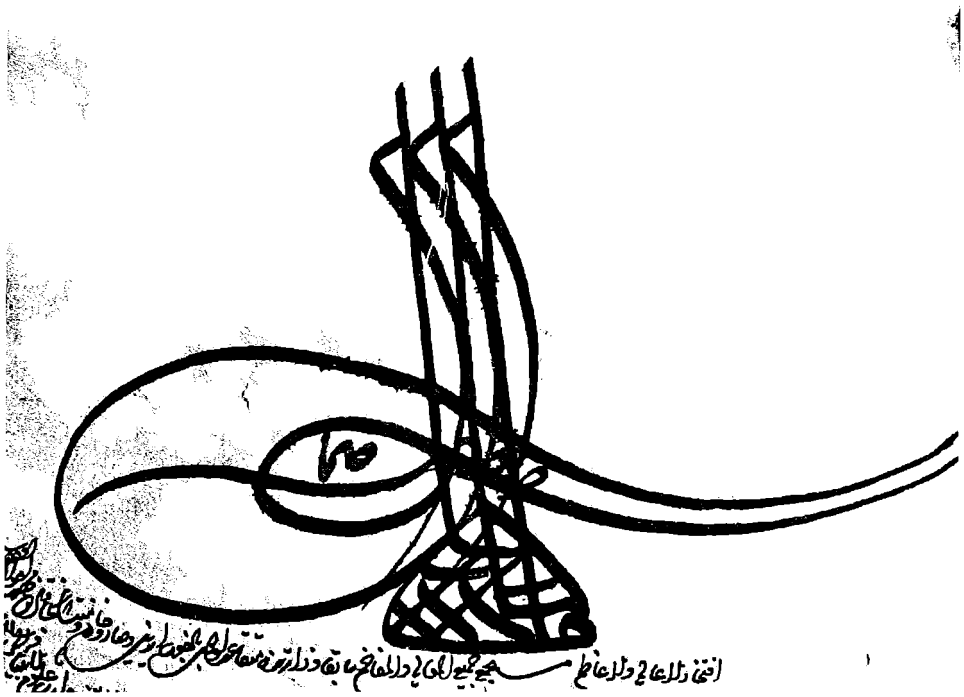

(Res. 164)
Murad IV tuğrası.
128 Zilhicce 1033]
T.S.M.A. No. E. 5226/6.

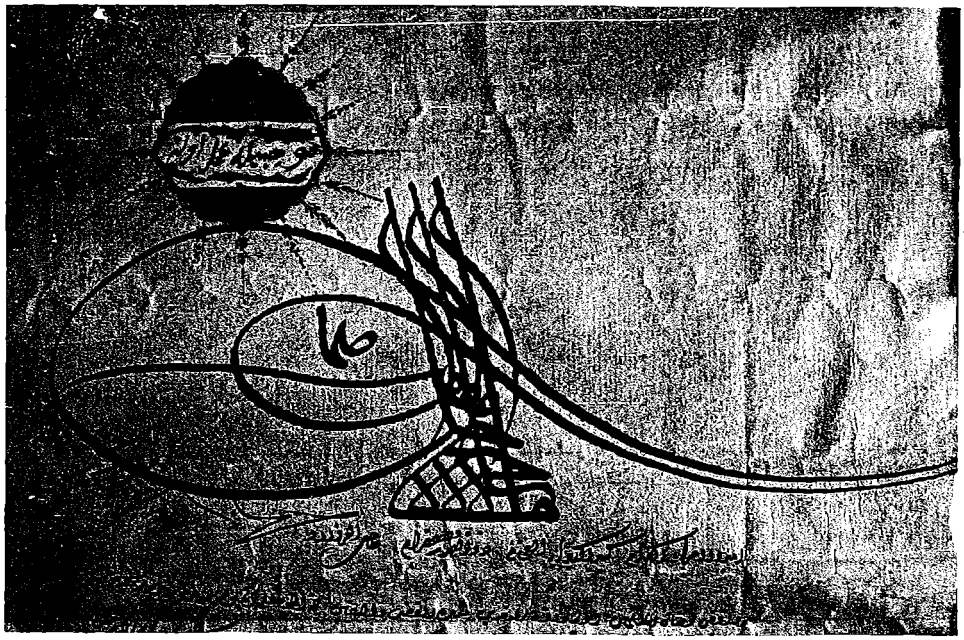

(Res. 165)
Murad IV tuğrası.
[Receb sonları 1038]
T.S.M.A. No. E. 5222/12.

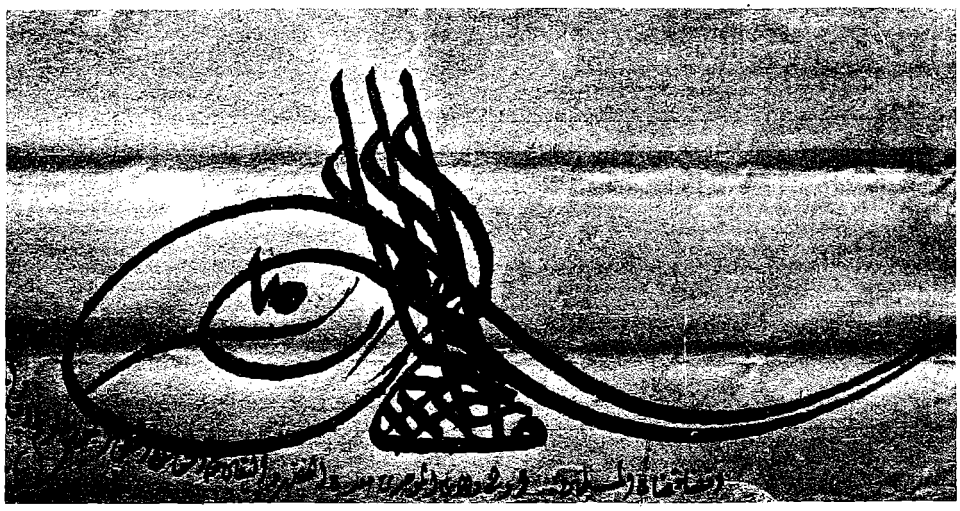

(Res. 166)
Murad IV tuğrası.
[Zilkade sonları 1041]
T.S.M.A. No. 5222/16.

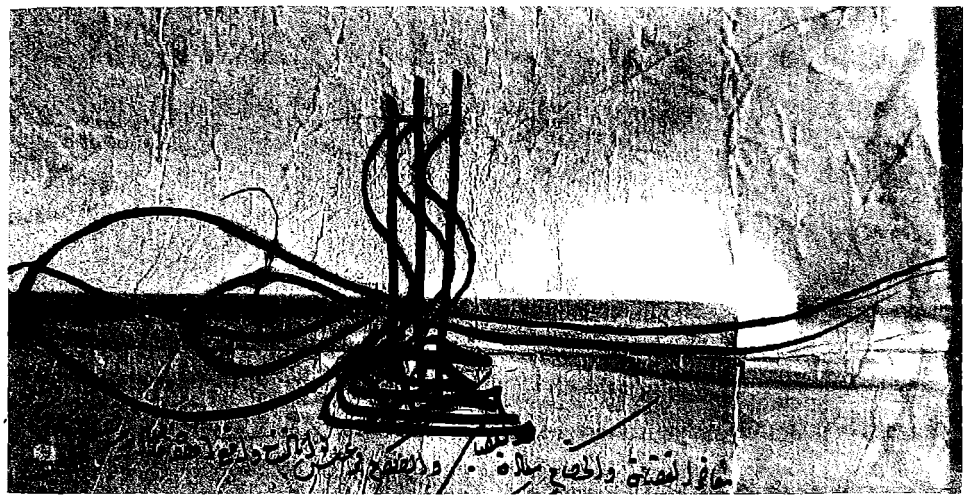

(Res. 167)
Murad IV tuğrası.
[Cemaziyelâhır sonları 1045]
T.S.M.A. No. E. 5222/22.

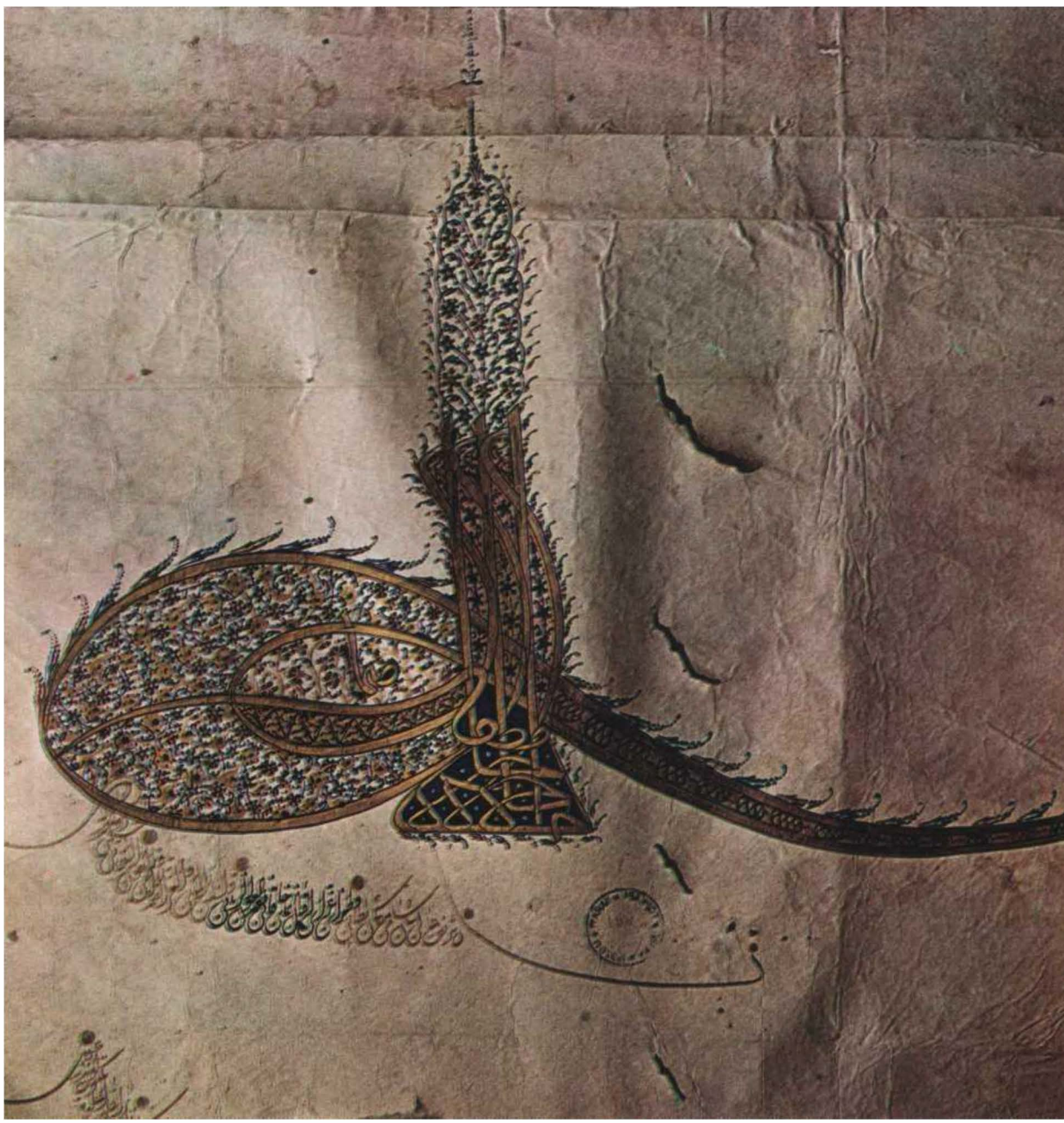

(Res. 168) Murad IV tuğrası, [1038], T.S.M.A. No. 7945/1.

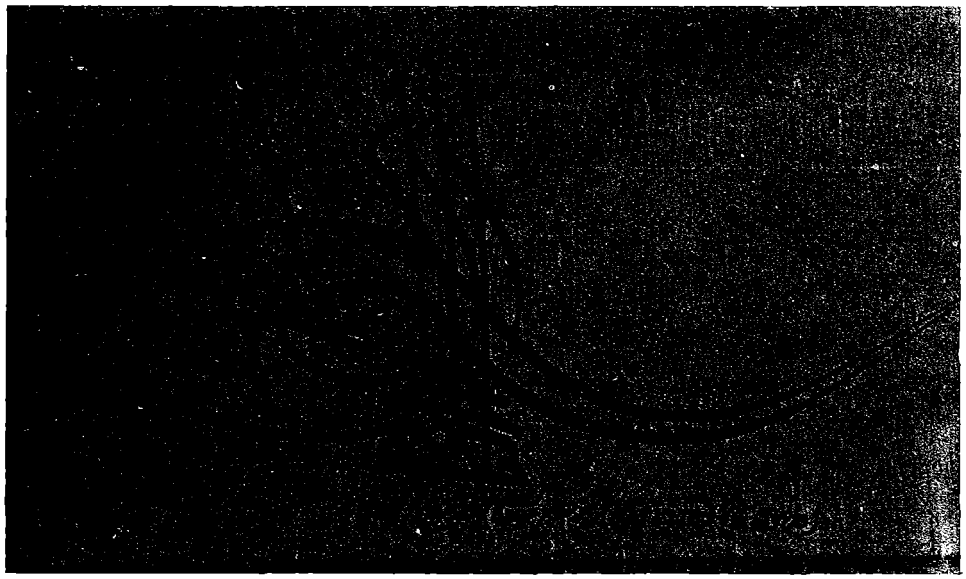

(Res. 169)
Murad IV tuğrası.
[Cemaziyelâhır sonları 1046]
T.S.M.A. No. 5222/26

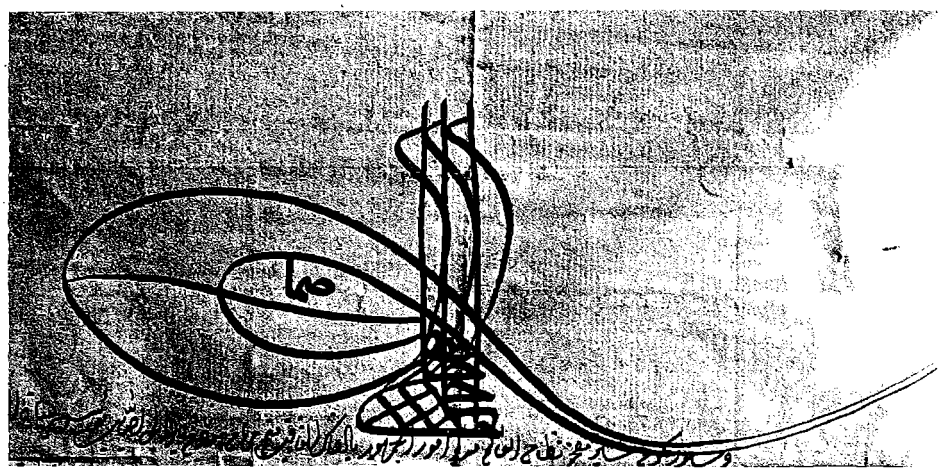

(Res. 170)
Murad IV tuğrası.
[Şaban sonları 1047]
T.S.M.A. No. 5222/30.

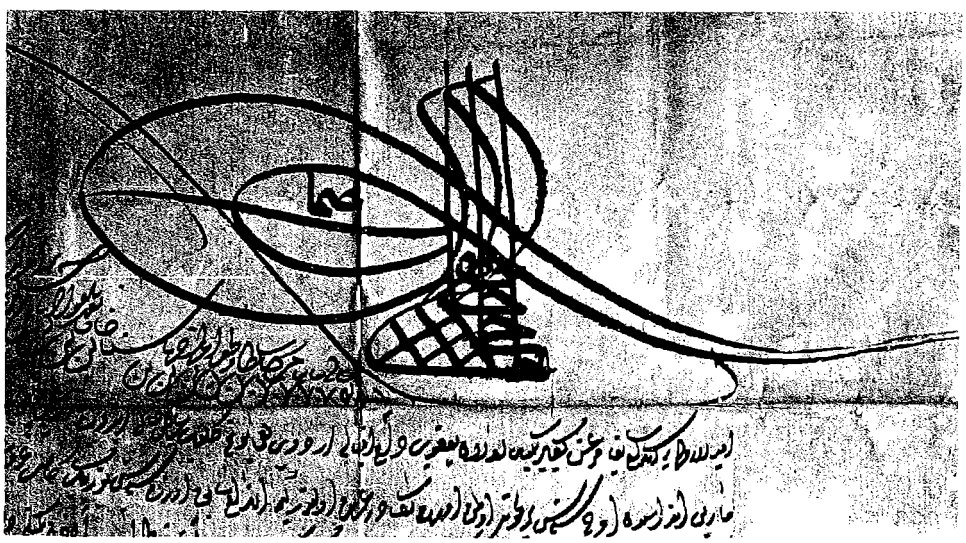

(Res. 171)
Murad IV tuğrası.
[10 Ramazan 1047]
T.S.M.A. No. E. 5222/31.

Şah

Murad

bin

Ahmed

han

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. 5222/12.

[Receb sonları 1038]

Doğum tarihi	4.11.1615 [12 Şevval 1024]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Ahmed I
Annesi	Mahpeyker Valide Sultan (Kösem Sultan) (Rum)
Tahta çıktığı tarih	9.2.1640 [16 Şevval 1049]
Tahta çıktığında yaşı	24 yaş, 3 ay
Saltanının sonu	8.8.1648 [18 Receb 1058]
Taḥttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltɛnat süresi	8 yıl, 6 ay
Ölüm tarihi	18.8.1648 [28 Receb 1058]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, türbe haline getirilmiş olan Ayasofya vaftizhanesinde, Mustafa I yanında.
Mahlas ve lâkapları	**Deli.**

İBRAHİM

Şah İbrahim bin Ahmed han el-muzaffer daima

İbrahim'in tuğrası, kardeşi Murad IV'ün tuğrası gibidir: *Murad* kelimesi yerine *İbrahim* kelimesi yerleştirilmiş, *elif* harfleri tuğ'larla gösterilmiştir.

Babaları Ahmed I tuğrasında görülmeğe başlayan ve iki *he* ile yazılagelen *şah* kelimesinin *he* harfleri bu tuğrada *mim* harfi kavsinin içerisinde gene yan yana bulunmaktadırlar. İlk defa İbrahim'in tuğrasında *he* harflerinin yanında başka bir işarete daha rastlanmaktadır ◆. Bu işaret, bir evvelki padişahın (Murad IV) tuğrasında, *Murad* kelimesinin aynı yerde bulunan *dal* harfidir. İbrahim'in tuğrasının öncekine benzemesi ve sere'de hasıl olan boşluğun doldurulması için aynı yerde muhafaza edilmiştir ◆. Murad IV'ün tuğralarındaki iki *he* ve *dal* harfleri bazen yan yana üç tane *he* şeklinde yazıldığı gibi, İbrahim'in de yan yana üç *he* ile yazılmış tuğraları bulunmaktadır (Res. 175).

◆ Bk. analitik resimdeki şah kelimesi.

◆ Karş. Murad IV'ün tuğraları (Res. 164, 171) ile İbrahim'in tuğraları (Res. 174, 177).

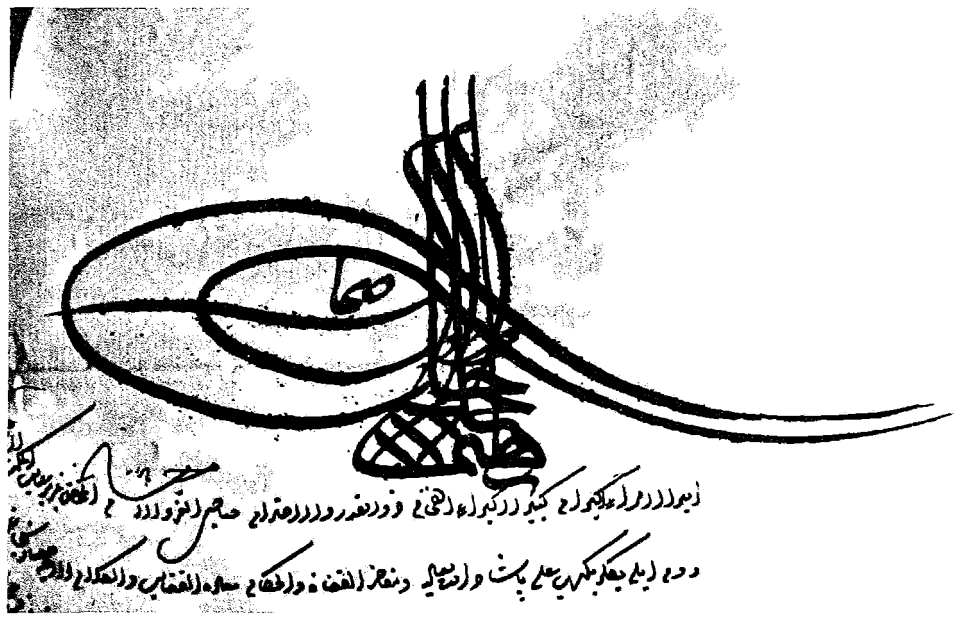

(Res. 172)
İbrahim tuğrası.
[28 Şevval 1049]
T.S.M.A. No. 5207/7

Yan yana yazılan *he* harfleri kafese benzediklerinden giderek, *he* harflerinin altı kapatılmamış, doğrudan doğruya kafes şeklinde çizilmeğe başlanmıştır.

Bu tuğradan itibaren *el-muzaffer daima* ibaresindeki *elif* ve *lâm* harfleri ile *zı* harfinin *elif*'i birinci, ikinci ve üçüncü zülfeler'le gösterilmeğe başlanmıştır. İtina ile çizilmemiş tuğralarda zülfe'lerin uygun yerlere gelmedikleri görülmektedir.

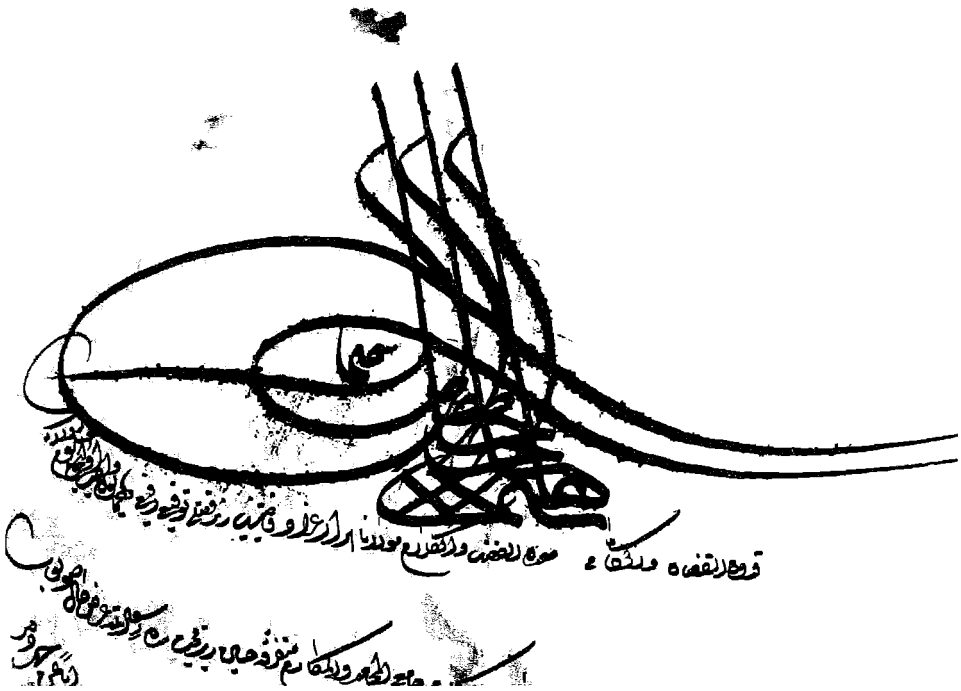

(Res. 173)
İbrahim tuğrası.
[Safer sonları 1050]
T.S.M.A. No. 5207/14.

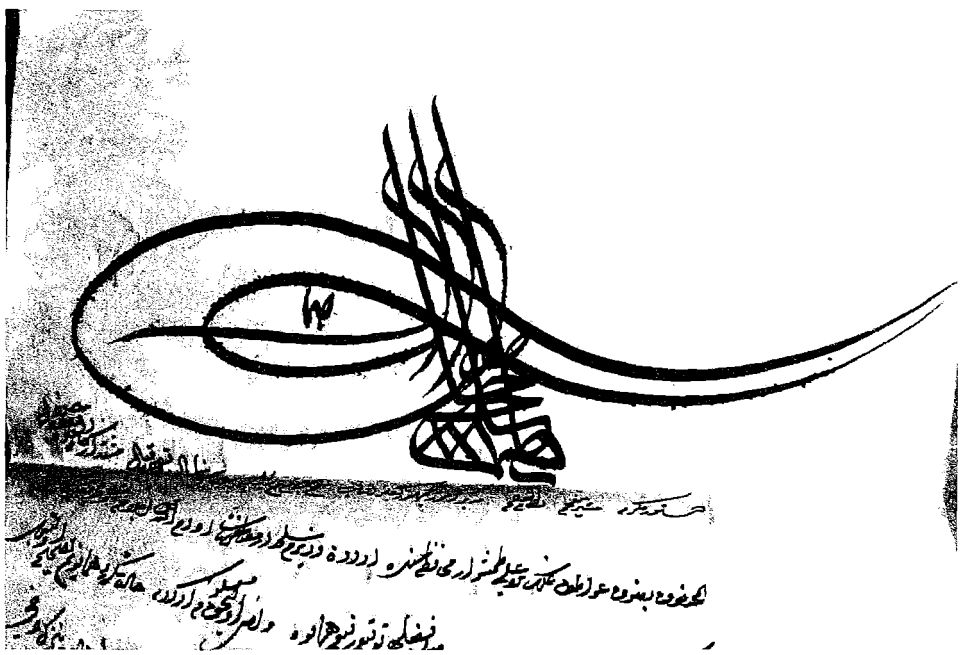

(Res. 174)
İbrahim tuğrası.
[1 Muharrem 1051]
T.S.M.A. No. 5207/16.

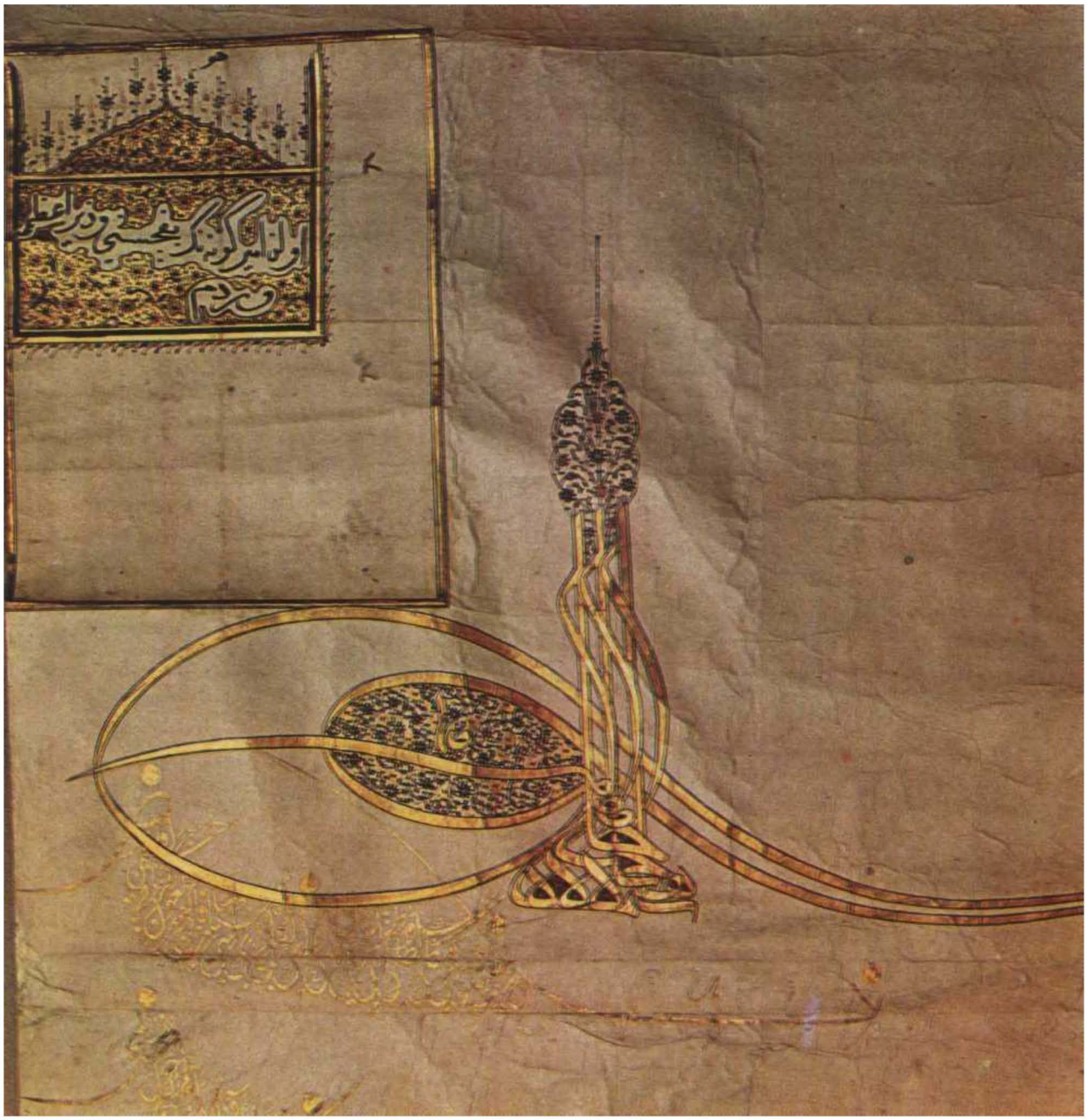

(Res. 175) Ibrahim tuğrası, [1051], T.S.M.A. No. K. 6250.

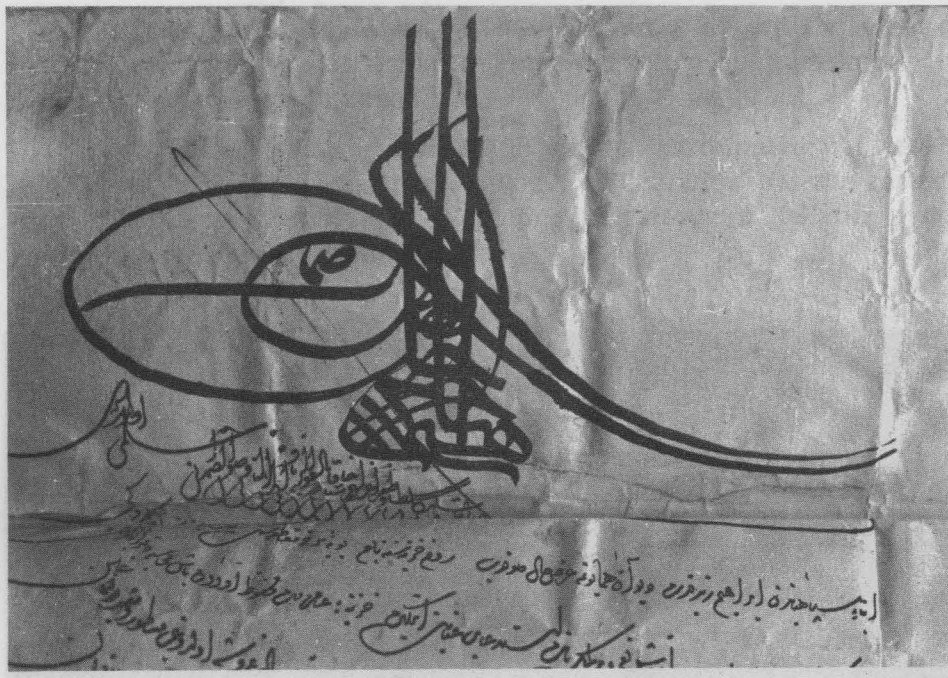

(Res. 176)
İbrahim tuğrası.
[15 Receb 1058]
T.S.M.A. No. 5207/69.

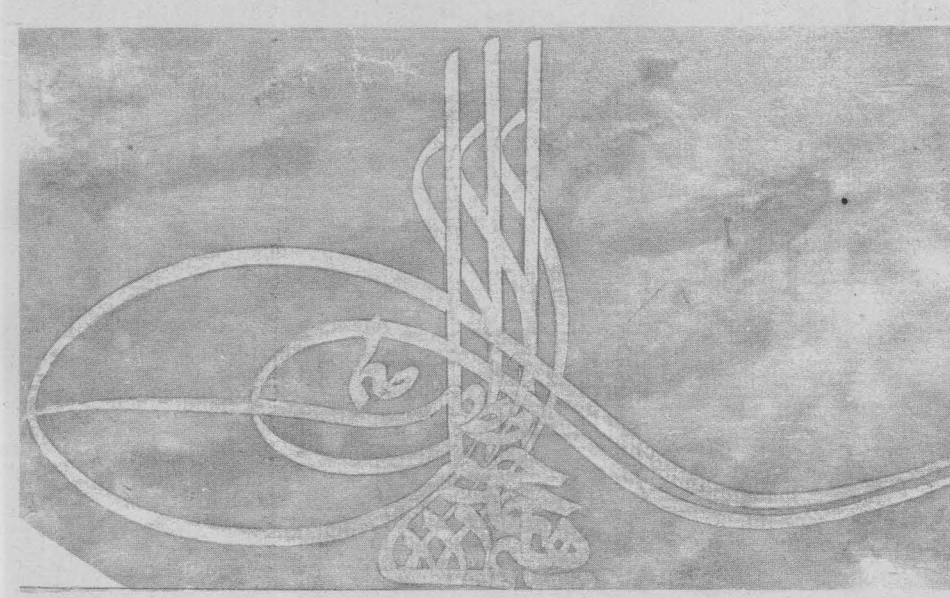

(Res. 177)
İbrahim tuğrası.
T.S.M.K. No. 2833/3b.

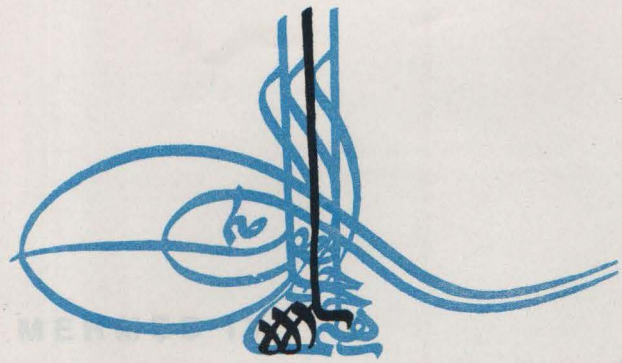

Şah

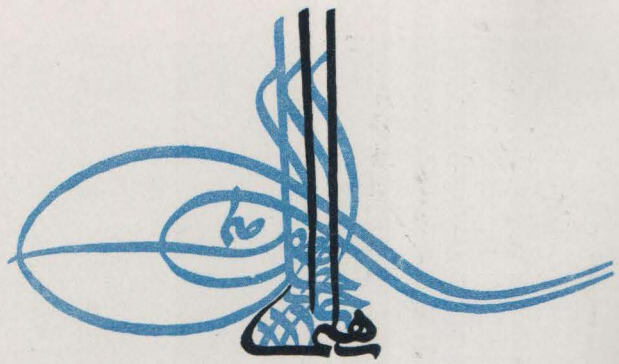

ibrahim

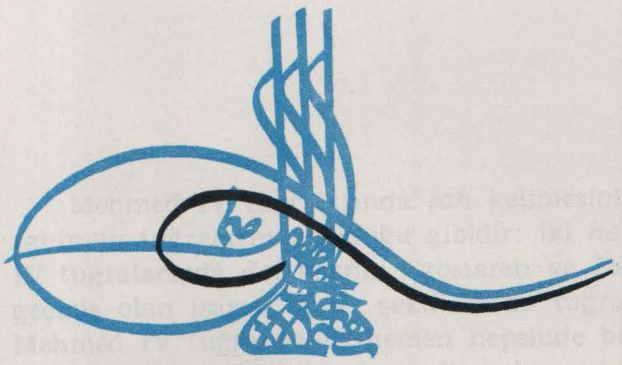

bin

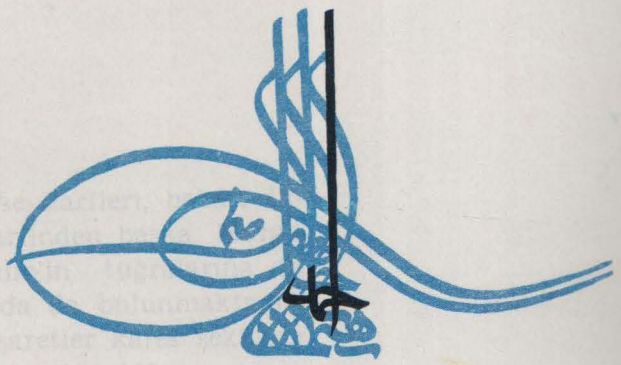

Ahmed

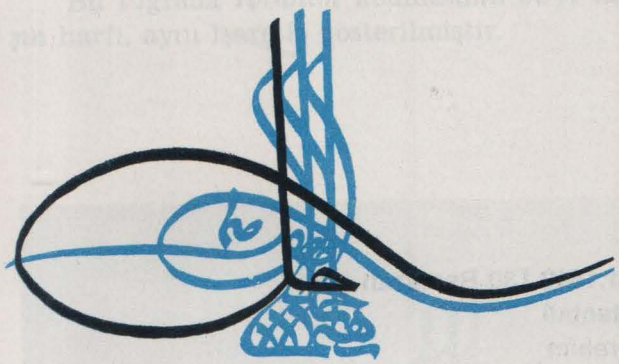

han

el-muzaffer daima

T.S.M.K. No. E. Haz. 2833/3b.

Doğum tarihi	2.1.1642 [30 Ramazan 1051]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	İbrahim
Annesi	Hatice Turhan Valide Sultan (Rus ?)
Tahta çıktığı tarih	8.8.1648 [18 Receb 1058]
Tahta çıktığında yaşı	6 yaş, 7 ay
Saltanatının sonu	8.11.1687 [2 Muharrem 1099]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	39 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	6.1.1693 [28 Rebiyülâhır 1104]
Ölüm sebebi	Nikris - depresyon - zehir (?)
Öldüğü yer	Edirne
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Yenicami, Hatice Turhan Valide Sultan türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	**Avcı;** Gazi.

MEHMED IV

Şah Mehmed bin İbrahim han el-muzaffer daima

Mehmed IV tuğralarında *şah* kelimesinin *he* harfleri, babası İbrahim'in tuğralarında olduğu gibidir: iki *he* harfinden başka, Murad IV tuğralarında *dal* harfini gösteren ve İbrahim'in tuğralarına da geçmiş olan işaret, aynı şekli ile bu tuğralarda da bulunmaktadır. Mehmed IV tuğralarının hemen hepsinde bu işaretler kafes şeklinde yapılmış, *he* harflerinin altı nadiren kapatılmıştır (Res. 180)

Bu tuğrada *İbrahim* kelimesinin *be-rı* harfleri ile *şah* kelimesinin *şın* harfi, aynı işaretle gösterilmiştir.

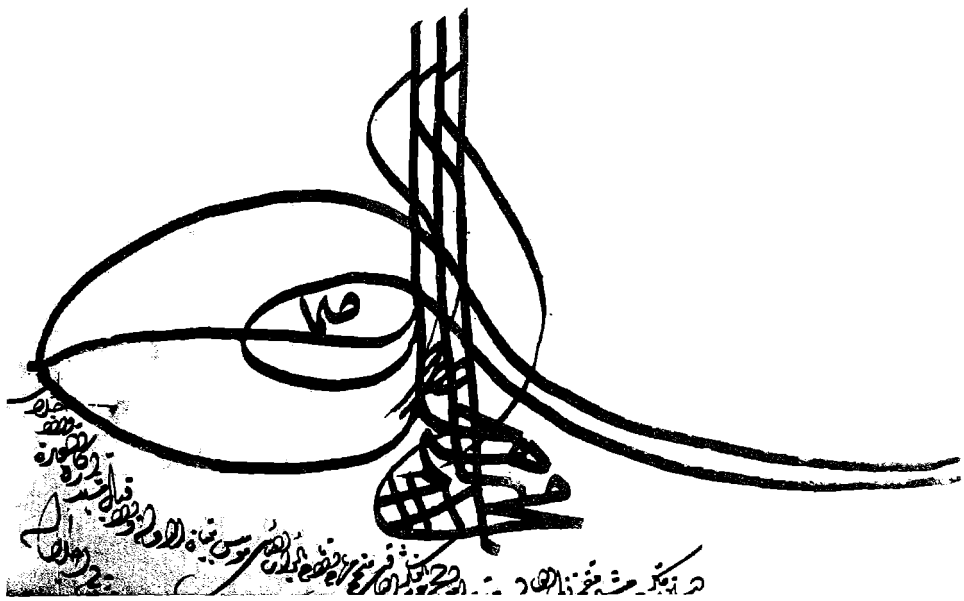

(Res. 178)
Mehmed IV tuğrası.
[Rebiyülâhır ortaları 1059]
T.S.M.A. No. 5223/5.

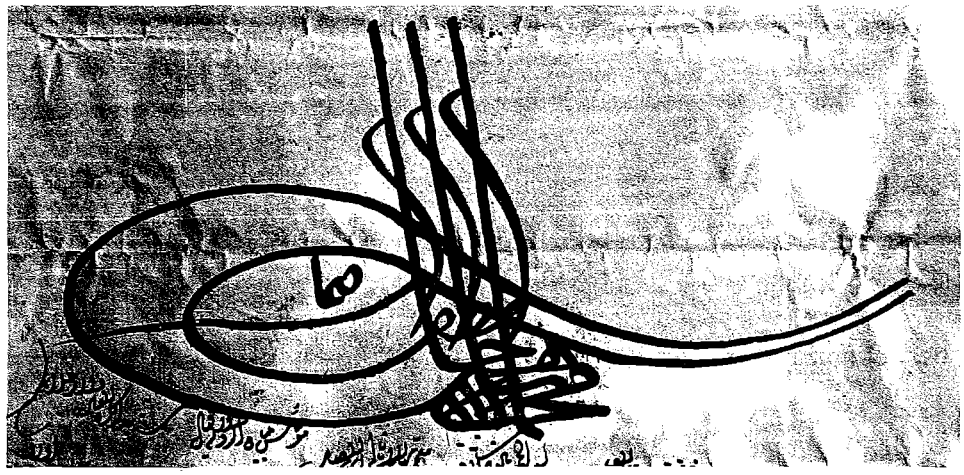

(Res. 179)
Mehmed IV tuğrası.
[Rebiyülâhır sonları 1059]
T.S.M.A. No. 5223/6.

(Res. 180)
Mehmed IV tuğrası.
[1065]
T.S.M.A. No. E. 7832.

(Res. 181)
Mehmed IV tuğrası.
[Şevval sonları 1067]
T.S.M.A. No. 5223/37.

(Res. 182) Mehmed IV tuğrası.

[1085], T.S.M.A No. K. 6211.

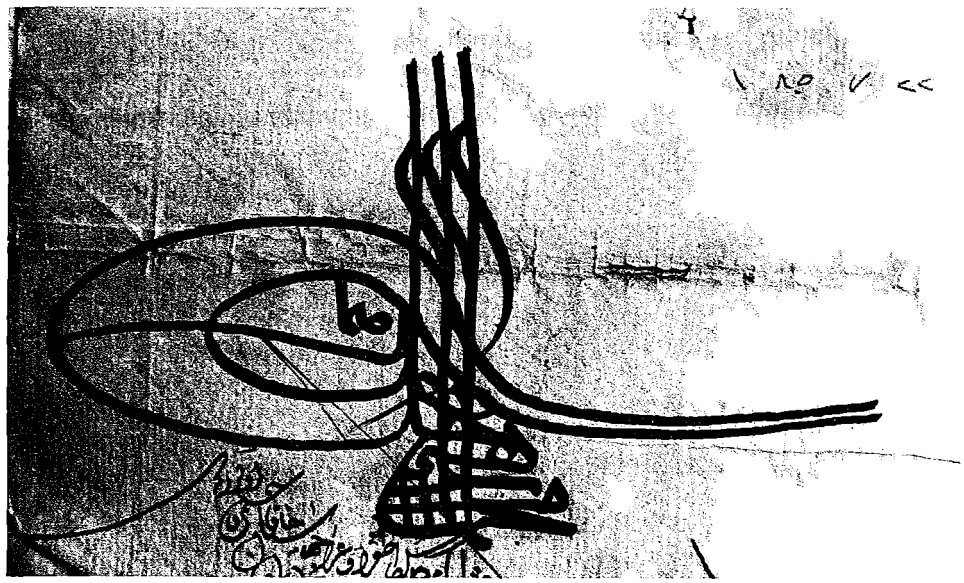

(Res. 183)
Mehmed IV tuğrası.
[1085]
T.S.M.A. No. 5223/52.

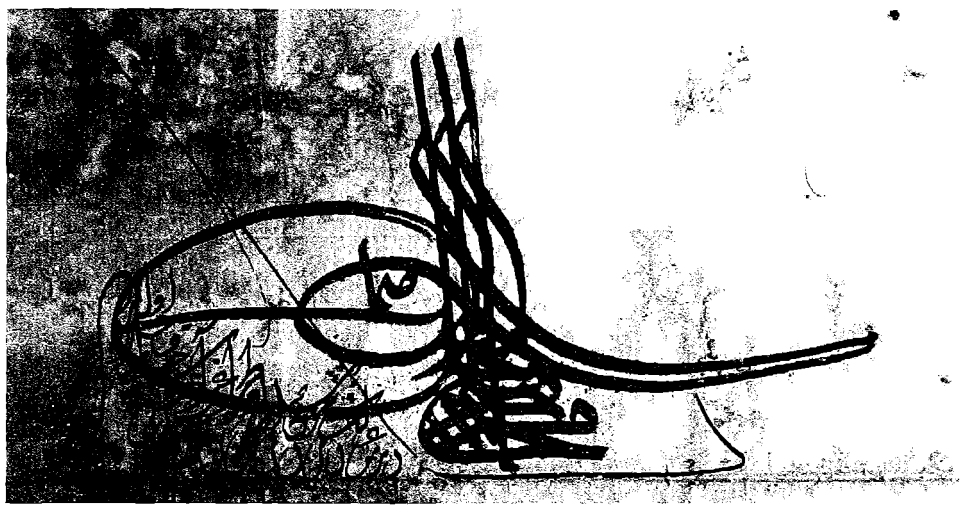

(Res. 184)
Mehmed IV tuğrası.
[2 Receb 1085]
T.S.M.A. No. 5223/53.

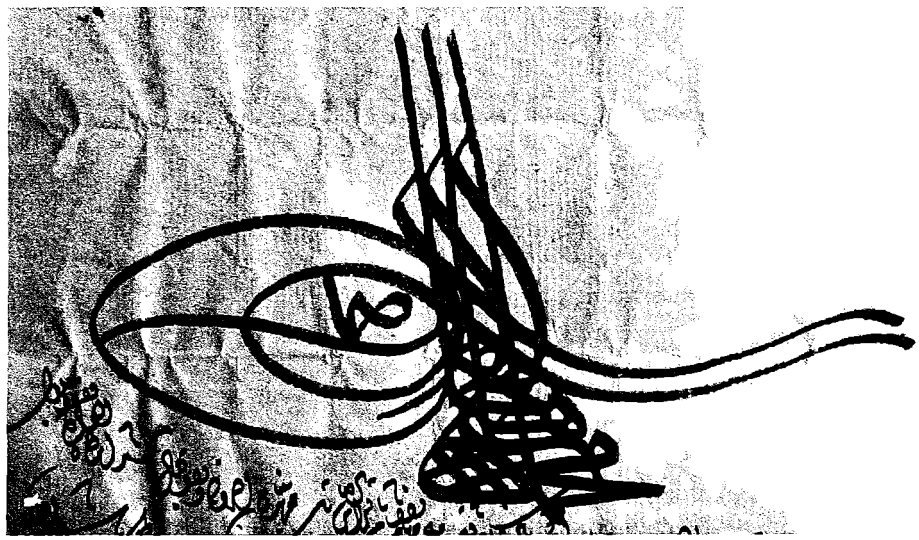

(Res. 185)
Mehmed IV tuğrası.
[Rebiyülâhır sonları
1095]
T.S.M.A. No. 5223/75.

Mehmed IV'ün diğer
tuğraları için bk.
Res. 14, s. 21
Res. 15, s. 21
Res. 45, s. 63
Res. 46, s. 63.

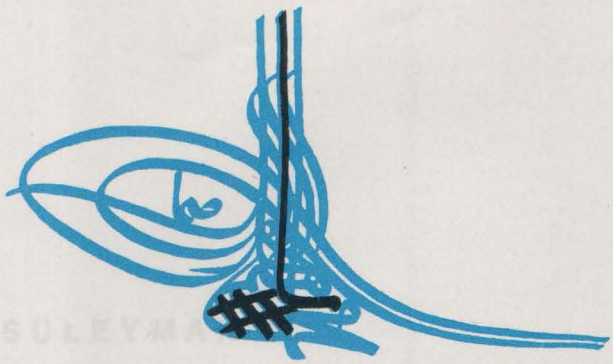

Şah

Mehmed

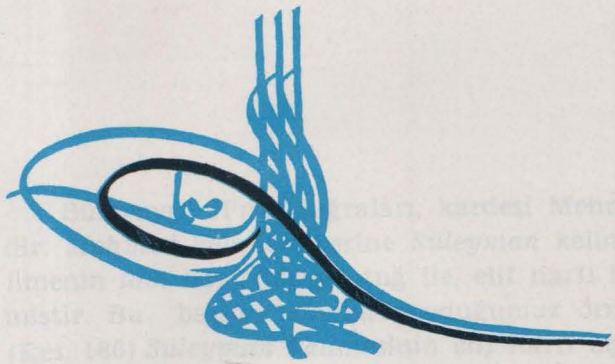

bin

İbrahim

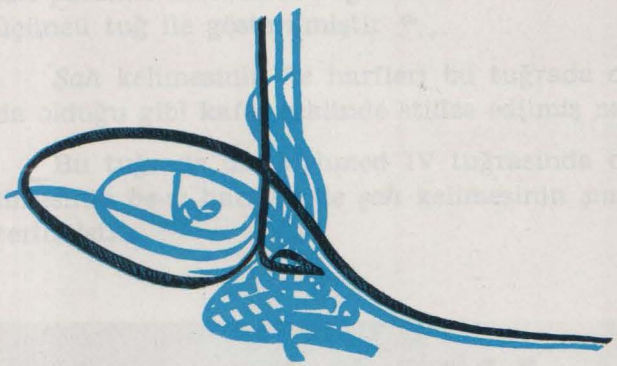

han

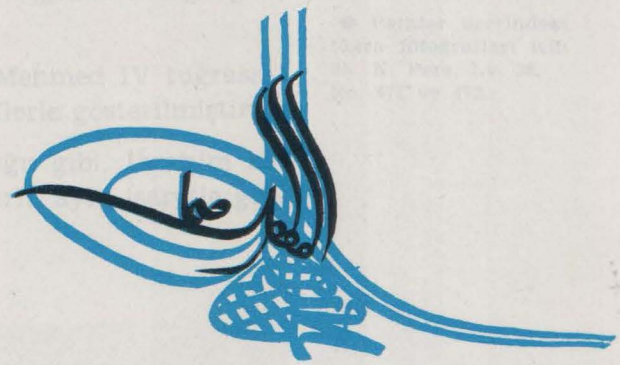

el-muzaffer daima

T.S.M.K. No. E. Haz. 2833.
Zülfikar efendi

Doğum tarihi	15.4.1642 [15 Muharrem 1052]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	İbrahim
Annesi	Saliha Dilâşub Valide Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	9.11.1687 [3 Muharrem 1099]
Tahta çıktığında yaşı	45 yaş, 7 ay
Saltanatının sonu	22.6.1691 [25 Ramazan 1102]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	3 yıl, 7 ay
Ölüm tarihi	22.6.1691 [25 Ramazan 1102]
Ölüm sebebi	Istiska'
Öldüğü yer	Edirne
Gömülü olduğu yer	İstanbul. Süleymaniye, Süleyman I türbesinde.

SÜLEYMAN II

Şah Süleyman bin İbrahim han el-muzaffer daima

Süleyman II'nin tuğraları, kardeşi Mehmed IV'ün tuğraları gibidir: *Mehmed* kelimesi yerine *Süleyman* kelimesi yerleştirilmiş, bu kelimenin *lâm* harfi birinci tuğ ile, elif harfi ise ikinci tuğ ile gösterilmiştir. Bu bahsin sonuna koyduğumuz örneklerin yalnız birisinde (Res. 186) *Süleyman* kelimesinin *elif* harfi üçüncü tuğ'u teşkil etmektedir. Süleyman II'nin bu şekilde başka bir tuğrasına rastlamadık, fakat paraları üzerindeki tuğralarında elif harfi bu tuğrada olduğu gibi, üçüncü tuğ ile gösterilmiştir ◆.

◆ Paralar üzerindeki tuğra fotoğrafları için bk. N. Pere, Lv. 28, No. 471 ve 472.

Şah kelimesinin *he* harfleri bu tuğrada da Mehmed IV tuğrasında olduğu gibi kafes şeklinde stilize edilmiş motiflerle gösterilmiştir.

Bu tuğrada da, Mehmed IV tuğrasında olduğu gibi, İbrahim kelimesinin *be-rı* harfleri ile *şah* kelimesinin *şın* harfi, aynı işaretle gösterilmiştir.

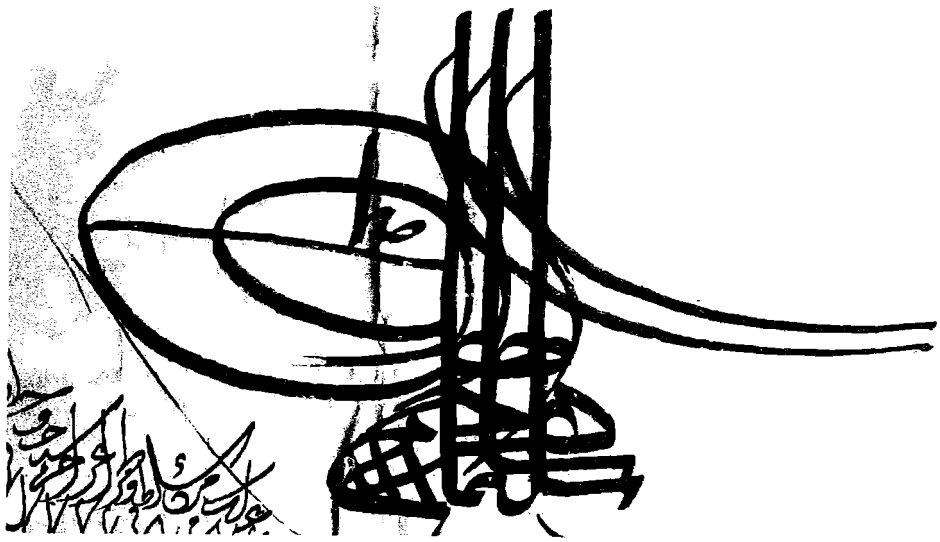

(Res. 186)
Süleyman II tuğrası.
[3 Cemaziyelevvel 1099]
T.S.M.A. No. 5413/8.

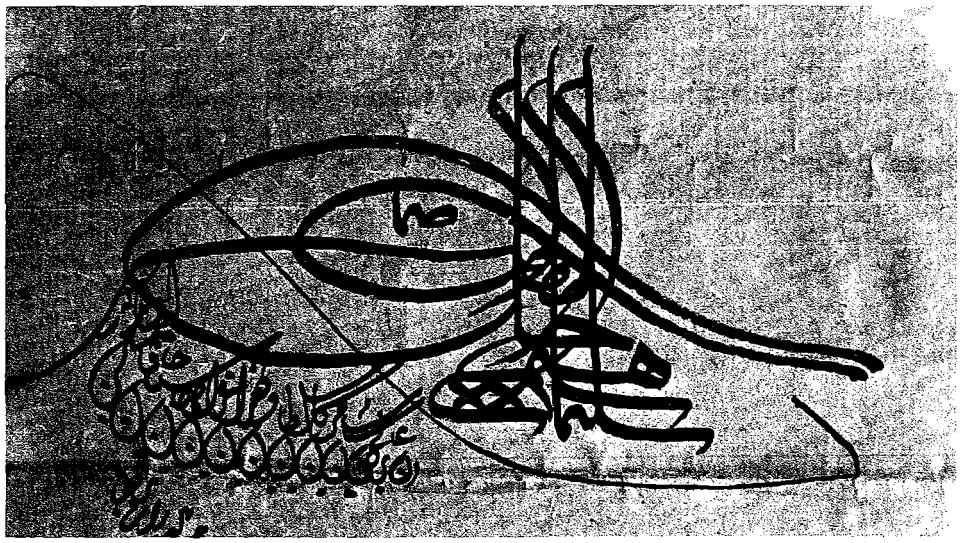

(Res. 187)
Süleyman II tuğrası.
[Cemaziyelevvel başları 1099]
T.S.M.A. No. 5413/9.

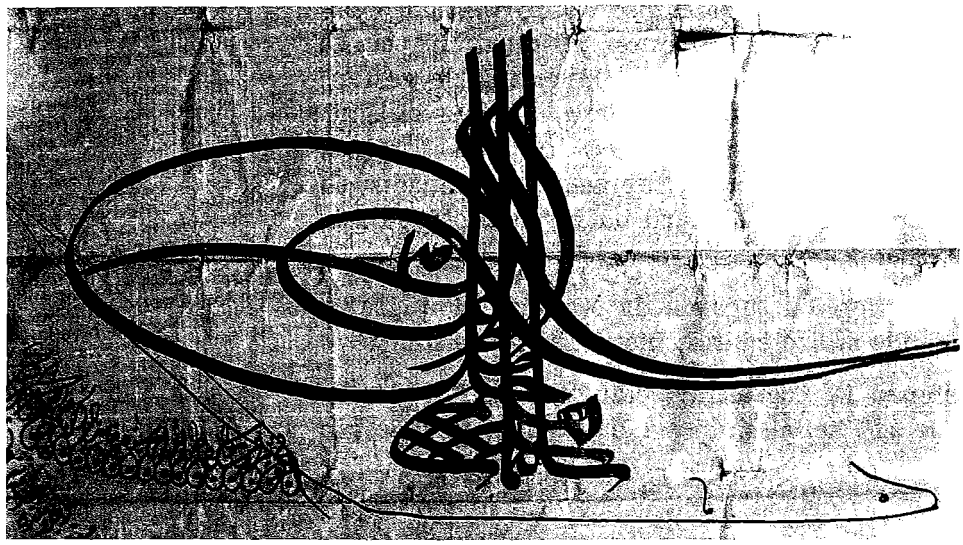

(Res. 188)
Süleyman II tuğrası.
[15 Ramazan 1100]
T.S.M.A. No. 5413/12.

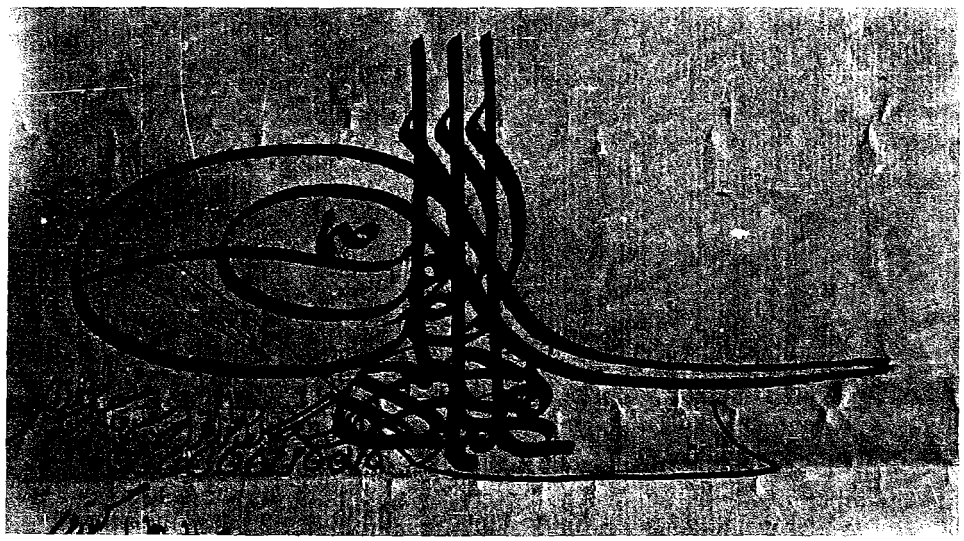

(Res. 189)
Süleyman II tuğrası.
[19 Receb 1101]
T.S.M.A. No. 5413/14.

(Res. 190) ▷
Süleyman II tuğrası.
[1100]
T.S.M.A. No. K. 5891.

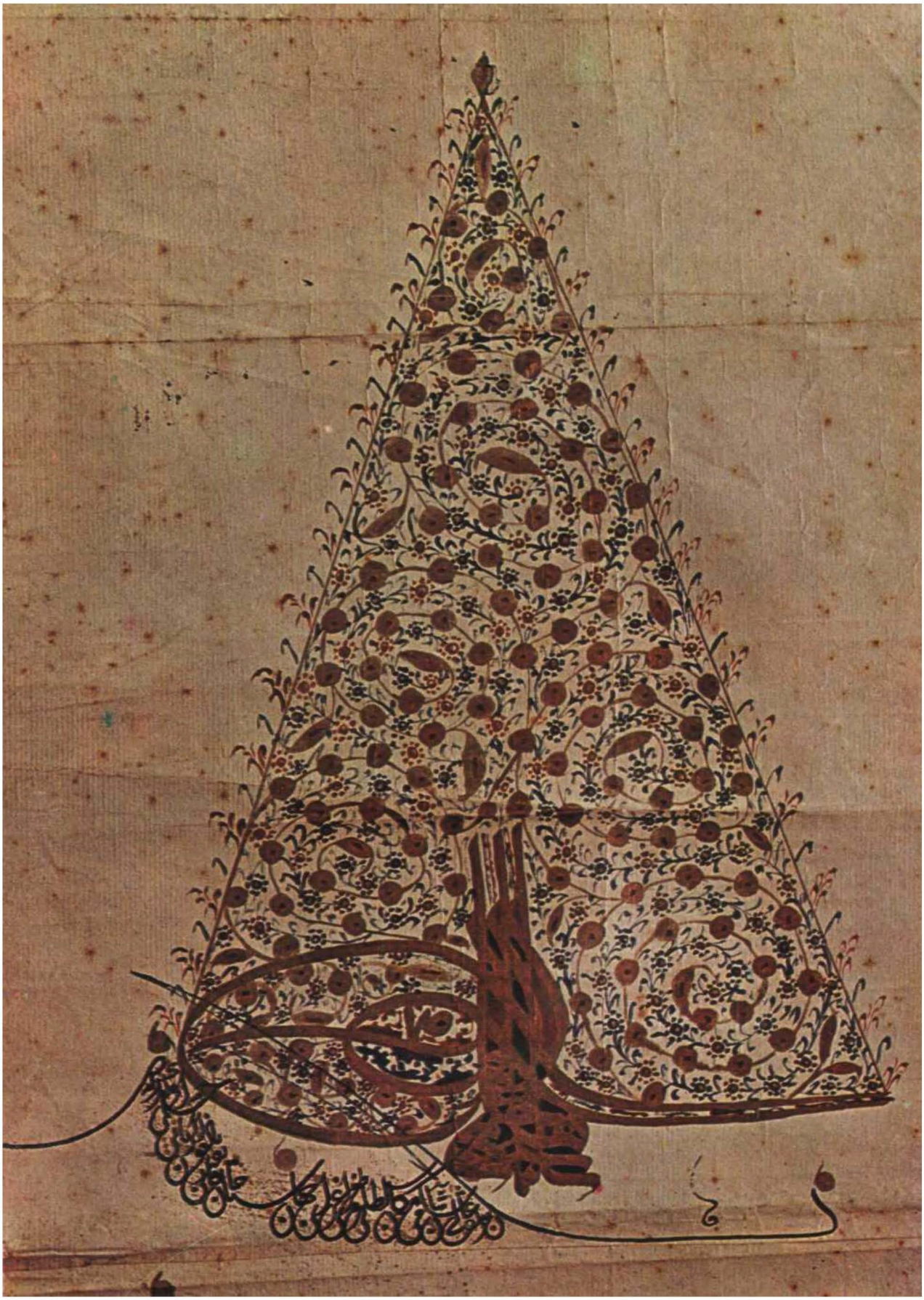

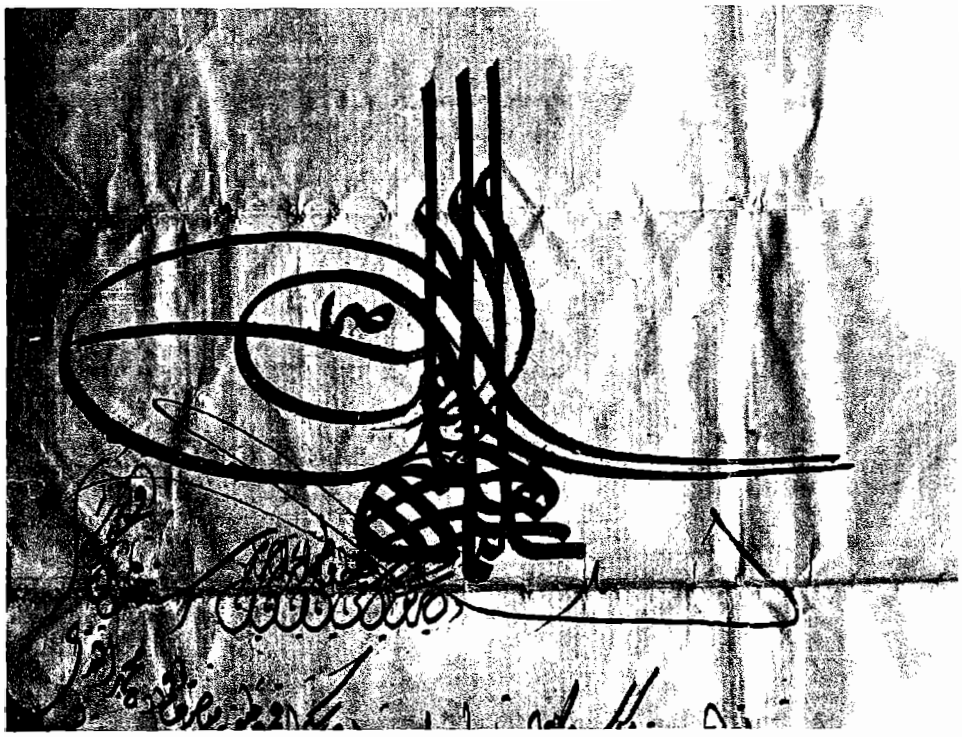

(Res. 191)
Süleyman II tuğrası.
[29 Rebiyülevvel 1102]
T.S.M.A. No. 1513/16.

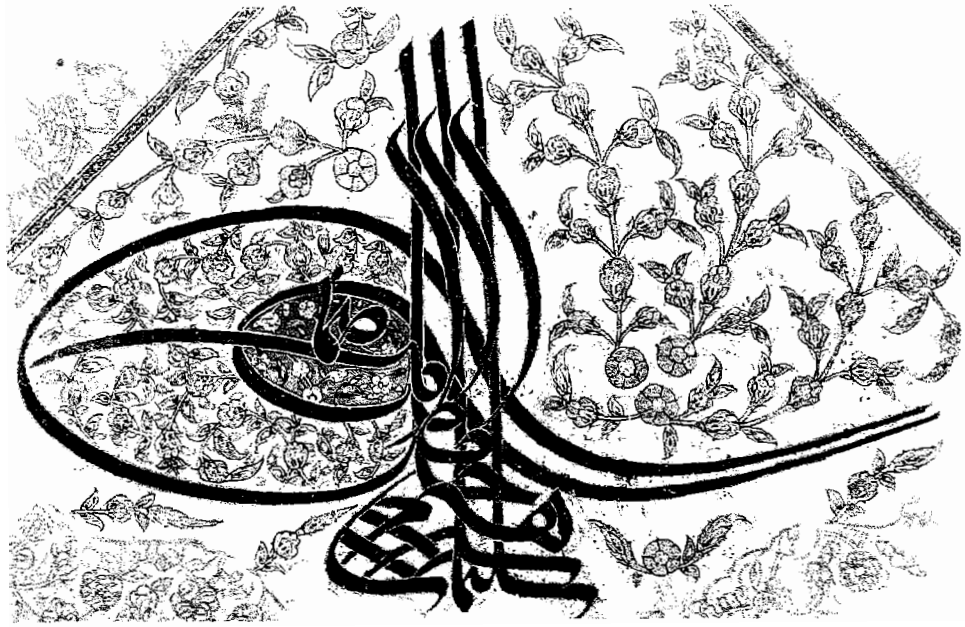

(Res. 192)
Süleyman II tuğrası.
T.S.M.K. No. 2833/11b.

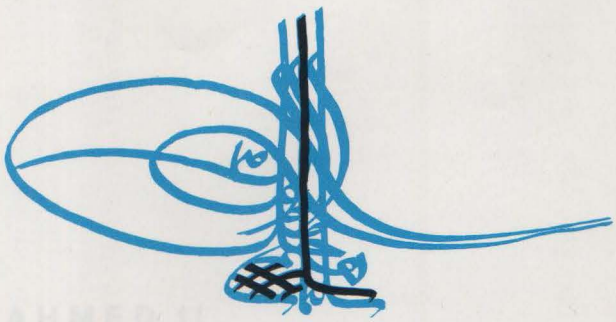

Şah

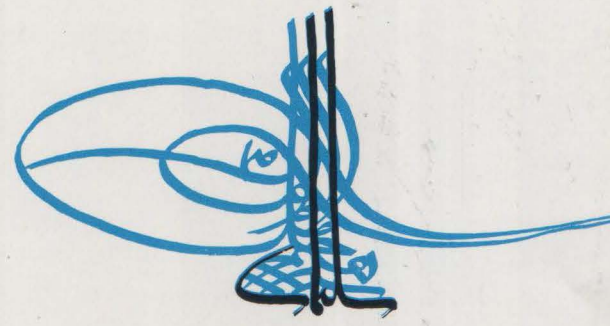

Süleyman

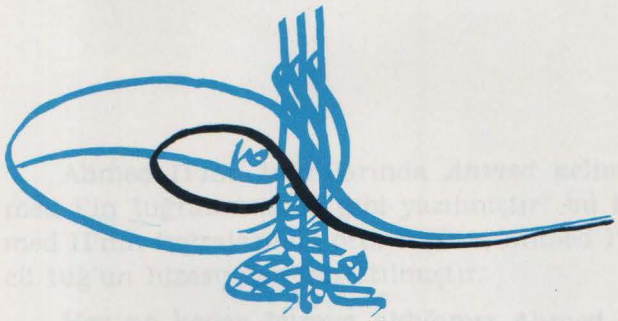

bin

İbrahim

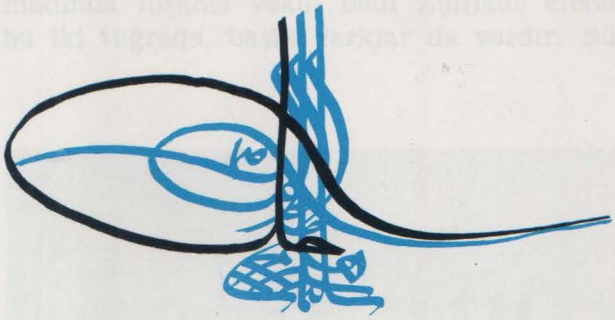

han

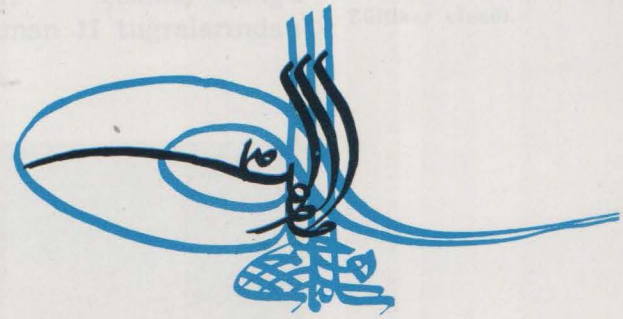

el-muzaffer daima

T.S.M.A. No. 5413/12.

[15 Ramazan 1100]

Doğum tarihi	25.2.1643 [6 Zilhicce 1052]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	İbrahim
Annesi	Hatice Muazzez Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	22.6.1691 [25 Ramazan 1102]
Tahta çıktığında yaşı	48 yaş, 4 ay
Saltanatının sonu	6.2.1695 [21 Cemaziyelâhır 1106]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	3 yıl, 7 ay
Ölüm tarihi	6.2.1695 [21 Cemaziyelâhır 1106]
Ölüm sebebi	İstiska' - depresyon - felç.
Öldüğü yer	Edirne
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Süleymaniye, Süleyman I türbesinde.

AHMED II

Şah Ahmed bin İbrahim han el-muzaffer daima

Ahmed II'nin tuğralarında *Ahmed* kelimesi, ufak bir farkla Ahmed I'in tuğralarındaki gibi yazılmıştır: bu kelimedeki *dal* harfi, Ahmed II'nin tuğralarında orta tuğ'un, Ahmed I'in tuğralarında ise üçüncü tuğ'un hizasından başlatılmıştır.

Her ne kadar buraya aldığımız Ahmed II tuğrası örneklerinden ikisinde (Res. 47 ve 198) *dal* harfi üçüncü tuğ hizasında ise de bunlar, resmî evrak üzerindeki tuğralardan değillerdir. Mehmed IV zamanında nişancı vekili olan Zülfikar efendinin ◆ çekmiş olduğu bu iki tuğrada, başka farklar da vardır: Süleyman II tuğralarından

◆ Bk. s. 66, Nişancılık, **Zülfikar efendi.**

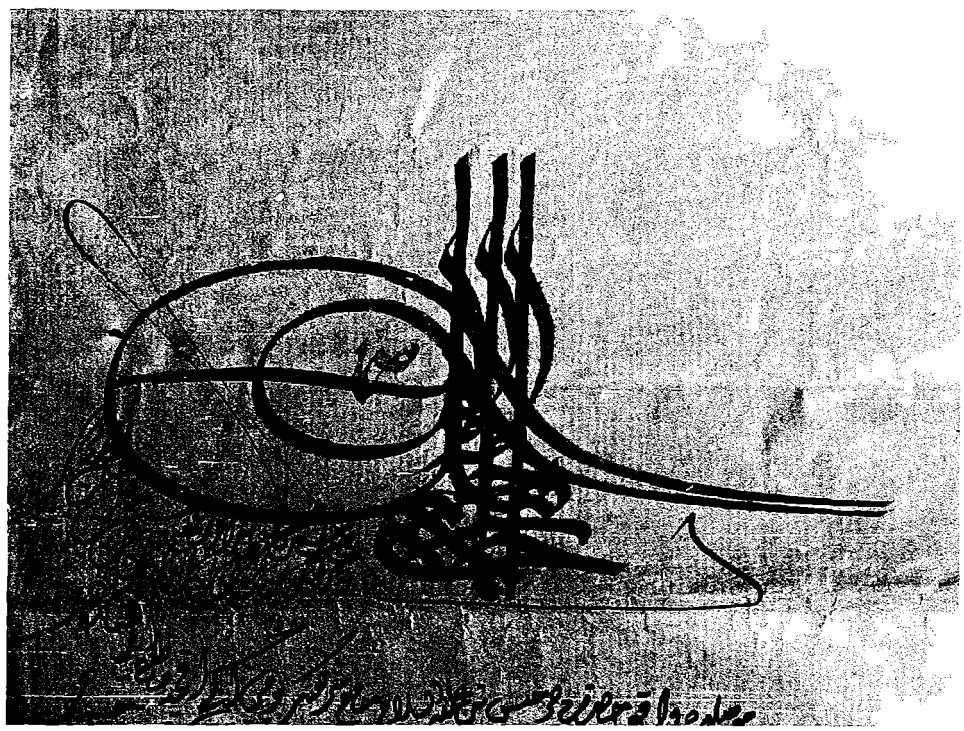

(Res. 193)
Ahmed II tuğrası.
[Rebiyülevvel başları 1103]
T.S.M.A. No. 5405/2.

beri belli bir şekilde sola doğru çekilmiş olan *Muzaffer* kelimesi, Zülfikar efendinin çektiği tuğralarda, eski şekilde, yani *mim* harfi birinci tuğ'un dışına taşmış şekilde yazılmıştır. Zülfikar efendi, *he* harflerini teşkil eden çizgilerle zülfe'leri de, ya kendisine kolay geldiğinden, yahut estetik sebepler yüzünden, aynı kalemde çıkarmıştır.

Ahmed II tuğrasında da, kardeşleri Mehmed IV ve Süleyman II tuğralarında olduğu gibi, baba ismi *İbrahim*'in *be-rı* harfleri ile, *şah* kelimesinin *şın* harfi aynı işaretle gösterilmiştir. *Şah* kelimesinin *he* harfleri ise, bundan evvelki tuğralarda olduğu gibi, kafes şeklinde stilize edilmiş motiflerle gösterilmiştir.

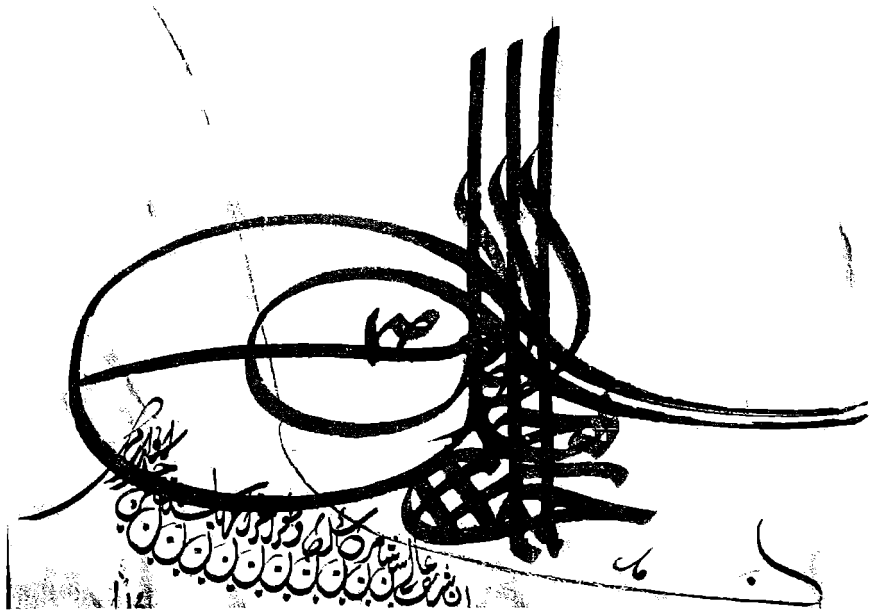

(Res. 194)
Ahmed II tuğrası.
[29 Şaban 1103]
T.S M.A. No. 5405/3

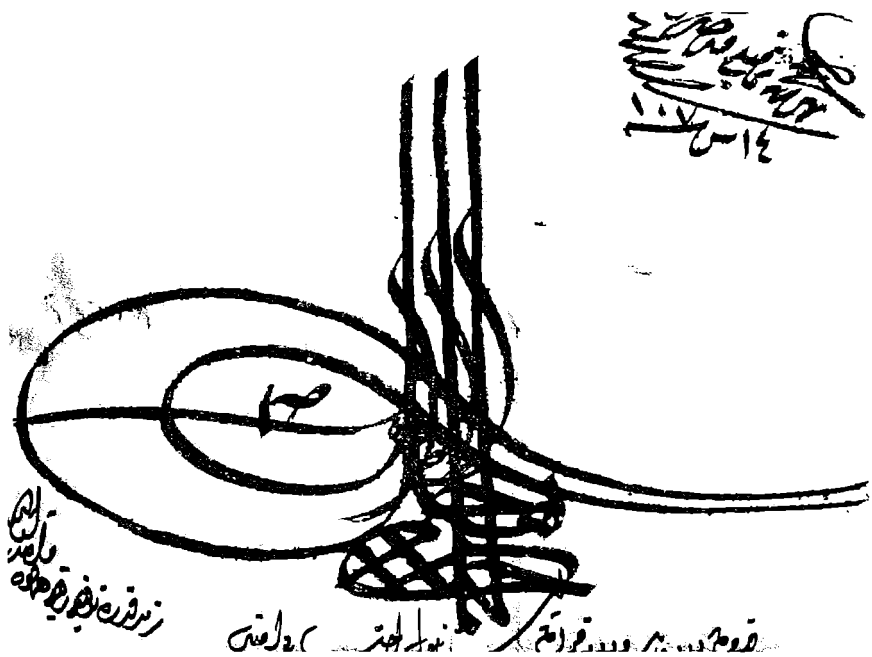

(Res. 195)
Ahmed II tuğrası.
[13 Şevval 1104]
T.S.M.A. No. 5405/6.

(Res. 196) ▷
Ahmed II tuğrası.
[1105]
T.S.M.A. No. K. 6209.

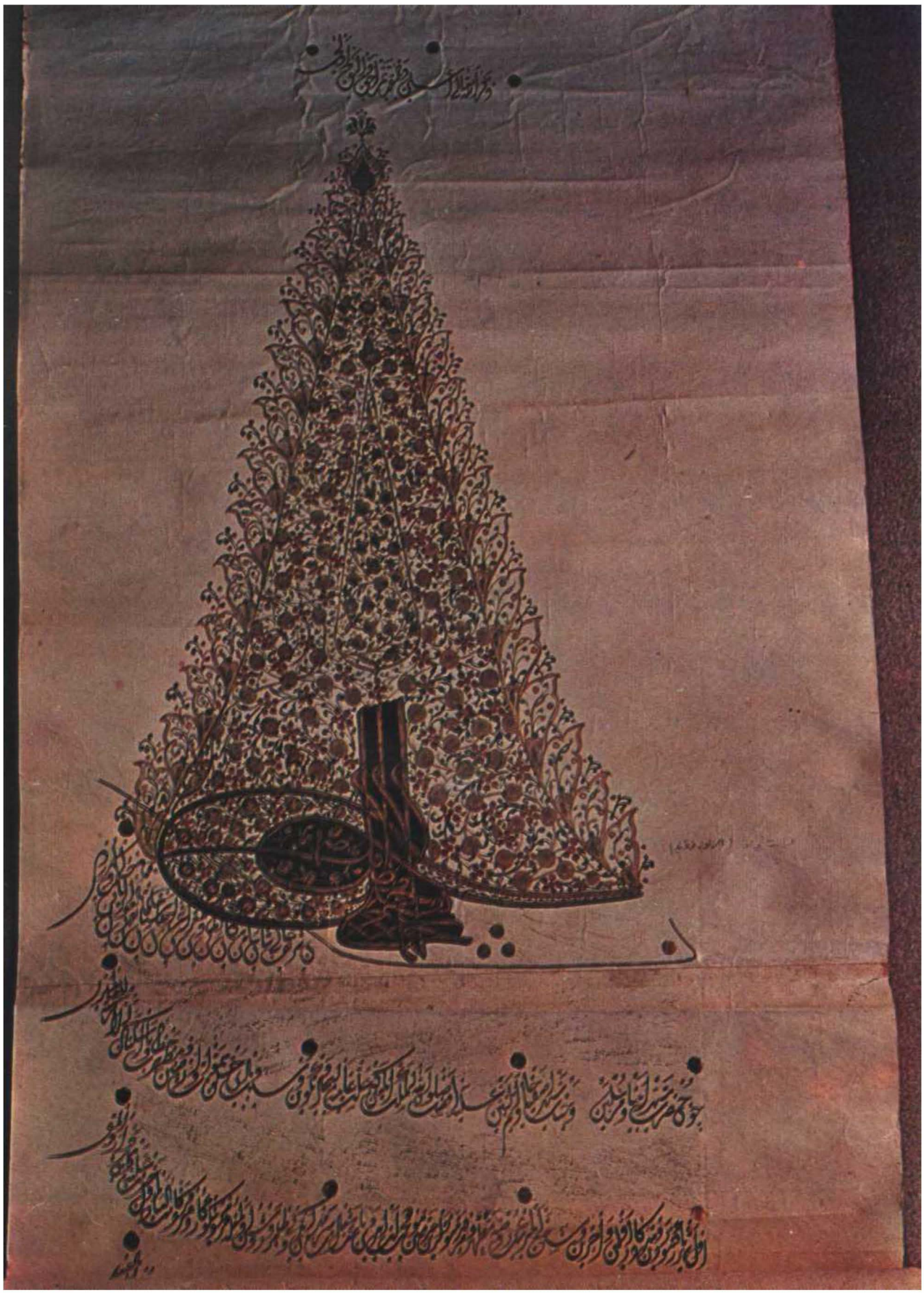

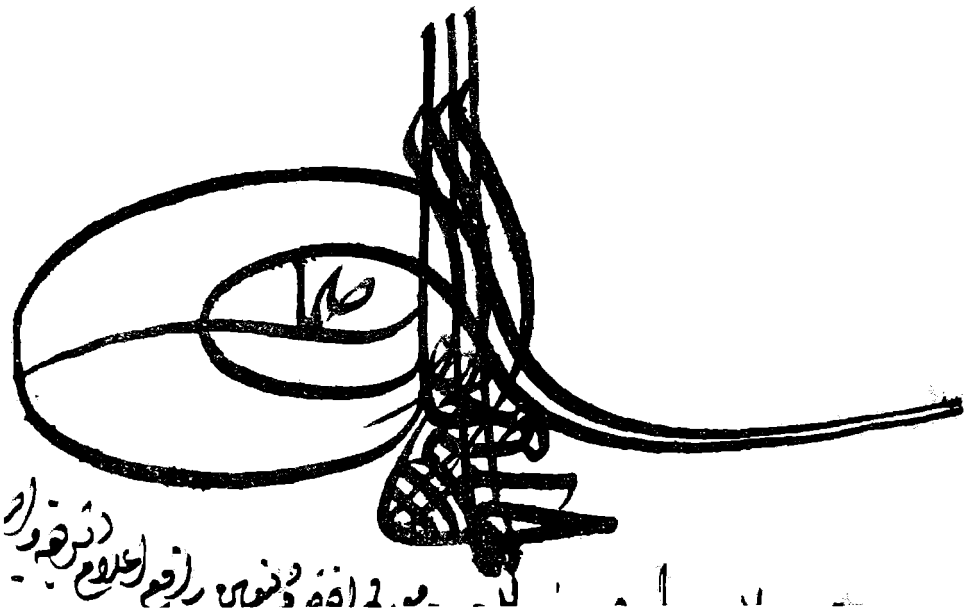

(Res. 197)
Ahmed II tuğrası.
T.S.M.A. No. 5205.

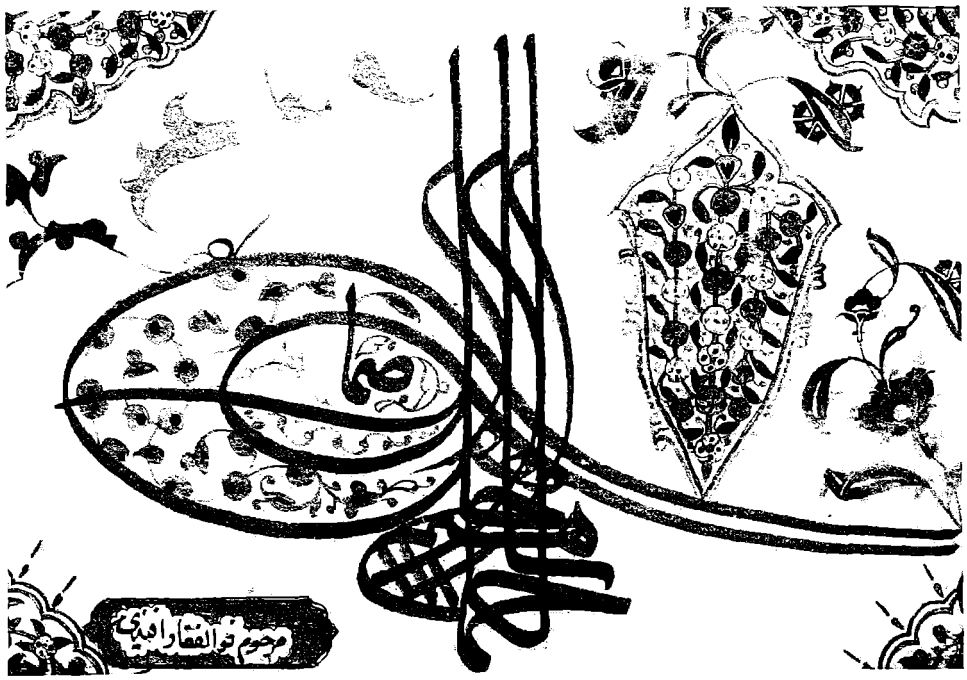

(Res. 198)
Ahmed II tuğrası.
Merhum Zülfikar efendi
T.S.M.K. No. 2833/19b.

Ahmed II'nin diğer bir tuğrası için bk.
Res. 47, s. 63.

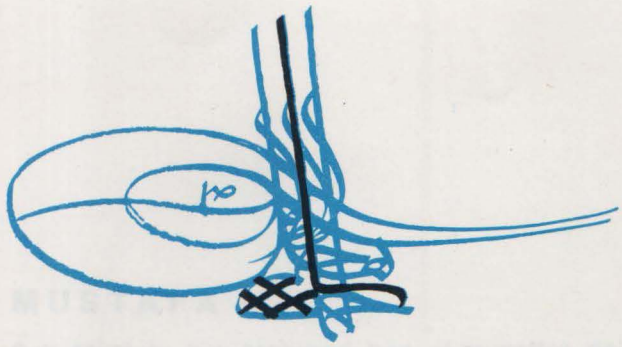

Şah

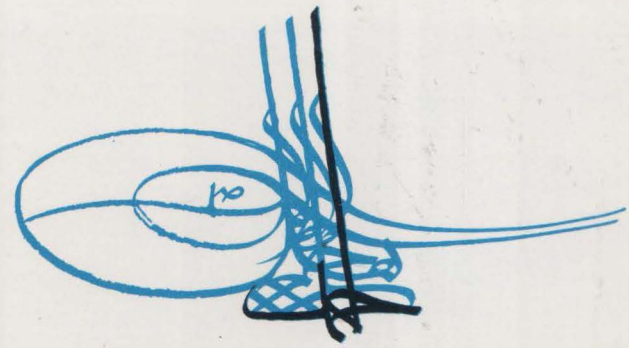

Ahmed

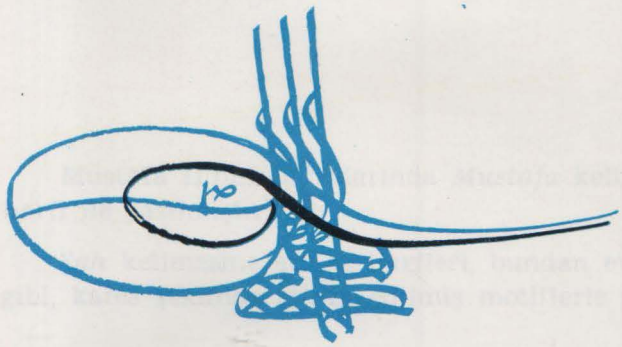

bin

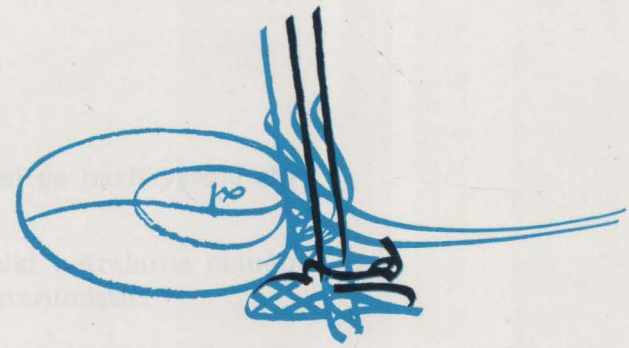

İbrahim

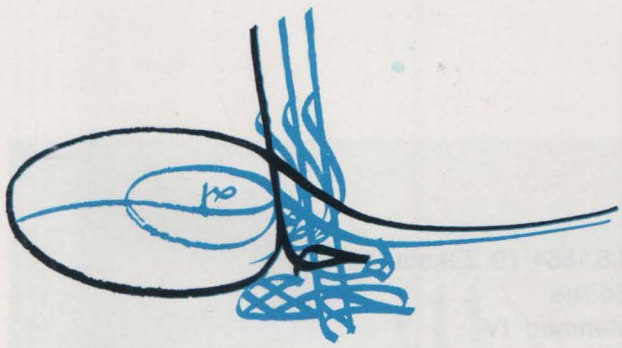

han

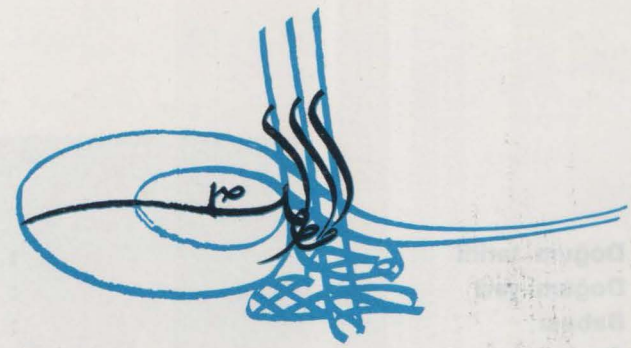

el-muzaffer daima

Doğum tarihi	3.6.1664 [9 Zilkade 1074]
Doğum yeri	Edirne
Babası	Mehmed IV
Annesi	Rabia Gülnûş Emetullah Valide Sultan (Giritli)
Tahta çıktığı tarih	6.2.1695 [21 Cemaziyelâhır 1106]
Tahta çıktığında yaşı	30 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	22.8.1703 [9 Rebiyülâhır 1115]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	8 yıl, 7 ay
Ölüm tarihi	29.12.1703 [20 Şaban 1115]
Ölüm sebebi	İstiska' - prostat (?)
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Yenicami, Hatice Turhan Valide Sultan türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; İkbâlî; Meftûnî.

MUSTAFA II

Şah Mustafa bin Mehmed han el-muzaffer daima

Mustafa II'nin tuğralarında *Mustafa* kelimesi *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmıştır.

Şah kelimesine ait *he* harfleri, bundan evvelki tuğralarda olduğu gibi, kafes şeklinde stilize edilmiş motiflerle gösterilmiştir.

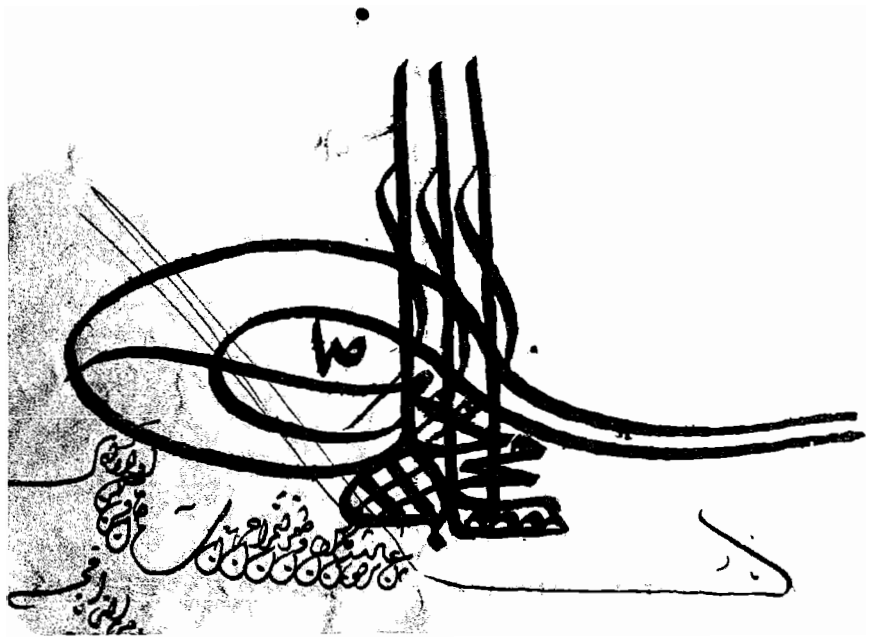

(Res. 199)
Mustafa II tuğrası.
[20 Zilhicce 1106]
T.S.M.A. No. 5407/2.

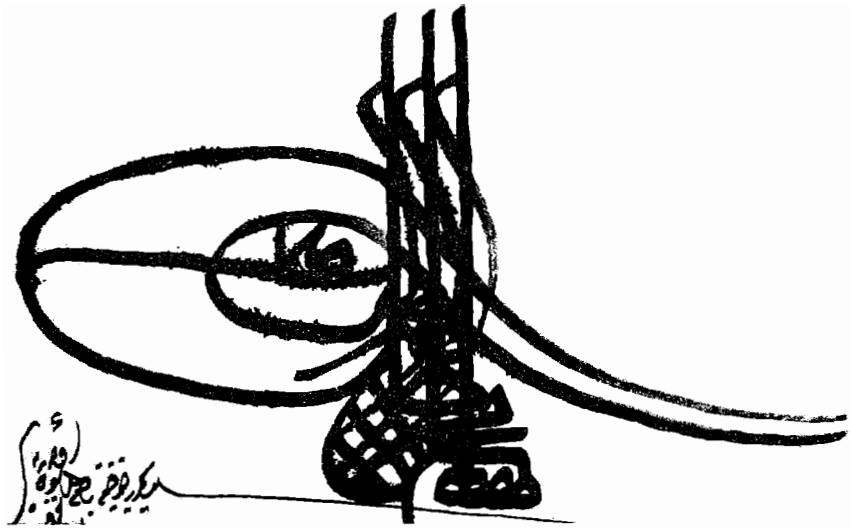

(Res. 200)
Mustafa II tuğrası.
[22 Cemaziyelevvel 1109]
T.S.M.A. No. 5407/10.

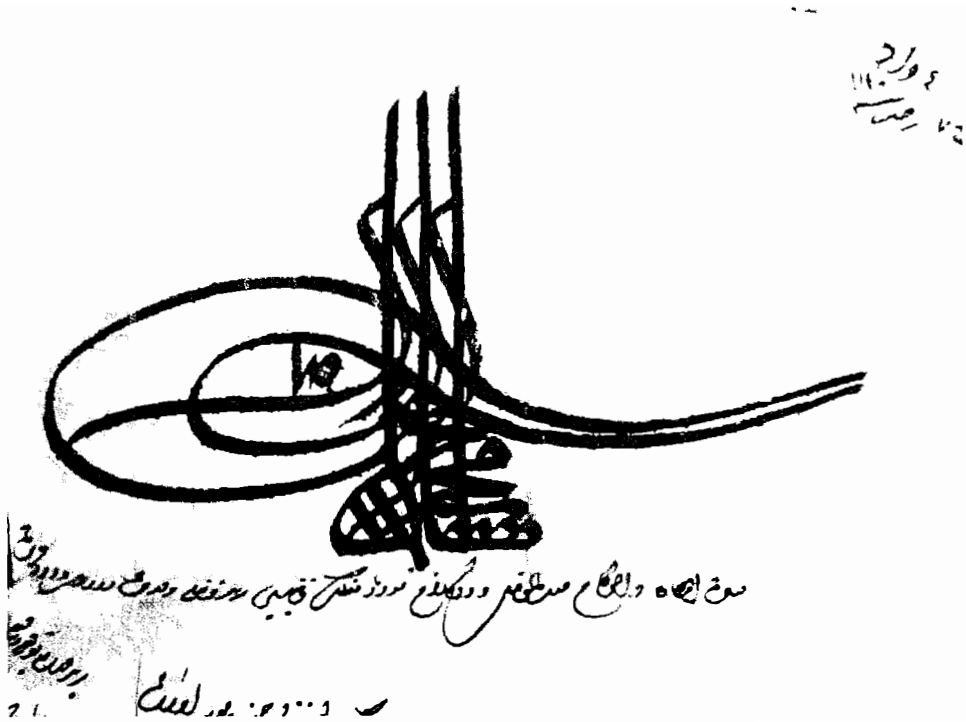

(Res. 201)
Mustafa II tuğrası.
[29 Cemaziyelevvel 1109]
T.S.M.A. No. 5407/8.

(Res. 202)
Mustafa II tuğrası.
[1112]
T.S.M.A. No. E. 7859/2.

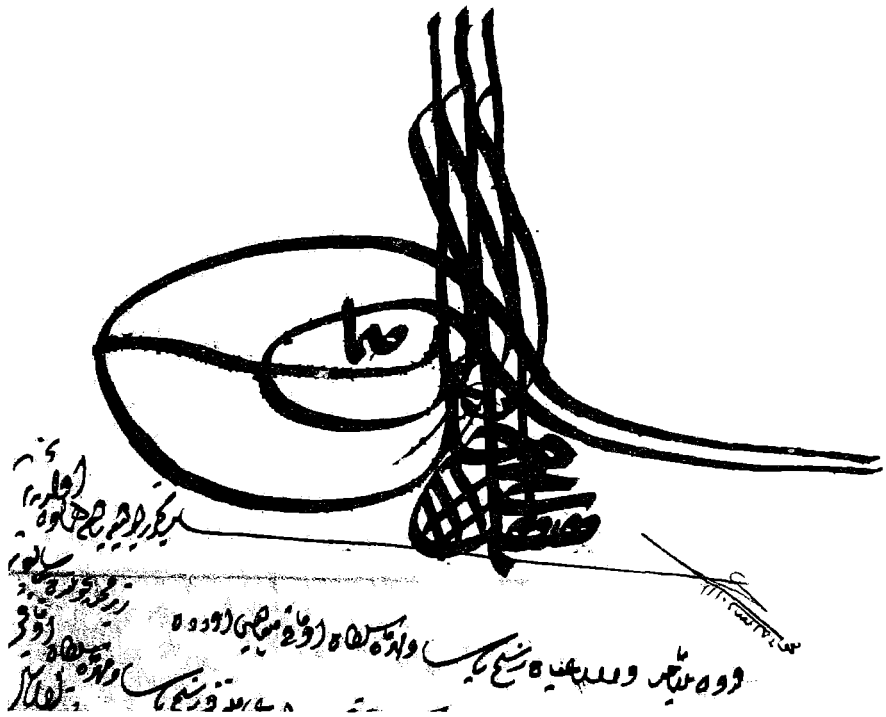

(Res. 203)
Mustafa II tuğrası.
[27 Zilhicce 1109]
T.S.M.A. No. 5407/11.

(Res. 204)
Mustafa II tuğrası.
El-abd-üd-dâi
el-fakir-el-hac
Ali el-tevkii ufiye anh-ü
Sene 1107
T.S.M.K. No. 2833/12.

Mustafa II'nin diğer tuğraları için bk.
Res. 16, s. 22
Res. 48, s. 64
Res. 49, s. 64.

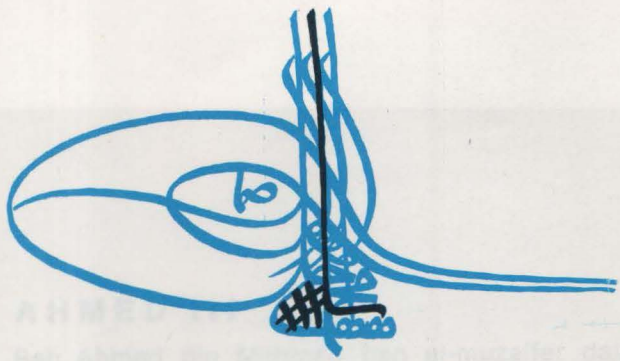

Şah

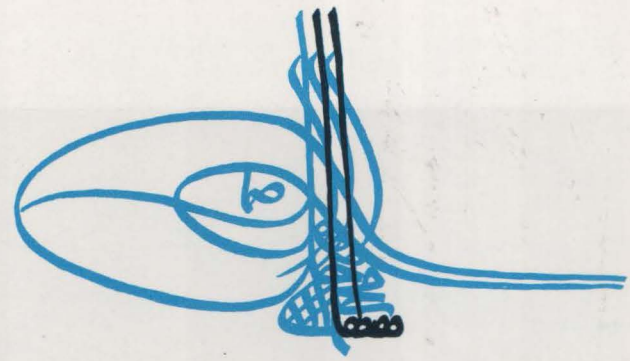

Mustafa

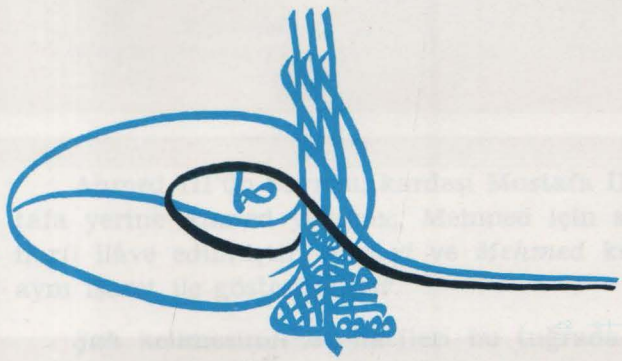

bin

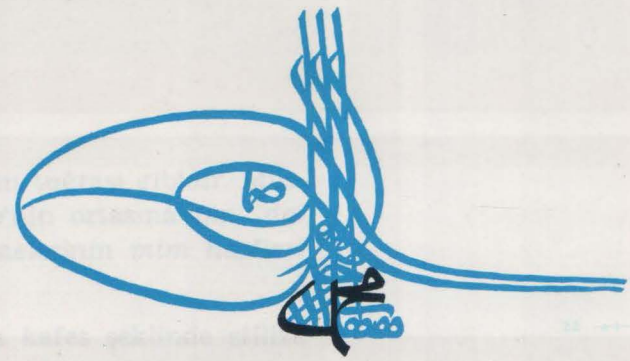

Mehmed

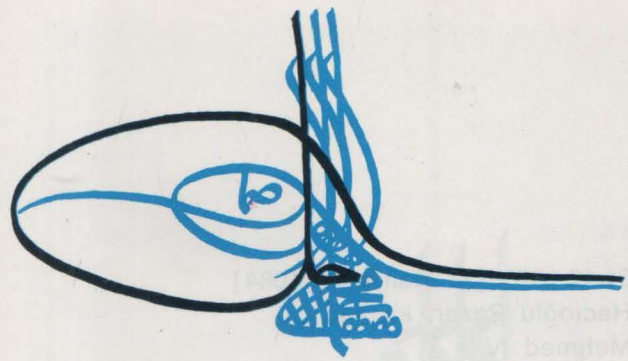

han

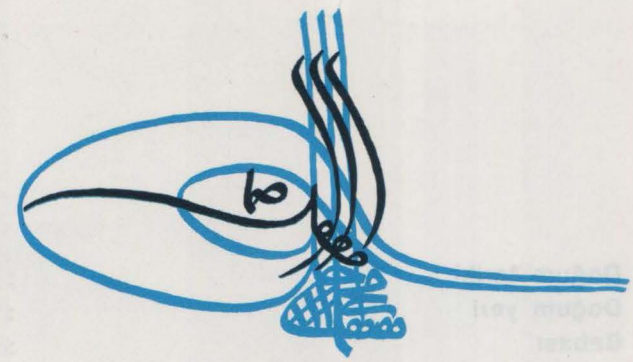

el-muzaffer daima

T.S.M.K. No. E. Haz. 2833.
(Elçi Mehmed paşa hazretlerinindir)

Doğum tarihi	31.12.1673 [22 Ramazan 1084]
Doğum yeri	Hacıoğlu Pazarı kışlağı
Babası	Mehmed IV
Annesi	Rabia Gülnûş Emetullah Valide Sultan (Giritli)
Tahta çıktığı tarih	22.8.1703 [9 Rebiyülâhır 1115]
Tahta çıktığında yaşı	29 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	2.10.1730 [19 Rebiyülevvel 1143]
Tahttan ayrılma sebebi	Mahmud I lehine feragat
Saltanat süresi	27 yıl, 1 ay
Ölüm tarihi	1.7 1736 [21 Safer 1149]
Ölüm sebebi	Zehir (?)
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbui, Yenicami, Hatice Turhan Valide Sultan türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; Necib.

AHMED III

Şah Ahmed bin Mehmed han el-muzaffer daima

Ahmed III'ün tuğrası, kardeşi Mustafa III'ün tuğrası gibidir. Mustafa yerine Ahmed yazılmış, Mehmed için sere'nin ortasına bir *dal* harfi ilâve edilmiştir. *Ahmed* ve *Mehmed* kelimelerinin *mim* harfleri aynı işaret ile gösterilmiştir.

Şah kelimesinin *he* harfleri bu tuğrada da kafes şeklinde stilize edilmiş motiflerle gösterilmiştir.

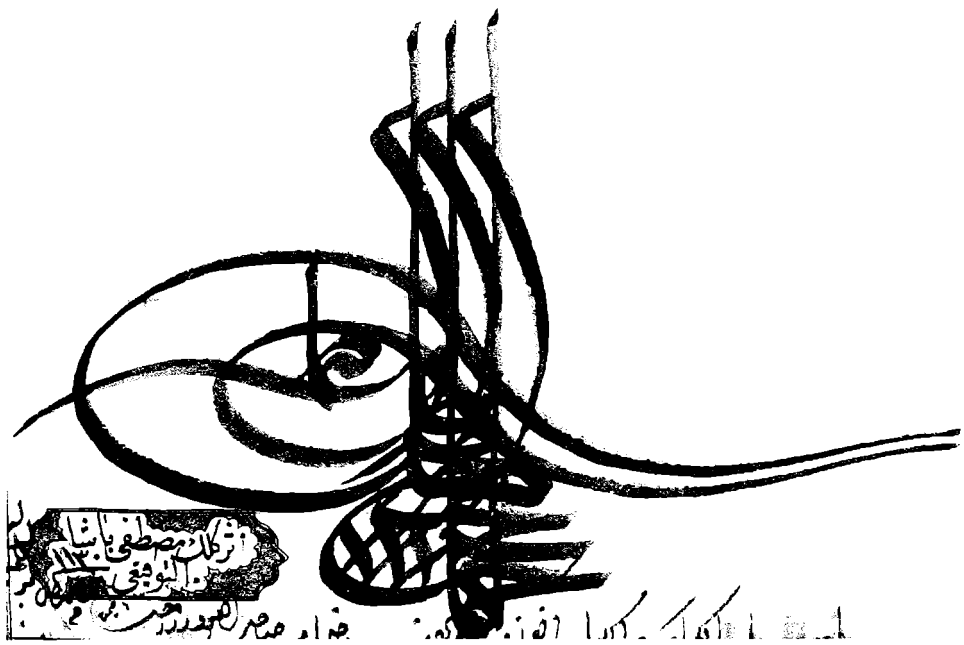

(Res. 205)
Ahmed III tuğrası.
Eser-i kilk-i Mustafa paşa el-tevkii
Sene 1130
T.S.M.K. No. 2833/8.

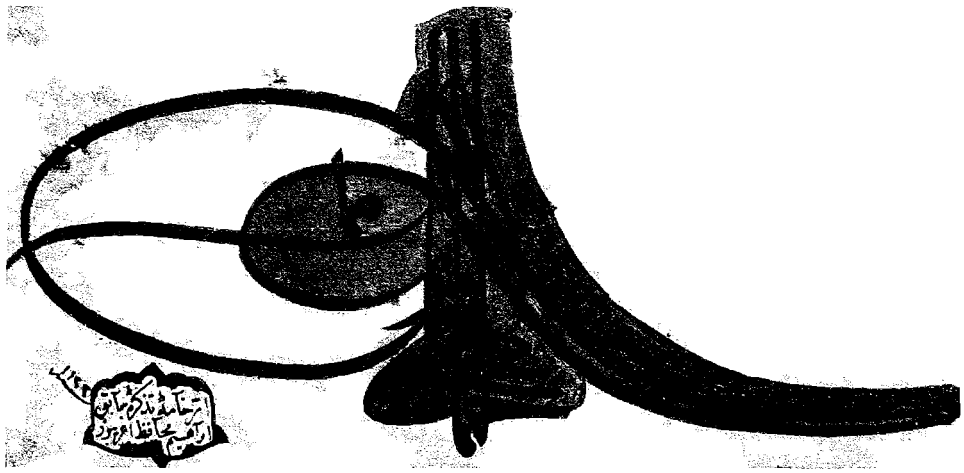

(Res. 206)
Ahmed III tuğrası.
Eser-i hâme-i tezkire-i sabık İbrahim muhafız-ı Ağrıboz
Sene 1133.
T.S.M.K. No. 2833/20.

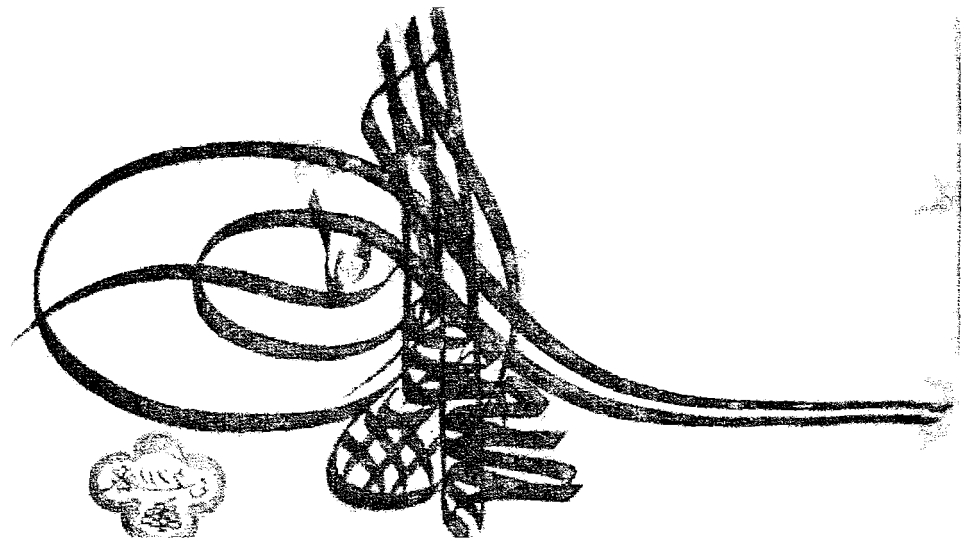

(Res. 207)
Ahmed III tuğrası.
Fi sene 1134
T.S.M.K. No. 2833/13b.

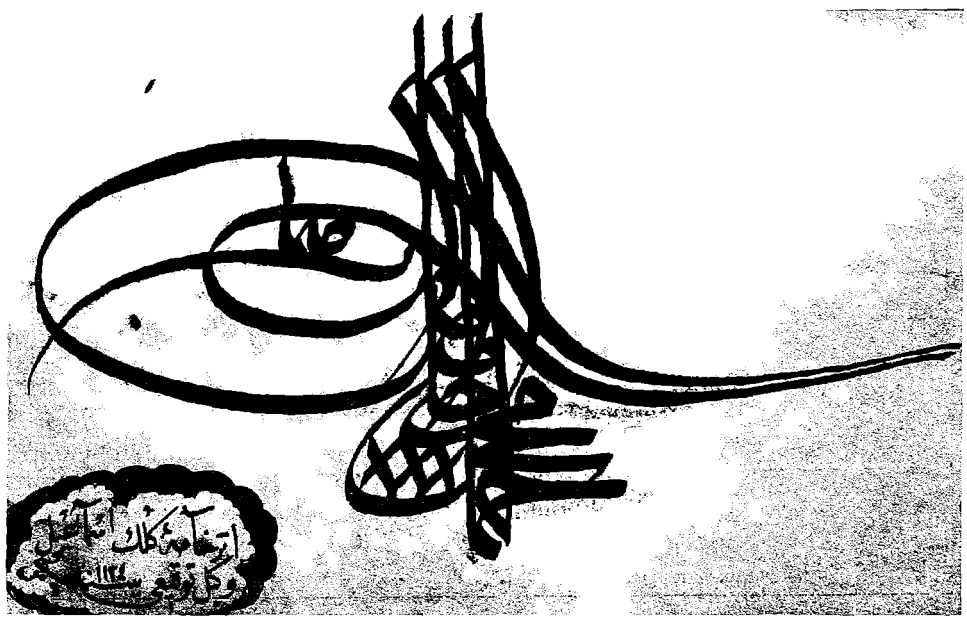

(Res. 208)
Ahmed III tuğrası.
Eser-i hâme-i kilk-i İsmail vekil-i tevkii
Sene 1134
T.S.M.K. No. 2833/11.

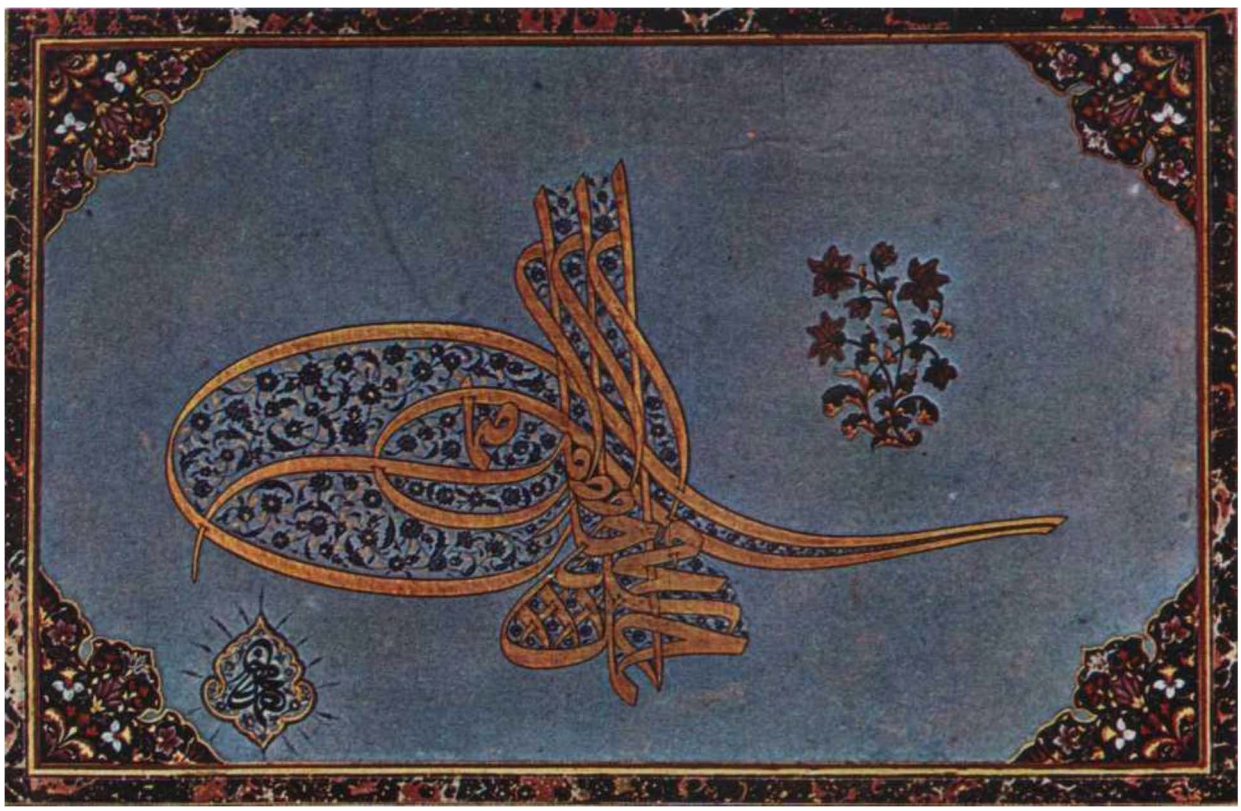

(Res. 209) Ahmed II! tuğrası, T.S.M.K. No. Ahmed III, 3653.

(Res. 210)
Ahmed III tuğrası.
Eser-i kilk-i Abdullah efendi el-tevkii birader-i Kadri efendi
Sene 1136
T.S.M.K. No. 2833/12b.

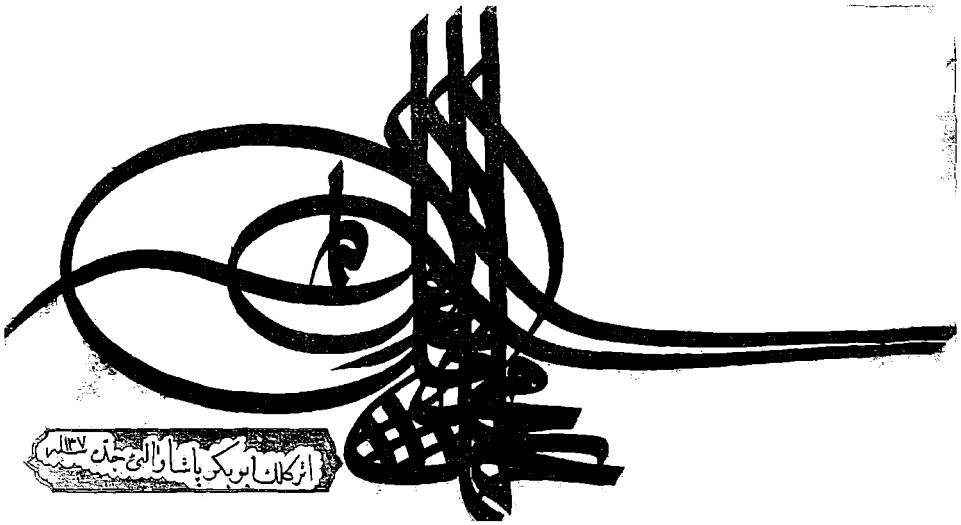

(Res. 211)
Ahmed III tuğrası.
Eser-kilk-i Ebû Bekir paşa vali-i Cidde
Sene 1137
T.S.M.K. No. 2833/22.

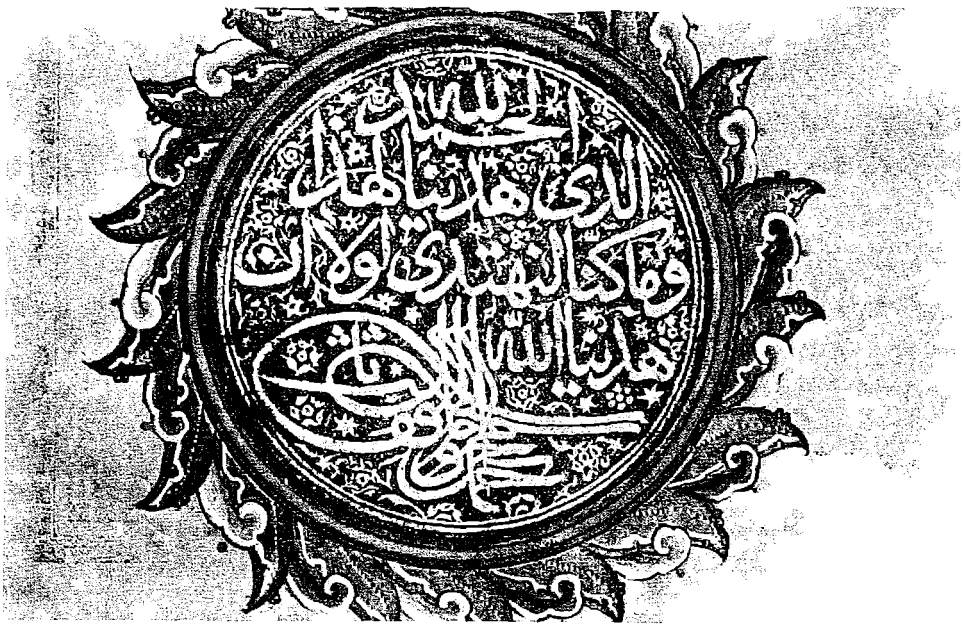

(Res. 212)
Ahmed III vakıf mühürü üzerindeki tuğrası.
(Vakıf kelimesinin **vav** harfi sere içerisine, **kaf** ve **fe** harfleri dış beyzenin altına yazılmıştır.)

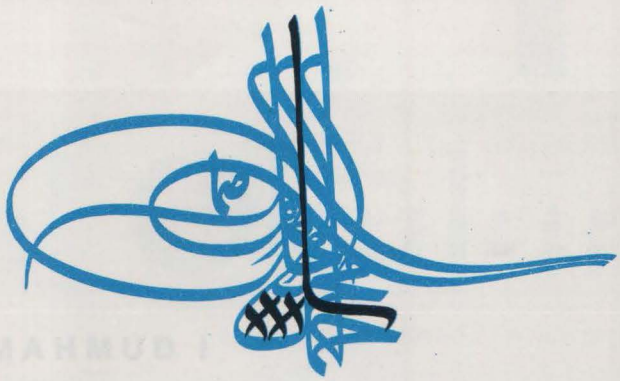

Şah

Ahmed

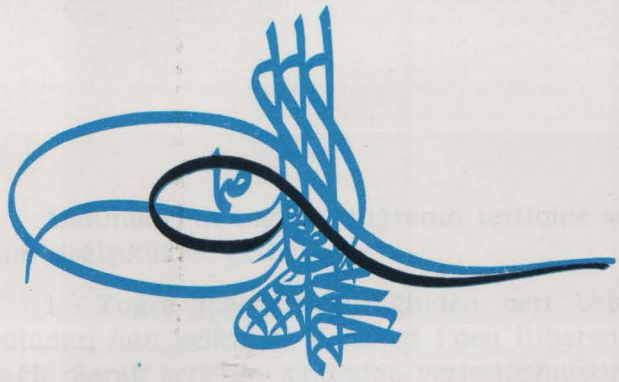

bin

Mehmed

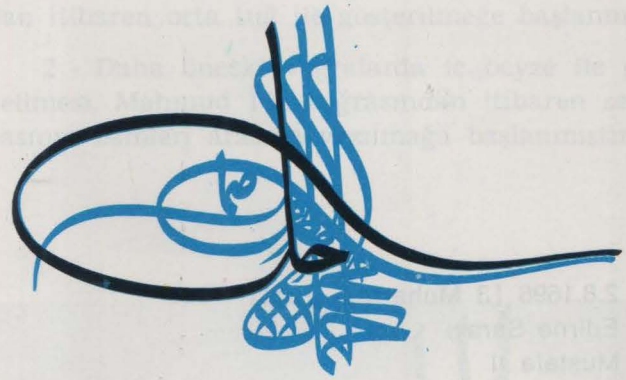

han

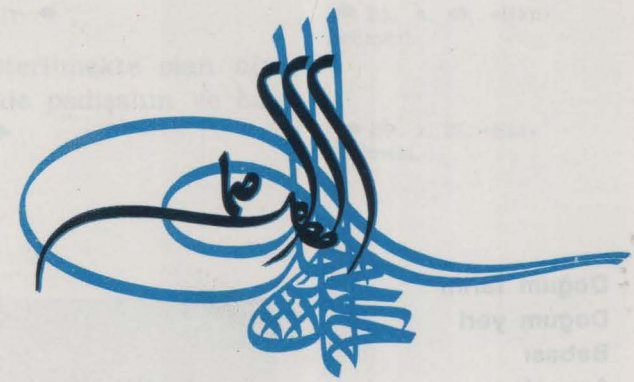

el-muzaffer daima

T.S.M.K. No. Ahmed III, 3653.

Doğum tarihi	2.8.1696 [3 Muharrem 1108]
Doğum yeri	Edirne Sarayı
Babası	Mustafa II
Annesi	Saliha Valide Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	2.10.1730 [19 Rebiyülevvel 1143]
Tahta çıktığında yaşı	34 yaş, 2 ay
Saltanatının sonu	13.12.1754 [27 Safer 1168]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	24 yıl. 2 ay
Ölüm tarihi	13.12.1754 [27 Safer 1168]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Yenicami, Hatice Turhan Valide Sultan türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; Kanbur; Sebkatî.

MAHMUD I

Mahmud han bin Mustafa el-muzaffer daima

Mahmud I'in tuğrası, tuğranın tertibine ve şekline önemli bir takım değişiklikler getirmiştir:

1 Tuğra metnine girdiğinden beri baba ismine bağlı olarak bulunan *han* kelimesi, Mahmud I'den itibaren padişahın kendi adına bağlı olarak sere'nin kaidesine yerleştirilmiştir. Bundan evvel hep üçüncü tuğ'la gösterilen *han* kelimesinin *elif* harfi, Mahmud I tuğrasından itibaren orta tuğ ile gösterilmeğe başlanmıştır ◆

◆ Bk. 40, «Han» kelimesi.

2 Daha önceki tuğralarda iç beyze ile gösterilmekte olan *bin* kelimesi, Mahmud I'in tuğrasından itibaren sere'de padişahın ve babasının isimleri arasına yazılmağa başlanmıştır ◆

◆ Bk. s. 37, «Bin» kelimesi.

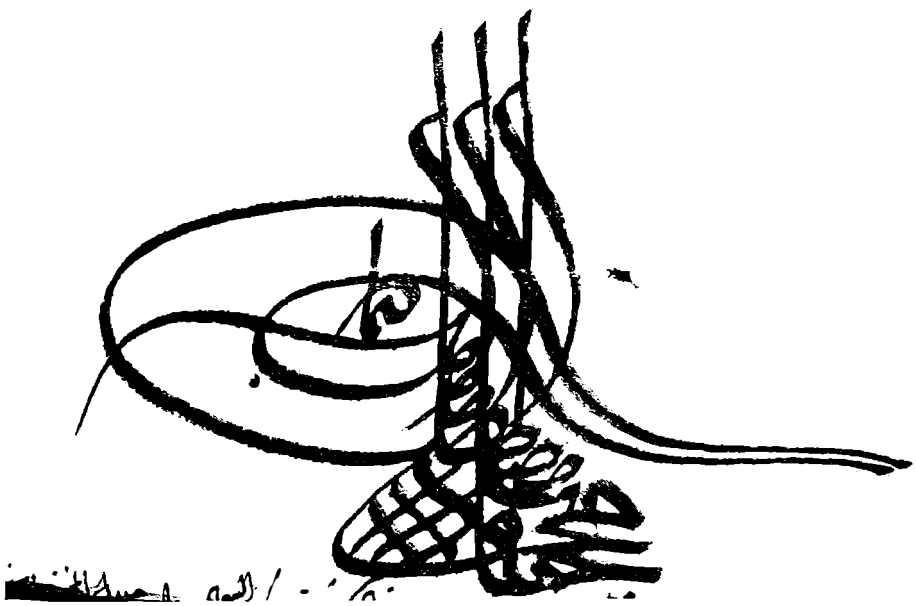

(Res. 213)
Mahmud I tuğrası.
[1145]
T.S.M.A. No. S.P. 181.

3 Han ünvanı padişahın kendi adına bağlanınca, *şah* ünvanı tuğra metninden çıkarılmış, fakat şekil muhafaza edilmiştir. Şöyle ki, sere'de *şah* kelimesinin *şın* harfi yerine, *bin* kelimesi bu harfe benzetilerek yazılmış ◆ *he* harflerinin teşkil etmiş olduğu kafes şeklinde stilize edilmiş motif aynı yerde muhafaza edilmiştir. Bunun neticesi olarak iç beyze ile kafes şeklindeki motif, tuğra şeklini tamamlayan işaretler olarak kalmışlardır ◆

◆ Bk. s. 37, «Bin» kelimesi.

◆ Bk. s. 43, «Şah» kelimesi.

Mustafa kelimesi bu tuğrada da *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmış ve bu harf, üçüncü tuğ'la gösterilmiştir. Orta tuğ, yukarda söylediğimiz gibi *han* kelimesinin *elif* harfi, birinci tuğ ise *Mustafa* kelimesindeki *tı* harfinin *elif*'idir.

El-muzaffer daima ibaresi, bundan evvelki tuğralarda olduğu gibidir. Üç zülfe, sırası ile bu ibaredeki *elif* ve *lâm* harfleri ile *zı* harfinin *elif*'ini göstermektedir.

(Res. 214)
Mahmud I'in tuğra şeklindeki mühürü (yaklaşık iki defa büyütülmüştür) ve **Vakıf** mühürü (aynı boyda).

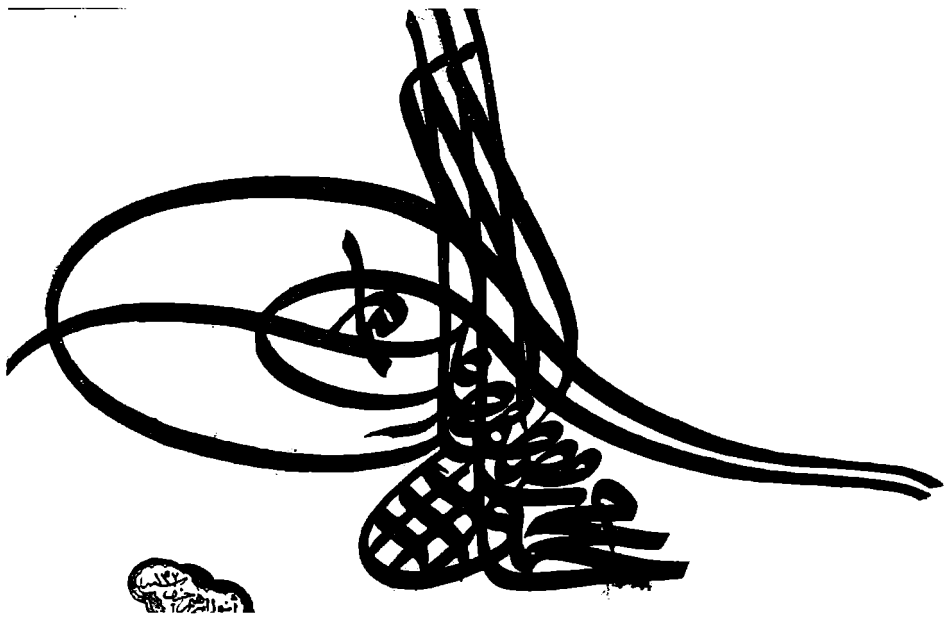

(Res. 215)
Mahmud I`tuğrası.
Eser-i nevk-i İbrahim Hanlı
Sene 147
T.S.M.K. No. 2833/14.

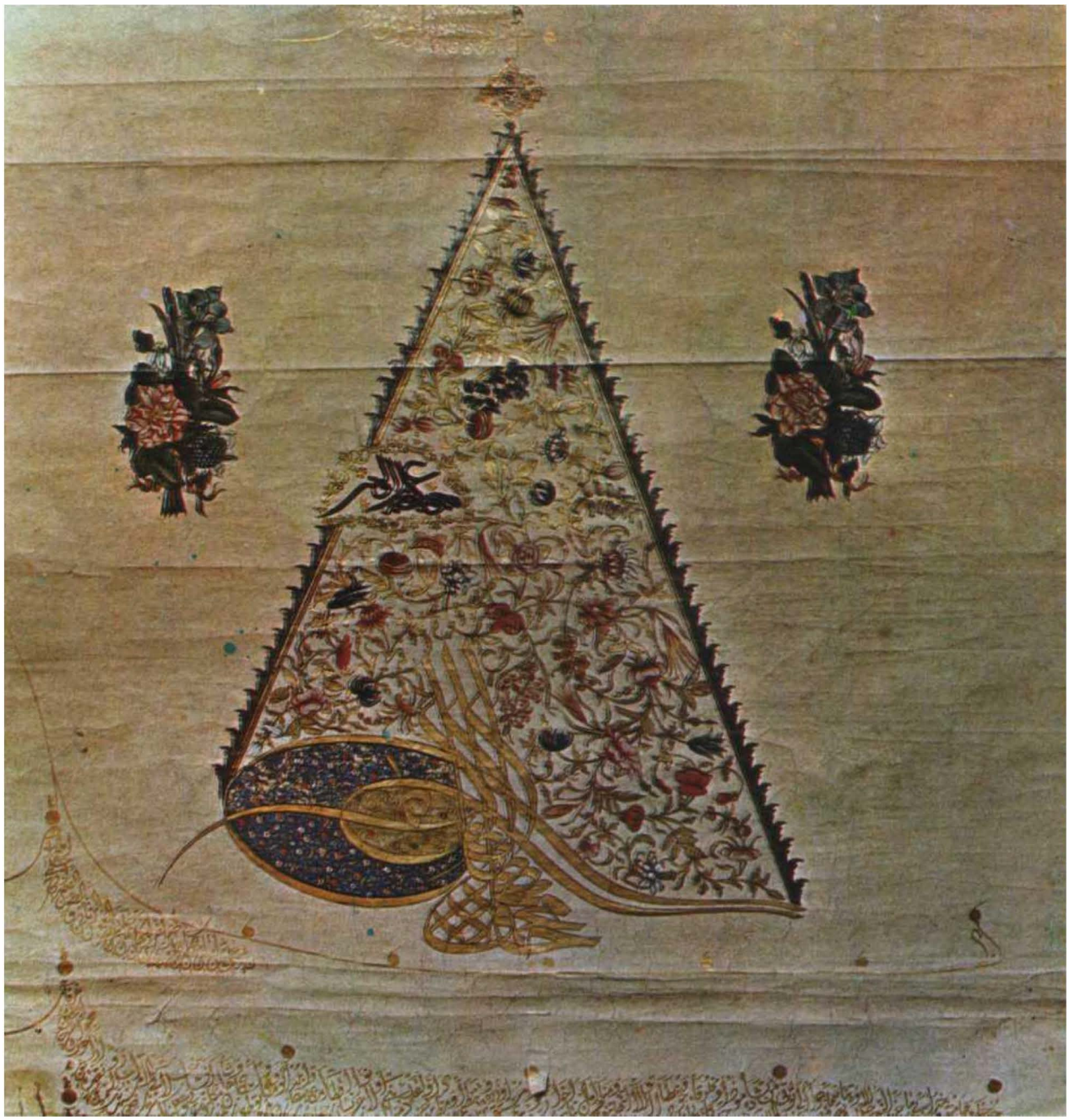

[1150], T İ.E.M. No. 2234.

(Res. 216) Mahmud I tuğrası.

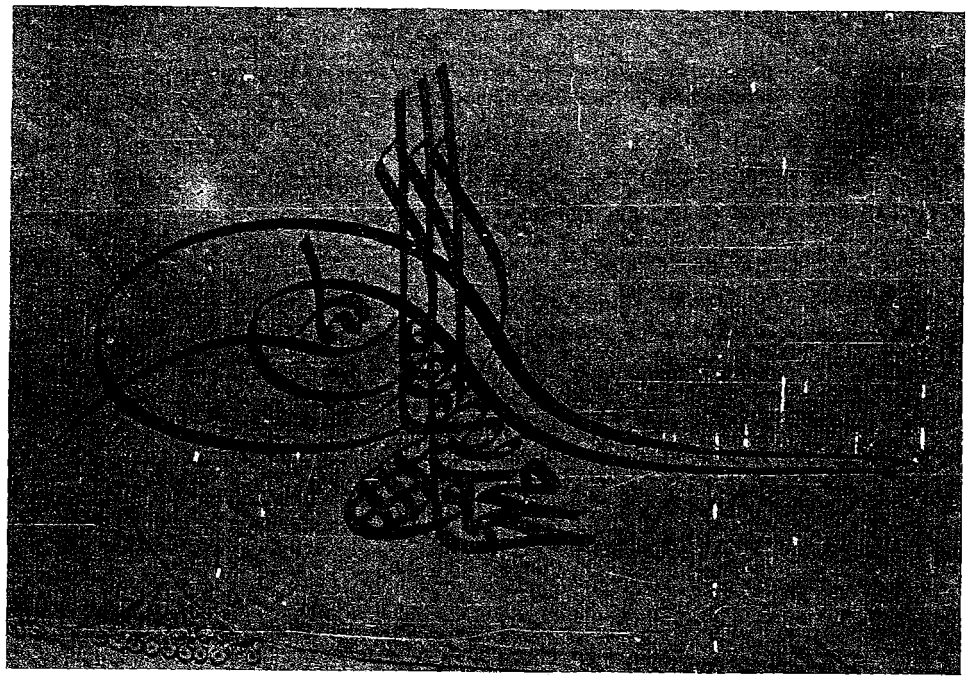

(Res. 217)
Mahmud I tuğrası.
[1148]
T.İ.E.M. No. 2354.

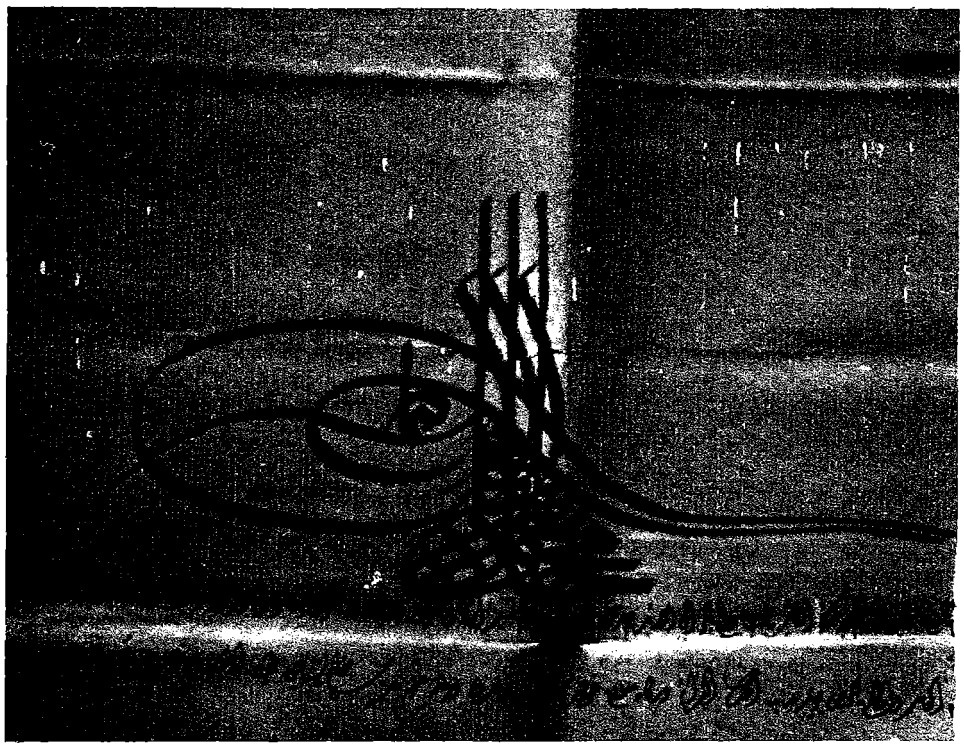

(Res. 218)
Mahmud I tuğrası.
[3 Ramazan 1150]
T.S.M.A. No. E. 784/2.

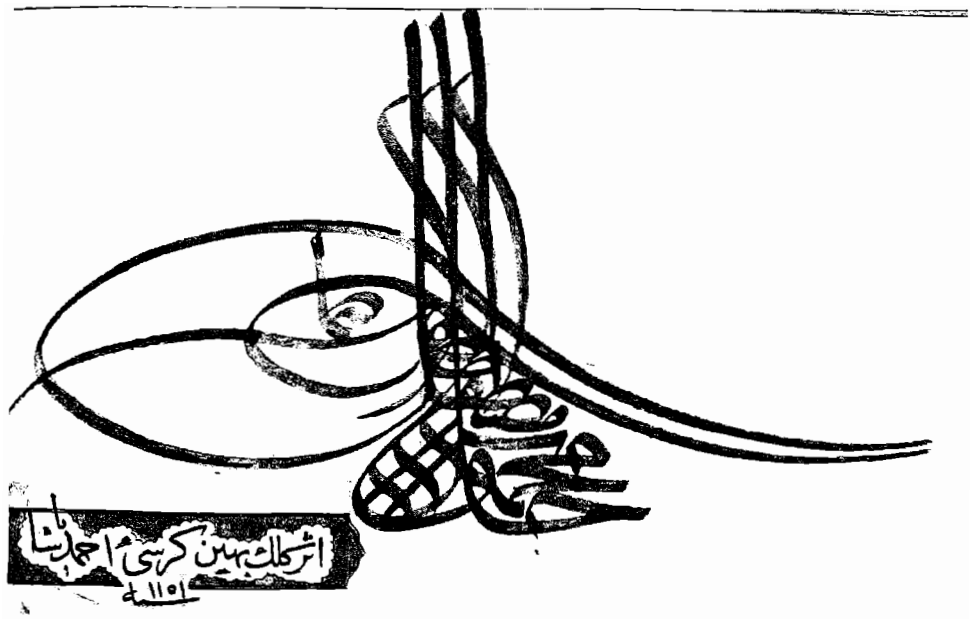

(Res. 219)
Mahmud I tuğrası.
Eser-i kilk-i bihîn-i kürsî-i Ahmed paşa Sene 1151
T.S.M.K. No. 2833/18b.

(Res. 220)
Mahmud I tuğrası.
Eser-i hâme-i Hamza Hâmid mektubî-i hazret-i sadr-ı âlî. Sene 1153
T.S.M.K. No. 2833.

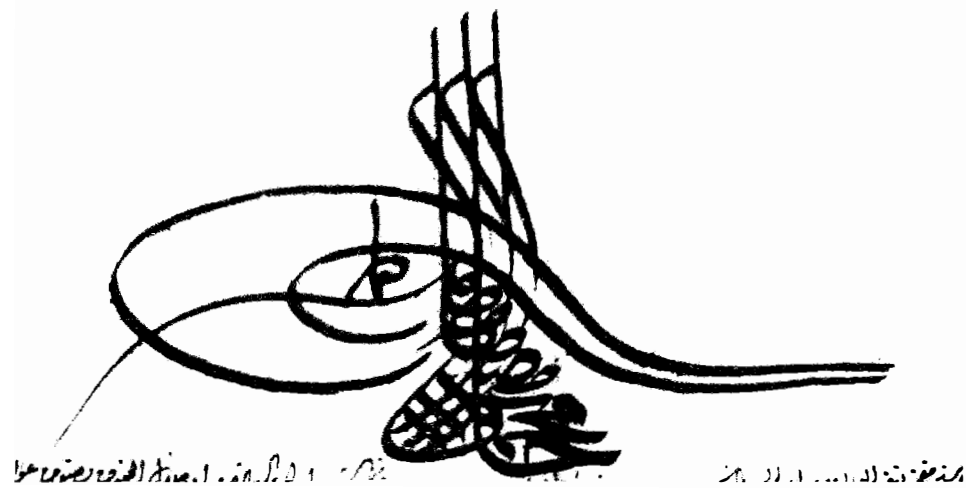

(Res. 221)
Mahmud I tuğrası.
[28 Receb 1163]
T.S.M.A. No. E. 582/5.

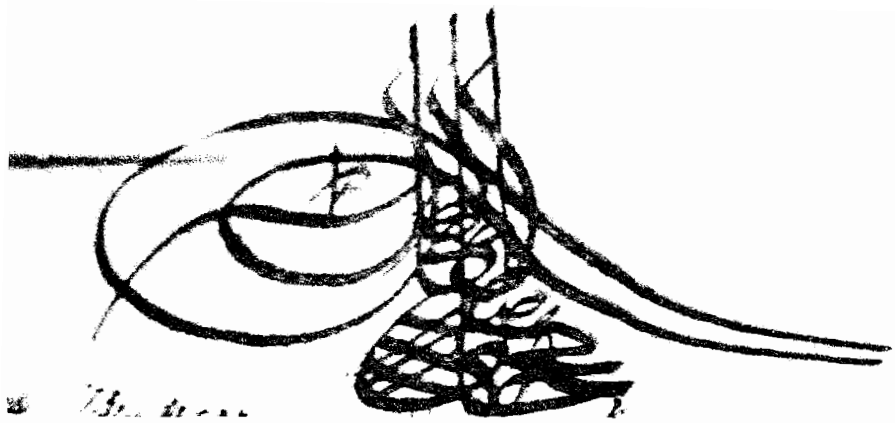

(Res. 222)
Mahmud I tuğrası.
[Şevval sonları 1166]
T.S.M.A. No. E. 582/30.

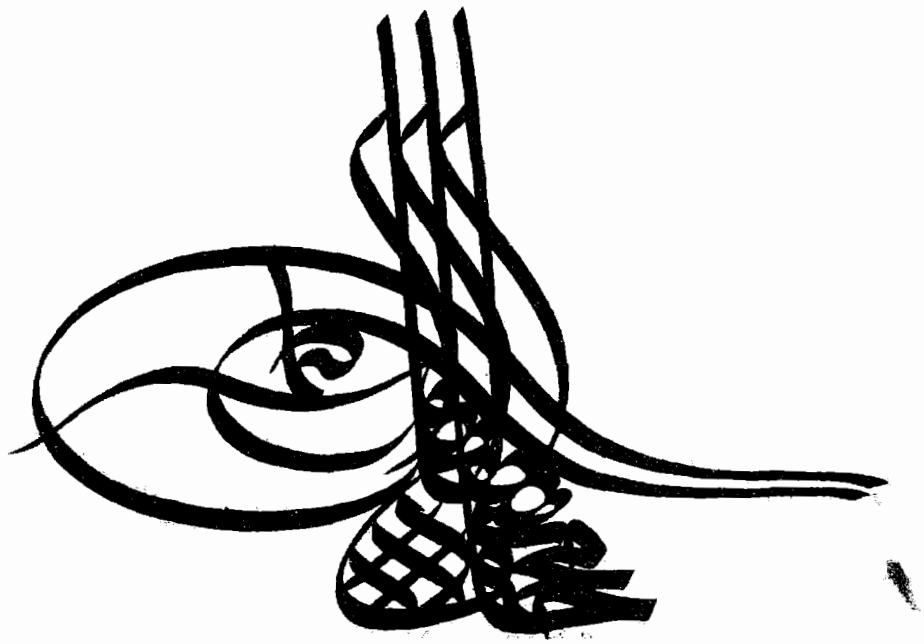

(Res. 223)
Mahmud I tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

(Res. 224)
Mahmud I tuğrası.
Hakk-ı kelâm verdi bu tuğraya hüsn-ü şân
Seyyid Ali reis rikâb-ı şeh-i cihân
T.S.M.K. No. 2833/21.

Mahmud I'in diğer tuğraları için bk.
Res. 50, s. 64
Res. 51, s. 65.

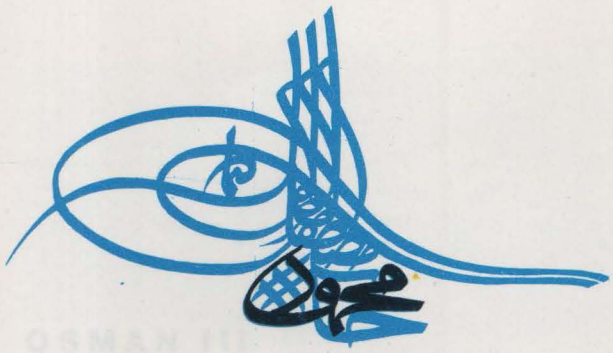

Mahmud

han

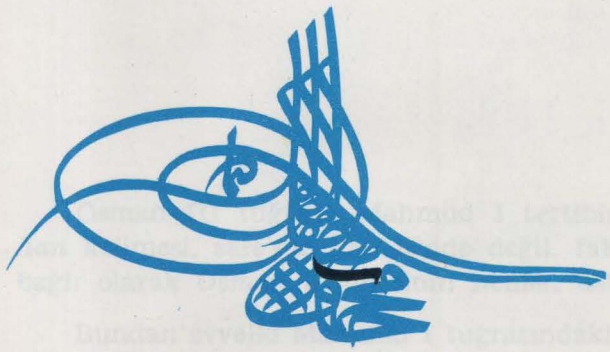

bin

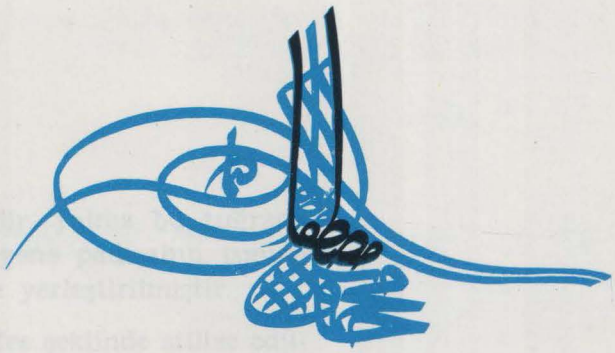

Mustafa

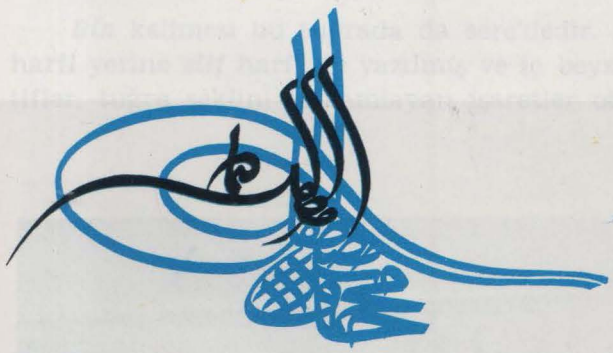

el-muzaffer daima

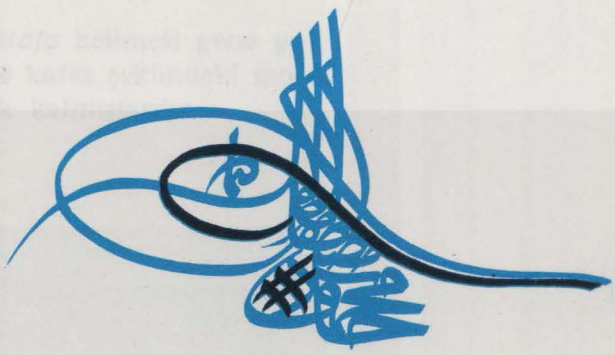

(şekli tamamlayan işaretler)

İstanbul Belediye Müzesi.

Doğum tarihi	2.1.1699 [29 Cemaziyelâhır 1110]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Mustafa II
Annesi	Şehsüvar Valide Sultan (Rus)
Tahta çıktığı tarih	13.12.1754 [27 Safer 1168]
Tahta çıktığında yaşı	55 yaş, 11 ay
Saltanatının sonu	30.10.1757 [16 Safer 1171]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	2 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	30.10.1757 [16 Safer 1171]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Yenicami, Hatice Turhan Valide Sultan türbesinde.

OSMAN III

Osman han bin Mustafa el-muzaffer daima

Osman III tuğrası, Mahmud I tertibindedir, yalnız bu tuğrada *han* kelimesi, sere'nin kaidesinde değil, fakat gene padişahın ismine bağlı olarak *Osman* kelimesinin hemen üstüne yerleştirilmiştir.

Bundan evvelki Mahmud I tuğrasındaki kafes şeklinde stilize edilmiş motiflerin yanındaki *dal* harfi bu tuğrada bulunmadığından, motifi teşkil eden çizgiler, boşluğu doldurmak için arttırılmışlardır.

Bin kelimesi bu tuğrada da sere'dedir. *Mustafa* kelimesi gene *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmış ve iç beyze ile kafes şeklindeki motifler, tuğra şeklini tamamlayan işaretler olarak kalmışlardır.

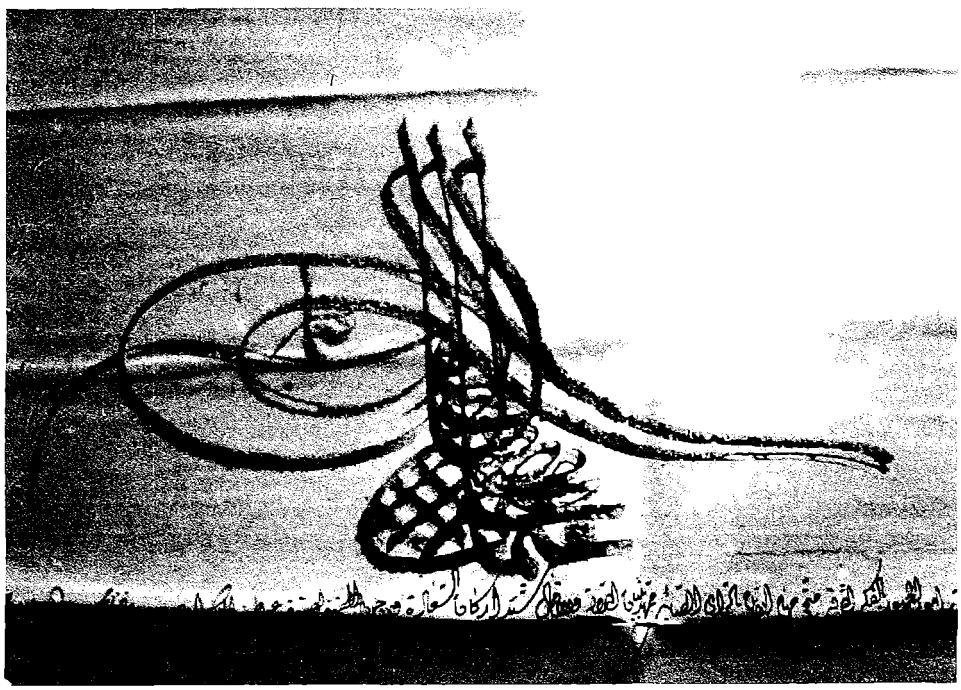

(Res. 225)
Osman III tuğrası.
[Şevval sonları 1169]
T.S.M.A. No. E. 582/31.

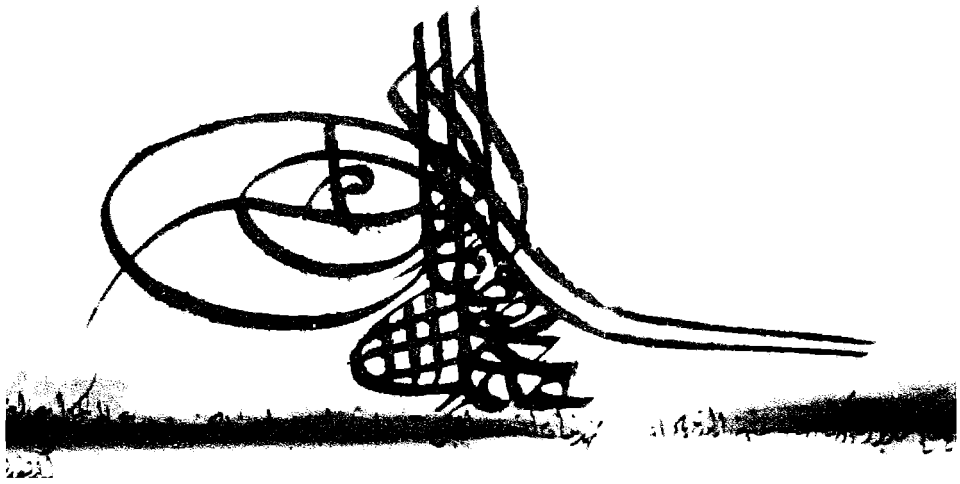

(Res. 226)
Osman III tuğrası.
[Zilhicce sonları 1170]
T.S.M.A. No. E. 588/10.

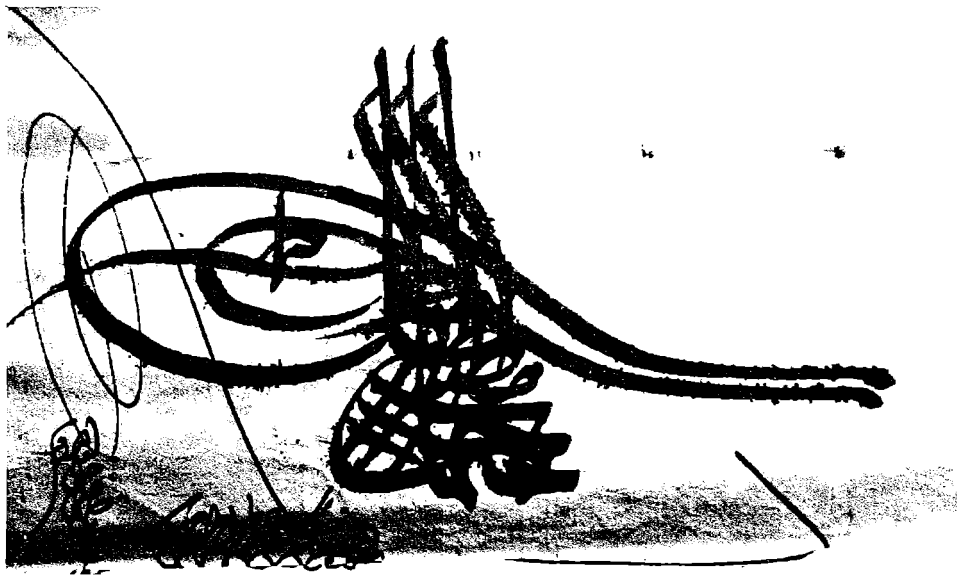

(Res. 227)
Osman III tuğrası.
[22 Zilhicce 1170]
T.S.M.A. No. E. 1725/3.

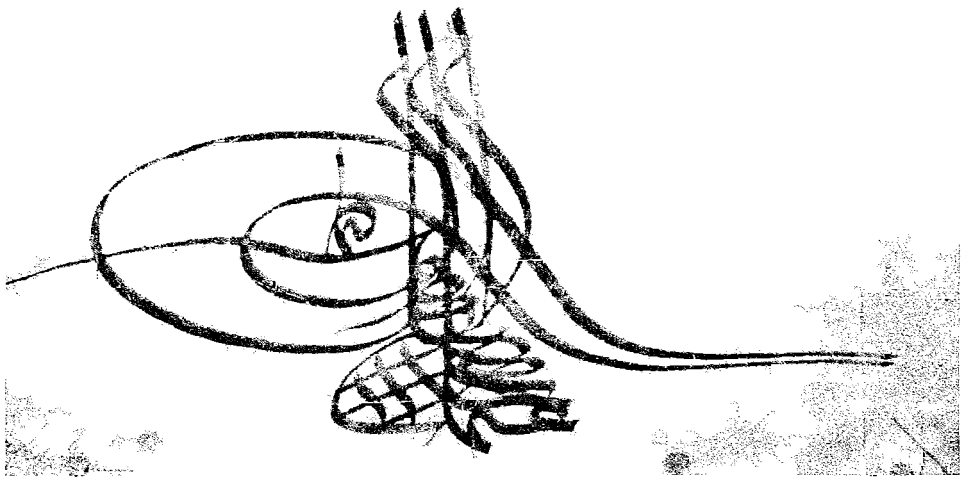

(Res. 228)
Osman III tuğrası.
T.İ.E.M. No. 2344.

(Res. 229) ▷
Osman III tuğrası.
[1169]
T.S.M.A. No. K. 6248.

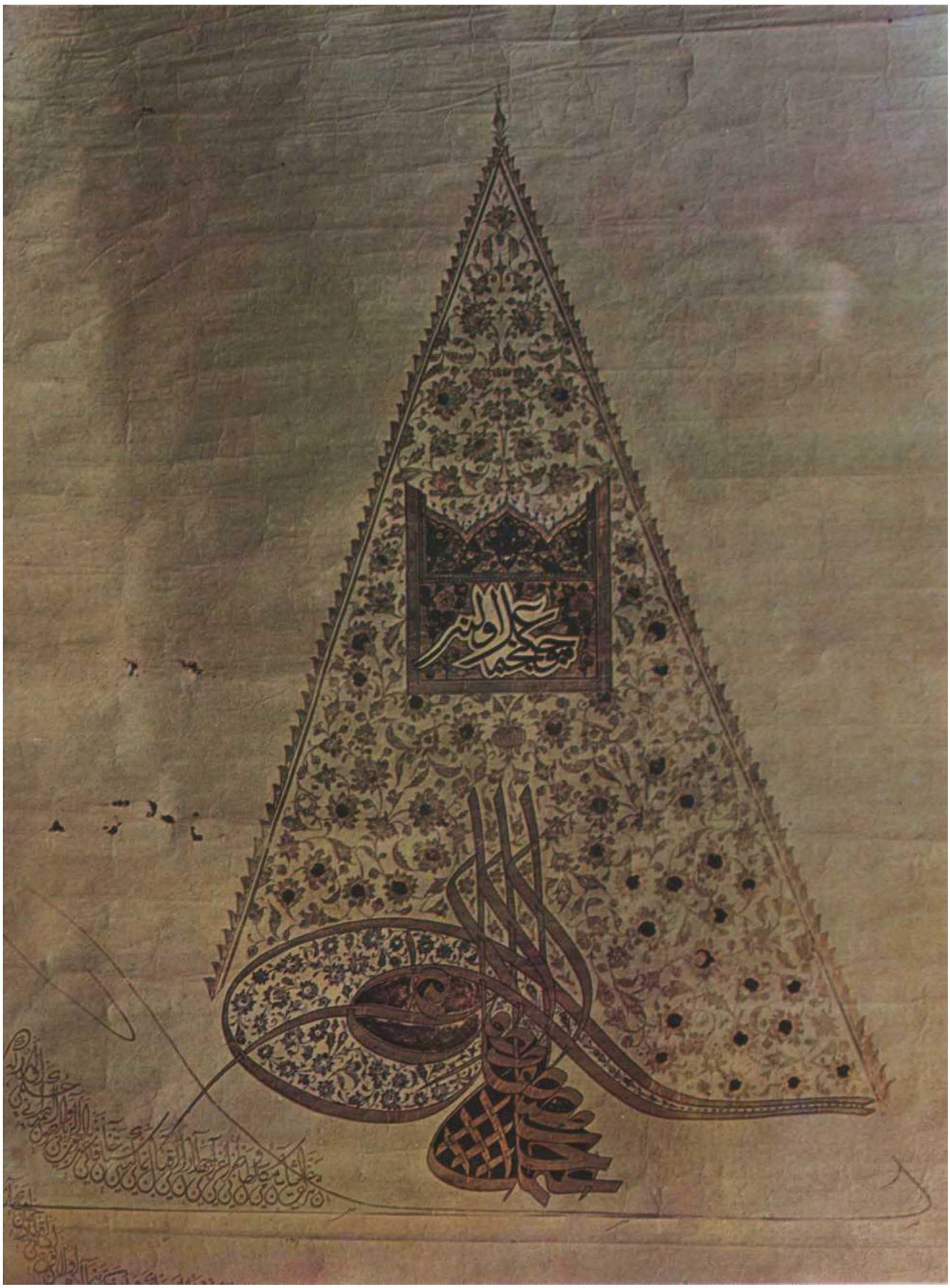

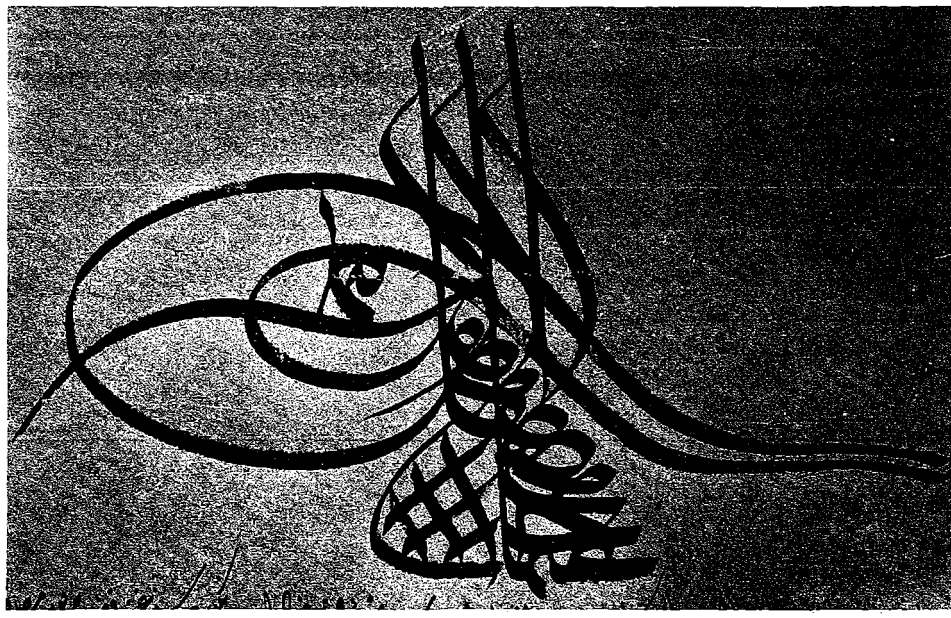

(Res. 230)
Osman III tuğrası.
T.S.M.A. No. 5224.

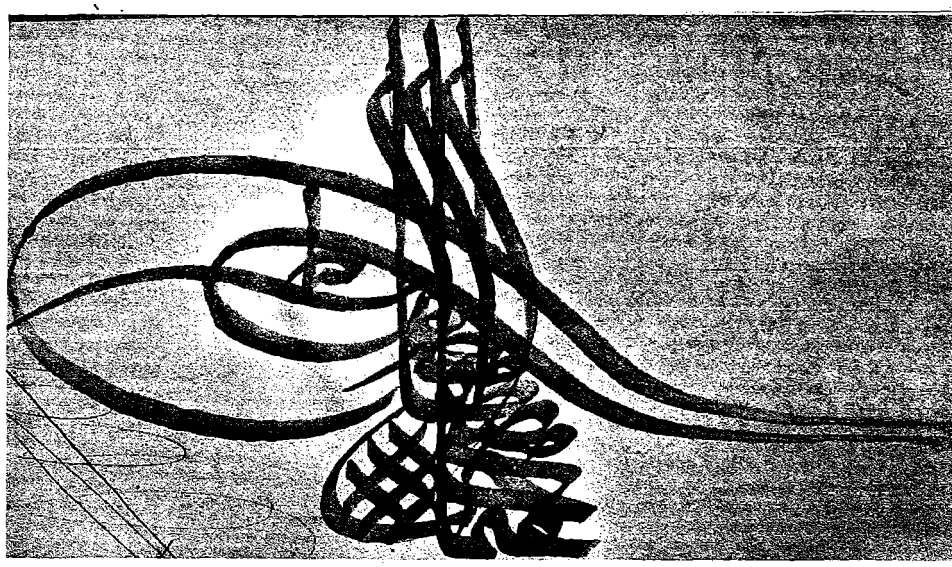

(Res. 231)
Osman III tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

(Res. 232)
Osman III'ün Vakıf mühürü.

Osman

han

bin

Mustafa

el-muzaffer dalma

(şekli tamamlayan işaretler)

İstanbul Belediye Müzesi.

Doğum tarihi	28.1.1717 [14 Safer 1129]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Ahmed III
Annesi	Mihrimah Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	30.10.1757 [16 Safer 1171]
Tahta çıktığında yaşı	40 yaş, 9 ay
Saltanatının sonu	21.1.1774 [8 Zilkade 1187]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	16 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	21.1.1774 [8 Zilkade 1187]
Ölüm sebebi	Kalp yetersizliği
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Lâleli Camii önündeki türbesinde
Mahlas ve lâkapları	Cihangir; Gazi.

MUSTAFA III

Mustafa han bin Ahmed el-muzaffer daima
Şah Mustafa bin Ahmed el-muzaffer daima

Mustafa III'ün tuğrası saltanatının beşinci yılında önemli bir değişikliğe uğramıştır: tuğradan *han* ünvanı çıkartılmış, yerine *şah* ünvanı konmuş, tuğra metni gibi istifi de değiştirilmiştir. Bu değişikliğin belli bir tarihte yapılmış olduğu ve ikinci tip tuğranın kabulünden sonra birincisinin bir daha kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Gördüğümüz birinci tip tuğralı en son vesika, 25 Ocak 1763 [10 Receb 1176] tarihlidir ◆ İkinci tip tuğralar için tesbit edebildiğimiz ilk tarih, 1 Mart 1763'tür [15 Şaban 1176] ◆ . Mustafa III'ün tuğrası bu aradaki 35 gün içerisinde değiştirilmiştir. Bu değişikliğin sebebini tesbit edemedik.

◆ Başv. Arş. Müzehhep fermanlar No. 143.

◆ Başv. Arş. Müzehhep fermanlar No. 144.

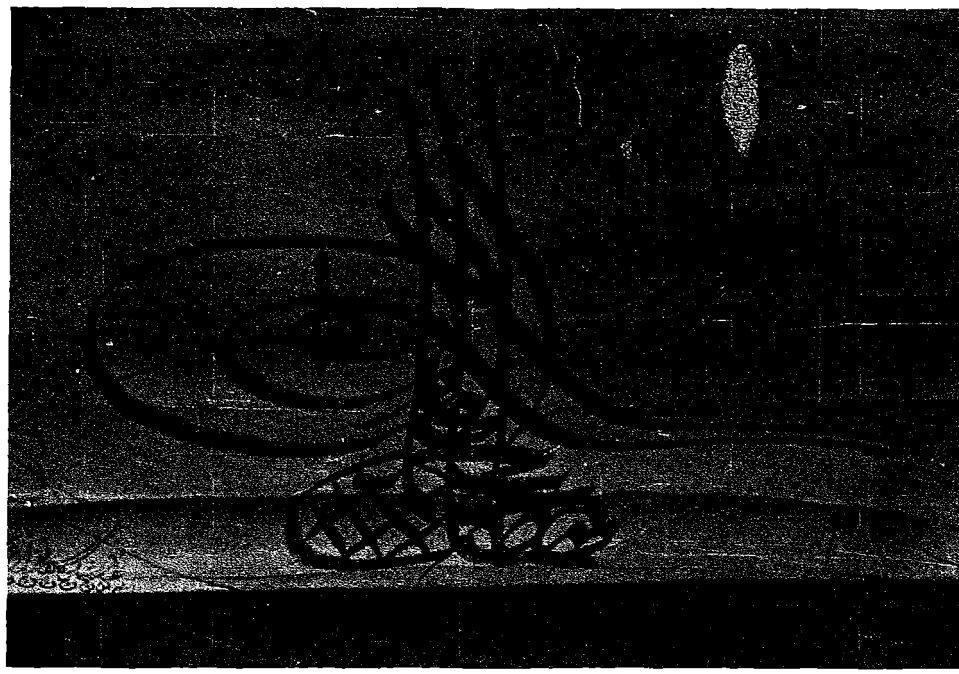

(Res. 233)
Mustafa III tuğrası.
(*Birinci tip*)
[1175]
T.İ.E.M. No. 2351.

Mustafa III'ün birinci tip tuğrası, Osman III tuğrası tertibindedir; *han* ünvanı *Mustafa* kelimesinin üstüne yazılmıştır; *bin* kelimesi sere'de, *han* kelimesi ile *Ahmed* kelimesinin arasındadır; kafes şeklindeki motifler aynen muhafaza edilmiş, bunları saran kavis, Osman III tuğrasındaki *Osman* kelimesinin *nun* harfi gibi yapılmıştır. Bu kavis ile kafes şeklindeki motif ve iç beyze, üçüncü tuğ ile birlikte tuğra şeklini tamamlayan işaretlerdir, harf değillerdir ve bir mana taşımazlar.

Mustafa III'ün hükümdarlığının sonuna kadar kullanılan ikinci tip tuğrasında ise, *han* ünvanı tuğra metninden çıkartılmıştır. Bu tuğra metnine yeniden alınmış olan *şah* kelimesine ait *şın* harfi sere'nin üst tarafına yazılmış ve *Ahmed* kelimesi ile birleştirilmiştir. *Şah* kelimesinin *elif* harfi, üçüncü tuğ ile gösterilmiştir. Kafes şeklindeki motifin yerini, daha önceki tuğralarda olduğu gibi *he* harfleri almış, *Ahmed* kelimesinin *dal* harfi bunların yanına konmuştur. İkinci tip tuğralarda *he* harflerini kafes şeklinde gösteren tuğralar varsa da çok azdır. *Bin* kelimesi, *Mustafa* ve *Ahmed* kelimeleri arasındadır.

Bu tuğrada *han* kelimesi bulunmadığı için, her zaman bu kelimedeki *nun* harfinin teşkil ettiği dış beyze, tuğra şeklini tamamlayan bir işaret haline gelmiştir. Mustafa III'ün birinci tip tuğrasında da bulunan ve sere'nin sol alt köşesinde, *he* harflerini çevreleyen kavis ile iç beyze, şekli tamamlayan işaretlerdir.

Her iki tip tuğrada *Mustafa* kelimesi *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmıştır. *El-muzaffer daima* ibaresi, bundan önceki tuğralarda olduğu gibidir.

(Res. 234)
Mustafa III tuğrası.
(Birinci tip)
T.S.M.A. No. 9288.

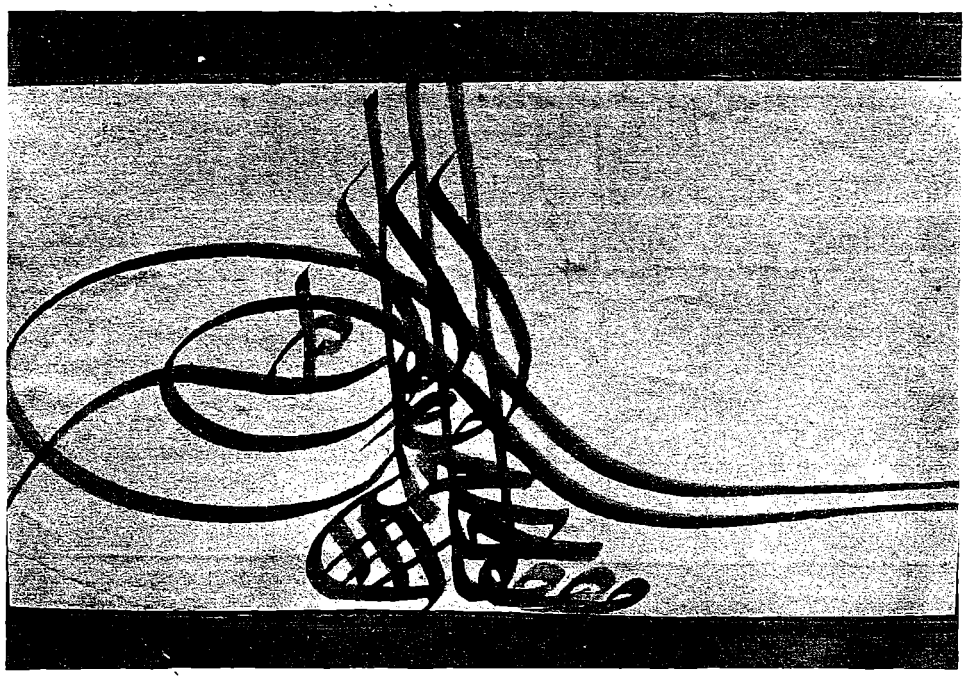

(Res. 235)
Mustafa III tuğrası.
(Birinci tip)
T.S.M.K. No. 2833/14b.

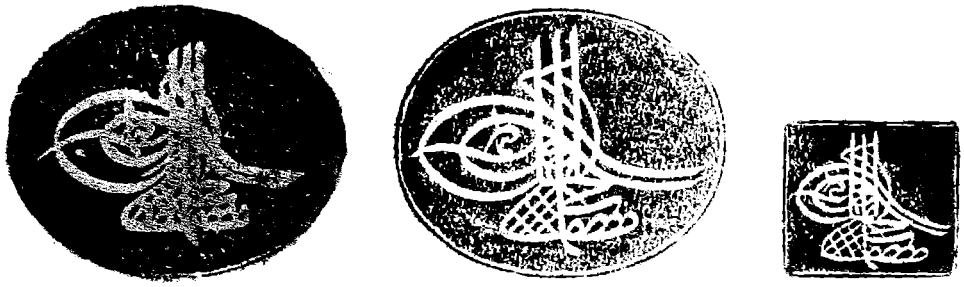

(Res. 236)
Mustafa III'ün tuğra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

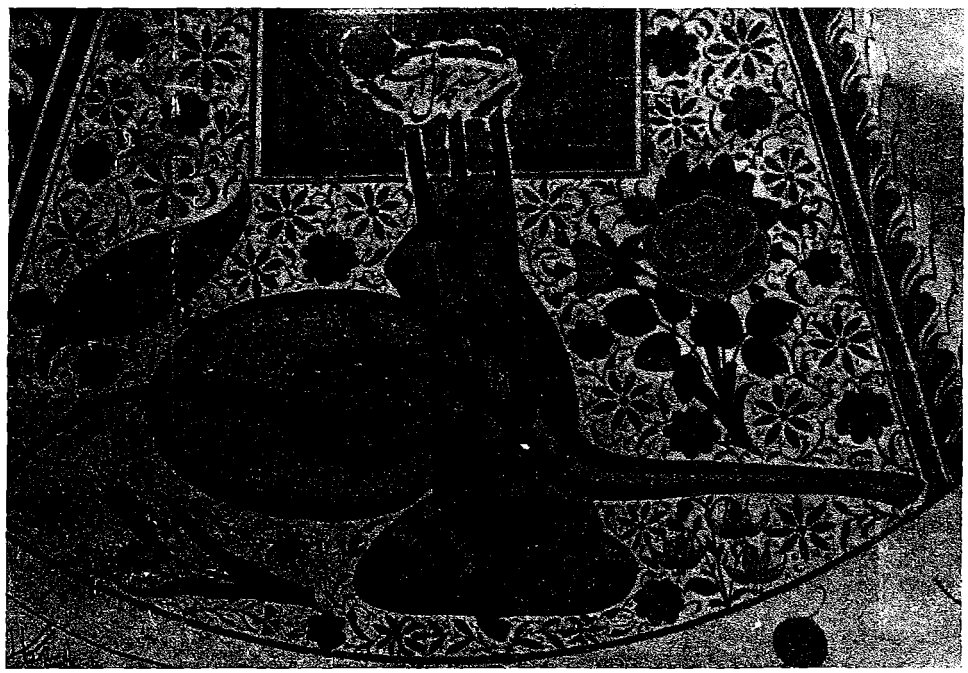

(Res. 237)
Mustafa III tuğrası.
(İkinci tip)
[1183]
T.S.M.A. No. 6208.

(Res. 238)
Mustafa III tuğrası.
(İkinci tip)
Resm-i ibn-i tuğra-yı garra eser-i kilk-i derviş Edib (?)
Sene 1187
T.S.M.K. No. 2873.

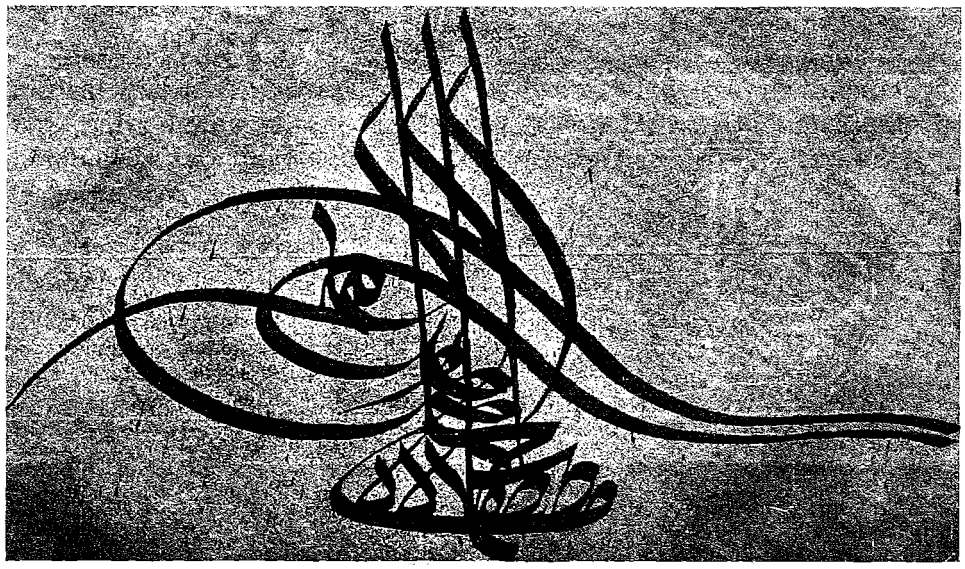

(Res. 239)
Mustafa III tuğrası.
(İkinci tip)
T.S.M.K. No. 2246.

(Res. 240)
Mustafa III tuğrası.
(İkinci tip)
Sikke-i hümâyun resmidir
T.S.M.K. No. 2246.

(Res. 241) ▷
Mustafa III tuğrası.
(Birinci tip)
[1172]
T.S.M.A. No. K. 6226.

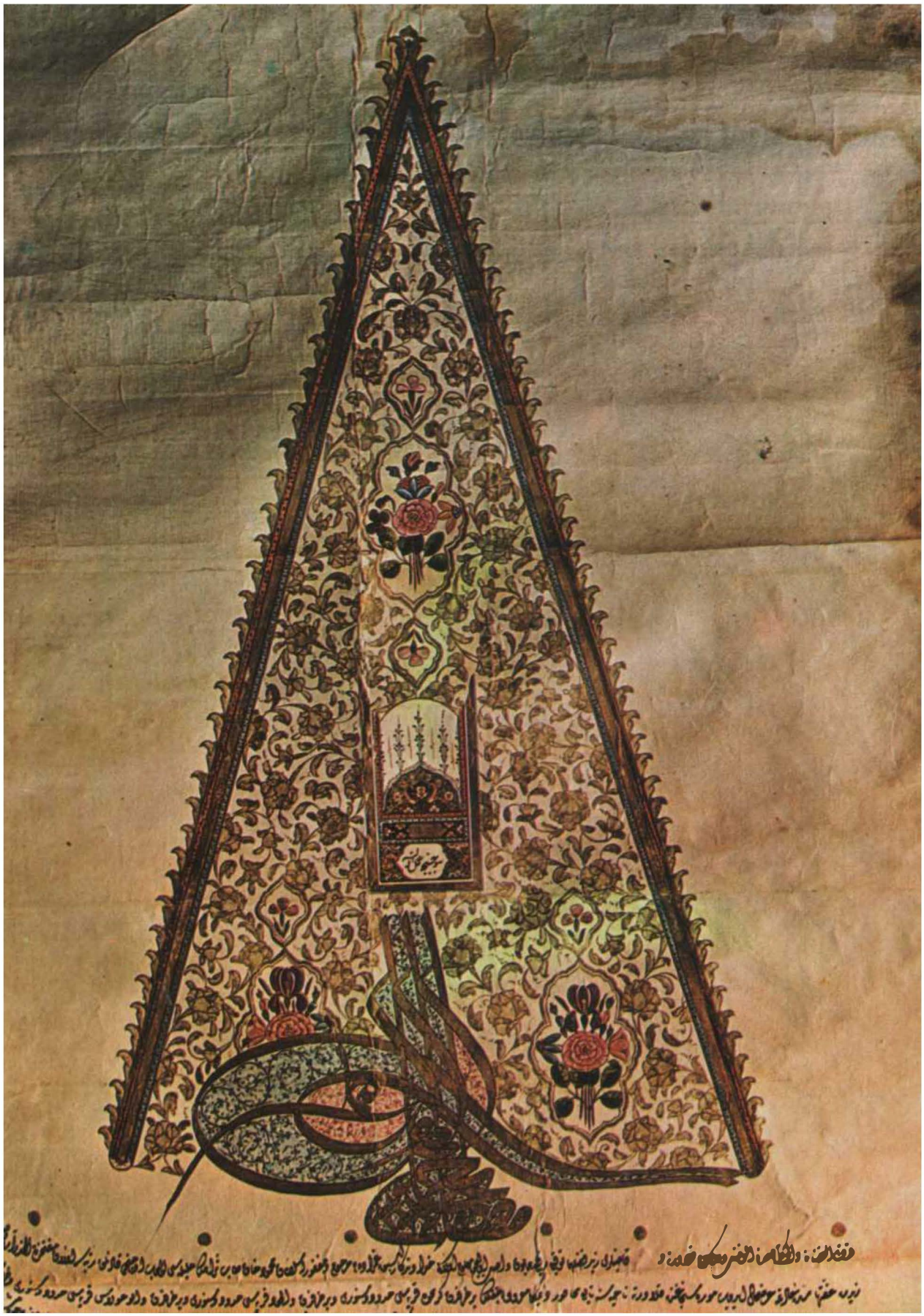

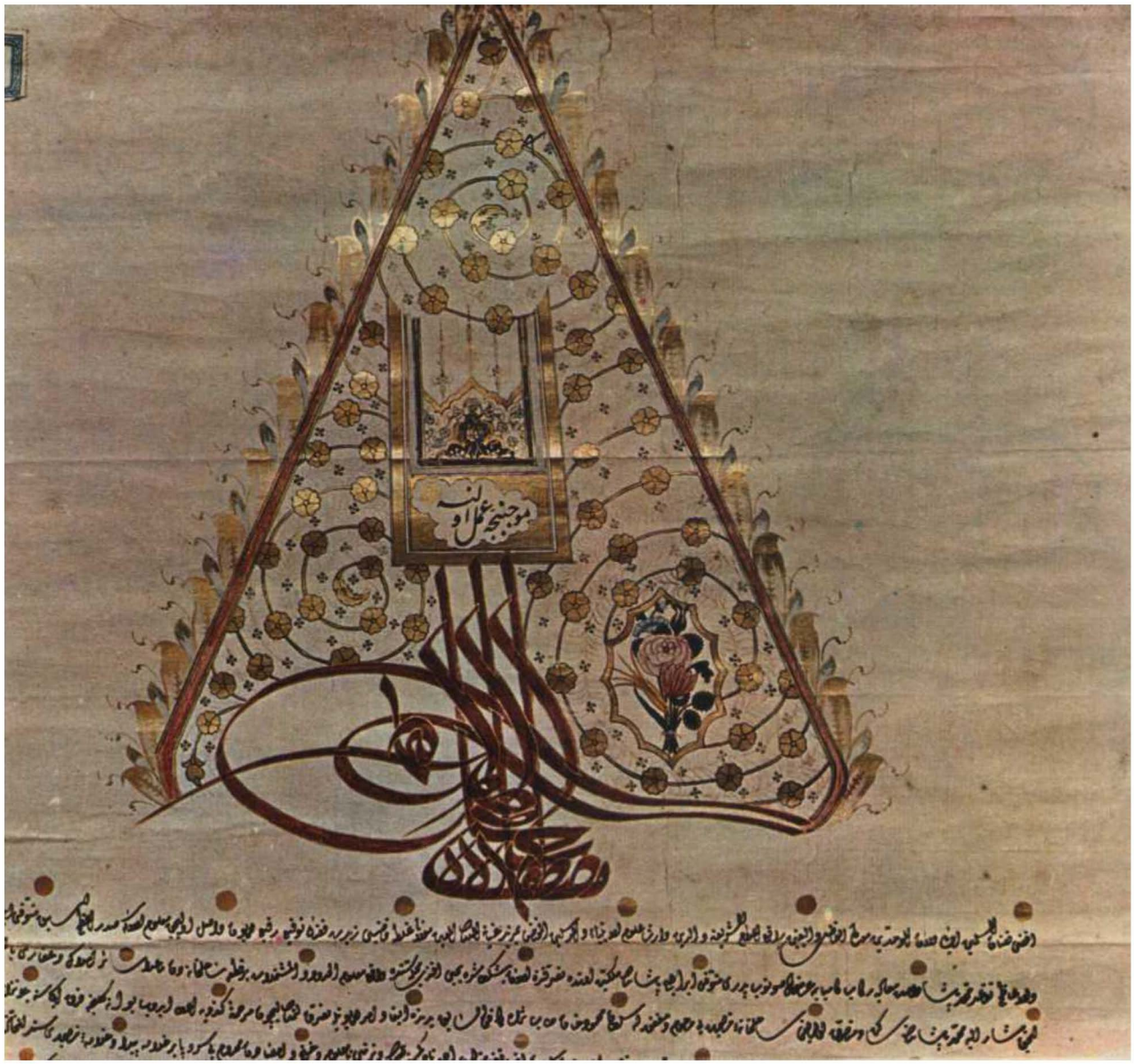

(Res. 242) Mustafa III tuğrası (İkinci tip), [1179], T.İ.E.M. No. T. 2232.

MUSTAFA III (Birinci tip)

Mustafa

han

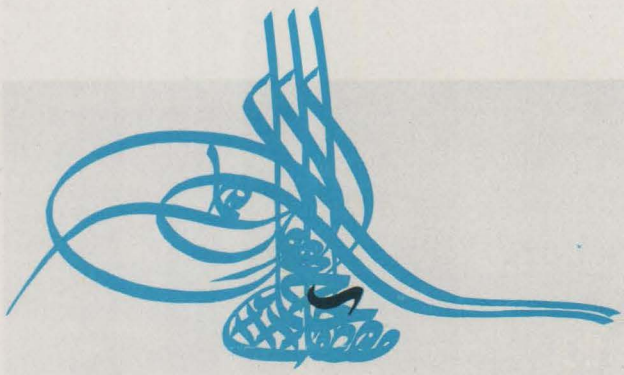

bin

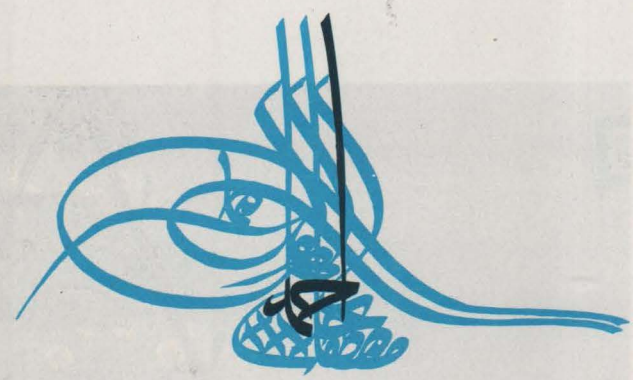

Ahmed

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. K. 6226.

[H. 1172]

MUSTAFA III (İkinci tip)

Şah

Mustafa

bin

Ahmed

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaretler)

Doğum tarihi	20.3.1725 [5 Receb 1137]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Ahmed III
Annesi	Rabia Şermî Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	21.1.1774 [8 Zilkade 1187]
Tahta çıktığında yaşı	48 yaş, 10 ay
Saltananının sonu	7.4.1789 [11 Receb 1203]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	15 yıl, 3 ay
Ölüm tarihi	7.4.1789 [11 Receb 1203]
Ölüm sebebi	Felç
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Bahçekapı, Hamidiyye külliyesindeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi.

ABDÜLHAMİD I

Abdülhamid han bin Ahmed el-muzaffer daima

Mustafa III'ün ikinci tip tuğrasına yeniden giren *şah* kelimesi, Abdülhamid I'in tuğrasında tekrar metinden çıkartılmıştır. *Şah* kelimesi ile beraber, iki yüz elli seneden beri tuğralarda bulunan, *şah*. kelimesindeki *he* harflerinin oluşturduğu motif de yerini başka şekillere bırakmıştır. Bu değişiklik, Abdülhamidin saltanatının hemen başında yapılmıştır.

Abdülhamid I'in cülûsunda hazırlanan tuğrası, kardeşi Mustafa III'ün birinci tip tuğrası ve ondan önceki tuğralar tertibindedir. *Han* kelimesi *Abdülhamid* kelimesinin üst tarafına yazılmış, ve bu kelimenin *elif* harfi üçüncü tuğ'la gösterilmiştir. Bu tuğrada da kafes şeklinde stilize edilmiş motif bulunmaktadır (Res. 243). Abdülhamid'in bu ilk tuğrasından bir örnek, 21 Ocak 1774 [8 Zilkade 1187] tarihli ◆

◆ Abdülhamid I'in cülûs tarihi.

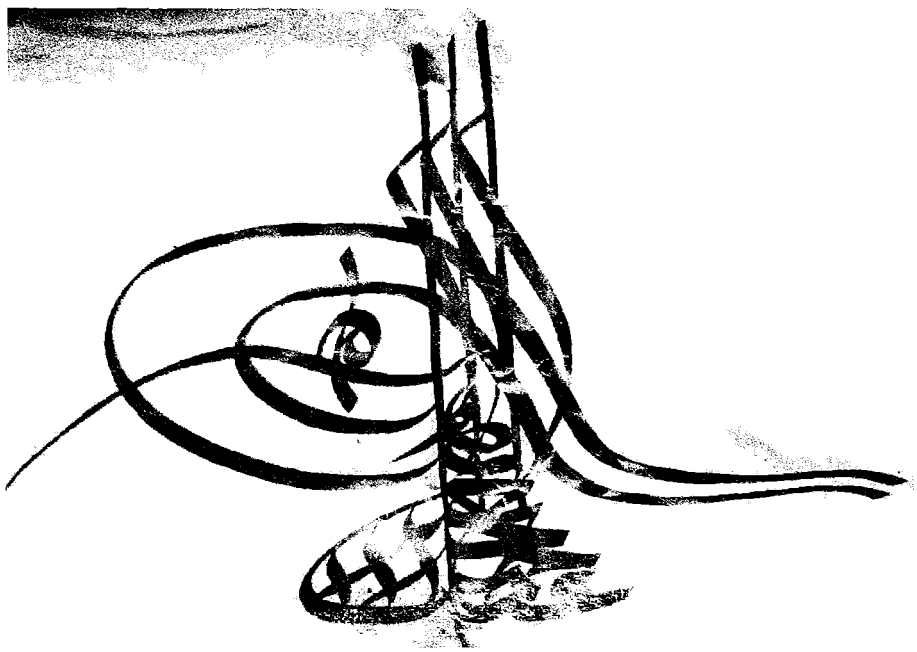

(Res. 243)
Abdülhamid I tuğrası.
[8 Zilkade 1187]
(Cülûs tarihi)
T.S.M.A. No. E. 5225/1.

bir vesika üzerındedir. Paralarından gümüş bir kuruşun üzerinde de bu tertipte bir tuğra vardır ◆ ki, ertesi sene değiştirilmiştir.

◆ Bu paranın resmi için bk., N. Pere, Lv. 44, No. 675.

Bu tuğranın, Abdülhamid I'in tahta çıkışından çok kısa bir müddet sonra değiştirilmiş olduğu, gene cülûs tarihli diğer vesikalarda yeni tertip tuğrasının bulunmasından anlaşılmaktadır ◆ Başka örneğini görmediğim bu ilk tuğrada gene kafes şeklinde stilize edilmiş motif mevcuttur. Bu motifi çevreleyen kavis, *Abdülhamid* kelimesinin birinci *dal* harfidir; ikinci *dal* harfi bu kavsin içerisinde, *Ahmed* kelimesinin *dal* harfi ise kafes şeklindeki motifin üst tarafındadır.

◆ Padişahlar tahta çıktıklarında, mukataa ve beratların, belli bir resim veya harç karşılığında yenilenmesi aylarca sürmekte idi.

Abdülhamid'in kısa bir müddet sonra değiştirilen tuğrasında ◆ *han* kelimesi sere'nin kaidesine alınmış ve bu kelimenin *elif* harfi, orta tuğ'la gösterilmeğe başlamıştır. Kafes şeklinde stilize edilmiş motif yerini, *Abdülhamid* kelimesinde bulunan iki *dal* harfine bırakmıştır. *Ahmed* kelimesindeki ile beraber üçe çıkan ve üst üste bulunan *dal* harflerini kafes motifine benzetmek için bunlara birer kuyruk ilâve edilmiştir ◆ Bu suretle meydana gelen yeni motifler, bundan sonraki tuğralarda tekrarlanmışlardır.

◆ Bk. Analitik resim.

◆ Bk. s. 44, «Şah» kelimesi.

Sere'nin sol alt tarafını çevreleyen kavis ile iç beyze ve üçüncü tuğ, tuğra şeklini tamamlayan işaretlerdir.

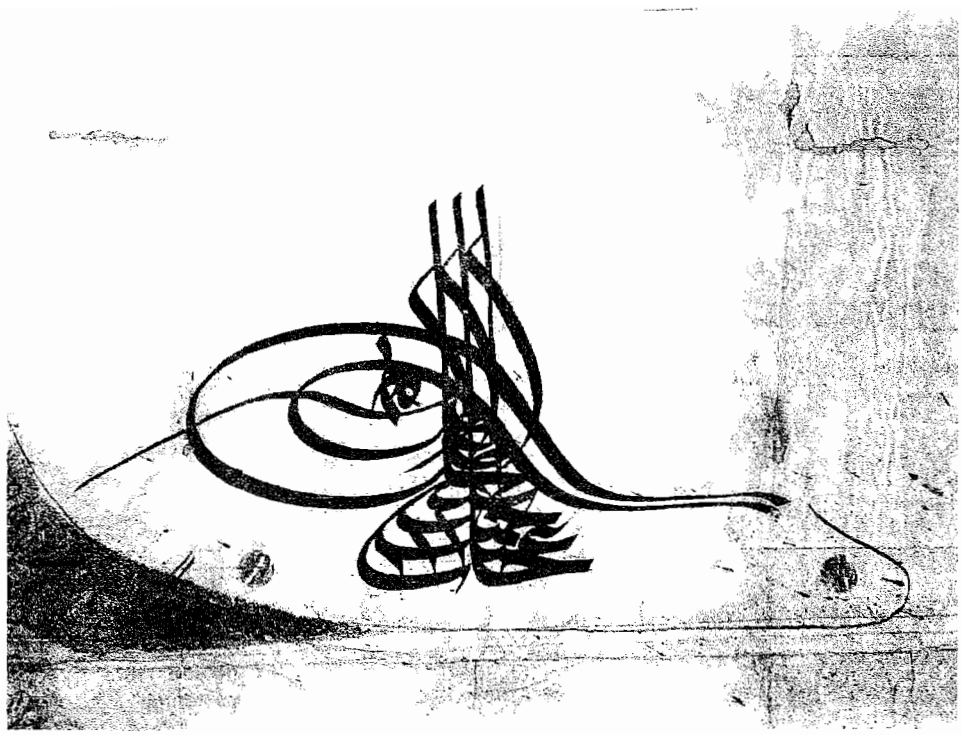

(Res. 244)
Abdülhamid I tuğrası.
[8 Zilkade 1187]
(Cülûs tarihi)
Başv. Arş., Müzehhep tuğralar No. 229.

(Res. 245) ▷
Abdülhamid I tuğrası.
[1189]
T.S.M.A. No. 6. 6246.

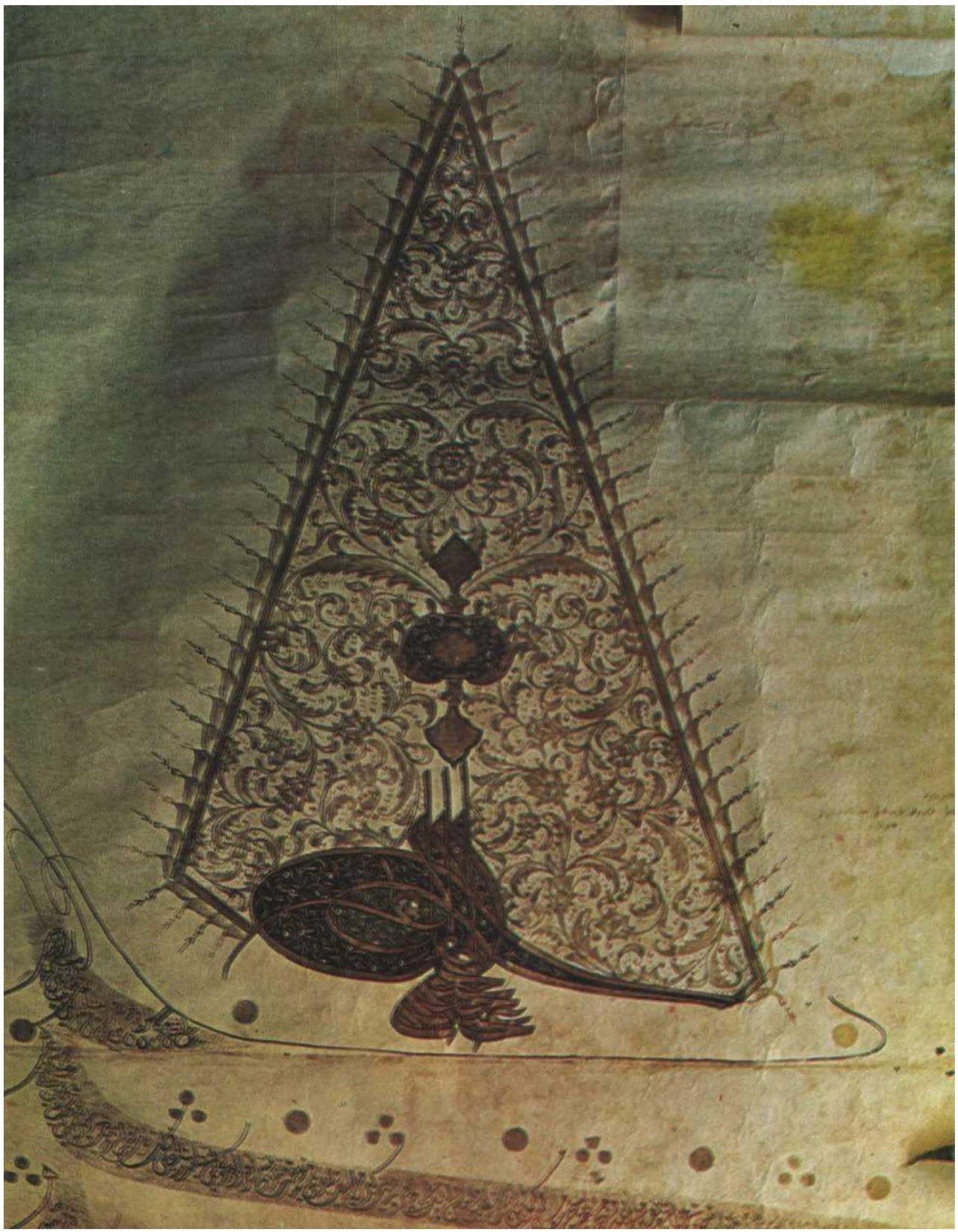

(Res. 246)
Abdülhamid I tuğrası.
[9 Muharrem 1187]
Başv. Arş., Müzehhep tuğralar No. 334.

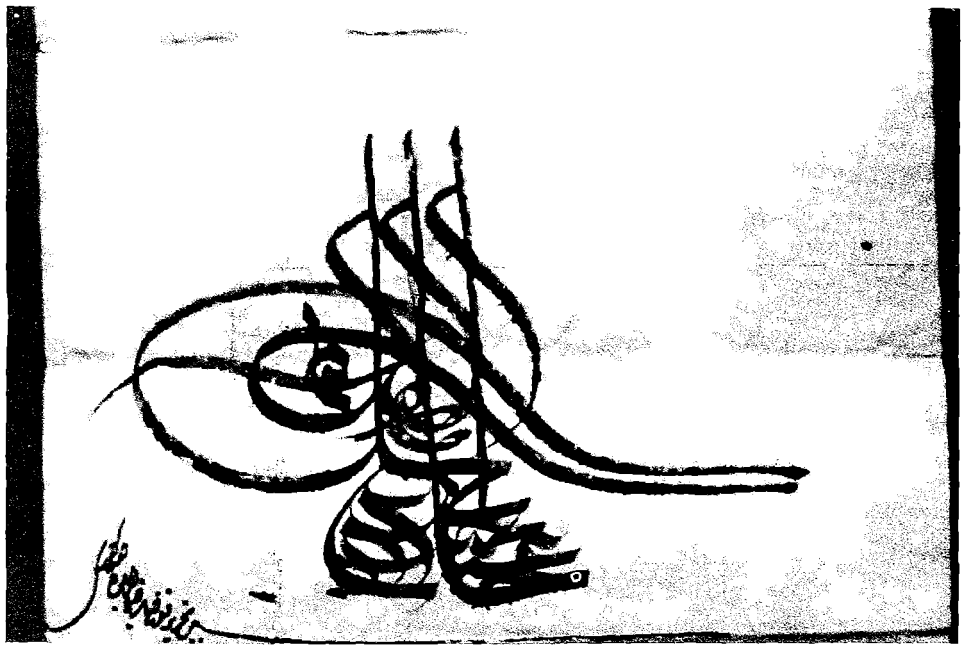

(Res. 247)
Abdülhamid I tuğrası.
[1 Zilhicce 1189]
T.S.M.A. No. E. 167/1

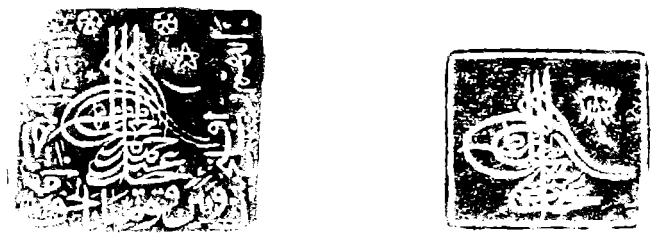

(Res. 248)
Abdülhamid I'in tugra şeklindeki mühürleri.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

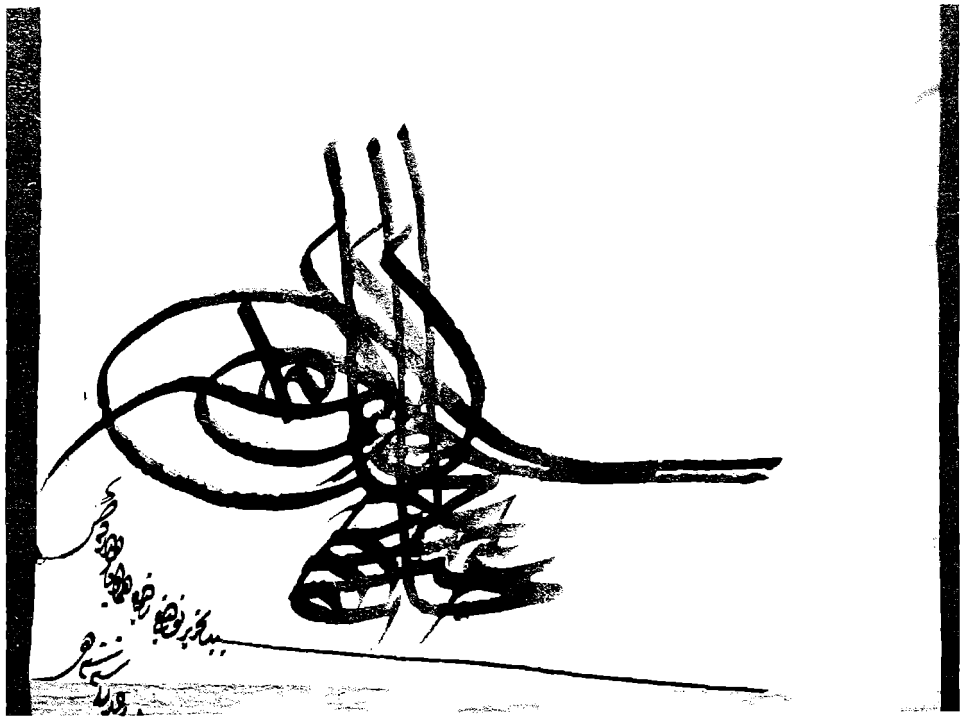

(Res. 249)
Abdülhamid I tuğrası
[10 Cemaziyelevvel 1194]
T.S.M.A. No. E. 167/6

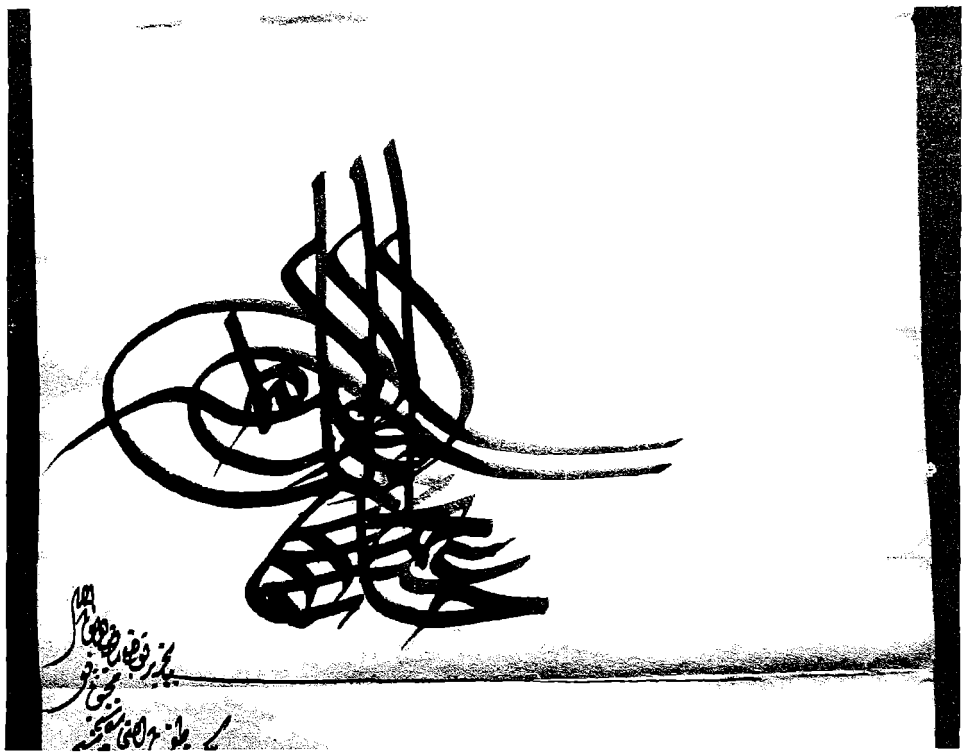

(Res. 250)
Abdülhamid I tuğrası
[1 Zilkade 1196]
T.S.M.A. No. E. 167/15

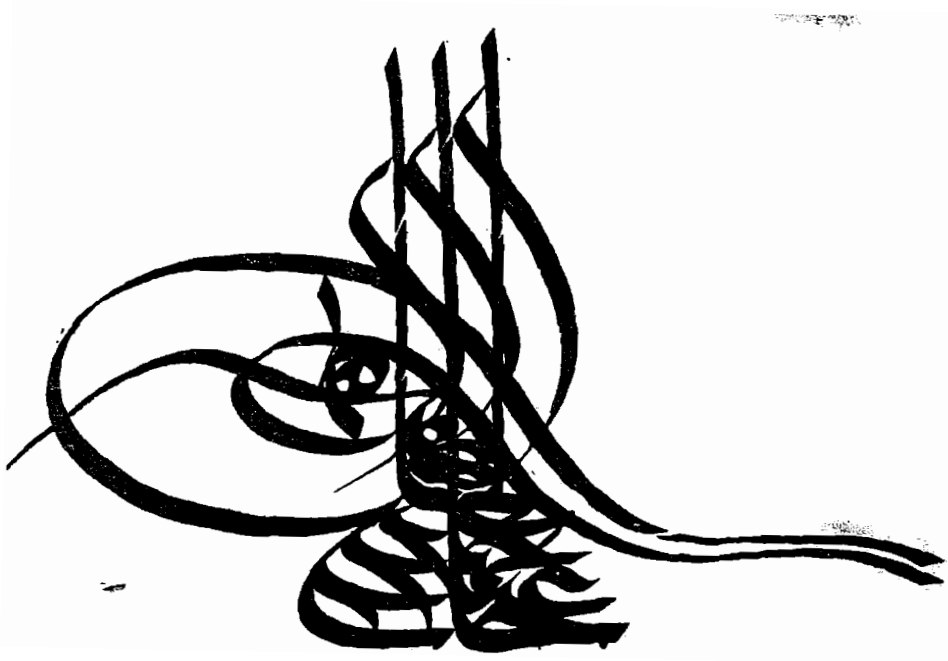

(Res. 251)
Abdülhamid I tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

Abdülhamid I'in diğer bir tuğrası için bk Res. 52, s. 65.

Abdülhamid

han

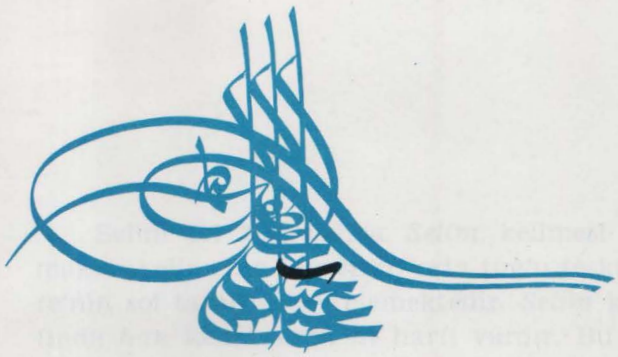

bin

Ahmed

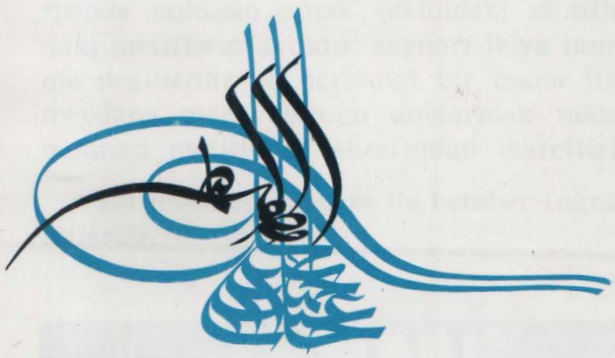

el-muzaffer dalma

(şekli tamamlayan işaretler)

Atıf efendi kütüphanesi, levha.

Doğum tarihi	24.12.1761 [27 Cemaziyelevvel 1175]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Mustafa III
Annesi	Mihrişah Valide Sultan (Gürcü)
Tahta çıktığı tarih	7.4.1789 [11 Receb 1203]
Tahta çıktığında yaşı	27 yaş, 3 ay
Saltanatının sonu	29.5.1807 [21 Rebiyülevvel 1222]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	18 yıl, 2 ay
Ölüm tarihi	28.7.1808 [4 Cemaziyelâhır 1223]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Lâleli, Mustafa III türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Cihandar; Gazi; **Halim;** İlhamî.

SELİM III

Selim han bin Mustafa el-muzaffer daima

Selim III tuğrasında *Selim* kelimesi sere'nin kaidesinde bulunmakta, kelimenin *lâm* harfi orta tuğ'u teşkil etmekte, *mim* harfi ise sere'nin sol tarafını çevrelemektedir. *Selim* kelimesinin hemen üst tarafında *han* kelimesinin *hı* harfi vardır. Bu kelimenin *elif* harfi, *Selim* kelimesinin *lâm* harfi ile birleşmektedir. *Hı* harfinin üst tarafında *bin* ve *Mustafa* kelimeleri yer almaktadır. *Selim* kelimesinin *mim* harfi içerisinde bulunan çanak şeklindeki motifler, Abdülhamid I tuğrasındaki motiflerin aynıdır, sayıları ikiye inmiştir, hiç bir harf veya kelime değillerdir ve herhangi bir mana ifade etmezler, sadece sere'de meydana gelen boşluğu doldurmak maksadı ile bir önceki tuğrada bulunan motiflerin tekrarından ibarettirler.

Bu motifler iç beyze ile beraber tuğranın şeklini tamamlayan işaretlerdir

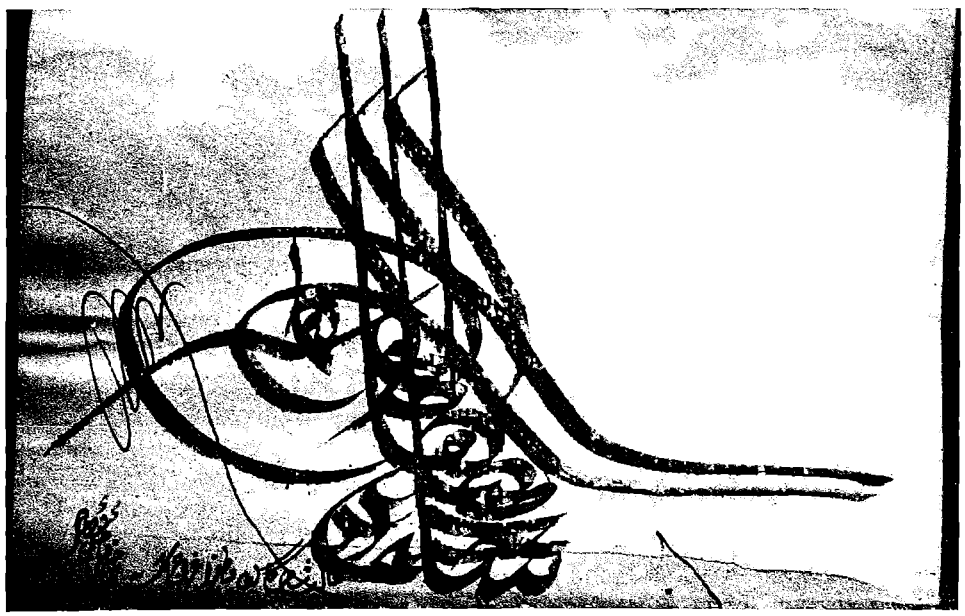

(Res. 252)
Selim III tuğrası.
[4 Rebiyülevvel 1204]
T.S.M.A. No. 1725/14.

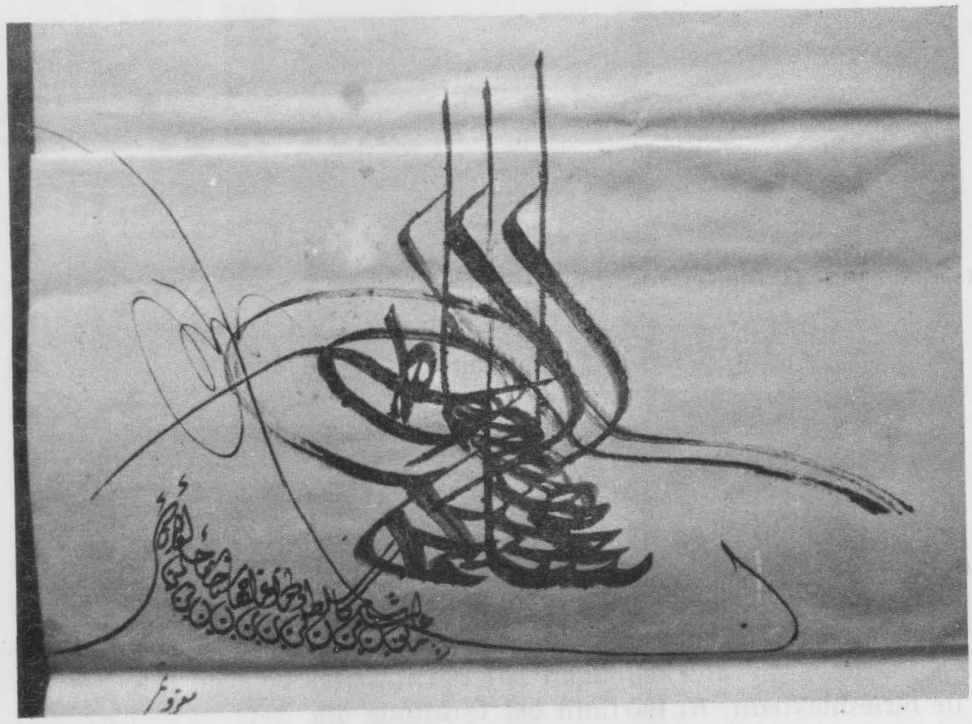

(Res. 253)
Selim III tuğrası.
[7 Şaban 1207]
T.S.M.A. No. E. 614/1.

(Res. 254)
Selim III tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

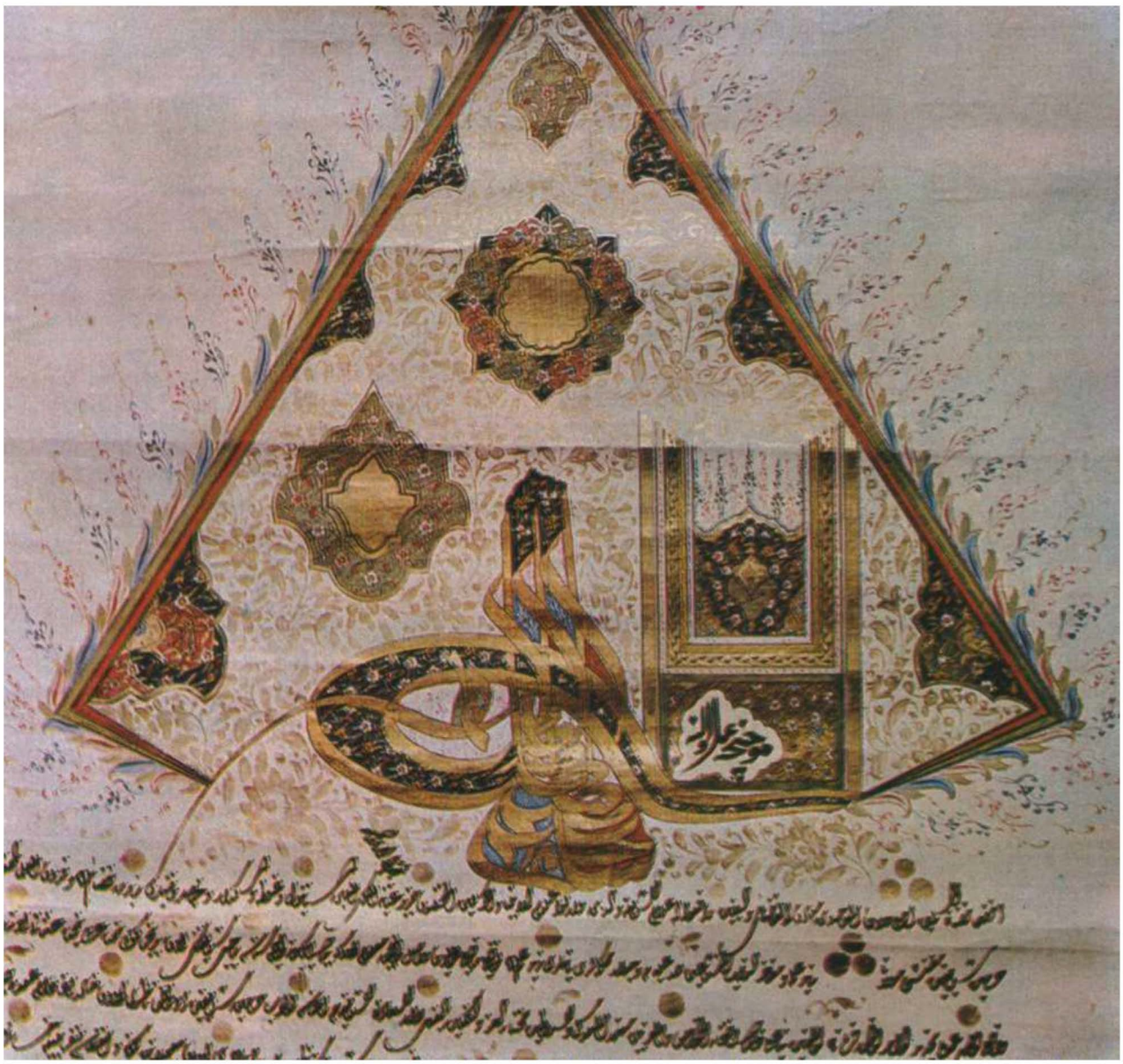

(Res. 255) Selim III tuğrası, [4 Cemaziyelevvel 1210], T.I.E.M. No. 2334.

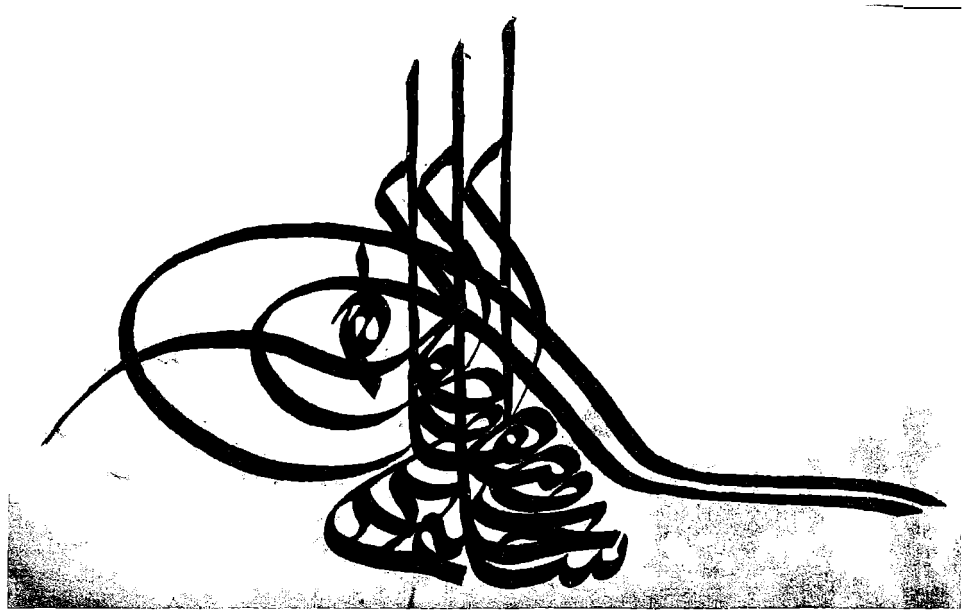

(Res. 256)
Selim III tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

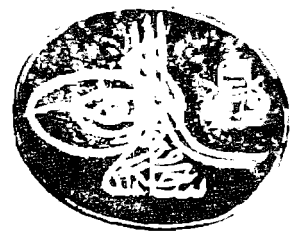

(Res. 257)
Selim III'ün tuğra şeklindeki mühürü.
(Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

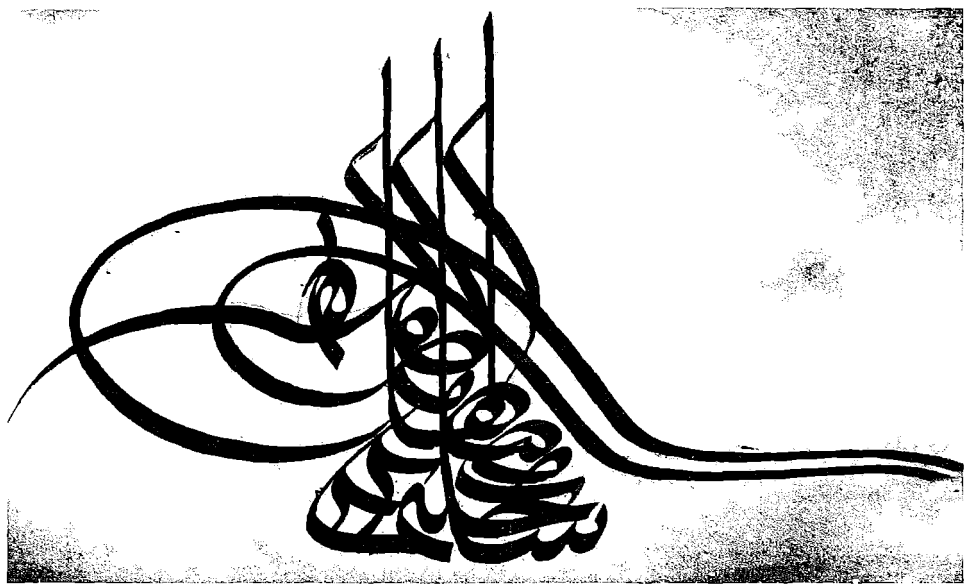

(Res. 258)
Selim III tuğrası.
T.S.M.K. No. 2246.

Selim III'ün diğer tuğraları için bk.
Res. 18. s. 27
Res. 53, s. 65.

Selim

han

bin

Mustafa

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaretler)

M. Sertoğlu, Osmanlı Türklerinde tuğra, S. 41.

[H. 1204]

Doğum tarihi	8.9.1779 [26 Şaban 1193]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Abdülhamid I
Annesi	Ayşe Seniyyeperver Valide Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	29.5.1807 [21 Rebiyülevvel 1222]
Tahta çıktığında yaşı	27 yaş, 9 ay
Saltanatının sonu	28.7.1808 [4 Cemaziyelâhır 1223]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	1 yıl, 2 ay
Ölüm tarihi	16.11.1808 [27 Ramazan 1223]
Ölüm sebebi	Boğduruldu
Öldüğü yer	İstanbul
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Bahçekapı, Hamidiyye türbesinde

MUSTAFA IV

Mustafa han bin Abdülhamid el-muzaffer daima

Mustafa IV tuğrasında *Mustafa* kelimesi sere'nin kaidesinde, *han* kelimesi ise hemen üzerindedir. Daha yukarıya yazılan *bin* kelimesi, birçok tuğrada *Abdülhamid* kelimesinin *ayın* harfi ile birleştirilmiştir: *be* harfi *ayın* harfinin çenesinden aşağıya doğru uzatılmış bir çizgi ile belirtilmiş, *nun* harfi ile *ayın* harfinin alt tarafı, aynı işaretle gösterilmiştir.

Abdülhamid kelimesinin birinci *dal* harfi, sere içerisinde bulunan çanak şeklindeki motiflerin birisi ile, ikinci *dal* harfi ise iç beyze ile gösterilmiştir. Sere içerisinde diğer motifle bu motifleri çevreleyen kavis, tuğra şeklini tamamlayan işaretlerdir.

Mustafa kelimesi bu tuğrada da *ye* harfi yerine *elif* harfi ile yazılmıştır.

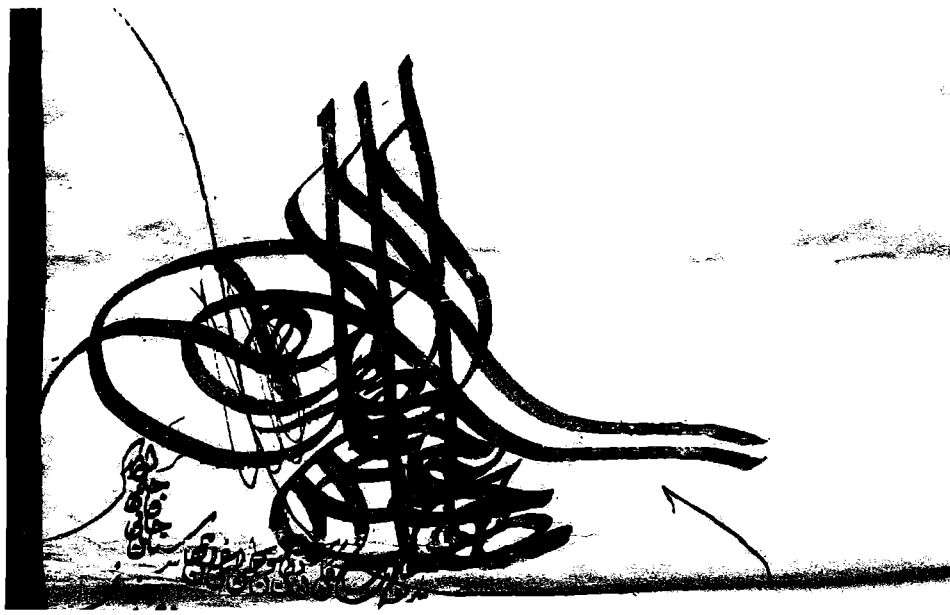

(Res. 259)
Mustafa IV tuğrası.
[26 Receb 1222]
T.S.M.A. No. E. 614/2.

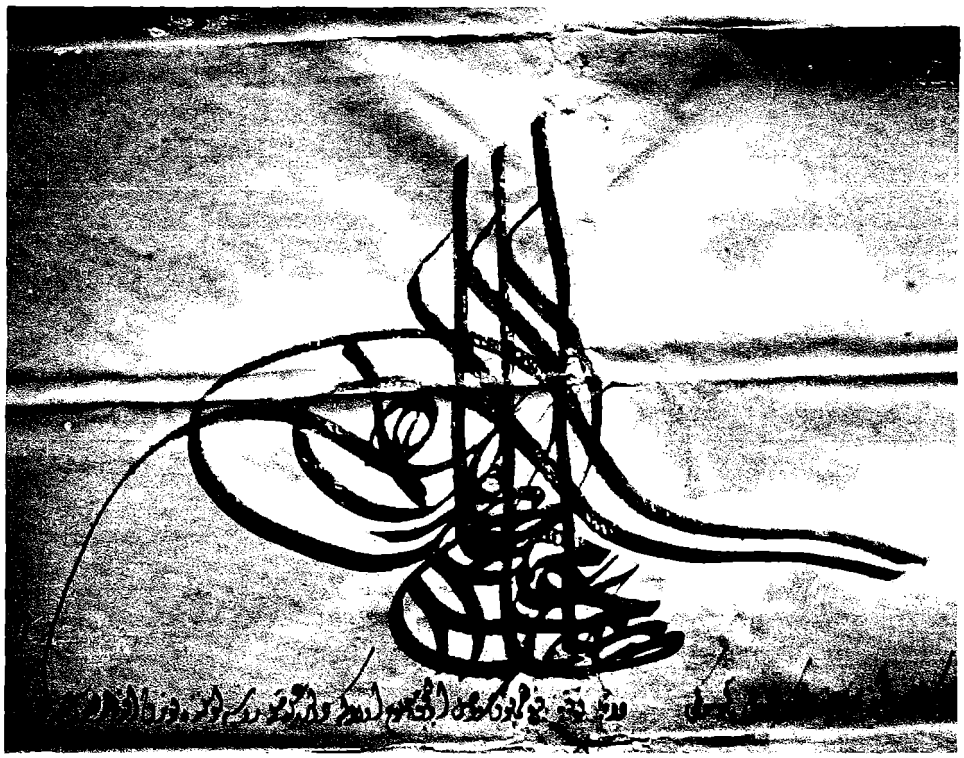

(Res. 260)
Mustafa IV tuğrası.
[Muharrem sonları 1223]
T.S.M.A. No. E. 1454.

(Res. 261)
Mustafa IV tuğrası.
T.S.M.K.

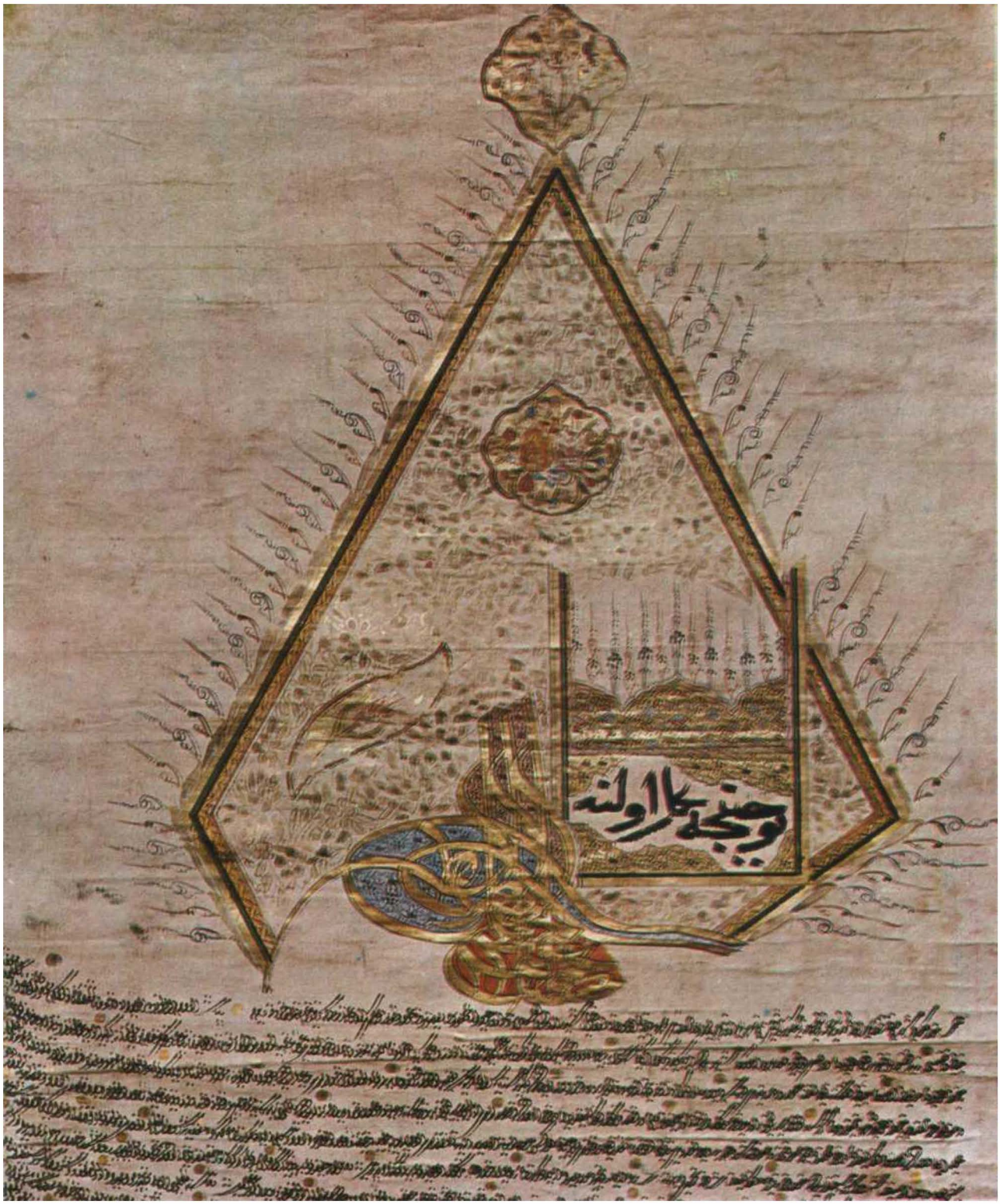

(Res. 262) Mustafa IV tuğrası, [2 Zilhicce 1222], T.İ.E.M. No. 2262.

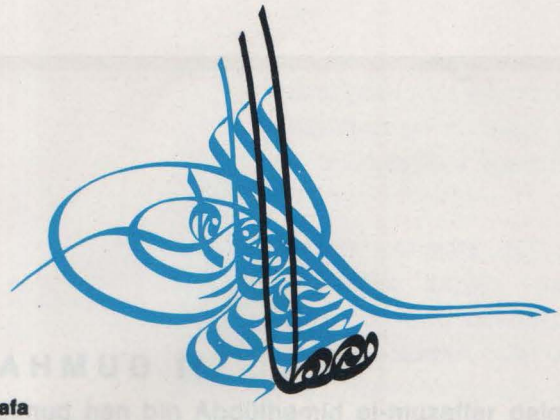

Mustafa

han

bin

Abdülhamid

el-muzaffer daima

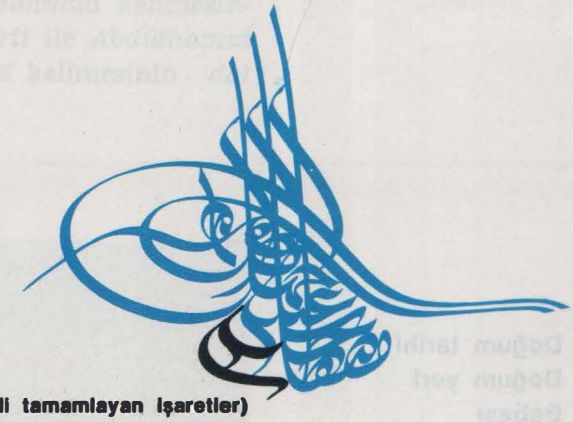

(şekli tamamlayan işaretler)

Doğum tarihi	20.7.1785 [13 Ramazan 1199]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Abdülhamid I
Annesi	Nakşidil Valide Sultan (Fransız ?)
Tahta çıktığı tarih	28.7.1808 [4 Cemaziyelâhır 1223]
Tahta çıktığında yaşı	23 yaş
Saltananının sonu	1.7.1839 [18 Rebiyülâhır 1255]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	30 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	1.7.1839 [18 Rebiyülâhır 1255]
Ölüm sebebi	Siroz - verem.
Öldüğü yer	İstanbul, Çamlıca, Esma Sultan köşkü.
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Divanyolu, Mahmut II türbesi.
Mahlas ve lâkapları	**Adlî;** Gazi.

MAHMUD II

Mahmud han bin Abdülhamid el-muzaffer daima (Adlî)

Mahmud II'nin tuğralarında *han* kelimesi yeniden sere'nin altına alınmış ve bu usul, bundan sonraki tuğraların hepsinde tekrarlanmıştır.

Mahmud II'nin tuğralarının bazılarında *bin* kelimesinin Mustafa IV tuğralarında olduğu gibi *Abdülhamid* kelimesindeki *ayın* harfi ile birleştirilerek yazıldığı görülmektedir (Res. 265). Gene ilk tuğralarında, sere'nin sol alt tarafını teşkil eden *Mahmud* kelimesindeki *vav* harfi kavsinin içerisinde bulunan *dal* harfi ile *Abdülhamid* kelimesindeki *dal* harfi iç içe yazılıyor, *Abdülhamid* kelimesinin *dal*

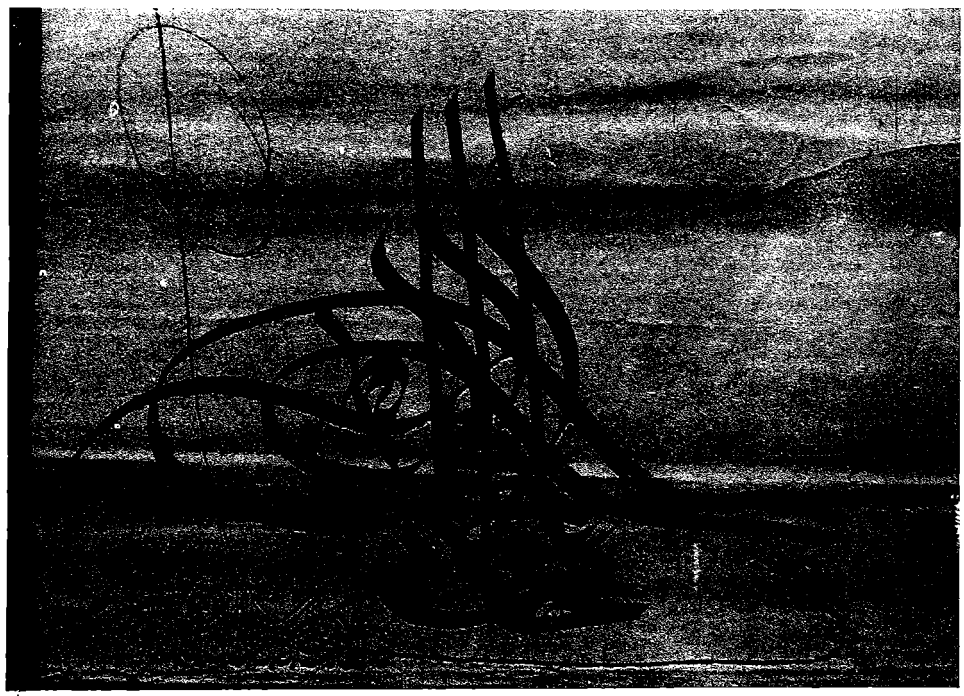

(Res. 263)
Mahmud II tuğrası.
[18 Receb 1223]
T.S.M.A. No. E. 614/3

harfi, eski tuğralarda olduğu gibi, *he* harfine benzetilerek çiziliyordu. *Şın* harfine benzeyen *bin* kelimesi, orta tuğ ve *he* harfine benzetilerek çizilen *dal* harfi, tuğrada *şah* kelimesi varmış intibaını uyandırıyor ve ihtimal bu maksatla yapılıyordu.

Mahmud II'nin saltanatının ikinci senesinde (H. 1224'ten sonra) bu tertip değiştirilmiş, önceki tuğralarda bulunan çanak şeklindeki motifler bu tuğrada da tekrarlanmıştır. Bu motiflerden birisinin, yalnız uzunca olan kuyruğu, *Mahmud* kelimesindeki *dal* harfini, çanağı ise *Abdülhamid* kelimesindeki birinci *dal* harfini göstermektedir; çanak şeklindeki diğer motif, boşluğu dolduran ve şekli tamamlayan bir işaretten başka bir şey değildir. *Abdülhamid* kelimesinin ikinci *dal* harfi ise, iç beyze ile gösterilmiştir.

Mahmud II, kendi mahlas'ı olan «Adlî» kelimesini tuğrasının sağ üst boşluğuna yazdırmıştır. Mühüründe, paralarında, bina kitabeleri üzerindeki tuğralarda bulunan «Adlî» mahlasına, resmî evrak üzerine çekilmiş tuğralarında rastlanmamaktadır ◆

◆ Bk. s. 47, «Mahlas'lar».

(Res. 264)
Mahmud II'nin tuğra şeklindeki mührü (Adlî).

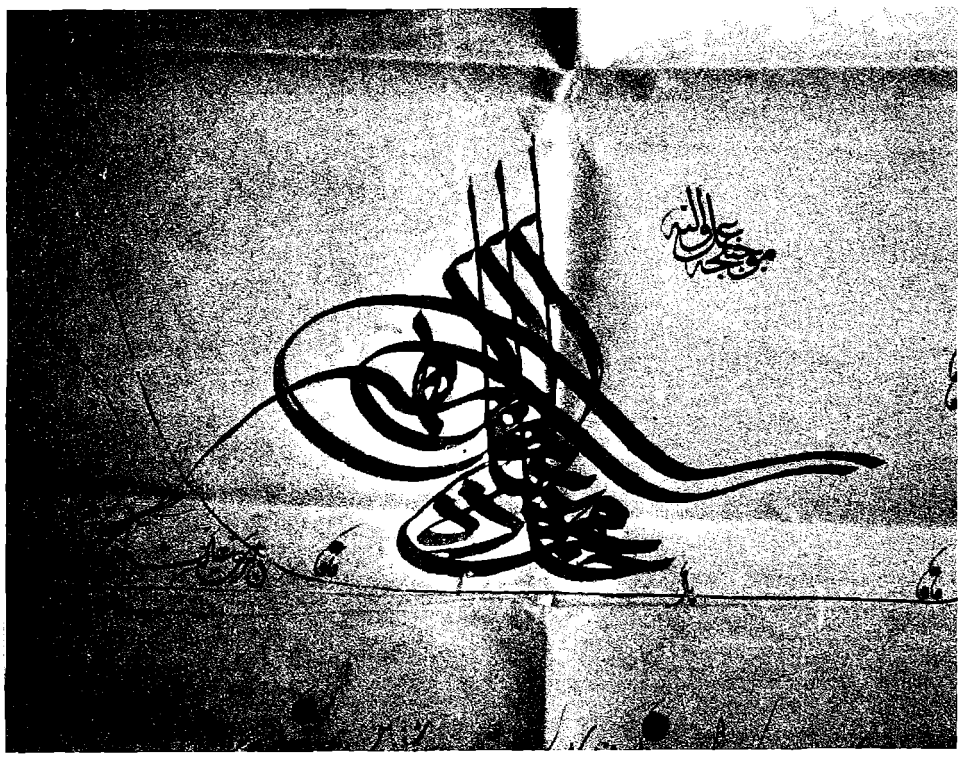

(Res. 265)
Mahmud II tuğrası.
[6 Muharrem 1224]
T.S.M.A. No. E. 586/3.

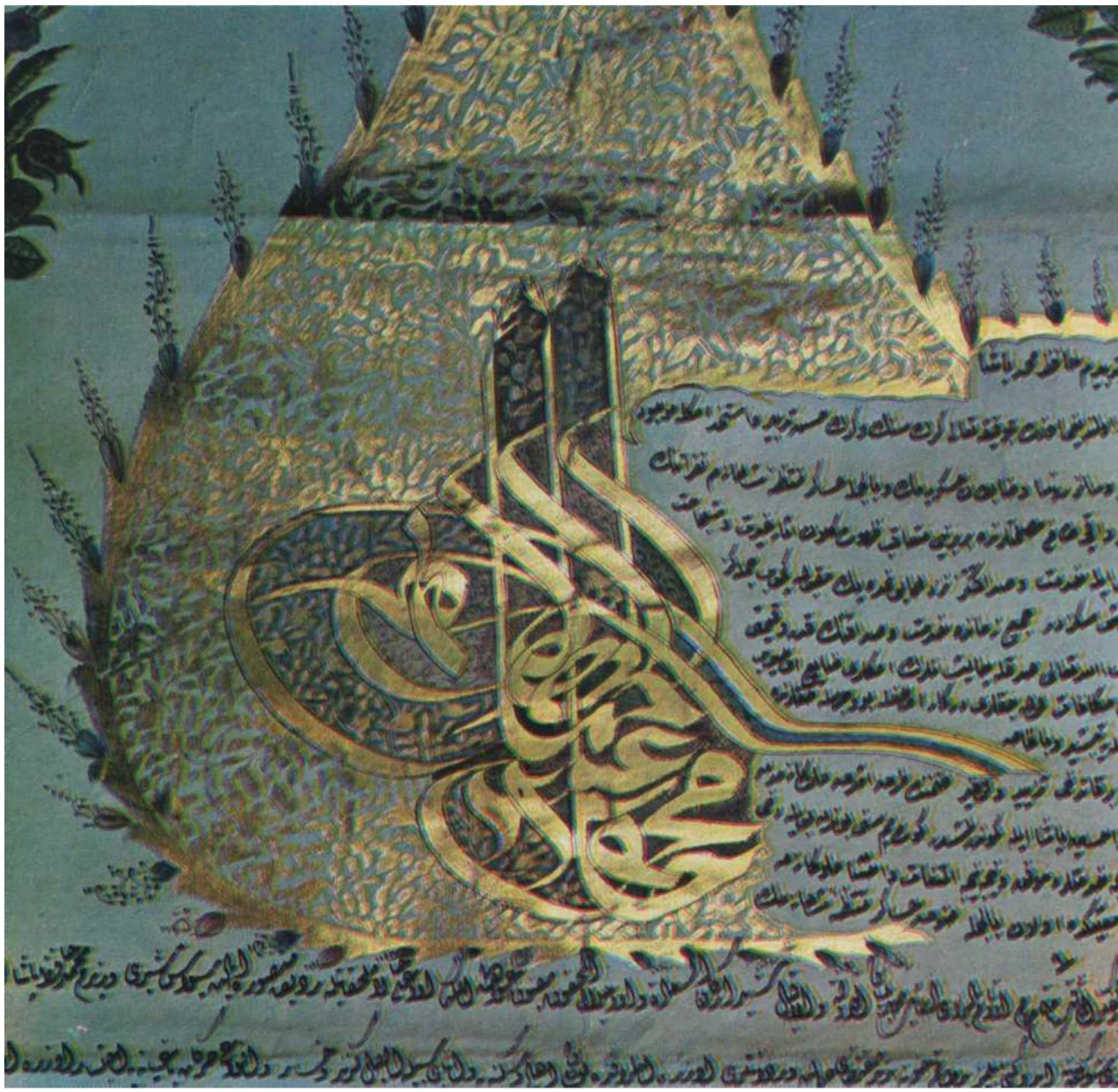

(Res. 266) Mahmut II tuğrası. [1253], T.S.M.A. No. E. 11677.

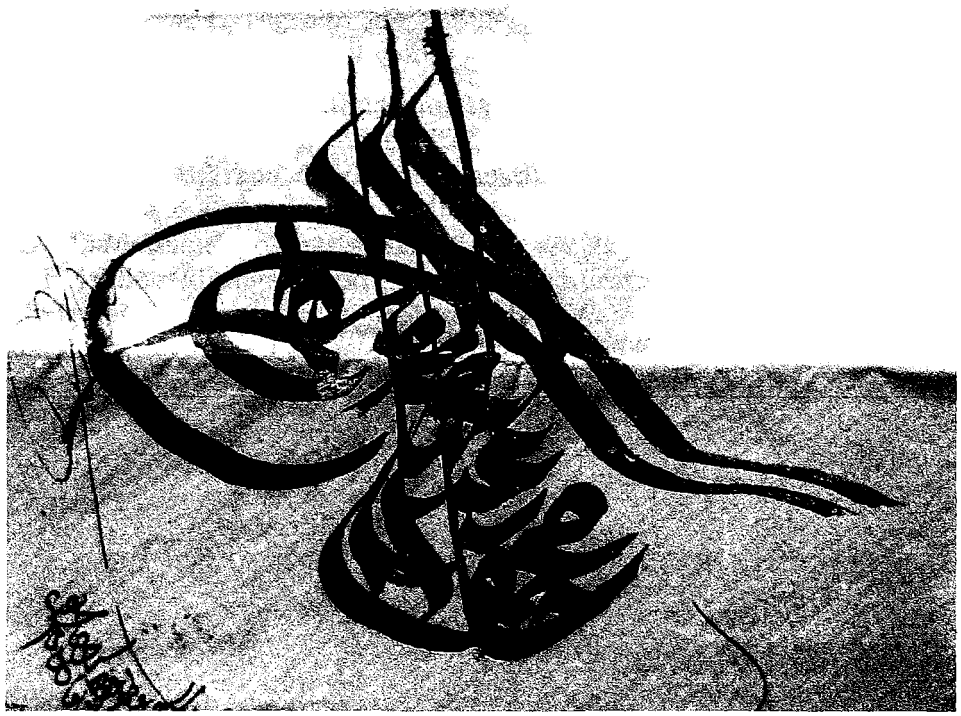

(Res. 267)
Mahmud II tuğrası.
[15 Şevval 1231]
T.S.M.A. No. E. 586/4.

(Res. 268)
Mahmud II tuğrası.
(Adlî)
Ketebe Ali el-ma'ruf Şermi An kâtib-i kalem divan-ı âli radi anh-ül bâri
T.S.M.K., Yazı albumu.

Mahmud II'nin diğer bir tuğrası için bk. Res. 35, s. 48.

Mahmud

han

bin

Abdülhamid

el-muzaffer daima

«Adlî»

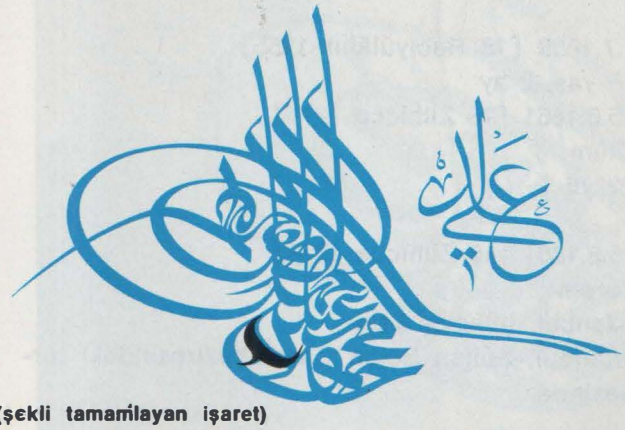

(şekli tamamlayan işaret)

T.S.M.K. Yazı albümü.

Doğum tarihi	25.4.1823 [13 Şaban 1238]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Mahmud II
Annesi	Bezmiâlem Valide Sultan (Gürcü)
Tahta çıktığı tarih	1.7.1839 [18 Rebiyülâhır 1255]
Tahta çıktığında yaşı	16 yaş, 2 ay
Saltananının sonu	25.6.1861 [16 Zilhicce 1277]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	22 yıl
Ölüm tarihi	25.6.1861 [16 Zilhicce 1277]
Ölüm sebebi	Verem
Öldüğü yer	İstanbul, Ihlamur kasrı
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Sultan Selim Camii haziresindeki türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Gazi; Safvetî.

ABDÜLMECİD

Abdülmecid han bin Mahmud el-muzaffer daima

Abdülmecid tuğralarında *han* kelimesi sere'nin kaidesinde bulunmaktadır. *Abdülmecid* kelimesi bunun üst tarafına ve iki satır halinde yazılmıştır; *dal* harflerinin birincisi sere'yi çevreleyen kavisle, ikincisi çanak şeklindeki motifle gösterilmiştir; *lâm* harfi tuğ'larla birleştirilmemiş, sere içerisinde bırakılmıştır. *Mahmud* kelimesinin *dal* harfi, Mahmud II'nin kendi tuğrasında olduğu yerdedir.

İç beyze ile üçüncü tuğ, tuğra şeklini tamamlayan işaretlerdir.

(Res. 269)
Abdülmecid tuğrası.
[11 Muharem 1265]
T.S.M.A. No. E. 3043/4.

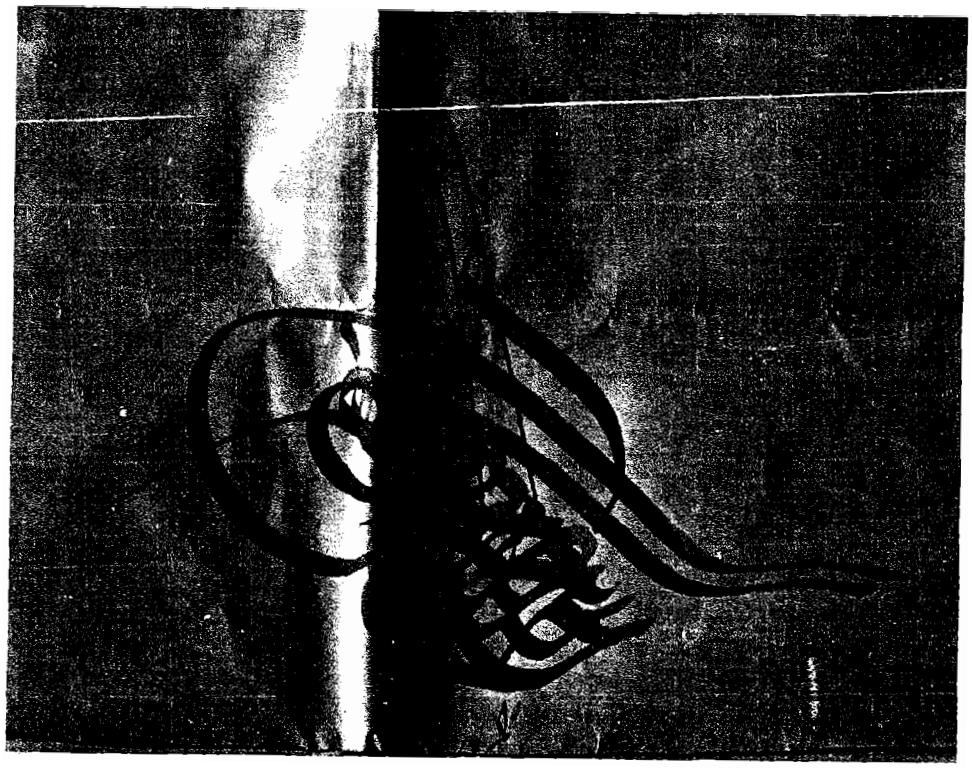

(Res. 270)
Abdülmecid tuğrası.
[27 Rebiyülevvel 1274]
T.S.M.A. No. E. 815/2.

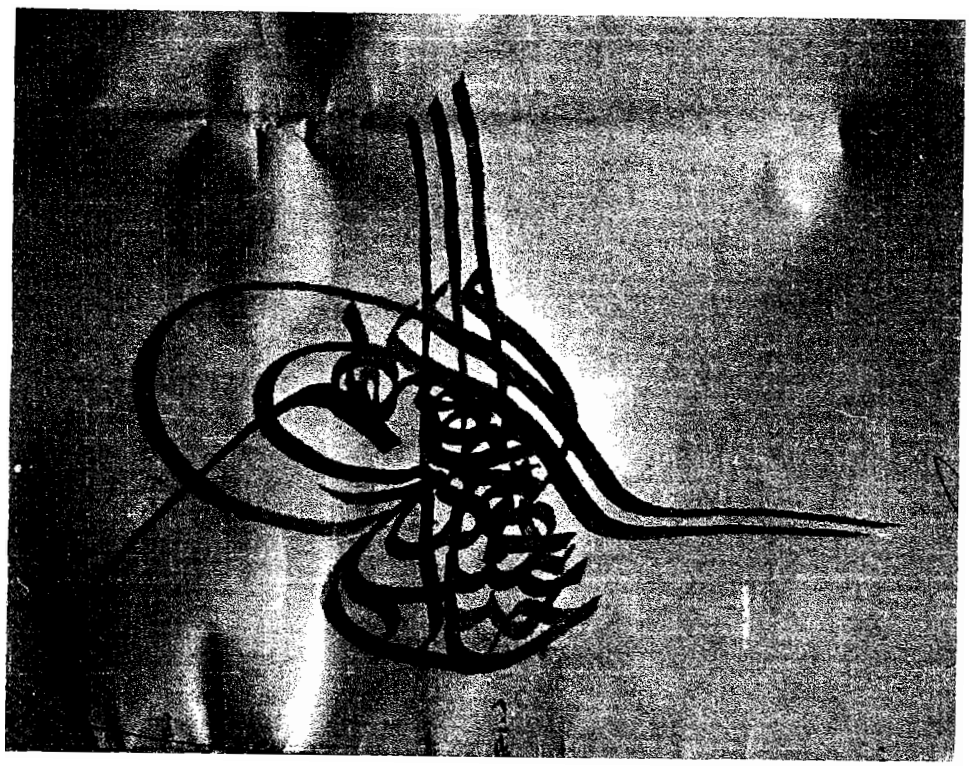

(Res. 271)
Abdülmecid tuğrası.
[17 Receb 1277]
T.S.M.A. No. E. 368/1.

(Res. 272) Abdülmecid tuğrası. [Rebiyülâhır 1256], T.İ.E.M. No. 2319.

(Res. 273)
Abdülmecid tuğrası.
(Basılı tuğra)
[Ramazan sonları 1275]
T.S.M.A. No. 5421/2.

Abdülmecid

han

bin

Mahmud

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.A. No. 5421/2.

[Ramazan sonları 1275]

Doğum tarihi	8.2.1830 [14 Şaban 1245]
Doğum yeri	İstanbul, Eyüb
Babası	Mahmud II
Annesi	Pertevniyal Valide Sultan (?)
Tahta çıktığı tarih	25.6.1861 [16 Zilhicce 1277]
Tahta çıktığında yaşı	31 yaş, 5 ay
Saltanatının sonu	30.5.1876 [6 Cemaziyelevvel 1293]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	14 yıl, 11 ay
Ölüm tarihi	4.6.1876 [11 Cemaziyelevvel 1293]
Ölüm sebebi	İntihar
Öldüğü yer	İstanbul Ortaköy, Feriye sarayı.
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Divanyolu, Mahmut II türbesinde.

ABDÜLAZİZ

Abdülâziz han bin Mahmud el-muzaffer daima

Abdülâziz'in tuğrası Abdülmecid'in tuğrası gibidir, yalnız «Mecid» yerine «Aziz» yazılmıştır.

İki tuğranın istifi arasında dikkati çeken bir fark da şudur: *Abd* hecesindeki *be* harfi, Abdülmecid tuğralarında *han* kelimesinin *hı* harfinin dışına, Abdülâziz tuğralarında ise içerisine yazılmıştır. Abdülâziz tuğrası, diğer tarafları ile Abdülmecid tuğrasının aynıdır.

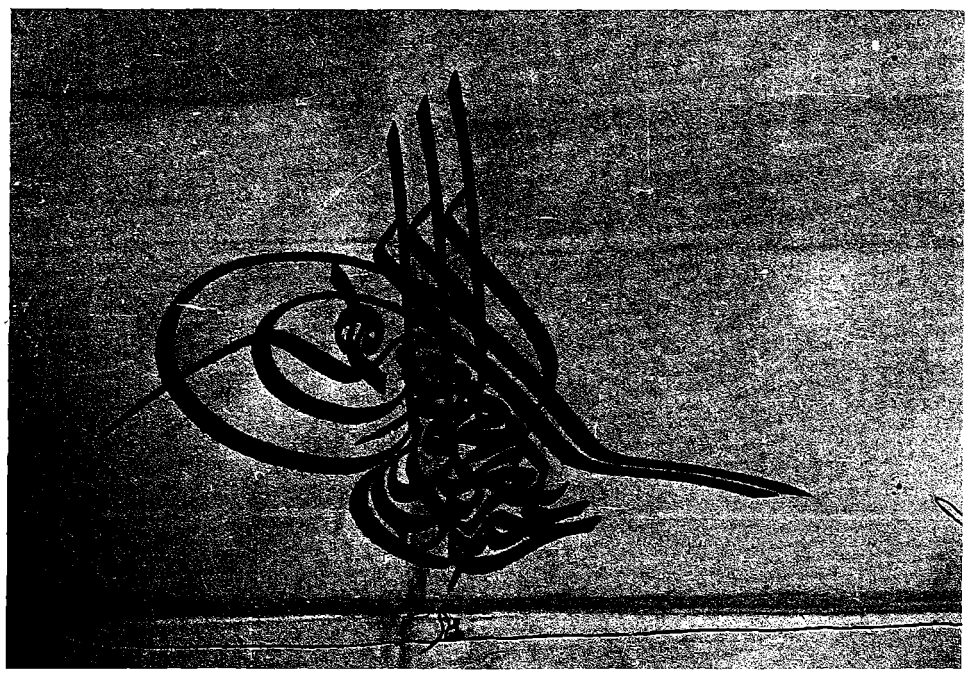

(Res. 274)
Abdülâziz tuğrası.
[1280]
T.S.M.A. No. E. 5208/3.

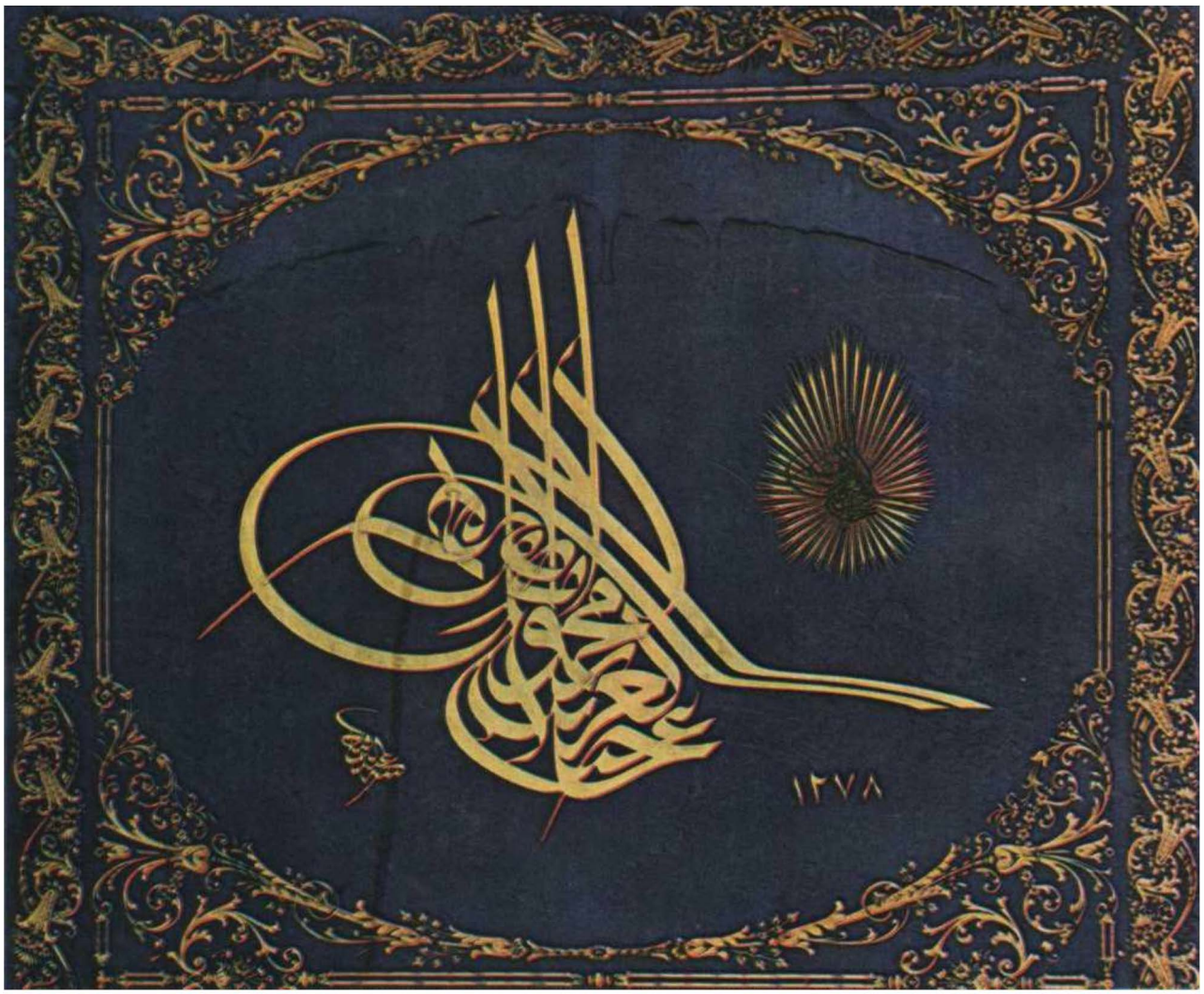

(Res. 275) Abdülâziz tuğrası, [1278], T.S.M.K.

Abdülaziz

han

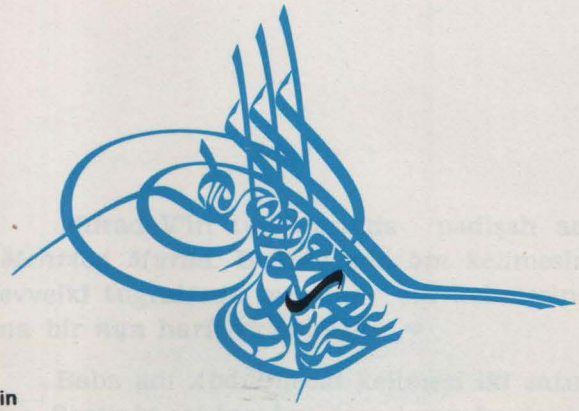

bin

Mahmud

el-muzaffer dalma

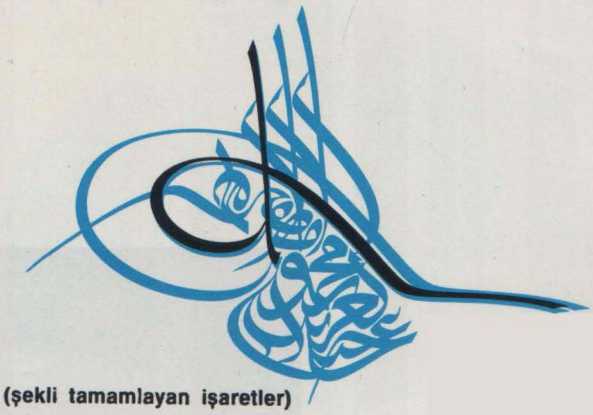

(şekli tamamlayan işaretler)

T.İ.E.M.
Hattat Sami efendi.

[H. 1288]

Doğum tarihi	21.9.1840 [24 Receb 1256]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Abdülmecid
Annesi	Şevkefzâ Valide Sultan (Çerkes)
Tahta çıktığı tarih	30.5.1876 [6 Cemaziyelevvel 1293]
Tahta çıktığında yaşı	35 yaş, 8 ay
Saltanatının sonu	31.8.1876 [10 Şaban 1293]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	3 ay
Ölüm tarihi	29.8.1904 [17 Cemaziyelâhır 1322]
Ölüm sebebi	Şeker
Öldüğü yer	İstanbul, Çırağan sarayı
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Yenicami arkasında, Turhan Sultan türbesi bitişiğinde Cedid Havatin türbesinde.

MURAD V

Mehmed Murad han bin Abdülmecid el-muzaffer daima

Murad V'in tuğralarında padişah adı olarak iki isim yazılıdır: *Mehmed Murad.* Bu tuğrada *bin* kelimesinin yalnız *be* harfi bundan evvelki tuğralarda bulunan *bin* kelimesine benzetilerek yazılmış, buna bir *nun* harfi eklenmiştir ◆

◆ Bk. s. 37, «Bin» kelimesi.

Baba adı *Abdülmecid* kelimesi iki satır halinde üst üste yazılmıştır. Sere'nin sol tarafını çevreleyen kavis, iç beyze ve üçüncü tuğ, tuğra şeklini tamamlayan işaretlerdir.

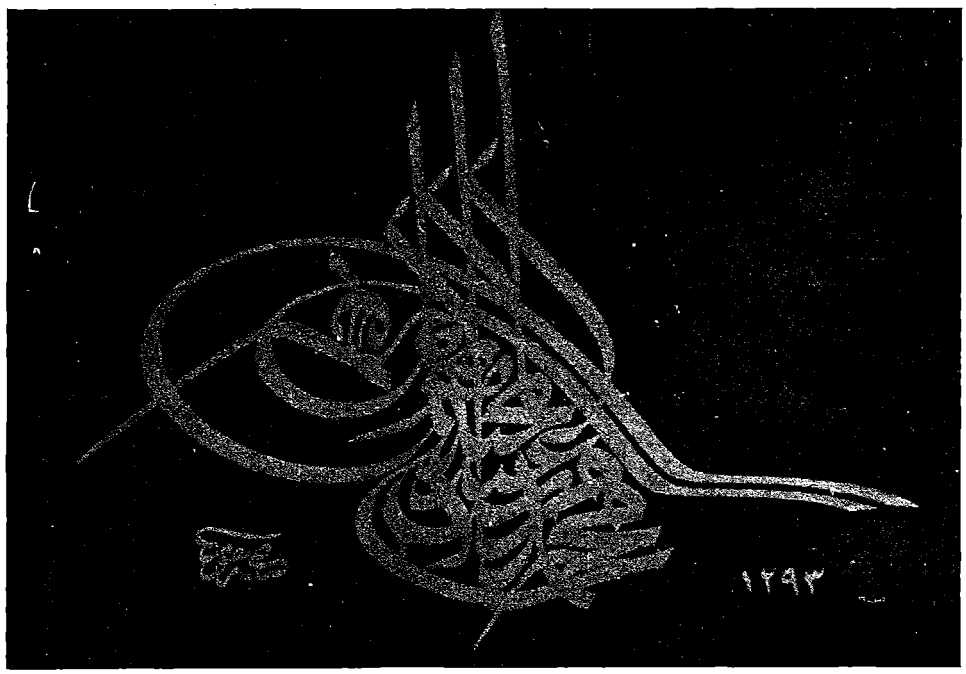

(Res. 276)
Murad V tuğrası.
[1293]
T.S.M.K., Yazı albumu.

(Res. 277)
Murad V tuğrası.
[1293]

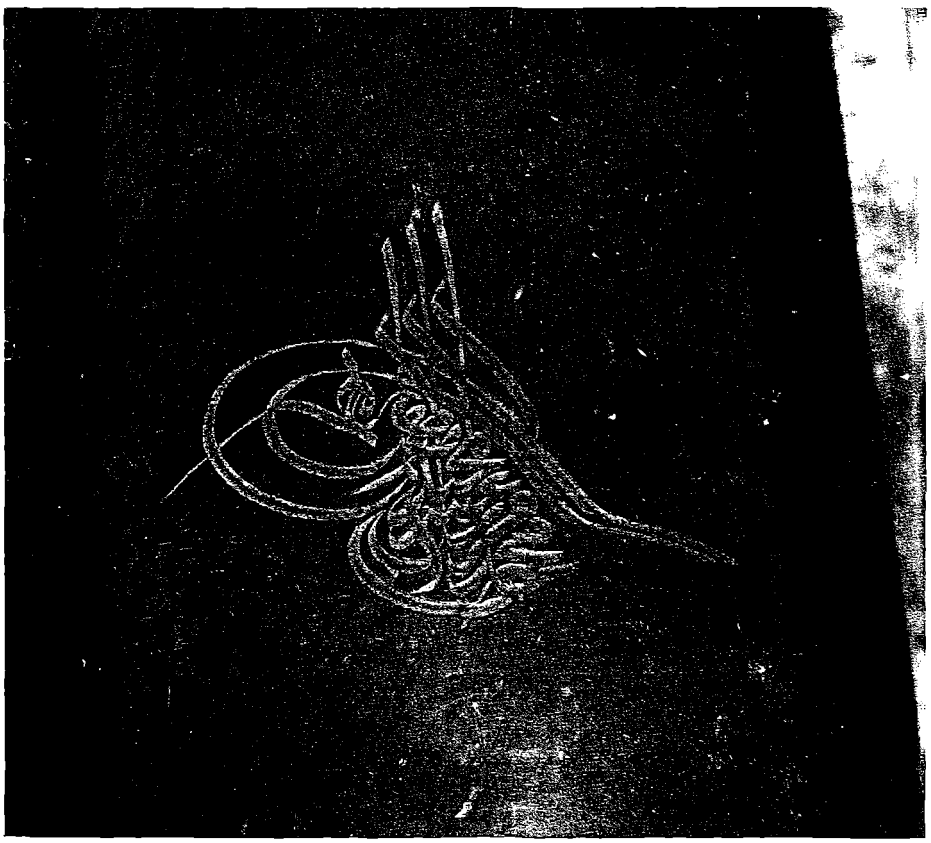

(Res. 278)
Murad V tuğrası.
Askeri müzede tunç bir top üzerinde.

(Res. 279) Murad V tuğrası [1293], T.S.M.K.

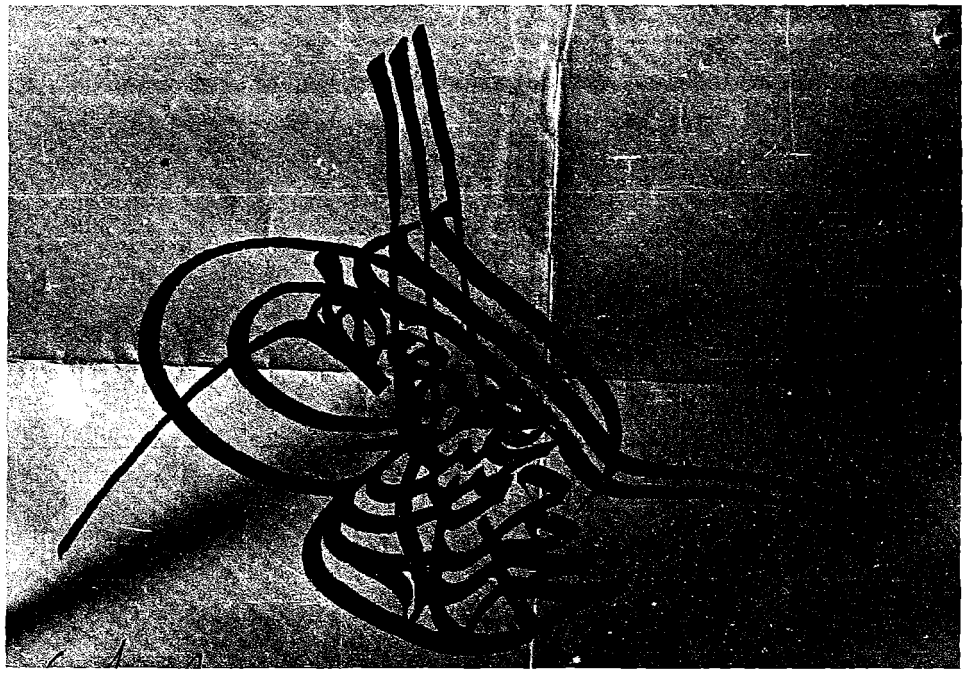

(Res. 280)
Murad V tuğrası.
[1293]

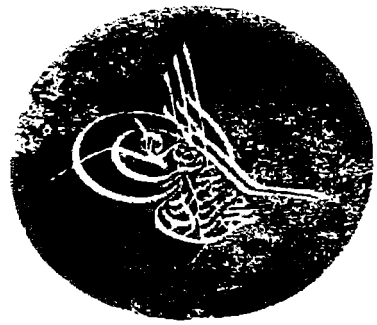

(Res. 281)
Murad V'in tuğra şeklindeki mühürü. (Yaklaşık iki defa büyütülmüştür)

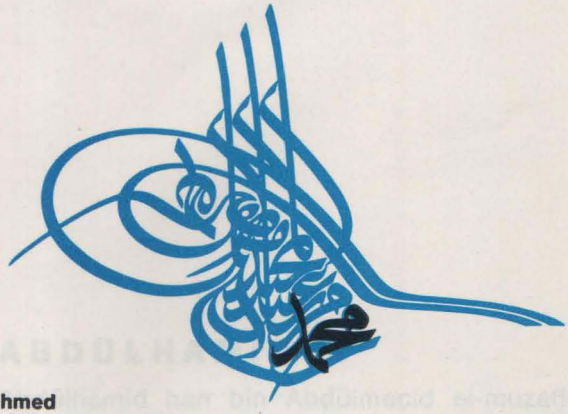

Mehmed

Murad

han

bin

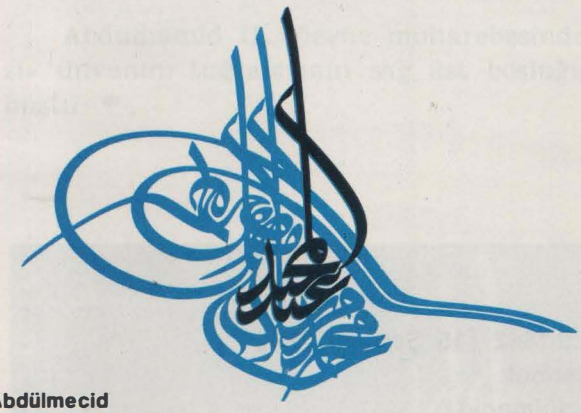

Abdülmecid

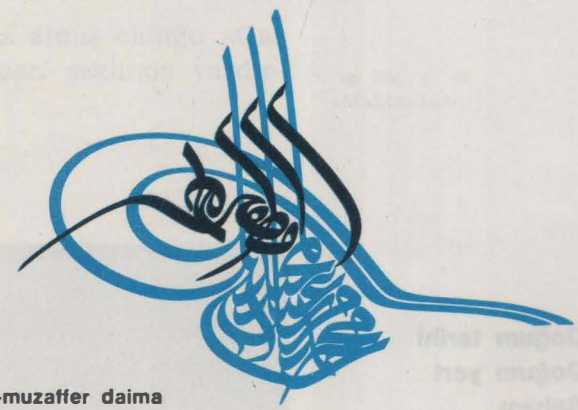

el-muzaffer daima

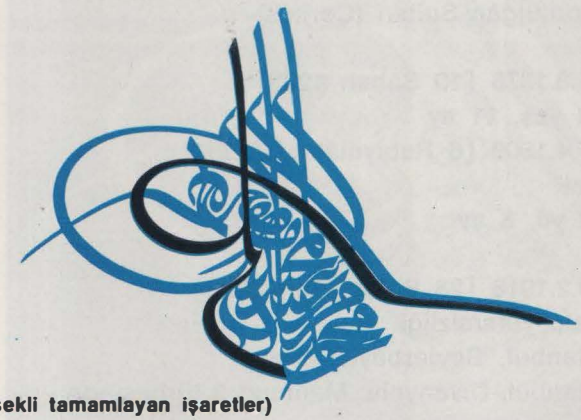

(şekli tamamlayan işaretler)

T.S.M.K. [H. 1293]

Doğum tarihi	21.9.1842 [15 Şaban 1258]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Abdülmecid
Annesi	Tirimüjgân Sultan (Çerkes)
Tahta çıktığı tarih	31.8.1876 [10 Şaban 1293]
Tahta çıktığında yaşı	33 yaş, 11 ay
Saltanatının sonu	27.4.1909 [6 Rebiyülâhır 1327]
Tahttan ayrılma sebebi	Hal'
Saltanat süresi	32 yıl, 8 ay
Ölüm tarihi	10.2.1918 [28 Rebiyülâhır 1336]
Ölüm sebebi	Kalp yetersizliği
Öldüğü yer	İstanbul, Beylerbeyi Sarayı
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Divanyolu, Mahmud II türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	Bedros; El-gazi; Kanlı.

ABDÜLHAMİD II

Abdülhamid han bin Abdülmecid el-muzaffer daima (el-gazi)

Abdülhamid II tuğralarında sere'nin kaidesinde olan *han* kelimesi üzerine *Abdülhamid* kelimesi iki satır halinde yazılmıştır; bu kelimenin *lâm* harfi tuğ'larla birleştirilmemiş, sere içerisinde bırakılmıştır.

Abdülmecid kelimesi de *Abdülhamid* kelimesi gibi iki satır halinde yazılmış ve bu kelimenin ikinci *dal* harfi iç beyze ile gösterilmiştir.

Abdülhamid II, Plevne muharebesinden sonra almış olduğu «Gazi» ünvanını tuğralarının sağ üst boşluğuna *el-gazi* şeklinde yazdırmıştır ◆

◆ Bk. s. 48, «Mahlas'lar»

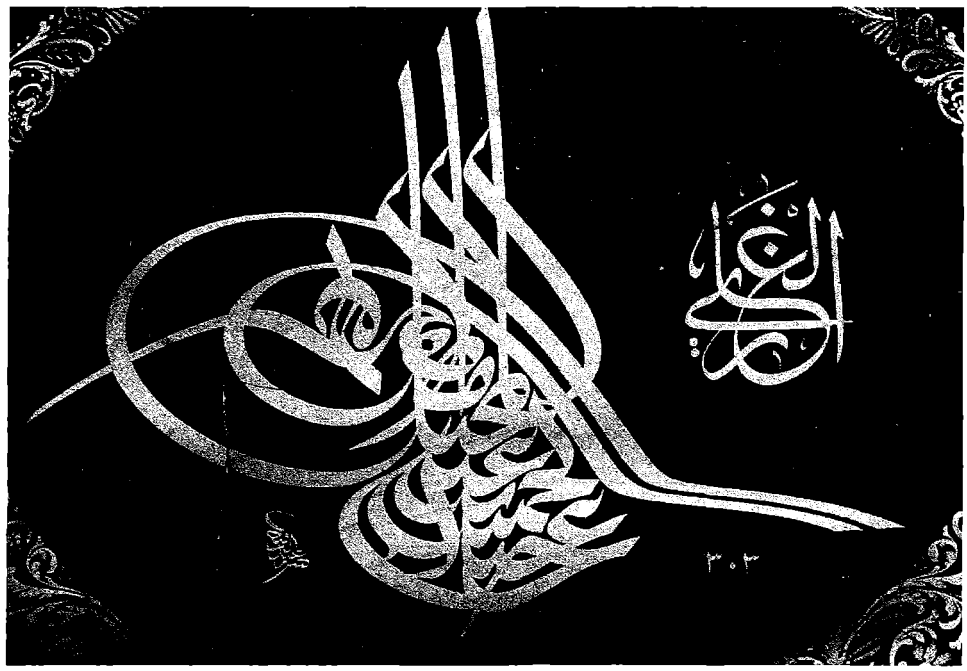

(Res. 282)
Abdülhamid II tuğrası.
(El-gazi)
T.S.M.K., yazı albümü.

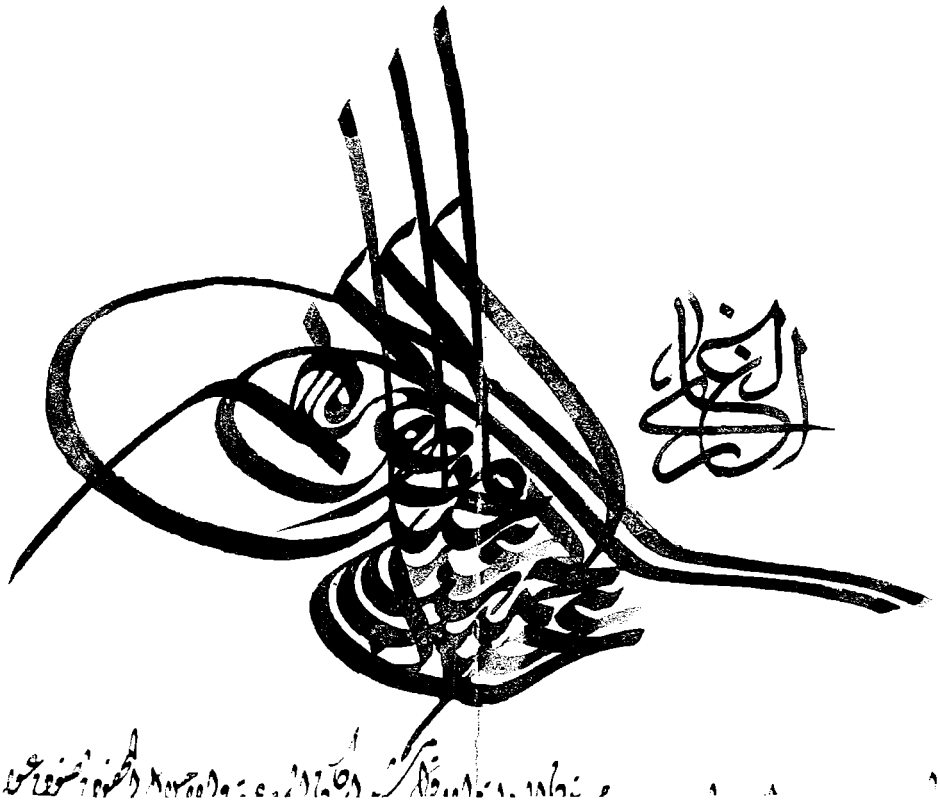

(Res. 283)
Abdülhamid II tuğrası.
(El-gazi)
[1319]
(Özel koleksiyon)

(Res. 284)
Abdülhamid II'nin tuğra şeklindeki mühürleri.

Abdülhamid II'nin diğer bir tuğrası için bk. Res. 39, s. 58.

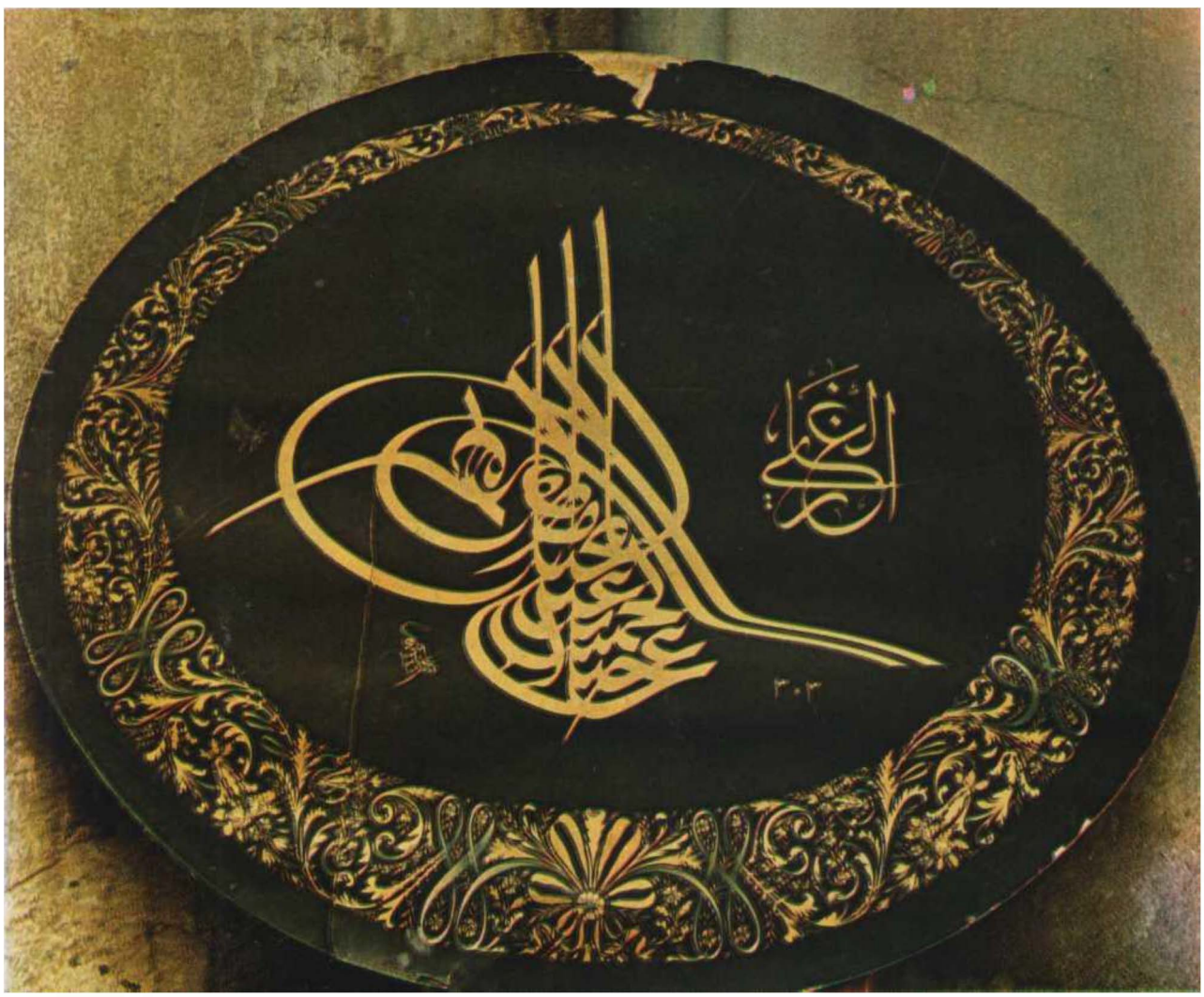

(Res. 285) Abdülhamid II tuğrası (el-gazi). [1303], T.S.M.K.

Abdülhamid

han

bin

Abdülmecid

el-muzaffer daima

«el-gazi»

Hattat Sami efendi. [H. 1305]

Doğum tarihi	2.11.1844 [20 Şevval 1260]
Doğum yeri	İstanbul, Çırağan Sarayı
Babası	Abdülmecid
Annesi	Gülcemal Kadın efendi (?)
Tahta çıktığı tarih	27.4.1909 [6 Rebiyülâhır 1327]
Tahta çıktığında yaşı	64 yaş, 6 ay
Saltananının sonu	3.7.1918 [24 Ramazan 1336]
Tahttan ayrılma sebebi	Ölüm
Saltanat süresi	9 yıl, 2 ay
Ölüm tarihi	3.7.1918 [24 Ramazan 1336]
Ölüm sebebi	Kalp yetersizliği
Öldüğü yer	İstanbul, Yıldız Sarayı
Gömülü olduğu yer	İstanbul, Eyüp, Bostan iskelesindeki kendi yaptırdığı türbesinde.
Mahlas ve lâkapları	El-gazi; **Reşad.**

MEHMED V

Mehmed han bin Abdülmecid el-muzaffer daima (Reşad), (el-gazi)

Mehmed V'in tuğraları, kardeşi Abdülhamid tuğraları gibidir; sere'nin kaidesinde olan *han* kelimesinin üzerine *Mehmed* kelimesi yazılmıştır. *Abdülmecid* kelimesi, kardeşi Abdülhamid'in tuğralarında olduğu gibi iki satır halinde yazılmış, ve *dal* harfi iç beyze ile gösterilmiştir.

Mehmed V'in ilk tuğralarından itibaren *Reşad* mahlası, tuğranın sağ üst tarafındaki boşluğa yazılmıştır. 1915'te Çanakkale zaferinden sonra kendisine «Gazi» ünvanı verilince «Reşad» yerine *el-gazi* yazdırmıştır.

Bu tuğrada, sere'nin sol alt tarafını çevreleyen kavis, şekli tamamlayan bir işarettir.

(Res. 286)
Mehmed V'in tuğra şeklindeki mühürü (Resad).

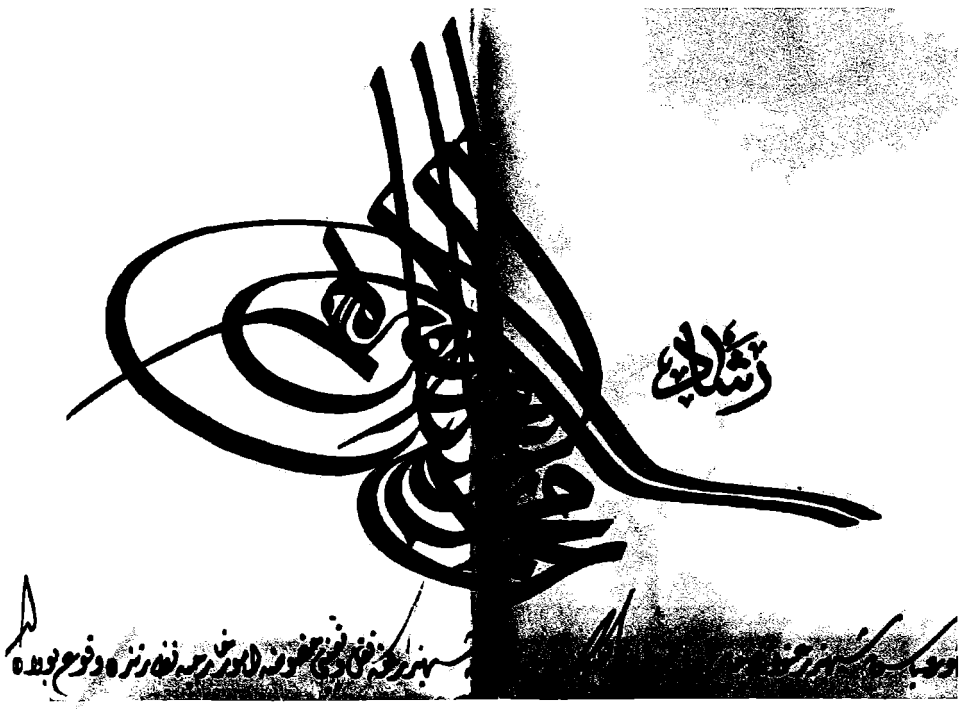

(Res. 287)
Mehmed V tuğrası. (Reşad)

(Res. 288)
Mehmed V tuğrası.
(Reşad)
(Basılı tuğra)

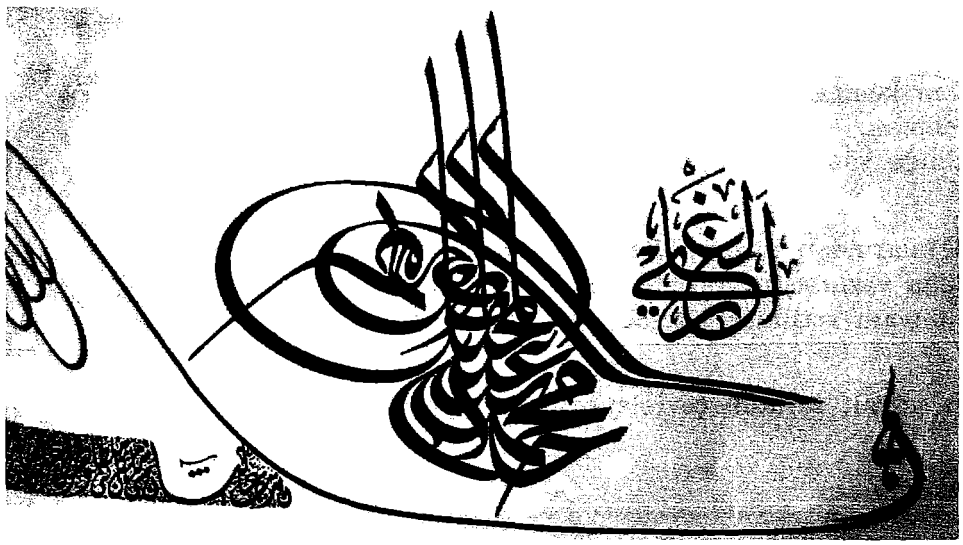

(Res. 289)
Mehmed V tuğrası.
(El-gazi)
(Basılı tuğra)

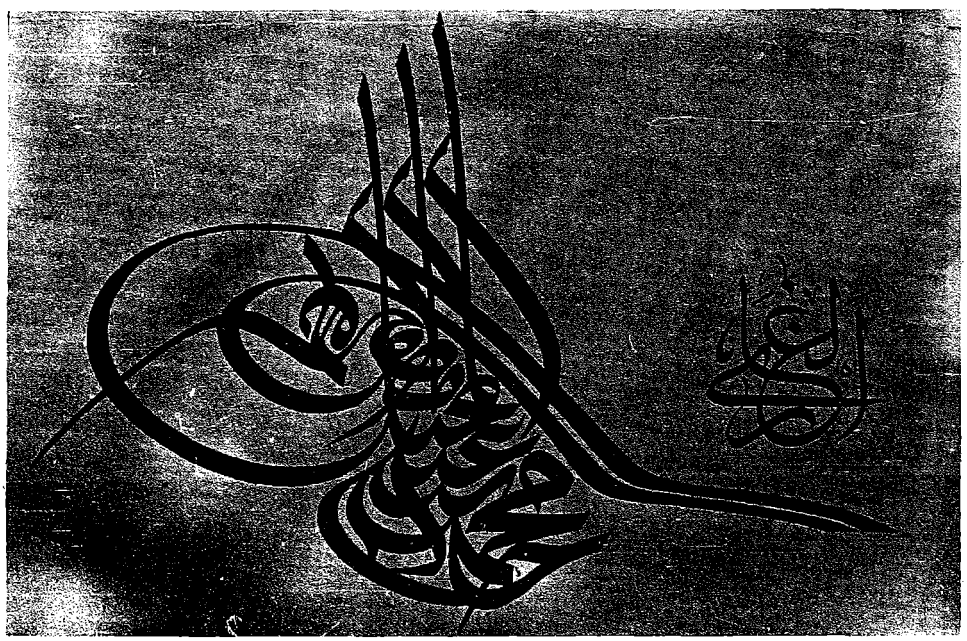

(Res. 290)
Mehmed V tuğrası.
(El-gazi)
T.S.M.K., yazı albümü.

(Res. 291) Mehmed V tuğrası (Reşad), [1327], Uğur Derman koleksiyonu.

Mehmed

han

bin

Abdülmecid

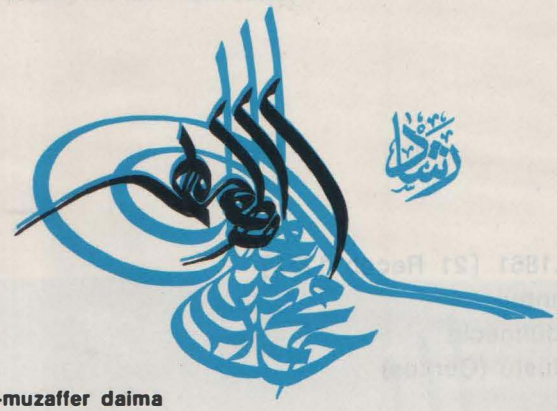

el-muzaffer daima

(şekli tamamlayan işaret)

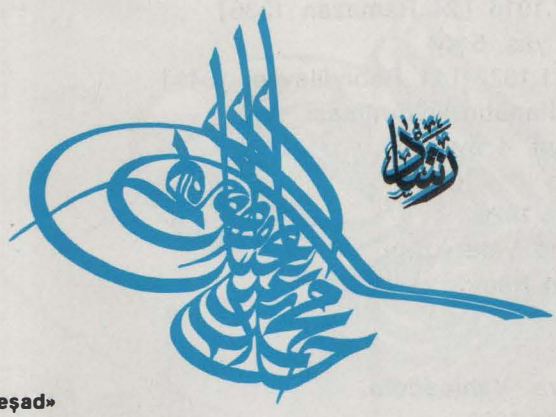

«Reşad»

T.S.M.A. No. S.P. 140.

[H. 1327]

Doğum tarihi	2.2.1861 [21 Receb 1277]
Doğum yeri	İstanbul
Babası	Abdülmecid
Annesi	Gülüstû (Çerkes)
Tahta çıktığı tarih	3.7.1918 [24 Ramazan 1336]
Tahta çıktığında yaşı	57 yaş, 5 ay
Saltanatının sonu	1.11.1922 [11 Rebiyülevvel 1341]
Tahttan ayrılma sebebi	Saltanatın kaldırılması.
Saltanat süresi	4 yıl, 4 ay
Ölüm tarihi	16.5.1926
Ölüm sebebi	Kalp yetersizliği
Öldüğü yer	San Remo
Gömülü olduğu yer	Şam
Mahlas ve lâkapları	Kara; **Vahideddin.**
Yurttan ayrılışı	17.11.1922
Halifelikten ıskatı	18.11.1922

MEHMED VI

Mehmed Vahideddin han bin Abdülmecid el-muzaffer daima

Mehmed VI'nın tuğralarında padişah için iki isim yazılmıştır: *Mehmed Vahideddin*. Baba ismi *Abdülmecid*, bu tuğralarda da kardeşleri Abdülhamid II ve Mehmed V tuğralarında olduğu gibi, iki satır halinde yazılmış ve *dal* harfi iç beyze ile gösterilmiştir.

Bu tuğrada sere'nin sol alt tarafını çevreleyen kavis, şekli tamamlayan bir işarettir.

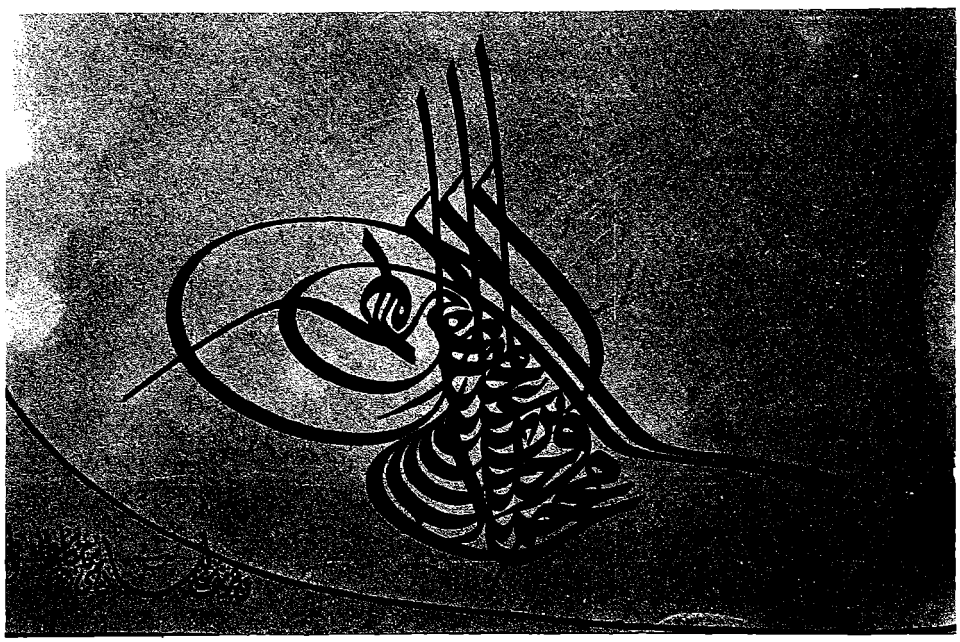

(Res. 292)
Mehmed VI tuğrası.
(Basılı tuğra)

Mehmed

Vahideddin

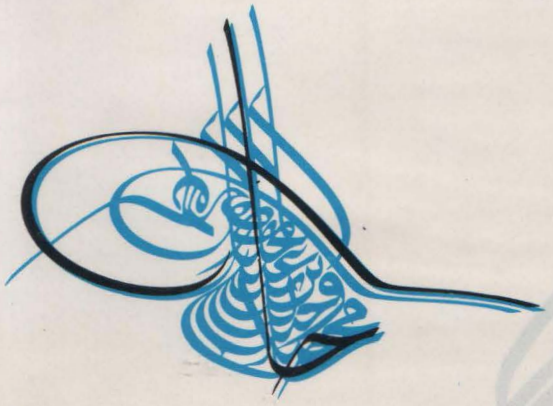

han

bin

Abdülmecid

el-muzaffer daima

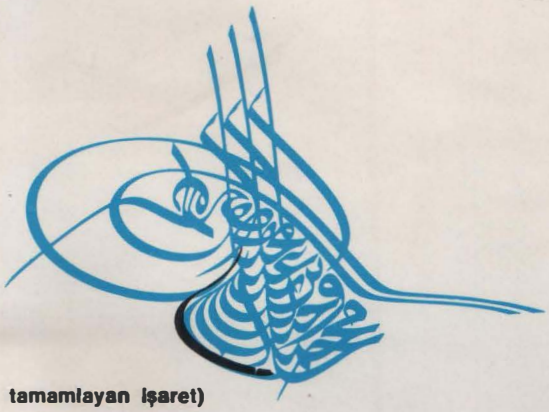

(şekli tamamlayan işaret)

İsmail Hakkı Altınbezer.

[H. 1336]

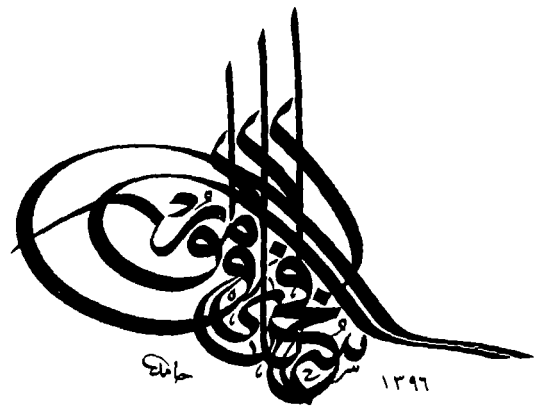
١٣٩٦